

Rozwój rachunkowości w uwarunkowaniach współczesnej gospodarki

Rozwój rachunkowości w uwarunkowaniach współczesnej gospodarki

pod redakcją Alicji Dziuby-Burczyk

Kraków 2012

Rada Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego:
Klemens Budzowski, Maria Kapiszewska, Zbigniew Maciąg, Jacek M. Majchrowski

Recenzja: prof. dr hab. Andrzej Szplit

Redaktor prowadzący: Halina Baszak-Jaroń

Projekt okładki: Oleg Aleksejczuk

Korekta: zespół

ISBN 978-83-7571-210-0

Copyright© by Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
Kraków 2012

Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani magazynowana
w sposób umożliwiający ponowne wykorzystanie,
ani też rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie
za pomocą środków elektronicznych, mechanicznych, kopiujących,
nagrywających i innych, bez uprzedniej pisemnej zgody właściciela praw autorskich

Na zlecenie:

Krakowskiej Akademii
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
www.ka.edu.pl

Wydawca:

Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza AFM,
Kraków 2012

Sprzedaż prowadzi:

Księgarnia U Frycza

Kampus Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

ul. Gustawa Herlinga-Grudzińskiego 1, 30-705 Kraków

tel./faks: (12) 252 45 93

e-mail: ksiegarnia@kte.pl

Skład: Oleg Aleksejczuk

Druk i oprawa: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o.

Spis treści

<i>Alicja Dziuba-Burczyk</i>	
Wstęp	9
<i>Mieczysław Dobija</i>	
1. Zasada dualizmu i zapis podwójny	
jako determinanty teorii rachunkowości	13
Uwagi wstępne	13
1.1. Kapitał, zasada dualizmu i zapis podwójny	14
1.2. Dualizm i zapis podwójny w rachunkowości	
jednostek ekonomicznych	17
1.3. Zasada dualizmu i rachunkowość podwójna	
w poglądach uczonych	24
1.4. Zapis podwójny w interpretacji prehistorycznych zapisów pracy	30
Podsumowanie. Co wynika z rozważań zapisu	
podwójnego dla ekonomii?	36
Bibliografia	37
<i>Mieczysław Dobija</i>	
2. Makroekonomiczny wskaźnik produktywności pracy	41
Uwagi wstępne	41
2.1. Produktywność pracy a zrównoważony rozwój gospodarki	41
2.2. Kapitał i praca. Fenomen samofinansowania się pracy	45
2.3. Teoria wskaźnika produktywności pracy	47
2.4. Wskaźnik Q jako zmienna płacowego równania wymiany	52
2.5. Wskaźnik Q a poziom średniego kursu waluty	53
2.6. Obliczenia i porównania wskaźnika Q	
w grupie wybranych państw	57
2.7. Wskaźnik Q a poziom płac i rozmiar sektora publicznego	59
2.8. Wskaźnik Q a kategoria TFP	61
Podsumowanie	63
Bibliografia	63

Alicja Dziuba-Burczyk

3. Wpływ międzynarodowej standaryzacji na kształt polskiej rachunkowości	67
Uwagi wstępne	67
3.1. Międzynarodowe organizacje w procesie standaryzacji i harmonizacji rachunkowości w świetle zmian po 2010 roku	68
3.3. Procedura opracowania i ogólny przegląd Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej	76
3.4. Założenia koncepcyjne sprawozdawczości finansowej. Zasady rachunkowości i cechy jakościowe użytecznych informacji jako teoretyczna podstawa rachunkowości finansowej	79
3.5. Międzynarodowa standaryzacja rachunkowości w Unii Europejskiej	87
3.6. Wpływ dyrektyw Unii Europejskiej na polską rachunkowość. Krajowy Komitet Standardów Rachunkowości	92
3.7. Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej a polskie prawo bilansowe	97
Podsumowanie	99
Bibliografia	101

Anna Dębska-Rup

4. Kierunki zmian w rachunkowości budżetowej po 2010 r.	103
Uwagi wstępne	103
4.1. Podmioty rachunkowości budżetowej	103
4.2. Szczególne unormowania prawne w zakresie rachunkowości dla podmiotów sektora finansów publicznych	109
4.3. Wycena i ewidencja aktywów trwałych stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego	116
4.4. Ewidencja wykorzystania środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej w budżecie jednostki samorządu terytorialnego i w jednostkach budżetowych	120
4.5. Kategoria środków niewygasłych i ich ewidencja w budżecie jednostki samorządu terytorialnego i w jednostkach budżetowych	121
4.6. Ewidencja i rozliczenia podatku VAT w operacjach uzyskania dochodów budżetowych i poniesienia wydatków budżetowych ..	124
4.7. Podatki i opłaty realizowane przez organy podatkowe jednostek samorządu terytorialnego	125
Podsumowanie	127
Bibliografia	127

Anna Dębska-Rup

5. Sprawozdania finansowe jednostek sektora finansów publicznych i ich ewolucja	129
Uwagi wstępne	129
5.1. Sprawozdawczość finansowa w systemie rachunkowości budżetowej	130
5.2. Ewolucja systemu normatywnego sprawozdawczości finansowej	132
5.3. Części składowe sprawozdania finansowego jednostki budżetowej i samorządowego zakładu budżetowego	138
Podsumowanie	144
Bibliografia	145

Alicja Dziuba-Burczyk

6. Metodyka optymalizacji podatku dochodowego obciążającego mikroprzedsiębiorców	147
Uwagi wstępne	147
6.1. Procedura obliczania ryczałtu ewidencjonowanego, podatku dochodowego liniowego oraz progresywnego w ujęciu analitycznym	149
6.2. Analiza punktów krytycznych, jako kryterium wyboru formy opodatkowania	154
6.3. Dochodowość krytyczna podatku liniowego i progresywnego względem ryczałtu ewidencjonowanego	156
6.4. Dochód krytyczny podatku liniowego względem podatku progresywnego	162
6.5. Przychód krytyczny podatku progresywnego oraz liniowego względem ryczałtu ewidencjonowanego	164
6.6. Linia optymalnego podatku dla wszystkich fakultatywnych form opodatkowania	182
Podsumowanie	187
Stosowane oznaczenia	188
Bibliografia	189

Barbara Oliwkiewicz

7. Wpływ zmian zryczałtowanego podatku dochodowego od osób fizycznych na funkcjonowanie mikroprzedsiębiorstw w Polsce w latach 2005–2011	191
Uwagi wstępne	191
7.1. Istota funkcjonowania mikroprzedsiębiorstw w Polsce	192
7.2. Ryczałt od przychodów ewidencjonowanych	194
7.3. Karta podatkowa jako najprostsza forma opodatkowania mikroprzedsiębiorstwa	202

7.4. Ocena wpływu zmian w polityce podatkowej w zakresie zryczałtowanego podatku dochodowego na rozwój mikroprzedsiębiorstw	205
Podsumowanie	207
Bibliografia	210
Aneks	211
Noty o autorach	215

Wstęp

Teoria rachunkowości jest dyscypliną ekonomiczną, która zajmuje się pomiarem retrospektywnym i prospektywnym wielkości ekonomicznych charakteryzujących działalność jednostek i instytucji. Pomiar pozwala uzyskać informacje, które są niezbędne do rozwiązywania problemów decyzyjnych i sterowania jednostkami gospodarczymi. Rozwój gospodarki wywołuje zmiany i stwarza nowe zagadnienia, wymagające również teoretycznego opracowania. Monografia przedstawia nowe teoretyczne wyjaśnienia ważnych zagadnień rachunkowości dostosowane do współczesnego poziomu wiedzy, modelowe rozwiązania istotnych problemów decyzyjnych oraz naświetla wiele aktualnych zagadnień ekonomicznych w aspekcie teorii i praktyki rachunkowości. Omawiane grupy zagadnień obejmują kierunki zmian oraz rozwój rachunkowości dotyczącej teorii rachunkowości, rachunkowości finansowej, rachunkowości jednostek sektora finansów publicznych, rachunkowości podatkowej mikroprzedsiębiorstw.

W pierwszych dwóch rozdziałach monografii umieszczone zostały rozważania i koncepcje o charakterze teoretycznym oraz aplikacje niestandardowe z zakresu teorii rachunkowości.

Rozważania zawarte w rozdziale pierwszym naświetlają jedną z węzłowych kwestii teorii rachunkowości podwójnej, czyli zapis podwójny i ogólniej – zasadę dualizmu, uznawane powszechnie za esencję rachunkowości finansowej. Reguła podwójnego zapisu odzwierciedla jedną z fundamentalnych zasad, której podlega rzeczywistość przyrodnicza i ekonomiczna. Jest to zasada określająca, że kapitał nie może być stworzony, może tylko podlegać transferom za pośrednictwem pracy. Ta reguła jest niezbędna i pomocna przy okresowym pomiarze zmian kapitału, osiąganych w wyniku działalności gospodarczej, czyli zysku lub straty. Praca żywa ujęta w reguły zapisu podwójnego prowadzi do sformułowania rachunkowości pracy i znaczącego poszerzenia wiedzy ekonomicznej. W zakończeniu rozdziału przedstawiono konsekwencje nowych rozważań dla teorii ekonomii.

Rozdział drugi koncentruje się na teorii wskaźnika, który wywodzi się z rachunkowości, lecz ma zastosowania mikroekonomiczne i makroekonomiczne. Jest to wskaźnik produktywności pracy, który ukazuje, ile produktu przypada na jednostkę kosztów pracy. Z tego wskaźnika wynika naturalnie wskaźnik określający syntetycznie poziom zarządzania jednostką dążącą do zysku. Na tej podstawie konstruuje się procedury należące do rachunkowości zarządczej, umożliwiające wyznaczenie funduszu premiowego przy zachowaniu niezmnieszonej wartości wskaźników rentowności, zyskowości i obrotowości. Te dwa oryginalne wskaźniki wyznaczają nowe modele zarządzania przedsiębiorstwem. W aspekcie makroekonomicznym do problemów rozwiązywanych przy zastosowaniu wskaźnika produktywności pracy można zaliczyć: kontrolę inflacji, określanie dopuszczalnego rozmiaru sektora publicznego, ocenę średniej wartości kursu walutowego, wyznaczanie kwoty dopuszczalnego kredytu dla danej gospodarki, oraz tworzenie rankingów gospodarek narodowych. Wskaźniki produktywności pracy oraz zmiennej zarządzania powstały w wyniku wprowadzenia funkcji produkcji w nowym podejściu opartym na uogólnieniu rachunku kosztów i produktów.

W rozdziale trzecim dokonano analizy zmian w międzynarodowych regulacjach z zakresu rachunkowości powstałych na skutek postępującej globalizacji gospodarki światowej. Oszacowano stopień ich oddziaływania na kształt polskiej rachunkowości, w tym sprawozdawczości finansowej. Przedstawiono szereg zmian, które nastąpiły w ostatnich latach (od 2010 r.) zarówno w strukturze i zadaniach organizacji standaryzujących, harmonizujących i upowszechniających rachunkowość, jak i w samych standardach poprzez wprowadzenie nowych Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej oraz nowych Założeń Konceptyjnych Sprawozdawczości Finansowej. Ukazano zmiany w polskiej rachunkowości w kontekście standardów międzynarodowych. Przeprowadzono również analizę zasad rachunkowości oraz cech jakościowych użytecznych informacji zawartych w nowych Założeniach Konceptyjnych Sprawozdawczości Finansowej, porównując je z treścią obowiązującej w Polsce ustawy o rachunkowości. Przedstawiono znaczenie Krajowego Komitetu Rachunkowości w standaryzacji międzynarodowej i upowszechnianiu rozwiązań międzynarodowych poprzez budowanie standardów krajowych. Przeanalizowano wpływ zarówno międzynarodowej standaryzacji, jak i dyrektyw Unii Europejskiej na kształt polskiej rachunkowości.

W rozdziale czwartym scharakteryzowano zmiany w systemie rachunkowości podmiotów sektora finansów publicznych po roku 2010, wynikające z nowych unormowań prawnych w zakresie finansów publicznych oraz rachunkowości. Przeprowadzono analizę zgodności systemu normatywnego rachunkowości budżetowej z obowiązującym prawem finansów publicznych, w kontekście zmian prawa finansów publicznych przeprowadzanych

od 2009 roku. W rozdziale omówiono zmiany organizacyjne funkcjonowania jednostek sektora oraz proces dostosowania reguł ewidencji księgowej do złożonych struktur organizacyjnych, występujących w sektorze finansów publicznych, ze szczególnym uwzględnieniem jednostek samorządu terytorialnego. Ponadto zwrócono uwagę na zmiany w ewidencji środków europejskich obowiązujące od 2010 roku. Przed wprowadzeniem nowelizacji przepisów o rachunkowości budżetowej stosowano nieprawidłowe metody ewidencji środków europejskich, określając je jako fundusze pomocowe. Ujednolicenie w prawie finansów publicznych terminologii z zakresu wykorzystania środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej, pozwoliło poprawnie uregulować zasady ich ewidencji księgowej w jednostkach sektora finansów publicznych.

W rozdziale piątym omówiono zmiany w sprawozdawczości finansowej, wprowadzane w głównej mierze w celu zapewnienia większej pojemności informacyjnej sprawozdań finansowych oraz włączenia ich do systemu sprawozdawczości sektora finansów publicznych. Sprawozdania finansowe jednostek sektora finansów publicznych oparte są na ogólnych zasadach sprawozdawczości finansowej, uregulowanej przepisami ustawy o rachunkowości. Wprowadzając odrębne wzory sprawozdań finansowych dla jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych i budżetu państwa podjęto próbę zapisu w nich specyfiki gospodarki finansowej jednostek sektora finansów publicznych. W rozdziale piątym przeprowadzono analizę poprawności przyjętego układu bilansu, rachunku zysków i strat oraz zestawienia zmian w funduszu jednostki, oraz treści poszczególnych pozycji sprawozdania. Zbadano także poprawność i zgodność pozycji sprawozdania finansowego z układem kont księgowych, prowadzonych przez jednostki sektora finansów publicznych.

W rozdziale szóstym przedstawiono metodykę optymalizacji podatku dochodowego obciążającego mikroprzedsiębiorców, która może – w pewnym stopniu – przyczynić się do rozwoju mikroprzedsiębiorczości w Polsce, gdyż jest on uzależniony od podejmowania efektywnych decyzji finansowych, w tym dotyczących zarządzania podatkami. W opracowaniu zaadoptowano stosowaną w rachunkowości zarządczej metodę analizy punktów krytycznych; metodę umożliwiającą wybór najkorzystniejszej formy opodatkowania ze względu na minimalizację podatku dochodowego dla konkretnych ekonomiczno-społeczno-prawnych uwarunkowań mikroprzedsiębiorcy. Opisano wpływ wartości parametrów krytycznych na wysokość podatku. Przeprowadzono wieloaspektową analizę porównawczą w całym dopuszczalnym obszarze limitów przychodów, zarówno dla ryczałtu ewidencjonowanego, jak i podatku progresywnego oraz liniowego. Ukoronowaniem rozważań jest wyznaczenie linii optymalnego podatku, która w całym zakresie dopuszczalnego przychodu wskazuje jedną z trzech form opodatkowania, gwarantującą minimalne obciążenie podatkiem dochodowym. Opracowana

metodyka – pomimo braku stabilności w zakresie polskiego prawa podatkowego – stanowi skuteczne narzędzie minimalizacji podatku dochodowego.

W rozdziale siódmym przedstawiono wpływ zmiany polityki podatkowej w zakresie zryczałtowanego podatku dochodowego na rozwój mikroprzedsiębiorczości w Polsce w latach 2005–2011. Mikroprzedsiębiorstwa to duża grupa polskich przedsiębiorców i z roku na rok, jak wykazała analiza, liczba ich się zwiększa. Mają znaczący wpływ na rozwój gospodarki – spory udział w tworzeniu PKB oraz ważną pozycję na rynku pracy. W rozdziale wskazano zmiany w zryczałtowanych formach opodatkowania (ryczałcie od przychodów ewidencjonowanych oraz karcie podatkowej) w analizowanym okresie 2005–2011, które mają zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na rozwój mikroprzedsiębiorczości w Polsce.

Reasumując, rozwój wywołuje zmiany, które stwarzają nowe uwarunkowania gospodarki. Rachunkowość i inne nauki ekonomiczne adaptują się do nowych uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych w mikro- i makroskali, tworząc nowe rozwiązania i bardziej współczesne objaśnienia. Monografia zawiera syntezę dokonań badawczych autorów, i zapewne przyczyni się do lepszego naświetlenia istoty wybranych zagadnień ekonomicznych oraz przedstawia procedury obliczeniowe, służące rozwiązywaniu problemów zarządzania.

Rozdział 1

Zasada dualizmu i zapis podwójny jako determinanty teorii rachunkowości

Uwagi wstępne

Niezbywalnym celem rachunkowości jest mierzenie zawartości kapitału w aktywach i okresowa sprawozdawczość zmian tej wielkości. Nie jest to zadanie łatwe, kapitał bowiem – jako abstrakcyjna kategoria zdolności do wykonywania pracy – jest nieuchwytny w sensie fizycznym. Kapitał nie jest policzalny, tak jak rodzaj jakiegoś zasobu, jest natomiast mierzalny, czyli można określić jego miarę. Jednostką miary jest naturalna jednostka kapitału, zdolności do wykonywania pracy, czyli pracy. Kapitał jako zdolność do wykonywania pracy jest kategorią potencjalną i nie stwarzaną, lecz praca, czyli transfery istniejącego już kapitału do obiektów pracy są mierzalne w naturalnych jednostkach pracy.

Zasada dualizmu, wyrażona równaniem bilansowym, stanowi podstawową zasadę rachunkowości podwójnej, z której wywodzi się naturalną regułę podwójnego zapisu, zwaną $W_n - Ma$. Ta reguła jest odzwierciedleniem jednej z fundamentalnych zasad, której podlega rzeczywistość przyrodnicza i ekonomiczna. Jest to zasada zachowania, określająca, że kapitał nie może być stworzony. Ta reguła jest niezbędna i pomocna przy okresowym pomiarze zmian kapitału osiąganych w wyniku działalności gospodarczej, czyli zysku lub straty. Praca żywa ujęta w reguły zapisu podwójnego prowadzi do sformułowania rachunkowości pracy i znaczącego poszerzenia wiedzy ekonomicznej.

1.1. Kapitał, zasada dualizmu i zapis podwójny

Badania w zakresie kapitału są znane i stanowią znaczną część ekonomicznych dociekań. Są one inteligentnie przedstawione w niedawnym opracowaniu B. Kurka (2011). Ale przynajmniej do 1975 roku kończyły się faktycznie fiaskiem, skoro Ch. Bliss (1975, s. vii), napisał, w rezultacie dokonanych analiz, że kiedy ekonomiści osiągną zgodność w kwestii kapitału, to wkrótce osiągną zgodność we wszystkich innych kwestiach. Jednak uznał ten stan za mało prawdopodobny. Postęp został osiągnięty na początku XXI wieku, dzięki lepszemu zrozumieniu abstrakcyjnej natury kapitału i identyfikacji źródeł jego ewentualnego wzrostu. Ważnym krokiem w tym kierunku było prawidłowe rozróżnienie zasobów i aktywów od kategorii kapitału dokonane przez Y. Ijiri (1995, s. 55). Według tego autora kapitał jest abstrakcyjny, zagregowany i homogeniczny, podczas gdy zasoby są konkretne i heterogeniczne. System podwójnej księgowości, który stał się fundamentem rachunkowości, od więcej niż pięciu wieków, od początku opierał się na podwójnym ujęciu zasobów i kapitału. Abstrakcyjna natura kapitału ujawnia się wyraźnie na gruncie podstawowego równania. Przyjmijmy, że piszemy to równanie dla jednostki ekonomicznej, która jako aktywa posiada tylko jedną maszynę o wartości początkowej 70 000 zł. Mamy wówczas sytuację:

Aktywa: [Maszyna] (70 000 zł) = Kapitał [Co to jest?] (70 000 zł)

Co jest tym abstrakcyjnym, homogenicznym kapitałem ucieleśnionym w maszynie stanowiącej aktywa? Jest to potencjał zdolności tej maszyny do wykonania pracy. Ten potencjał jest abstrakcyjny, przez pracę maszyny ta zdolność (kapitał) przenosi się do wytwarzanych przy jej udziale produktów. Maszyna traci swój początkowy potencjał wraz z upływem czasu, nawet wtedy, gdy nie pracuje.

Warto zauważyć, że posiadanie przez jakiś obiekt zdolności do wykonywania pracy, jest uwarunkowane jego istnieniem. Jest to oczywiste w stosunku do człowieka i jego kapitału ludzkiego. Tylko istniejący, żywy człowiek reprezentuje kapitał ludzki. Ale także maszyna bez zdolności do wykonywania pracy jest tylko złomem. Ta obserwacja podkreśla przemożne znaczenie kapitału jako kategorii naukowej. Z określenia kapitału i pracy, jako sposobu transferu kapitału, wynika z kolei uznanie, że o wartości ekonomicznej decyduje koncentracja kapitału w produkcie lub obiekcie.

Zapis podwójny jest naturalną konsekwencją faktu, że kapitał nie może być stworzony; może być jedynie transferowany z lokalizacji początkowej, na przykład pracownika (kapitał ludzki) do lokalizacji zamierzonej, czyli produktu. Tego rodzaju celowe transfery kapitału nazywają się pracą. Zatem uwzględnienie tej fundamentalnej zasady powoduje, że jeśli kapitał, ucieleśniony w jakimś rodzaju aktywów, zwiększa koncentrację w wyniku

transferu w danym obiekcie, to musi być wskazane źródło, czyli lokalizacja początkowa, które zostanie pomniejszone o równowartość zwiększenia. To jest istota dualizmu i zapisu podwójnego charakteryzująca rachunkowość podwójną. W zapisie podwójnym ujęty jest przepływ kapitału, dzięki czemu można w wyniku operacji gospodarczych zmierzyć stan kapitału na koniec okresu. Należy podkreślić, że idea zapisu podwójnego służyła ludzkości od początków cywilizacji, pierwotnie w organizacji rachunkowości pracy.

Jak napisał J.W. Sokołow (2000, s. 243), znany rosyjski uczony: „[...] światłem rachunkowości jest zapis podwójny, cieniem jest jego wyjaśnienie. Ale i światło i cienie mogą i powinny być wyjaśniane przy znajomości historii rachunkowości, ponieważ zawsze ważne jest zrozumienie: jak, kiedy i dlaczego powstał zapis podwójny, jakie są jego granice i czy będzie on istniał wiecznie?”

Czy będzie istniał wiecznie? Odpowiedź wydaje się jasna. Dopóki zasada zachowania energii obowiązuje w naszym świecie i kapitał nie powstaje z niczego, dopóty zapis podwójny będzie stosowany w ewidencji operacji gospodarczych w celu pomiaru zysków z działalności ekonomicznej. Dlatego dualizm i podwójny zapis przejawia się od początku cywilizacji. Jest już obecny w rachunkowości pracy, służącej wczesnym cywilizacjom w rozwiązywaniu zasadniczego problemu wspólnej pracy i pomiaru jej wartości dla ekwiwalentnego wynagradzania zatrudnionych. W. Sombart wykazuje się dobrą intuicją, pisząc (Sokołow, 2000, s. 241), że zapis podwójny powstał z tego samego ducha, co systemy Galileusza i Newtona. Ci wielcy prekursorzy badali dynamikę, a zatem energie zawarte w obiektach wywołujące ruch i działanie. W rachunkowości podwójnej staramy się zmierzyć podobną wielkość (kapitał, czyli zdolność do wykonywania pracy), aby uwidocznic jakie skutki tworzy działalność gospodarza. Czy kapitał, to ezoteryczne, abstrakcyjne i pożądane medium zostało powiększone w rozpatrywanym okresie.

W tym miejscu warto przywołać P. Atkinsa (2005, s. 118), który charakteryzuje znaczenie energii (a więc także kapitału) następująco: „[...] Energia zasługuje na tyle uwagi, gdyż ma zasadnicze znaczenie dla wszechświata i wszystkich struktur, jakie się w nim znajdują, oraz wszystkich zdarzeń, które w nim zachodzą. Tak naprawdę dwoma fundamentami, na których opiera się nauka, są pojęcia przyczynowości, czyli wpływu jednych zdarzeń na zdarzenia występujące po nich, oraz właśnie energii. Przyczynowość decyduje o spójności i zgodności łańcucha zdarzeń, który podtrzymuje ewolucję wszechświata, my zaś staramy się go poznać, aby zrozumieć, co się w nim dzieje, a energia jest wiecznie czujnym strażnikiem, który kontroluje, czy przyczynowość powoduje tylko dozwolone działania. Jak się przekonamy właśnie energia jest walutą w kosmicznej buchalterii [...]”.

Są to znamienne słowa. Pozwalają zauważyć, że to rachunkowość podwójna jest w gospodarowaniu strażnikiem, aby kapitał nie powstawał z ni-

czego, aby raporty o stanie kapitału zawartego w aktywach były możliwie zgodne ze stanem rzeczy. Słowa te pozwalają lepiej zrozumieć niezwykle istotną rolę rachunkowości w gospodarce. Nasuwa się jednoznaczny wniosek, że to właśnie rachunkowość podwójna, jako strażnik zasady zachowania energii, jest nauką, która wyjaśnia podstawowe kwestie kapitału, pracy i pieniędzy. Wszystko zatem przemawia za tym, że to zasada dualizmu jest niezbywalną podstawową zasadą rachunkowości.

Gdy używamy terminu „rachunkowość” mamy na myśli system, w którym mierzy się kapitał zawarty w różnego rodzaju aktywach i okresowy zysk, czyli przyrost tegoż kapitału. Jeśli nie stosuje się zasady dualizmu, to mamy do czynienia z systemami jakiejś ewidencji, która może być ważna i przydatna, lecz nie jest rachunkowością, ponieważ bez zasady dualizmu i reguły Wn – Ma, ten system nie ma zdolności pomiaru okresowych zmian kapitału.

Dlatego też wprowadzamy rozwinięte określenie teorii rachunkowości finansowej uzupełnione o zasadę dualizmu. „Rachunkowość jako nauka stanowi dyscyplinę ekonomiczną, w której teoretycy zajmują się, przy zastosowaniu zespołu stałych zasad, z niezbywalną i dominującą zasadą dualizmu, pomiarem i analizą stanu zmian kapitału i innych wielkości ekonomicznych, charakteryzujących sytuację ekonomiczną i okresowe rezultaty działalności jednostki ekonomicznej. Pomiaru wielkości ekonomicznych, czyli określenia ich wartości, dokonuje się w ujęciu prospektywnym i retrospektywnym, przy zastosowaniu jednostki miary kapitału, a rezultaty pomiaru komunikuje się zainteresowanym w standardowych formach sprawozdań”. Przytoczone określenie stanowi zarazem kryterium do rozstrzygnięcia o przynależności danego systemu pomiaru ekonomicznego do klasy systemów zwanych rachunkowością.

Zdolność do wykonywania pracy, więc także zdolność do istnienia, jawią się naturalnie jako najważniejsze obiekty ludzkich wysiłków poznawczych. Zwróćmy uwagę na trzy płaszczyzny, w których pojawiają się rozważania na temat tej abstrakcyjnej kategorii. Na płaszczyźnie nauk fizycznych i technicznych jest to kategoria energii, o której Sir Kelvin stwierdził, że jest najważniejsza w fizyce. P. Atkins (2005, s. 104) podaje, że początki energii jako terminu naukowego datują się na rok 1807, kiedy Thomas Young (1773–1829) „zagarnął” ją dla nauki. Dalej przypomina, że „... Na początku XIX wieku energia wciąż była terminem literackim – pół wieku później niepodzielnie panowała w fizyce. Można ustalić przybliżoną datę tego przełomu; w 1846 roku William Thompson (1824–1907, od 1892 roku lord Kelvin) wciąż jeszcze pisał, że *fizyka jest nauką o siłach*, ale w 1851 roku już twierdził, że *podstawą jest energia*.” Uczeni w tej dziedzinie sformułowali fundamentalne prawa termodynamiki (w szczególności Kelvin), które stanowią podstawowe ograniczenia, respektowane w działalności naukowej. I tak reguła Wn – Ma jest w rachunkowości, jako dyscyplinie ekonomicznej,

narzędziem respektowania zasady zachowania energii. Kategoria upływu czasu, wartość pieniądza w czasie, pomiar deprecjacji aktywów, a przede wszystkim godziwa płaca i cena, mają za podstawę drugą zasadą termodynamiki.

Na płaszczyźnie ekonomicznej kapitał, czyli zdolność do wykonywania pracy, przejawia się jako medium decydujące o trwaniu i przetrwaniu bytu, przy czym ten byt może być ożywiony bądź nie (państwo, jednostka ekonomiczna lub człowiek). W szczególności generowanie zysku, czyli powiększanie kapitału początkowego, i to w dostatecznie wysokim tempie, jest niezbędne do przetrwania jednostki ekonomicznej. W podobny sposób postrzega się kwestię uzyskiwania godziwego wynagrodzenia za pracę, czyli ten rozmiar płacy, który pozwala zachować kapitał ludzki pracownika. Kategoria godziwej ceny ma zatem podobną termodynamiczną podstawę.

Abstrakcyjność kapitału pozwala zapytać o jego koncentrację bez osnowy materialnej lub też osadzonego w innych, niż dotychczas znane, rodzajach materii. W pierwszym przypadku występuje sytuacja czystej, niezależnej od wszelkiej materii, a więc niczym nie ograniczonej, zdolności do wykonywania pracy. Kapitał ucieleśniony w samochodzie przejawia się głównie jako zdolność do jeżdżenia, do transportu, nie jest to zdolność do wszystkiego. Bez osłony materialnej, zdolność do wykonywania pracy (do istnienia, do tworzenia), jest niczym nieograniczona. Jest to atrybut Stwórcy, rozpatrywany na płaszczyźnie ezoterycznej, czyli w rozważaniach metafizycznych. Można także rozważać byty ze zdolnością do działania osadzone w materii bardziej subtelnej, mniej warunkującej i specjalizującej działanie.

1.2. Dualizm i zapis podwójny w rachunkowości jednostek ekonomicznych

W drugim tysiącleciu rozwinęła się indywidualna przedsiębiorczość i rachunkowość jednostek ekonomicznych, której ważnym celem był okresowy pomiar przyrostu kapitału właścicielskiego, czyli pomiar zysku. Ta umiejętność wykształciła się już w XIII wieku w Italii. Kupcy śródziemnomorscy nie czekali ani na fizyków, ani na ekonomistów, których wtedy jeszcze nie było, lecz sami stworzyli system pomiaru zgodny z naturą rzeczywistości, w której działali. Znaczącą rolę odegrał Leonardo z Pizy, czyli Fibonaccy, który w 1202 roku opublikował dzieło „Liber abaci” zawierające między innymi algorytmy arytmetyki arabskiej i, jak pokazują badania, informacje o zapisie podwójnym operacji gospodarczych (Dobija, 2003), (Dobija, Jędrzejczyk, 2011).

Najprostszy pomiar zysku wynika z podstawowej tożsamości odzwierciedlającej fakt, że w aktywach jednostki zawarty jest kapitał własny i obcy, czyli zobowiązania. Zatem dla wybranego w czasie momentu:

$$\text{Wartość aktywów (A)} = \text{Kapitał własny (E)} + \text{Kapitał obcy (D)}$$

Postrzeganie kapitału jako abstrakcyjnej zdolności do wykonywania pracy pozwala na lepsze zrozumienie podstawowego równania księgowości. Aktywa są w momencie początkowym równe kapitałowi, który w nich tkwi, czyli początkowa zdolność do wykonywania pracy zawiera się w zespole aktywów zdolnych do generowania przyszłych wpływów. Zgodnie z podstawowym równaniem okresowy zysk, czyli przyrost kapitału własnego, oblicza się jako:

$$\text{Zysk} = \Delta E = \Delta A - \Delta D$$

Zatem pomiar zysku jest naturalną konsekwencją dualnego ujęcia środków ekonomicznych w podstawowej tożsamości rachunkowości podwójnej. Faktycznie, ta tożsamość ukazuje kapitał w dwóch przekrojach: po lewej stronie jest suma kapitału ulokowanego w różnorodnych aktywach, a po drugiej stronie występuje kapitał należący do właścicieli i kapitał pozostały. Istotą rzeczy jest tutaj zrozumienie, że to kapitał zawarty w aktywach reprezentuje ich wartość, a miarą wszystkich wielkości występujących w równaniu jest jednostka miary kapitału, czyli jednostka pracy zwana powszechnie jednostką pieniężną.

Dualizm polegający na dostrzeganiu we wszystkich środkach ekonomicznych określonej koncentracji kapitału prowadzi do prawidłowości zwanej regułą Wn – Ma. Jest ona konsekwencją faktu, że kapitał nie powstaje z niczego i „przepływa” w rezultacie prowadzonych operacji gospodarczych przez konta (rachunki wielkości ekonomicznych), na których dokonuje się zapisów operacji gospodarczych. Zasada dualizmu wyrażona podstawową tożsamością i regułą Wn – Ma, określa istotę systemu ewidencji zdarzeń gospodarczych, który ma zdolność pomiaru zysku.

Zdarzenia gospodarcze w jednostce ekonomicznej, można z tego punktu widzenia podzielić na:

- wymiany wewnętrzne, dokonujące się w ramach przedsiębiorstwa, nie-dopuszczające do zmiany kapitału własnego¹, i
- wymiany zewnętrzne dokonywane między jednostką a otoczeniem.

W tych ostatnich może wystąpić przyrost kapitału. Zapis podwójny operacji gospodarczych wskazuje zatem, które z nich przyczyniają się do wzrostu kapitału, a które nie mają tej własności. Ponieważ energia nie powstaje z niczego (pierwsze prawo termodynamiki), więc w operacjach wewnętrznych nie może się pojawić żaden przyrost kapitału. Dopiero wymiana z otoczeniem może skutkować przyrostem kapitału. Może to być nawet operacja zakupu, o ile zapłacona cena była niższa niż przeciętna, a odbiorca zaakceptował rachunek kalkulacji kosztów produktu przy wyższej cenie zakupu

¹ Z wyjątkiem wyksięgowania aktywów na straty.

surowca. Zasada realizacji wymaga jednakże, by zysk ujawniał się dopiero w momencie sprzedaży i dlatego głównym źródłem przyrostu kapitału są operacje wymiany, zwane sprzedażą.

Z tego zupełnego podziału zdarzeń gospodarczych wynika, że sumując ich wartości za dany okres, otrzymamy pomiar przyrostu kapitału, którego źródłem jest otoczenie. Eliminując wpłaty kapitału własnego uzyskujemy kwotę tego przyrostu, czyli pomiar zysku. Tę właściwość księgowości podwójnej i podwójnego zapisu należy uznać za podstawową, niezbywalną cechę decydującą o ich znaczeniu w teorii i praktyce. Księgowość podwójna jest w pełni zgodna z zasadą zachowania energii, przy założeniu, że podmiotem rachunkowości jest kapitał początkowy właścicieli, a nie cały Wszechświat. We Wszechświecie energia nie ginie ani nie przyrasta, ale może przyrastać w jego części, jaką jest przedsiębiorstwo. Pomiar tego przyrostu, witalny dla życia społeczno-gospodarczego, zapewnia system księgowości podwójnej.

Działanie w tym systemie obrazuje w prostym przypadku przykład zawarty w tabeli 1. Przy stanie początkowym kont, które przedstawia tabela 1, w danym okresie miały miejsce poniższe operacje gospodarcze.

1. Opłacono czynsz za lokal 250 zł.
2. Zakupiono wyposażenie na rachunek za cenę 700 zł.
- 3 Otrzymano 500 zł od klienta za projekt sprzedany w poprzednim okresie.
4. Zapłacono 40 zł za drobne zakupy.
5. Wystawiono fakturę za wykonane usługi 800 zł
6. Wpłacono zadek firmie CAR 200 zł.
7. Właściciel wycofał 600 zł z firmy.
8. Wpłacono wynagrodzenia 325 zł
9. Właściciel powiększył kapitał o 1000 zł.
10. Zużyto materiały za 45 zł.

Tabela 1 odzwierciedla zapis podwójny operacji gospodarczych przy pełnym respektowaniu zasady dualizmu. To znaczy operacje wywierają równocześnie wpływ na stan aktywów i kapitałów. Dzięki temu można obliczyć przyrost kapitału właścicielskiego ΔE . Dla ułatwienia ewidencji operacji można także w tym przypadku zastosować regułę $W_n - M_a$. Jednak w przypadku rachunkowości jednostek gospodarczych, gdzie punktem wyjścia jest początkowa tożsamość, należy zadbać, aby rachunki kapitału miały przeciwieństwo wyznaczone strony wpływu i wypływu. Przeciwnie do rachunków aktywów. Wtedy wszystkie zapisy podlegają regule $W_n - M_a$, co stanowi niezwykle ułatwienie przy prowadzeniu zapisów księgowych operacji gospodarczych.

Tabela 1. Ilustracja: zasada dualizmu, zapis podwójny i pomiar zysku jednostki ekonomicznej

	Aktywa (A)					=	Kapitał własny i obcy (E + D)	
	SPN	Należności	Materiały	Przepląty	Środki trwałe		Zobowiązania	Kapitał własny
Sp	4000 zł	2000 zł	100 zł		1500 zł		3000 zł	4600 zł
1	-250			+250				
2					+700		+700	
3	+500	-500						
4	-40							-40
5		+800						+800
6	-200						-200	
7	-600							-600
8	-325							-325
9	+1000							+1000
10			-45					-45
Sk	4085 zł	2300 zł	55 zł	250 zł	2200 zł		3500 zł	5390 zł
SUMA 8890 zł						=	8890 zł Minus saldo wpłat i wycofań kapitału właścicielskiego (1000 - 600 = 400 zł) <u>8490 zł</u>	

Zysk = $\Delta A - \Delta D - S = (8890 - 7600) - (3500 - 3000) - 400 = 1290 - 500 - 400 = 390$ zł, gdzie S oznacza saldo wpłat i wycofań kapitału. Ponadto stan kapitału na koniec (Sk) jest:

$$\text{Kapitał (Sk)} = 4600 - 600 + 1000 + 390 = 5390 \text{ zł.}$$

Zysk obliczany jako przyrost kapitału z operacji gospodarczych minus saldo S:

$$\text{Zysk} = \Delta E - \text{saldo S} = 5390 - 4600 - (1000 - 600) = 5390 - 5000 = 390 \text{ zł.}$$

Rozwój rachunku kosztów i wprowadzenie układu kont wynikowych doprowadziło do powstania rachunkowości podwójnej, w której istnieją dwa niezależne układy kont: konta bilansowe i konta wynikowe. Aby zwięźle przedstawić związki między układami kont w rachunkowości podwójnej odwołajmy się do ogólnego równania stanu. Jest to równanie różniczkowe, w którym stan wielkości W , na przykład poziom wody w zbiorniku, zależy od natężenia strumienia wpływającego i wypływającego. Jest pełna analogia w sytuacji, gdy W oznacza kapitał własny i $W = A - D$, gdzie symbol A oznacza wartość aktywów a symbol D oznacza wartość kapitału obcego. Wtedy wartość kapitału własnego jest funkcją czasu $W(t)$ i możemy napisać równanie dwuwymiarowej rachunkowości podwójnej. Równanie stanu jest następujące:

$$\frac{dW(t)}{dt} = Q_I - Q_O$$

gdzie: Q_I – natężenie strumienia wpływającego, Q_O – natężenie strumienia wpływającego.

W rachunkowości podwójnej strumienie wpływające i wypływające są określone odpowiednio jako przychody $S/\Delta t$ i koszty $C/\Delta t$, gdzie Δt oznacza jednostkowy okres. Wprowadzenie okresu jednostkowego jest potrzebne dla zgodności jednostek miary. Dla przepływów jest to zł/okres. Zatem przyrost zasobu $W(t)$, który w rachunkowości może być interpretowany jako zysk za okres Δt jest równy:

$$\text{Zysk} = W(t_1) - W(t_0) = \int_{t_0}^{t_1} [Q_I - Q_O] dt = \frac{S}{\Delta t} - \frac{C}{\Delta t}$$

gdzie: S , C to odpowiednio sumy okresowych przychodów i kosztów, zaś $\Delta t = 1$.

Zatem w rachunkowości podwójnej i dwuwymiarowej (dwa niezależne układy kont) zysk oblicza się faktycznie według podwójnej formuły, na podstawie kont bilansowych i wynikowych:

$$\text{Zysk} = \Delta W = \Delta A - \Delta D = S - C,$$

gdzie: S – scałkowany strumień przychodów; C – scałkowany strumień kosztów.

Jest to ta sama formuła, co poprzednia, ale przedstawiona w zapisie różnicowym. Dodajmy, że konta wynikowe ukształtowały się w rezultacie rozwoju rachunku kosztów, co miało miejsce po Rewolucji Przemysłowej. Ostateczna unifikacja kont bilansowych i wynikowych nastąpiła dzięki sformułowaniu zasady współmierności. Ta zasada określa, które koszty na koniec okresu figurują w bilansie, a które obciążają rachunek zysków i strat.

Zasada dualizmu i stowarzyszona z nią reguła $W_n - Ma$ stworzyły system służący praktyce gospodarczej w najważniejszej kwestii pomiaru zysku i tempa jego pomnażania w działalności gospodarczej. System ten potrafił oczarować znanego myśliciela okresu Oświecenia. Naturalny jest zachwyt wyrażony przez J. W. Goethe, który podkreśla, że metoda podwójnego zapisu jest „jednym z najwspanialszych wynalazków intelektu ludzkiego”.

Y. Ijiri (1993), w artykule napisanym na 500-lecie wydania dzieła L. Paciolo (1494) podkreśla naturalne piękno zapisu podwójnego i metody księgowości podwójnej. Cytuje J.W. Goethego, który pisze: „What a thing

it is to see the order which prevails throughout his business! By means of this he can at any time survey the general whole, without needing to perplex himself in the details. What advantages does he derive from the system of bookkeeping by double-entry! It is among the finest inventions of human-mind”²

Wypowiadając się w kwestii tytułowego piękna podwójnego zapisu i księgowości Y. Ijiri wskazuje czynniki wyznaczające piękno intelektualnych produktów, takich jak: naukowe odkrycia, matematyczne twierdzenia, dysertacje, systemy informatyczne, itp. Inaczej niż w przypadku dzieł artystycznych, gdzie piękno jest główną przesłanką ich tworzenia, produkty intelektualne są tworzone w celu urzeczywistnienia określonych celów, innych niż piękno. Dlatego, gdy spotykamy produkt intelektualny odznaczający się szczególnym pięknem, to nasze odczucia można porównać z emocjami wędrowca spotykającego oazę zieleni w środku pustyni. Nasze poczucie piękna, pisze Y. Ijiri, jest pobudzone, kiedy uzyskujemy rozwiązanie trudnego problemu przy zastosowaniu prostych środków, efektywnym i oryginalnym sposobem. Księgowość podwójna spełnia te trzy determinanty.

Trudność: Niezwykle złożone i liczne operacje gospodarcze firmy podlegają ujęciu w księgowości podwójnej, która tworzy celne, syntetyczne informacje sprawozdawcze.

Efektywność: Cele księgowości podwójnej są osiąganane przez pracę zwykłych ludzi, a nie super złożonych komputerów. Wskaźnik relacji *output/input* jest bardzo wysoki.

Oryginalność: Księgowość podwójna powstała w rezultacie kreatywnej twórczości średniowiecznych kupców w Italii, co znalazło swój ostateczny wyraz w dziele L. Paciolo.

To ostatnie stwierdzenie autora ulega powoli zmianie, bowiem nowsze badania wskazują, że zasady podwójnego zapisu operacji gospodarczych były już ujęte w dziele Fibonaciego³ z 1202 roku: *Liber abaci*, więc pochodzenie rachunkowości podwójnej może być znacznie starsze. Jednak niezależnie od źródła pochodzenia podwójnego zapisu, jego oryginalność jest znaczącym faktem

Historycy kapitalizmu (m.in. Rosenberg, Birdzell, 1994), zgodnie i jednoznacznie wskazują na powstanie podwójnej rachunkowości, jako na czynnik wspomagający rozwój ekonomiczny. Te opinie są naturalne, skoro dzięki tej

² J.W.Goethe, 1824, Vol. I, Book I, Chapter X, s. 28, translated by Thomas Carlyle: „Jakie to niezwykle widzieć porządek spraw, które dzieją się w jego firmie. Dzięki temu może on w każdej chwili dokonać oglądu całości, bez kłopotania się szczegółami. Jakie pożytki czerpie z księgowości podwójnej! To należy do największych wynalazków ludzkiego umysłu” (tłum. autora).

³ O tym, że podwójny zapis był opisany w *Liber abaci* pisze Peter L. Bernstein w *Against the Gods. The Remarkable Story of Risk*, John Wiley & Sons, Inc., New York 1996.

rachunkowości można zmierzyć przyrost kapitału zainwestowanego przez właścicieli i określić tempo jego wzrostu w czasie. Obecnie S. Wallmann (1995) określa rachunkowość jako niezbędny czynnik demokracji i kapitalizmu, niezbywalny, ale nie jedyny element stabilności rynków finansowych, jak też rozwoju i utrzymania osiągniętego dobrobytu.

Pomiar okresowego zysku prowadzi do wyznaczenia ważnego wskaźnika $ROE = \Delta E/E_0$. ROE (return on equity, E – kapitał własny) określone w sprawozdaniach prowadzi do formuły procentu składanego przy założeniu jego stałości.

$$ROE = \frac{\Delta E}{E_0} = \frac{E_1 - E_0}{E_0} \Rightarrow E_1 = E_0(1 + ROE)$$

Więc po n latach $E_n = E_0(1 + ROE)^n$.

Jak widać gospodarowanie prowadzi, pod warunkiem osiągnięcia zysku, do wzrostu wykładniczego zainwestowanego kapitału początkowego. Jest to optymistyczne, że gospodarowanie prowadzi do tego rodzaju szybkiego rozwoju. Z tego wzrostu korzystają wszyscy kontrahenci tworzący przedsiębiorstwa: kredytodawcy, właściciele, pracownicy, itp. Stosowanie rachunkowości podwójnej ujawnia i kwantytatywnie określa ogólne prawo ekonomiczne; prawo wykładniczego wzrostu kapitału w procesach gospodarowania. Można przypuszczać, że ten fakt (wykładniczy wzrost gospodarczy jest właściwością przyrody) uzmysłowił sobie Albert Einstein, skoro tak pozytywnie wypowiadał się o procencie składanym. Einstein jest autorem stwierdzenia⁴, które często przytaczają wykładowcy szkół biznesu. Stwierdził mianowicie, że procent składany *jest największym matematycznym osiągnięciem ludzkości*. Nie była to raczej wypowiedź żartobliwa, bowiem ten wielki uczyony sam jest autorem reguły 72, która wyznacza liczbę lat potrzebną do podwojenia kapitału przy zadanym procencie. Jeśli ten procent jest 8, to $72:8 = 9$ lat. Zauważmy, że z matematycznego punktu widzenia, nie ma w tej formule niczego niezwykłego. Zupełnie inaczej rzecz się przedstawia, jeśli myślimy o matematycznym wyrazie prawa fizycznego i zarazem ekonomicznego. Jest to prawo wykładniczego wzrostu kapitału w gospodarowaniu. Jest ono proste i wyraża niezwykle ważną cechę świata, w którym żyjemy. Kapitał w gospodarowaniu wzrasta wykładniczo. Dodajmy, że stała potencjalnego wzrostu to osiem procent.

⁴ Albert Einstein is credited with discovering the compound interest rule of 72. Referring to compound interest, Albert Einstein is quoted as saying: „It is the greatest mathematical discovery of all time” <http://www.ruleof72.net/rule-of-72-einstein.asp> (20.03.2013).

1.3. Zasada dualizmu i rachunkowość podwójna w poglądach uczonych

Zapis podwójny i oparta na nim księgowość stanowią niezwykle fenomen, który wciąż podlega badaniom i bardziej precyzyjnemu wyjaśnianiu jego natury. Tę opinię potwierdzają, między innymi, niedawne dzieła, takie jak: (Sokołow, 2000), (Maługa, Dawidiuk, 2003), ale szczególne dokonania i osiągnięcia w tym zakresie należą R. Mattessicha (1995) i Y. Ijiriego (1993), którego fascynacja podwójnym zapisem jest powszechnie znana. W 1993 roku na konferencji poświęconej pięćsetleciu wydania dzieła L. Pacioloego (1494), Y. Ijiri przedstawił swoją wypowiedź o naturze i pięknie zapisu podwójnego. Tytuł mojego artykułu wynika z inspiracji płynącej z wspaniałego tego wspaniałego opracowania. Celem artykułu jest z jednej strony przedstawienie teorii zapisu podwójnego wypracowanej przez Y. Ijiriego i innych uczonych, a ponadto dodanie do istniejącej wiedzy własnych spostrzeżeń, będących rezultatem badań nad istotą kapitału.

Badania nad istotą i naturą podwójnego zapisu prowadzi się od dawna. Zwięzłe, encyklopedyczne przedstawienie historii i funkcji podwójnego zapisu znajdujemy, między innymi, w F. Arlinghaus (2004, s. 147–150). Autor pisze, że badając księgowość podwójną przyjmuje się, że jej głównym celem było umożliwienie szybkiego wglądu w stan operacji gospodarczych, co jest także dzisiejszą funkcją rachunkowości. Było to bardzo dogodne narzędzie dla dążących do zysku kupców włoskich, więc system ustawicznie się rozwijał. F. Arlinghaus stwierdza także, że niemiecki socjolog W. Sombart, był jednym z pierwszych, który w latach dwudziestych XX wieku stwierdził, że kapitalistyczny zorientowany na zysk sposób myślenia, abstrakcyjna koncepcja przedsiębiorstwa jako jednostki ekonomicznej, odseparowanej od osoby właściciela oraz księgowość podwójna są ze sobą naturalnie związane i komplementarne.

L. Pacioli (1494), autor pierwszej drukowanej książki zawierającej wykład księgowości, był, jak wiadomo, uznanym matematykiem i swój wykład zamieścił w książce stanowiącej przewodnik po wiedzy matematycznej końca piętnastego wieku. Po nim wielu autorów dokonywało matematycznych interpretacji i uogólnień podwójnego zapisu. Na przykład D. Ellerman (1985, 1986) przedstawia matematyczną analizę i uogólnienie podwójnego zapisu przy zastosowaniu matematycznej abstrakcji zwanej grupą Pacioloego. Matematyczne analizy nie spowodowały jednak zasadniczego postępu w pojmowaniu podwójnego zapisu. Znacznie większy wkład w sprawę pogłębienia teorii księgowości podwójnej wnoszą analizy Y. Ijiriego oraz wyjaśnienia R. Mattessicha, który zaczerpnął inspirację ze starożytnej rachunkowości opartej na tokenach. Ale Mattessich wskazuje zarazem na interpretację fizyczną opartą na prawie zachowania energii, co stanowi klucz do zrozumienia zasady dualizmu i zapisu podwójnego.

Największym znawcą rachunkowości podwójnej i zapisu podwójnego jest, obok R. Mattessicha (1995), Y. Ijiri⁵, który napisał sporo prac, odkrywając wiele właściwości podwójnego zapisu, a jedna z nich z 1993 roku nosi znamieny tytuł: *Piękno księgowości podwójnej i jej wpływ na naturę informacji z systemu rachunkowości*. Autor przedstawia rezultaty swoich wieloletnich badań, które, między innymi, doprowadziły do odkrycia rachunkowości trójwymiarowej. Było to rezultatem konsekwentnej fizycznej interpretacji majątku własnego jako obiektu, podlegającego prawom dynamiki newtonowskiej. Doprowadziło to do zdefiniowania impetu ekonomicznego, a następnie sił ekonomicznych i określenia trzeciego, ekwiwalentnego do istniejących, sposobu pomiaru zysku.

Y. Ijiri (1993) analizuje cechy podwójnego zapisu, porównując właściwości zapisu pojedynczego i podwójnego. Wskazuje, że różnica między informacją z rachunkowości z zapisem pojedynczym a podwójnym leży w sieciach połączeń (*connectivity*). W przypadku zapisu pojedynczego tych połączeń brak, co ukazuje na przykład kwestia ujawnienia dodatkowych 10 000 zł w firmie. Jest to dobra wiadomość dla każdego, lecz nie dla księgowych, bowiem oni nie mogą dokonać zapisu tego zdarzenia bez znalezienia powodów wzrostu stanu gotówki. Jeśli ta gotówka ujawniła się dlatego, że klient wpłacił zadek na dostawę towarów w przyszłości, to ta informacja musi zostać zespolona ze wzrostem zobowiązań, czyli innym rodzajem informacji. Podobnie, gdy okaże się, że to udziałowiec wpłacił określoną gotówkę, to ten fakt zostanie skojarzony ze wzrostem kapitału właścicielskiego. Gdyby te pieniądze ktoś podrzucił, to nawet wtedy muszą być ujęte w korespondencji z nadzwyczajnymi przychodami. Przy zapisach pojedynczych nie występują tego rodzaju korespondencje. Tu rodzi się pytanie. Czy rachunkowość może opierać się na zapisach pojedynczych? Czy takie formy istniały kiedykolwiek?

Y. Ijiri podkreśla, że korespondencja występująca między danymi, wynika z przyczynowości, której respektowanie jest podstawą księgowości podwójnej. Przyczynowość nie jest opcją, którą można zastosować bądź nie. Ona występuje w każdym przypadku zapisu operacji; zawsze musi być odnalezione drugie zdarzenie przyczynowo związane z pierwszym. Zaistnienie wspomnianej gotówki wymusza zwykle zwiększenie jakiegoś zobowiązania. Dlatego informacja ze sprawozdawczości finansowej i, ogólniej, z księgowości jest bardzo użyteczna w planowaniu i budżetowaniu. Księgowość generuje wysoce niezawodne dane do tych celów powiązane ze sobą relacją przyczyny i skutku.

W niedawnej pracy (Demski, Ijiri, i zespół, 2005) autorzy nawiązują do mechaniki kwantowej, jako przykładowej nauki o związkach przyczynowo-skutkowych. Podkreślają, że księgowość podwójną i informacje tworzone

⁵ Y. Ijiri, R.M. Trueblood University Professor of Accounting and Economics, Carnegie Mellon University.

w wyniku jej istnienia charakteryzuje podobna troska o przyczynowość. Informacja z księgowości podwójnej powstaje według znanej logicznej reguły wynikania. Jeśli prawdziwe jest A i z A wynika B, to prawdziwe jest B. Jeśli zdarza się A, to następuje też B. Ten fakt wykorzystuje się zarówno do wnioskowania; „wystąpiło A, więc wystąpi B”, jak i do sterowania: wywołajmy zdarzenie A, aby wystąpiło B.

W procesie tworzenia informacji księgowej pojawia się zjawisko nieuchronnej niepewności. Istnieją ograniczenia związane z ustalaniem siły i nieuchronności związków przyczynowo-skutkowych. Dlatego, zwłaszcza przy tworzeniu informacji planistycznej bądź sterującej, wykorzystuje się często probabilistyczne oceny wystąpienia określonych stanów. Przyczynowo-skutkowa więź występująca w zapisie podwójnym jest ponadto powodem łatwej kontroli informacji z księgowości podwójnej. W księgowości pojedynczej kontrola byłaby utrudniona, ponieważ tam brakuje całej sieci zależności cechujących księgowość podwójną. W aspekcie kontroli księgowość podwójna stwarza solidne podstawy dla oceny przeszłości, oceny wykonania. Na korzyściach wynikających z podwójnego zapisu bazuje system kontroli wewnętrznej.

Jak wiadomo, Y. Ijiri(1982) przedstawił system rachunkowości trójwymiarowej, który opracował przez zdyscyplinowane rozumowanie wykorzystujące silne analogie z zakresu dynamiki. W pracy z 1993 roku autor prezentuje drogi rozumowania, prowadzące do trójwymiarowej rachunkowości i zwraca uwagę na zestawienie sald jako punkt wyjścia do analizy natury księgowości podwójnej i zasady dualizmu. Cechą wyróżniającą rachunkowość podwójną od rachunkowości pojedynczej jest dodanie do zespołu kont bilansowych zespołu kont wynikowych, więc to analiza zestawienia sald, a nie bilansu i rachunku zysków i strat z osobna, umożliwia dostrzeżenie nowych możliwości uogólnienia. Spojrzenie na zestawienie sald przy zastosowaniu podziału pionowego pozwala dostrzec, jak zysk obliczony według kont bilansowych uzgadnia się z zyskiem obliczonym na podstawie kont wynikowych. Ponadto uwidacznia się macierzowe ujęcie księgowości podwójnej (z użyciem liczb ujemnych), jeśli w pierwszej kolumnie umieścimy konta wynikowe, a w pierwszym wierszu pojawią się konta bilansowe. Zyski związane z kontami wynikowymi umieszcza się dodatkowo w ostatniej kolumnie. Analiza ujęcia macierzowego prowadzi do zrozumienia wyjaśniającej roli kont wynikowych w stosunku do kont bilansowych. Jest to zarazem związek między terażniejszością a przeszłością. Terażniejszość wyrażają konta bilansowe (stany na koniec okresu), a konta wynikowe sumują operacje minionego okresu.

Y. Ijiri zadaje zasadnicze pytanie: Czy relację „przeszłość – terażniejszość”, którą w tandemie opisuje rachunkowość podwójna, można logicznie rozszerzyć do relacji „przeszłość – terażniejszość – przyszłość”. Jeśli konta wynikowe wyjaśniają, dlaczego zostały osiągnięte wykazane stany kont bilansowych, to co wyjaśnia zmiany w zyskach. Odpowiedź na to pytanie

została udzielona. To zmieniający się w czasie impet (odpowiednik pędu) początkowy, czyli stosunek zysku kwartalnego do czasu, generuje zmiany zysku sumarycznego. Jest to punkt wyjścia do *momentu maccounting*, czyli rachunku impetu i systemu trójwymiarowej rachunkowości.

Y. Ijiri (1982) zwrócił uwagę na wielkość $dW(t)/dt$ (w zapisie z okresami $\Delta W/\Delta t$). Jeśli ΔW jest okresowym zyskiem, to $\Delta W/\Delta t$ oznacza wielkość impetu – czyli, ile zysku tworzy się w jednostce czasu. Na tej podstawie autor rozwinął rachunek impetu tworząc istotne uogólnienie rachunkowości podwójnej, czyli system rachunkowości trójwymiarowej. W konsekwencji doszedł do interpretacji funkcji pochodnych od podstawowych wielkości $S(t)$ i $C(t)$. Określił je konsekwentnie jako siły ekonomiczne i podał ich pełną interpretację ekonomiczną. Analogie między wielkościami ekonomicznymi i fizycznymi przedstawia sumarycznie tabela 2.

Tabela 2. Analogie między zmiennymi ekonomicznymi a fizycznymi

Zmienna	Rachunkowość	Jednostka	Fizyka
1. Predkość, stopa procentowa (r)	$r = \frac{\Delta W}{W_0 \Delta t}$	$\frac{1}{\text{okres}}$	V
2. Przyspieszenie (a)	$a = \frac{\Delta r}{\Delta t} = \frac{\Delta^2 W}{W_0 \Delta t^2} = \frac{F}{W_0}$	$\frac{1}{\text{okres}^2}$	$a = \frac{\Delta v}{\Delta t},$ $a = \frac{F}{m}$
3. Kapitał własny (W), masa (m)	W_0	zl	M
4. Siła (F)	$F = \frac{\Delta P}{\Delta t} = W_0 \cdot \frac{\Delta r}{\Delta t} = \frac{\Delta r \cdot W_0}{\Delta t} =$ $= W_0 \cdot a$	$\frac{\text{zl}}{\text{okres}^2}$	$F = m \cdot a =$ $= m \cdot \frac{\Delta v}{\Delta t} =$ $= \frac{\Delta mv}{\Delta t}$
5. Impet, pęd (p)	$P = \frac{\Delta W}{\Delta t} = W_0 \cdot r$	$\frac{\text{zl}}{\text{okres}}$	$P = m \cdot v$
7. Stopa zwrotu, droga	$S = r \cdot \Delta t = \frac{\Delta W}{W_0}$	Bezwymiarowe	$S = v \cdot t$

Źródło: Dobija M. (1992) *Pomiar i analiza procesu tworzenia wartości dodatkowej w przedsiębiorstwie*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, nr 360.

Zasługą Y. Ijiri (1982) jest więc wykorzystanie analogii fizycznych i zastosowanie teorii dynamiki masy do zintegrowanego fizyczno-matematycznego opisu pomiaru zysku w rachunkowości. Traktując kapitał (majątek własny) jako masę bezwładnościową, na który działają siły ekonomiczne, przedstawił interpretację trzech wymiarów rachunkowości i odpowiednie formuły pomiaru zysku. Jedną z konkluzji księgowości potrójnej jest wniosek, że analogicznie do świata fizyki, kapitał własny pozostaje stały, dopóki nie zmieni się impet ekonomiczny będący odpowiednikiem pędu. Zaś impet ekonomiczny zmienia się pod wpływem sił ekonomicznych, które mogą działać pozytywnie lub negatywnie.

Siła ekonomiczna działająca w czasie wywołuje określony i mierzalny impuls ekonomiczny wpływający na rozmiar zysku. Znaczenie dokonania Ijiriego polega także na tym, że w drodze formalnego rozumowania doszedł do identyfikacji sił ekonomicznych oddziałujących pozytywnie, ale także destruktywnie na zainwestowany kapitał. Tego nie ma jeszcze w rachunkowości podwójnej, która odpowiada postrzeganiu świata przez pryzmat dynamiki sformułowanej przez Newtona. Koszt nie jest siłą destrukcyjną. Jest miarą wartości aktywów transformowanych w produkty, stosowaną w systemach rachunkowości. Zrozumienie istnienia w naturze czynników destrukcyjnych (i ich konieczności dla procesów rozwojowych) pojawia się wraz z rozwojem termodynamiki.

Pojawia się jednakże ważna kwestia terminologiczna, mianowicie interpretacja podwójności, czyli terminu *doubleentry*. Czy księgowość podwójna oznacza księgowość z podwójnym układem kont (konta bilansowe i wynikowe), jak przyjmuje Y. Ijiri, czy też dotyczy natury zapisu księgowego, który musi być podwójny, zgodnie z regułą $Wn - Ma$? W moim przekonaniu księgowość podwójna powinna się wiązać wyłącznie z zapisem podwójnym, a nie układami kont, jak to czyni Y. Ijiri. Dlatego należy mówić o wymiarach rachunkowości. I tak, rachunkowość jednowymiarowa to rachunkowość podwójna, w której istnieje tylko układ kont bilansowych. Rachunkowość dwuwymiarowa wykorzystuje dwa układy kont: bilansowe i wynikowe. Rachunkowość trójwymiarowa ma jeszcze dodatkowy układ: konta sił ekonomicznych. Każda opiera się na zapisie podwójnym (*double-entry*), bowiem to jest esencja rachunkowości. Ten zapis wyraża tajemniczy związek między realną, uchwytą materią a abstrakcyjną energią (zdolnością do wykonywania pracy), zwaną w gospodarowaniu kapitałem. Konsekwentne respektowanie tego związku jest kamieniem węgielnym rachunkowości. Bez uwzględniania tego związku nie powinno się mówić o systemie rachunkowości. Zapis pojedynczy (*single entry*) nie jest w rachunkowości właściwy i dopuszczalny, i nie może istnieć rachunkowość pojedyncza.

Można zgodzić się w pełni z opiniami Y. Ijiriego. Zapis podwójny i księgowość podwójna jest niezwykle znaczącym osiągnięciem cywilizacyjnym. Jego siła pozytywnego oddziaływania na rozwój społeczno-ekonomiczny,

nie osiągnęła jeszcze kresu możliwości, jak wskazują spostrzeżenia i wnioski płynące z przedstawionych rozważań i analiz.

R. Mattessich w swoim znanym dziele *Krytyka rachunkowości* z 1995 roku zwraca uwagę na samym początku rozważań, że zasada dualizmu jest przyczyną podwójnego zapisu, a nie odwrotnie (s. 61). Jego zdaniem, dyskusja naukowa nad naturą podwójnego zapisu wciąż się toczy, a od czasu do czasu jest bardzo intensywna, jak na przykład w latach sześćdziesiątych XX w., przy czym wielu wypowiada sądy, że podwójny zapis w rachunkowości jest kwestią raczej techniczną. Nie jest to jednak stanowisko Y. Ijirięgo i R. Mattessicha. Autor podsumowuje istotę podwójnego zapisu w czterech punktach.

I. Istnieją trzy różne rodzaje dualizmu w rachunkowości:

- 1) pierwszy wiąże się z fizycznym transferem aktywów z jednego miejsca do drugiego. Ten rodzaj dualizmu określa nie tylko ekonomiczną transakcję, lecz także zjawisko realne;
- 2) drugi rodzaj dualizmu wiąże się z faktem, że aktywa należą do określonych właścicieli, więc ich wartość koresponduje z kapitałem własnym;
- 3) trzeci rodzaj dualizmu ma swoje korzenie w relacjach „wierzyciel – dłużnik” między dwoma osobami.

II. W rachunkowości ma miejsce systematyczna integracja tych trzech dualizmów odzwierciedlających strukturę fizycznej, jak i społecznej rzeczywistości. Fakt, iż jakaś osoba może posiadać aktywa, a zarazem być dłużna kwoty innej osobie określa, że trzy wskazane dualizmy tworzą związki między fizyczną a społeczną rzeczywistością.

III. Dualizm występuje w operacjach finansowania aktywów, co wiąże się z transferem siły nabywczej między dwiema niezależnymi jednostkami. Inwestowanie, bo o nim mowa, przejawia się w rachunkowości zapisami księgowymi stanowiącymi substytuty operacji między firmami. Podobnie dualizm ma miejsce w przypadku wewnętrznych operacji między wydziałonymi podjednostkami.

IV. Istnieją analogie, a być może bezpośredni związek, między zasadą dualizmu w rachunkowości a zasadami zachowania (energii, masy) w fizyce. Rachunkowość jest nie tylko zainteresowana transferem dóbr, ale także zmianą wartości kapitału w danym okresie. Podobnie jak prawa zachowania w naukach fizycznych pozwalają rozliczać wkład materii, energii, pędu i innych wielkości, tak rachunkowość zdaje rachunek ze zużycia aktywów w relacji do źródeł finansowania. Nawet, jeśli część aktywów podlega zużyciu i rozproszeniu w procesach wytwórczych, to jednak rozrachunek wkładu (*input*) w stosunku do wartości wytworzonych jest kluczowy dla rachunkowości, więc postrzeganie rachunkowości przez pryzmat zasady zachowania jest uzasadnione.

Ta ostatnia kwestia poruszona przez R. Mattessicha wskazuje, że zapis podwójny przejawiający się regułą $Wn - Ma$, wywodzi się z zasady dualizmu, z dualnego traktowania środków ekonomicznych: jako aktywa i jako kapitał. Reguła $Wn - Ma$ wynika z podstawowego równania rachunkowości, zwanego inaczej zasadą dualizmu a także ze struktury kont, która pozwala na unikanie liczb ujemnych w zapisach. Wiadomo jednak, że księgując operacje na tabeli dekretacyjnej lub w ujęciu macierzowym, przy wykorzystaniu liczb ujemnych, mamy także zapis podwójny, więc i w tym przypadku ta reguła jest zasadniczym wyznacznikiem rachunkowości. Jednak głębsze zrozumienie natury zapisu podwójnego konieczne jest postrzeganie abstrakcyjnej natury kapitału, co jest uzasadnione w niedawnych opracowaniach (Dobija, 2006, 2010 red.).

Rodzi się w tym miejscu pytanie o drugą zasadę termodynamiki. Czy ta słynna zasada przyczynia się do wyjaśnienia natury księgowości podwójnej? Oprócz chronologicznie występujących zdarzeń gospodarczych, występują zapisy aktualizujące salda niektórych kont. Księguje się na przykład umorzenie i amortyzację środków trwałych, tworzy się rezerwy zgodnie z zasadą ostrożnej wyceny bilansowej. To są działania wynikające z natury rzeczywistości opisanej drugą zasadą. Ona wyjaśnia naturę czasu jako procesu spontanicznej, ale nieodwracalnej dyfuzji kapitału, więc wskazuje na istnienie procesów deprecjacji. Zgodnie z dostosowanym do prowadzonych rozważań sformułowaniem, druga zasada wskazuje, że każda koncentracja energii podlega spontanicznemu, losowemu rozpraszaniu. Zmiany są jednokierunkowe, energia nie koncentruje się, lecz przeciwnie; rozprasza. Dlatego księgujemy zużycie środka trwałego, oceniamy ryzyko utraty należności, i tworzymy odpowiednie rezerwy, itp. Druga zasada wyjaśniając naturę czasu jako procesu rozptywu energii jest określana termodynamiczną strzałką czasu.

Ogólny model kapitału, model zysku i natura wartości godziwych znajdują teoretyczne źródło w drugiej zasadzie termodynamiki, która wyraża twórczą destrukcję, tkwiącą w rzeczywistości. Naturalna deprecjacja aktywów i niepewność, które głosi druga zasada, jest zarazem źródłem postępu; można osiągać zyski w działalności gospodarczej, jeśli rozumne zarządzanie ograniczy procesy stratności.

1.4. Zapis podwójny w interpretacji prehistorycznych zapisów pracy

Z historycznego punktu widzenia można wydzielić trzy okresy rozwoju rachunkowości. Pierwszy okres trwa od początku cywilizacji, która zaczyna się w prehistorii do okresu wieków ciemnych, czyli od daty rozpoczęcia wojny trojańskiej. W tym okresie rozwija się kultura agrarna, o której sporo wiadomo, zwłaszcza w odniesieniu do Mezopotamii. Archeolog

Denise Schmandt-Besserat zinterpretowała małe wyroby z gliny (tokeny) jako służące rozrachunkom w tych pierwotnych społecznościach. Z dużą dozą pewności można przyjąć, że na sprawy rachunkowości w czasach prehistorycznych jako pierwsza zwróciła uwagę Denise Schmandt-Besserat (1988, 2007) archeolog, pracująca w Uniwersytecie Teksaskim. Jest to uczona, która przez wiele lat badała odkryte w wykopaliskach na Bliskim Wschodzie małe wytwory z gliny zwane tokenami. Od badania tokenów do systemów rachunkowości droga jest raczej daleka, a na dodatek autorka nie miała przygotowania z zakresu rachunkowości, ale zdała sobie sprawę, że bada artefakty mające związek z liczeniem i pisanem. Badania doprowadziły także do sformułowania opinii o roli tokenów w powstaniu pisma piktograficznego. Jak pisze D. Schmandt-Besserat (2007, s. 14): „Moim wkładem jest rozpoznanie, że tokeny stanowiły system liczenia funkcjonujący w prehistorii przez pięć tysięcy lat i używany na całym Bliskim Wschodzie. Ustaliłam także paralele między kształtami tokenów a pierwszymi rytymi znakami pisma oraz ciągłość między tymi dwoma systemami. Dużo później zdałam sobie sprawę ze znaczenia tokenów w arytmetyce jako archaicznych przedmiotów do liczenia, które poprzedziły wynalazek liczenia abstrakcyjnego. Mam żywo w pamięci ten moment w roku 1970, kiedy połączyłam dwa fragmenty układanki. ... Przejrzałam sprawozdania z wykopalisk na stanowiskach z IV, V, i VI tysiąclecia i uznałam za bardzo prawdopodobne, iż tokeny mogły być używane nieprzerwanie od VIII do III tysiąclecia p.n.e.” Dodajmy, że o wymianie przy zastosowaniu tokenów wspomina już 66.y przekaz z Księgi Urantii⁶, zatem pojawienie się tokenów może sięgać setek tysięcy lat.

Od roku 1974 autorka publikuje kolejne opracowania dotyczące tokenów i ich znaczenia dla pisma i rachunków. W szczególności znaczącym dla rachunkowości było opracowanie przedstawione na V Światowym Kongresie Historyków Rachunkowości w 1988 roku w Sydney. Artykuł ma tytuł *Rachunkowość w prehistorii* i przedstawia próbę systemowego opisu, jak tokeny mogły służyć w gospodarce tamtych czasów.

Trudno oczekiwać, aby archeolog spotykający drobne gliniane wyroby, zauważający i klasyfikujący ich charakterystyczne cechy, a nawet dostrzegający ich związek z pierwszymi znakami pisanymi, potrafił rozpoznać cechy systemu rachunkowości. Ale dodatkową informację otrzymuje się analizując tokeny w kształcie czworościanów, jak to przedstawia rysunek 1. Ten rysunek 1 (umieszczony za zgodą odkrywczynie tokenów i interpretatorki ich

⁶ (747.2) ^{66:5.12} It was among these enlightened groups educated in the Dalamatia schools that the first commercial credit was practiced. From a central exchange of credits they secured tokens which were accepted in lieu of the actual objects of barter. The world did not improve upon these business methods for hundreds of thousands of years. (The Urantia Book, (1955), Urantia Foundation, 533 Diversey Parkway, Chicago, IL 60614 USA).

roli (Schmandt-Besserat, 2007) ukazuje wśród tokenów reprezentujących różne produkty, także tokeny określające jednostki pracy (czworościan). Jest to niezwykle intrygujące. Czy to oznacza, że w tych dawnych tysiącletniach stosowano jednostki pracy do mierzenia pracy? Właściwie, dlaczego nie, skoro tylko wspólna praca prowadziła do sukcesu?

Rys 1. Tokeny reprezentujące produkty. Czworościan przedstawia jednostkę pracy

Plain tokens, Mesopotamia, present day Iraq, ca. 4000 B.C. The cone, spheres and disk represented various grain measures; the tetrahedron stood for a unit of labor. Courtesy Denise Schmandt-Besserat, The University of Texas at Austin. Schmandt-Besserat D., (2007, p.3), *When Writing Met Art. From Symbol to Story*, University of Texas Press.

Archeolodzy zidentyfikowali około 1500 różnych tokenów, na których opierały się rozliczenia gospodarcze już od VI tysiąclecia, gdy rozwijano systemy irygacji i gospodarkę agrarną. Pracownik za wykonaną pracę otrzymywał odpowiedni token, który upoważniał go do pobrania określonej ilości produktu. Na przykład mała kulka oznaczała upoważnienie do pobrania małej miary oliwy. Z późniejszych zapisów na tabliczkach, które odczytano, wiemy, że tokeny stanowiły pierwowzór piktogramów. Zatem tokeny w posiadaniu pracowników stanowią ich należności za wykonaną pracę a zarazem zobowiązania administracji do wydania produktów.

Drugi okres rozpoczyna się po przerwie trwającej przez wieki ciemne; od czasu wprowadzenia monet, co przyjmujemy miało miejsce od VII wieku p.n.e., i kończy się wraz z wpływem pierwszego tysiąclecia naszej ery. Pierwszy okres, w którym dominowała rachunkowość pracy i ona reprezentowała myśl ekonomiczną ciągnie się przez epokę heroiczną i na niej się kończy. Pięć wieków zwanych ciemnymi (XII, XI, X, IX, VIII) kryje w sobie tajemnice zniszczenia kultury mykeńskiej i innych podobnych silnych militarnie i dobrze rozwiniętych gospodarczo. Z tym upadkiem wiąże się także zanik rachunkowości pracy, która służyła, w przekonaniu autora, starożytnym miastom – państwom.

Od VII wieku pojawiają się monety, co nie stanowi zasadniczej zmiany w stosunku do dawnego sposobu posługiwania się kruszcami srebra

i wagą przy rozrachunkach handlowych i innych. Dobrym przykładem jest tu Abraham nabywający grootę grobową dla Sary. W XX wieku p.n.e. Abraham wędrował między miastem Harran (na północ od Ur, obecnie w Turcji) a Egiptem. Posiada srebro i wagę, którym płaci odważając odpowiednią ilość. Zapłacił Hetytom 400 sykli srebra za kawałek ziemi z grocią na grób dla Sary. Księga Genesis (rozdz.23) podaje, że Hetyci w uznaniu dla jego koneksji chcieli podarować tę grootę, lecz Abraham nie zgodził się i zapłacił rynkową cenę. Zmiana zachodząca w drugim okresie polega na utracie wiedzy o systemie rachunkowości, który to stan utrwały rodzące się imperia. Aleksander Macedoński potrzebował monet, dla prowadzenia swoich kampanii, a nie zapisów księgowych wykonanej pracy. Imperium rzymskie, które znakomicie rozwinęło administrację i podatki, a pracę wykonywali głównie niewolnicy, stosowało powszechnie monety. Rachunkowość pracy nie była ani znana, ani potrzebna.

Po upadku zachodniego cesarstwa rzymskiego w świecie śródziemnomorskim i Europie do końca I tysiąclecia nie powstały warunki dla rozwoju rachunkowości pracy bądź rachunkowości jednostek gospodarczych. Pieniądz kruszcowy, monety wystarczały do prowadzenia potrzebnych operacji gospodarczych.

Trzeci okres rozpoczyna się od drugiego tysiąclecia, w którym kształtuje się rachunkowość jednostek ekonomicznych i okresowy pomiar zysku z działalności gospodarczej. W tym okresie w świecie śródziemnomorskim powstają większe organizmy gospodarcze, rozwija się działalność bankowa, więc powstaje naturalny popyt na rachunkowość podwójną. Sensem działalności organizacji gospodarczych jest powiększanie kapitału początkowego, czyli tworzenie okresowego zysku. Dla tych organizacji rachunkowość powinna zapewnić rejestrację zdarzeń, prowadzącą do obliczenia okresowych zmian kapitału, głównie oczekiwanego zysku i tempa jego pomnażania. Od przynajmniej XII wieku n. e. istnieją ślady prowadzenia ksiąg handlowych i stosowania podwójnego zapisu.

Ślady ewidencji zorganizowanej pracy istnieją od wielu tysięcy lat i przejawiają się w formie tokenów i późniejszych zapisów na glinianych tabliczkach. Początki występowania tokenów szacuje się na VII tysiąclecie p.n.e. według świadectw archeologicznych (Schmandt-Besserat, 2007, s. 15). Księga Urantii przenosi te początki wiele tysięcy lat wcześniej, do czasu działania komisji Noda odpowiedzialnej za rozwój wytwórczości i handlu. Sam Nod może być uznany za postać historyczną; jego imię jest wspomniane w Biblii jako nazwa krainy leżącej na wschód od Edenu, w której zamieszkał Kain po opuszczeniu wcześniejszego miejsca pobytu (Księga Rodzaju, 4, 4.9). Można uznać za logiczne, że cywilizując plemiona ludzkie stosowano tokeny w rozliczeniach z tytułu pracy. W najdawniejszych tekstach z Mezopotamii badacze znajdują potwierdzenia o prowadzonej misji cywilizacyjnej, której jedno z centrów znajdowało się w Mezopotamii. Z. Sitchin (1976) badając zapisy wielu starożytnych cywilizacji określił datę

rozpoczęcia działalności cywilizacyjnej na 445 000 lat (inni autorzy wyznaczają 434 000 lat) p.n.e.

W okresach późniejszych, tokeny mogły być stosowane przez administrację folwarków należących do świątyń lub przez administrację miast-państw. Można wyobrazić sobie podmiot rachunkowości jako miasto-państwo, w którym zarządzający wytyczają cele (irygacja, uprawa roli, wytwórczość) i organizują pracę mieszkańców, zaś pisarze prowadzą ewidencję pracy sporządzając stosowne zapisy. Istotę tej rachunkowości można ująć w formie zapisów umieszczonych w tabeli 1. Przepływ kapitału ludzkiego, czyli pracę i wynagrodzenia za tę pracę ujmuje się na rachunkach jako: rachunek pracownika, rachunek produktów i zobowiązania administracji. Analogiczne rozważania przedstawia B. Kurek (2004) w odniesieniu do gospodarki Robinsona Crusoe.

Tabela 3. Zapisy księgowe w zakresie rachunkowości pracy

Lp.	Treść operacji	Wartość	Wpływ na konto	Wypływ z konta
1	Wykonanie pracy	200 jp	Rachunek produktów	Rachunek pracownika
2	Zapłata za pracę	200 jp	Rachunek pracownika	Zobowiązania administracji
3	Zakup produktów	50 jp	Zobowiązania administracji	Rachunek produktów

Zauważmy, że tabela 3 zawiera zapisy księgowe niezbędne do zarządzania procesami pracy i wynagrodzeniami za pracę. Jest elementem ekonomii nakierowanej na pracę, w której pieniądze (należności za wykonaną pracę) powstają w wyniku pracy, więc ludzkie pragnienie posiadanie pieniędzy jest w pełni zgodne z pełnym zatrudnieniem i efektywnym działaniem.

Jak można zauważyć, konto „rachunek pracownika” może być pominięte, skoro saldo jest zawsze równe zero. Wiadomo, że zatrudnieni pracują dzięki swojemu kapitałowi ludzkiemu. Ich działania ujmuje konto „zobowiązania administracji” (zapis syntetyczny i konta analityczne). System będzie równie dobrze działał przy informacji zawartej w dwóch zapisach, jak to przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Minimalne zapisy księgowe w zakresie rachunkowości pracy

Lp.	Treść operacji	Wartość	Wpływ na konto (WN)	Wypływ z konta (MA)
1	Wykonanie pracy	200 jp	Rachunek produktów	Zobowiązania administracji
2	Zakup produktów	50 jp	Zobowiązania administracji	Rachunek produktów

Ekonomia starożytnych miast państw, faktycznie teokracji, była oparta na wspólnej zorganizowanej pracy, więc nie wymagała istnienia kategorii zysku. Ważne było, aby wszyscy pracowali, aby praca była dobrze zorganizowana i celowa, zaś pomiar pracy powinien być prawidłowy i kompetentny, aby wynagrodzenie było odpowiednie. Te cechy organizacji procesów pracy i ich kontroli dostrzega się już w prehistorii, co podkreślają: (Polanyi i in., 1957), (Struve, 1969), (Dobija, Jędrzejczyk, 2011). Istnieją archeologiczne dowody świadczące o tym, że w trzecim tysiącleciu p.n.e. stosowano do rozliczeń abstrakcyjną jednostkę pracy. Sumerolodzy natrafili na zagadnienie „dniówek” jako formy jednostki obrachunkowej. W. Struve (1969, s. 128) po przebadaniu tabliczek z archiwów miasta Umma (23 wiek p.n.e.) dochodzi do następujących stwierdzeń: „[...] Tabliczki zawierają zapisy liczby pracowników (kobiet i mężczyzn), którzy wykonywali prace w gospodarstwach rolnych pod kierownictwem nadzorcy. Czas przypisany na wykonanie zadanej pracy jest wyrażony w dniach lub miesiącach ale w większości przypadków zapisy podają jeden dzień (określona liczba robotników przez jeden dzień) [...]. Analiza porównawcza tych zapisów z dokumentami zbiorczymi prowadzi do wniosku, że pisarze zapisywali na tabliczce liczbę robotników a dalej umieszczali iloczyn tej liczby i 360 dni w roku. W rezultacie otrzymywali liczbę robotników pracujących przez jeden dzień. Z tego wniosek, że **sumeryjscy księgowi stosowali pojęcie roboczo-dniówki i nakłady pracy sumowali w tych jednostkach**”.

W cytowanej pracy, W. Struve (1969) podaje zasadniczy szczegół pozwalający wnioskować o naturze rachunkowości i gospodarki „[...] Wprowadzenie koncepcji „dniówki” w zapisach księgowych było niewątpliwie motywowane dążeniem do uproszczenia obliczeń dotyczących należnych pracownikom produktów wydzielanych jako wynagrodzenie za pracę. Oprócz dniówki jako jednostki pracy księgowi rozróżniali jeszcze współczynniki, jak: $5/6$, $2/3$, $1/2$, itd. którymi wyrażali część dniówki. Pracownicy, których produktywność pracy szacowano na $5/2$, $2/3$, $1/2$, itd. jednostki pracy otrzymywali przydziały zboża odpowiednio obniżone”. Ten fakt jest bardzo znaczący i pozwala na łatwą interpretację. Te ułamki są współczynnikami mocy, jaką przypisywano konkretnym pracownikom, przy czym wartość jeden oznacza moc najwyższą. W dzisiejszych systemach płacowych występują identyczne rozwiązania. Wystarczy w tabeli zaszeregować podzielić płacę danego pracownika przez płacę najwyższej zaszeregowanego (z najwyższą grupą), aby otrzymać tego rodzaju współczynniki.

Zauważmy także, że jeśli oznaczy się znakami WN wpływ na konto i MA wypływ z konta (tabela 4), przy czym te kategorie są odnoszone do przepływów kapitału, to w rachunkowości pracy uwidoczni się reguła $Wn - Ma$, jako naturalna zasada zapisu operacji na kontach. Praktyczne znaczenie tej zasady jest ogromne. Reguła $Wn - Ma$ jest wynikiem istnienia przepływów kapitału, który nie powstaje z niczego.

Jak podaje Y. Ijiri (1980) znany amerykański uczony A. Littleton określili siedem warunków powstania rachunkowości podwójnej: istnienie własności prywatnej, istnienie kapitału i rozumienie tej kategorii, wolny handel, kredyt, pismo, pieniądź i arytmetyka. W szczególności „pieniądz” zapewniał, w rozumieniu autora, wspólny mianownik, dzięki czemu operacje można było przedstawiać w ujęciu pieniężnym i prowadzić zapisy. Dziś wiadomo, że ten wspólny mianownik określa jednostka pracy, a sama praca jest dynamicznym aspektem kapitału. Jednak wspomniany autor (i wielu innych) nie prezentowali w swoim czasie wystarczającego rozumienia zależności łączących kategorie kapitału, pracy i pieniędzy. Nie były też w tym czasie wystarczająco znane archeologiczne odkrycia z Mezopotamii i podobnych miejsc, ani też ich prawidłowa interpretacja.

Podsumowanie. Co wynika z rozważań zapisu podwójnego dla ekonomii?

Gospodarka może być postrzegana jako przepływy kapitału, który powiększa się, przede wszystkim, dzięki pracy Słońca, które ustawicznie dostarcza energię Ziemi, także dzięki pracy królestwa roślin, które tę energię absorbują i zamieniają w pożywienie i użyteczne produkty. Dalej kapitał ludzki przez proces pracy koncentruje się w obiektach pracy. Jeśli tak, to podwójny zapis zastosowany do opisów makroekonomicznych, zwłaszcza procesu pracy będącej rezultatem istnienia i przepływu kapitału, powinien przynieść dobre efekty poznawcze w zakresie gospodarki towarowo-pieniężnej.

Zrozumienie abstrakcyjnej natury kapitału, poznanie natury jego mierzalności oraz rozpoznanie pracy jako procesu transferu kapitału do produktów otwiera nowe drogi myślenia o ekonomii. Przede wszystkim zauważamy, że z procesem pracy związany jest zapis należności z tytułu pracy, czyli księgowanie wynagrodzeń. Praca stanowi oryginalny transfer kapitału ludzkiego, natomiast zapis księgowy jest tylko wtórną, wirtualną operacją. Ten wtórny zapis księgowy jest tylko kwantytatywnym potwierdzeniem wykonanej pracy, czyli przesyłu kapitału ludzkiego do obiektu pracy. Jest zapisem należności z tytułu pracy na rachunku bankowym pracownika, czyli uznaniem jego rachunku (konta), po fakcie rzeczywistego przepływu energii, czyli kapitału ludzkiego pracownika. To stwierdzenie ujawnia mało jeszcze znaną cechę GTP. W rzeczywistym procesie pracy, energia, czyli kapitał pracownika, transferuje się do produktów pracy, w wyniku czego powstaje produkt i posiada wartość. Dlatego to proces pracy generuje pieniądze (należności z tytułu pracy), więc inne podejście do tworzenia pieniędzy jest nieprawidłowe. Można zatem powiedzieć, że praca sama się finansuje.

Ze zrozumienia faktu, iż praca jest transferem energii, natomiast zapłata jest tylko operacją księgową, wynika świadomość samofinansowania się

pracy, co ma ogromne znaczenie poznawcze i decyzyjne. Otwiera się nowa perspektywa dla gospodarki budżetowej, finansowanej dotychczas z podatków, akcyz i opłat. Wynagrodzenia za pracę w sektorze publicznym nie potrzebują źródeł finansowania, to praca jest tym źródłem. Możliwe, korzystne przekształcenie systemu przedstawiono w (Dobija, 2011), (Dobija red., 2011).

Zrozumienie tego stanu rzeczy prowadzi do zasadniczej redukcji podatków, jak też systematycznego obniżania deficytu budżetowego. Rząd może bowiem finansować pracę w sektorze publicznym bez udziału banków, odsetek i powiększania deficytu budżetowego, jak to przedstawiono w (Dobija, 2005, 2010 red., 2011). Jednakże praca musi być normowana, wykonywana zgodnie ze standardami zgodności pracy z wartością pracy. Zastosowanie podwójnego zapisu i bezpośrednie finansowanie pracy przedstawione w tabelach 3 i 4 wyjaśniają istotę rachunkowości pracy, stanowiącej podstawę właściwego pojmowania kapitału i pieniędzy. Przyszłość rachunkowości należy upatrywać w pełniejszej integracji rachunkowości jednostek z rachunkowością pracy.

Bibliografia

- Arlinghaus Franz-Josef (2004), *Bookkeeping, Double-entry Bookkeeping*, [in:] *Medieval Italy: An Encyclopedia*, vol. 1, ed. by Christopher Kleinhenz, Routledge, New York 2004, s. 147–150.
- Atkins Peter (2005), *Palec Galileusza. Dziesięć wielkich idei nauki*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań.
- Bliss J. Christofer., *Capital Theory and the Distribution of Income*, North-Holland Publishing, Oxford 1975, s. 7.
- Demski Joel S., Fellingham John C., Ijiri Yuji, Sunder Shyam, Glover Jonathan C., Liang Pierre Jinghong, *Some Thoughts on the Intellectual Foundations of Accounting* (February 2002), Yale ICF Working Paper No. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=305904> or DOI: [10.2139/ssrn.305904](https://doi.org/10.2139/ssrn.305904).
- Dobija Mieczysław (1992), *Pomiar i analiza procesu tworzenia wartości dodatkowej w przedsiębiorstwie*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 360.
- Dobija Mieczysław (2003), *Ewolucja koncepcji rachunkowości, kapitału i pieniądza*, [w] Sojak S. (red.), *Historia, współczesność i perspektywy rachunkowości w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Dobija Mieczysław (2005), *Financing Labour in the Public Sector without Tax Funds*, „Argumenta Oeconomica Cracoviensia” No 4.
- Dobija Mieczysław (2006), *Zasada dualizmu jako podstawowy paradygmat rachunkowości i ekonomii*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 35 (91).
- Dobija Mieczysław (red.) (2010), *Teoria pomiaru kapitału i zysku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.

- Dobija Mieczysław (2011), *Abstract Nature of Money and the Modern Equation of Exchange*, „Modern Economy”, No. 2, May 2011, s. 142–152.
- Dobija Mieczysław (red.) (2011), *Kapitał ludzki w perspektywie ekonomicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Dobija Mieczysław, Jędrzejczyk Marcin (2011), *Szkice z historii rachunkowości*, Wydawnictwo PTE, Kraków.
- Ellerman David (1985), *The Mathematics of Double Entry Bookkeeping*, „Mathematics Magazine”, Vol. 58 (September), s. 226–233.
- Ellerman David (1986) *Double Entry Multidimensional Accounting*, „Omega, International Journal of Management Science”, Vol. 14, No. 1, s. 13–22.
- Ijiri Yuji (1980), *An Introduction to Corporate Accounting Standards. A Review*, „The Accounting Review”, Vol. 55, No. 4.
- Ijiri Yuji (1982), *Triple Entry Bookkeeping and Income Momentum*, „American Accounting Association”, No. 18, Sarasota.
- Ijiri Yuji (1995), *Segment Statements and Informativeness Measures: Managing Capital vs. Managing Resources*, „Accounting Horizons”, Vol. 9, No 3.
- Ijiri Yuji (1993), *The Beauty of Double-Entry Bookkeeping and Its Impact on the Nature of Accounting Information*, *Economic Notes*, Monte dei Paschi di Siena, Proceedings of the Conference ACCOUNTING AND ECONOMICS, 2/1993, Martin Shubik (ed.).
- Księga Rodzaju*, [w:] *Biblia Tysiąclecia*, Pallottinum, Poznań, 2007.
- Kurek Bartosz (2004), *Analiza wzrostu kapitału w modelu gospodarki Robinsona Crusoe*, [w:] M.G. Woźniak (red.), *Kapitał ludzki i intelektualny jako czynnik wzrostu gospodarczego i ograniczania nierówności społecznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Kurek Bartosz (2011), *Hipoteza deterministycznej premii za ryzyko*, Wydawnictwo UEK, Kraków.
- Maluga Natalia, Dawidiuk Tatiana (2003), *Zapis podwójny w rachunkowości w aspekcie teoretyczno-historycznym*, Wydawnictwo Ruta, Żytomierz.
- Mattessich Richard (1995), *Critique of Accounting: Examination of the Foundations and Normative Structure of an Applied Science*, Quorum Books, West Port.
- Pacioli Luca (1494), *Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita (Everything About Arithmetic, Geometry and Proportion)*, Wenecja.
- Polanyi Karl, Arensberg Konrad, Pearson Harry (1957), *Trade and Market in the Early Empires*, The Free Press, New York.
- Schmandt-Besserat Denise (1988), *Accounting in Prehistory*, Vth World Congress of Accounting Historians, Sydney.
- Schmandt-Besserat Denise (2007), *Jak powstało pismo*, Wydawnictwo Agade, Warszawa.
- Sitchin Zecharia, *The 12th Planet. Book One of the Earth Chronicles*, Avon Books, New York.
- Sokołow Jarosław W. (2000), *Podstawy teorii rachunkowości*, Finanse i Statystyka, Moskwa.

- Struve Wiktor (1969), *Some New Data on the Organisation of Labour and on Social Structure in Sumer During the Reign of the IIIrd Dynasty of Ur*, [w:] *Ancient Mesopotamia*, Nauka, Moskwa 1969.
- Rosenberg Natan, Birdzell L.E. (1994), *Historia kapitalizmu*, Signum, Kraków.
- Wallman Stephen (1995), *The Future of Accounting and Disclosure in an Evolving World: The Need for Dramatic Change*, „Accounting Horizons”, Vol. 9, No. 3, September.

Rozdział 2

Makroekonomiczny wskaźnik produktywności pracy

Uwagi wstępne

Produktywność pracy jest w ekonomii stanem pożądanym. Naturalną intuicję potwierdzają naukowe rozważania ukazujące kwantytatywne zależności między wskaźnikiem produktywności pracy a zbiorem wielkości ekonomicznych opisującym stan gospodarki. Studia i analizy prowadzą do stwierdzenia, że stosunkowo prosty wskaźnik Q, wskazujący, ile produktu przypada na jedna złotówkę wynagrodzeń, jest zaangażowany w rozwiązywanie większości zagadnień ekonomicznych, jak: inflacja, rozmiar sektora budżetowego, kształtowanie kursu walutowego czy funduszu premiowego. Ponadto wskaźnik Q pozwala na syntetyczną ocenę gospodarki i umieszczenie jej w odpowiedniej pozycji na świecie.

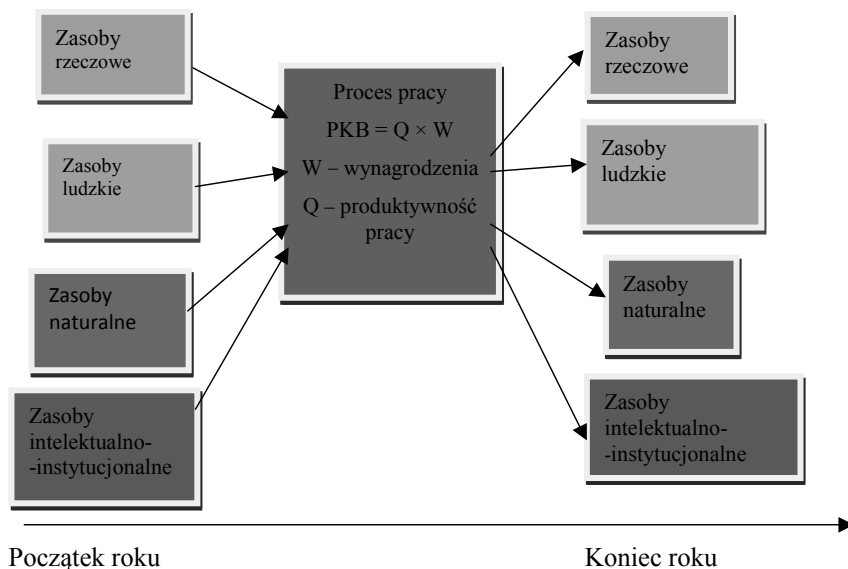
2.1. Produktywność pracy a zrównoważony rozwój gospodarki

Obecny rozwój technologii pozwala mniemać, że zdecydowana większość krajów ma wszelkie przesłanki zrównoważonego rozwoju w nieograniczonym horyzoncie czasu. Oznacza to, że gospodarki tych krajów mogą zapewniać swoim obywatelom naturalne środki egzystencji z poszanowaniem a nawet wzbogacaniem naturalnego środowiska. To z kolei oznacza, że siły przyrody współdziałając z pracą ludzką i technologią zapewniają przyrosty kapitału przewyższające naturalne ubytki. Jednak warunkiem koniecznym jest niedopuszczanie do zniekształcenia naturalnej struktury kapitału. Tego rodzaju zniekształcenie może się zdarzyć przy na przykład nadmiernym wzroście kapitału w zasobach ludzkich kosztem innych zasobów.

Gospodarkę na przestrzeni roku można przedstawić jako ustawicznie restrukturyzujący się kapitał, ulokowany w czterech rodzajach zasobów: naturalnych, fizycznych, ludzkich i intelektualno-instytucjonalnych. Jeśli jeden lub więcej z czterech zasobów są dalekie od stanu optymalnego, przy kryterium utrzymywania zrównoważonego wzrostu, to mogą rozwijać się niekorzystne tendencje. Ideę kapitału ulokowanego w czterech zasobach przedstawia schemat nr 1. Jak widać, po roku nadal istnieją cztery rodzaje zasobów, ale schemat ukazuje, że są one w innej strukturze. Rzecz w tym, że ta nowa struktura powinna być bardziej zbliżona do optymalnej, czyli pozwalającej na utrzymanie zrównoważonego rozwoju.

Kapitał jest zdolnością do wykonywania pracy a zatem do zmiany warunków na bardziej odpowiednie dla istnienia i trwania. Kapitał intelektualno-instytucjonalny jest zdolnością do wykonywania pracy intelektualnej, do tworzenia instytucji i systemu prawa, które dostosowują organizmy społeczno-gospodarcze do zmieniających się warunków bytowania. Jest to kapitał, który w największym stopniu przyczynia się do utrzymania równowagi i przetrwania systemu autonomicznego. Wpływ instytucji zajmująco i wyczerpująco przedstawił G. Kołodko (2008, rozdz. VIII), więc zmienne stosowane w modelach są jakościowo wyjaśnione. Zmienne, za pomocą których mierzy się kapitał intelektualny i instytucjonalny, to wskaźnik produktywności pracy Q i zmienna zarządzania Z .

Schemat 1. Cztery rodzaje zasobów w ustawicznej restrukturyzacji

Czynnikami sprawczym przemian są siły natury oraz praca. Praca jako transfer kapitału może prowadzić do lokowania się kapitału w różnych zasobach. Mogą to być nadmiernie wzrastające w stosunku do pozostałych zasoby ludzkie, co może prowadzić do deprecjacji innych zasobów a w szczególności utraty stanu zrównoważonego rozwoju. Niedowład intelektualny i instytucjonalny może prowadzić do deprecjacji kapitału zawartego w pozostałych zasobach, co skutkuje utratą równowagi.

Na przykład utrzymywanie sztywnego kursu waluty, wbrew istocie rynku, który określa wartość jednostki pieniądza, doprowadziło do kryzysu gospodarkę już niejednego państwa, tak jak na przykład: Argentyny, a w roku 2009: Litwy, Łotwy i Estonii. Rynek może działać mniej lub bardziej efektywnie, ale w przypadku waluty zapewnia niczym nie zastąpioną wycenę krajowej jednostki pracy, która powinna być punktem wyjścia do różnych decyzji ekonomicznych. Wyznaczanie tej wartości administracyjnie jest przejawem niedorozwoju intelektualnego i instytucjonalnego. Nie można też wykluczyć, że działają świadome siły zorientowane na destrukcję gospodarki, ale ten stan rzeczy należy przezwyciężać instytucjonalnie, w szczególności odpowiednim systemem prawnym.

Jeśli gospodarka rośnie głównie dzięki zwiększającej się liczbie ludności, czyli przez wzrost kapitału ludzkiego, to pojawia się niebezpieczeństwo utraty optymalnej struktury zasobów, co może wywołać gwałtowną destrukcję wszelkiego kapitału w rezultacie napięć społecznych. Jeśli gospodarka wzrasta głównie dzięki aktywom materialnym, to z kolei maleje ich krańcowa efektywność. Rozwój zrównoważony wymaga utrzymywania się charakterystycznych wielkości opisywanych przez funkcje produkcji we właściwej strukturze.

Krwawe rewolty w Ruandzie w XX wieku miały za bezpośrednią przyczynę niedostatek zasobów naturalnych (ziemi uprawianej przez plemię Hutu) przy nadmiarze innych zasobów naturalnych (krów należących do plemienia Tutsi) a przede wszystkim zaważyła feudalna struktura instytucjonalna niedostosowana do problemów współczesnego państwa¹. Dla porównania w Japonii struktura zasobów jest wysoce optymalna, więc mimo dużych zasobów kapitału ludzkiego kraj podąża drogą mniej lub bardziej drogą zrównoważonego rozwoju. Problemy w tym kraju rozwiązuje się za pośrednictwem adekwatnego kapitału intelektualnego i instytucjonalnego.

Przykłady Japonii, Chin lub Indii ukazują, że problemy stojące przed ludzkością w jej rozwoju społeczno-ekonomicznym przekazane w teoriach R. Malthusa mogą być pozytywnie rozwiązywane, jeśli odpowiednio rozwija się kapitał intelektualny i instytucjonalny. Ostrzeżenia przekazane przez R. Malthusa niejednokrotnie okazały się trafne, co potwierdzają analizy (Buchholz, 2007), ale nie w odniesieniu do całej ludzkości, lecz krain i na-

¹ R. Kapuściński, *Wykład o Ruandzie*, www.klubheban.pl (2009).

rodów, które nie potrafiły dostosować sfery intelektualnej i instytucjonalnej tak, aby służyły zrównoważonemu rozwojowi.

Kategoria zrównoważonego rozwoju na wszystkich płaszczyznach społeczno-ekonomicznych jest bardziej odpowiednia jako kierunek i cel niż sam wzrost ekonomiczny, chociaż nie są to kwestie rozłączne. Wzrost mierzy się zwykle wielkością PKB na osobę lub PKB na zatrudnionego. O ile sam pomiar ma dobrze określone procedury, to międzynarodowe porównywanie wyników stwarza nie do końca rozwiązane problemy. Wynikają one z potrzeby przedstawienia mierników w jednolitej jednostce, na przykład *euro* lub *dolar*, co oparte jest na, jak dotychczas, słabych teoriach. Liczby przedstawiające wartość PKB zwykle tracą sporo zaufania po zastosowaniu translacji za pośrednictwem kursu lub jego przybliżeń w rodzaju jednostki standardowej PPS. Zajmująco przedstawia to Y. Horioka (1998), który uzmysłowił trudności powstające przy porównywaniu PKB na osobę w odniesieniu do USA i Japonii. Naszym zdaniem (M. Dobija 2008) przyczyna tego stanu rzeczy tkwi w niejednakowej produktywności pracy. Im większa rozbieżność produktywności pracy Q , tym mniejsze zaufanie do porównań. Faktycznie porównywanie przy użyciu kursu walutowego, PKB dla krajów o niskiej produktywności pracy, takich jak Rumunia z USA lub Szwajcarią prowadzi do dezorientacji i nieporozumień. Opinie, że pracownik w jakimś kraju zarabia dolara dziennie (mające niewiele wspólnego z rzeczywistością²) powstają na tle olbrzymich różnic w produktywności pracy i mechanicznego przeliczania wielkości ekonomicznych przy zastosowaniu kursu walutowego.

Produktywność pracy mierzona niemianowanym wskaźnikiem $Q = \text{PKB}/W$, gdzie PKB jest w wartości realnej, a W oznacza sumę wynagrodzeń, wypłacanych w sektorach prywatnym i publicznym, odznacza się natomiast niczym nieograniczoną porównywalnością, o ile dane są poprawnie zebrane. Z określenia wskaźnika Q wynika, że powinien być w biednym kraju niewiele większy od jedności, gdyż w takim przypadku prawie cały realny produkt stanowi płace. Q powinno natomiast być znacząco większe od jedności dla krajów uznawanych za bogate, ale nie ma w obecnym świecie przypadku przekroczenia cyfry 5. USA osiągają poziom 3,5 natomiast Luksemburg i Norwegia osiągają poziom $Q = 4$. Już te przykłady ukazują dużą komunikatywność wskaźnika Q wyrażającego, ile realnego PKB przypada na jednostkę kosztów całkowitej pracy wykonywanej w danej gospodarce, poza nierejestrowaną pracą wykonywaną w gospodarstwach domowych.

Wskaźnik produktywności pracy jest zatem określony, jako iloraz real-

² Pod koniec lat osiemdziesiątych większość zatrudnionych w Polsce twierdziła, że zarabia ok. \$30 miesięcznie. Jednak prosta wycena ich konsumpcji wskazywała, że czteroosobowa rodzina osiągała spożycie na poziomie przynajmniej \$900 miesięcznie. Propagandyści na całym świecie chętnie przekazują tego rodzaju dezinformacje.

nego PKB do rocznej sumy wynagrodzeń W wypłaconych w sektorze prywatnym i publicznym. Jak wiadomo, w obecnym systemie płace sektora publicznego są finansowane z podatków, co z teoretycznego punktu widzenia jest błędne. W celu prawidłowego ustalenia wartości wskaźnika Q konieczna jest modyfikacja polegająca na pomniejszeniu wynagrodzeń o tę część zapłaconych podatków od wynagrodzeń, która jest przeznaczana na finansowanie pracy w sektorze publicznym. Skorygowaną wartość wynagrodzeń nazywamy wartością dyspozycyjną. Zatem wskaźnik Q określa wartość realnego PKB przypadającego na złotówkę dyspozycyjnych wynagrodzeń.

Szczegółowe kryteria zrównoważonego rozwoju dedukuje się z wzoru $PKB = W \times Q$.

Dzieląc równanie przez liczbę zatrudnionych otrzymujemy $PKBE = E \times Q$, gdzie E oznacza średnią płacę, a $PKBE$ – realny PKB przypadający na zatrudnionego. Z tego wzoru wynika, że utrzymanie rozwoju wymaga niezmnieszenia realnej siły nabywczej średniej płacy i utrzymania osiągniętej produktywności. Z tego wynika także, że prawidłowy wzrost płac może mieć miejsce przy wzroście produktywności Q . Kolejny wniosek dotyczy dużej stabilności wskaźnika Q . Jego przyspieszony wzrost osiągają kraje, które tak jak Irlandia, w okresie dobrej koniunktury absorbują z zewnątrz siłę roboczą, przy efektywnym zarządzaniu. Natomiast, bez czynników zewnętrznych, wzrost produktywności jest zwykle niwelowany podwyżkami płac.

Dzieląc równanie przez liczbę mieszkańców otrzymuje się $PKBC = E \times Q \times d$, gdzie d stanowi iloraz liczby zatrudnionych do liczby mieszkańców, $PKBC$ oznacza realny PKB na mieszkańca. Współczynnik d jest także znaczący dla osiągnięcia stanu zrównoważonego rozwoju przy kryterium niezmnieszenia się $PKBC$. Według tego kryterium stan pozytywny utrzymuje się, jeśli średnia płaca zachowuje realną siłę nabywczą, produktywność pracy się nie zmniejsza i udział liczby pracujących w ogólnej liczbie mieszkańców się nie zmniejsza. $PKBC$ jest głównym miernikiem wzrostu gospodarczego, jak podkreśla W. Pacho (2009, s. 15) a jego wzrost świadczy o podążaniu ścieżką zrównoważonego wzrostu.

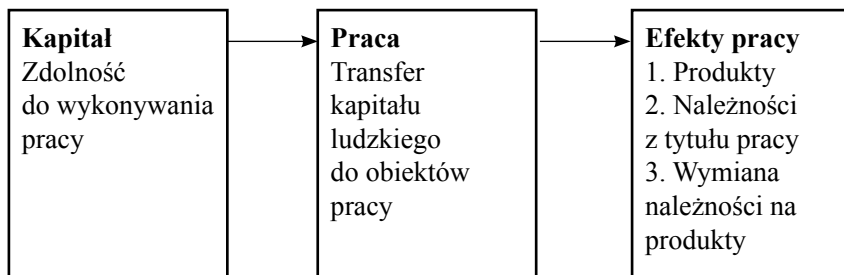
2.2. Kapitał i praca. Fenomen samofinansowania się pracy

Stwierdzenie, że praca sama się finansuje, wynika z faktu, że to praca jest transferem kapitału ludzkiego pracownika do obiektu pracy. Na przykład nauczyciel(ka) wykonując pracę transferuje swój kapitał ludzki i intelektualny do uczniów. Ten kapitał znajduje nową lokalizację, zwiększając kapitał ludzki uczniów. Natężenie transferu kapitału intelektualnego zależy od potencjału kapitału źródłowego zlokalizowanego w osobie uczącego. To tem-

po przepływu kapitału w procesie pracy jest określone jako moc w technice; w naukach ekonomicznych można zaproponować termin „produktywność pracy”.

Samofinansowanie pracy wynika ze spostrzeżenia, że praca transferuje energię (praca w fizyce) lub kapitał ludzki (praca w ekonomii) do obiektów pracy. Ten proces przepływu kapitału ludzkiego jest ponadto mierzalny za pośrednictwem modeli wynagrodzeń pochodnych do modelu kapitału ludzkiego przedstawionego we wcześniejszych pracach, na przykład (Dobija, 2000, 2007, 2010), tak w technice, jak i w procesach gospodarczych. W efekcie pracy powstają dwie kategorie ekonomiczne. Pierwsza to materialne lub niematerialne produkty należące do sfery energo-materialnej, a druga – należności z tytułu pracy, należące do sfery energo-informacyjnej. Te należności składają się z fragmentów określonych przez zapis księgowy, w szczególności czas trwania pracy i wartość pracy (schemat nr 2). Dlatego, jeśli użyteczna praca została wykonana, to przypisanie wykonawcy należności za pracę stanowi już tylko proces informacyjny. Ten proces obrazuje schemat 1.

Schemat 2. Kapitał jako źródło pracy

Istotą samofinansowania pracy jest transfer kapitału ludzkiego, który dokonał się przez pracę, i wówczas staje się kosztem pracy umiejscowionym w produktach pracy. W przypadku sektora prywatnego, wytwórczego te koszty pracy zostaną pokryte wpływami ze sprzedaży, które w normalnej sytuacji wytworzą jeszcze nadwyżkę. Te wpływy pozwalają na przekazanie pracownikowi równowartości należności z tytułu pracy, czyli wynagrodzenia za pracę. Pracownik zatem sprzedał swoją pracę w produkcie przedsiębiorstwa i nabędzie potrzebne mu produkty, będące konsekwencją pracy innych. Jednak w ramach sektora wytwórczości nie dostrzega się tak ostro zmiany, jak w przypadku sektora publicznego, finansowanego z budżetu.

W sektorze publicznym praca charakteryzuje się tymi samymi właściwościami, co praca w sektorze prywatnym. Także w tym sektorze praca jest transferem kapitału ludzkiego do produktów. W rezultacie tej pracy

także powstają produkty pracy. Na przykład w urzędach stanu cywilnego produktami są zaświadczenia o urodzeniach, związkach małżeńskich, itp. niezbędne w życiu społeczno-gospodarczym. Równoległe powstają należności wynikające z pomiaru i rejestracji pracy. Przyjęło się, że te należności należy pokrywać z podatków nakładanych na wszystkich pracujących lub pozyskiwanych inaczej. Jest to naturalna spuścizna z okresu pieniądza monetarnego, liczącego przeszło ostatnich 2500 lat. Tu powstaje pytanie, czy gospodarka, w której pieniądze stanowią metalowe monety jest gospodarką towarowo-pieniężną?

Odpowiedź na to pytanie jest negatywna, bowiem monety są produktami. Pozytywne jest w nich to, że ucieleśniają w sobie standardową wartość pracy, a tej cechy nie posiadają banknoty. W naturalnej gospodarce towarowo-pieniężnej pieniądze są należnościami za pracę. To pozwala dostrzec samo finansowanie pracy, co oznacza, że nie potrzeba funduszy z podatków, aby wypłacać wynagrodzenia w sektorze budżetowym. Ograniczeniem jest rozmiar sektora budżetowego, który jest wyznaczony poziomem produktywności pracy.

2.3. Teoria wskaźnika produktywności pracy

Zauważmy, że spopularyzowane w naukach ekonomicznych modele ekonometryczne zwane funkcjami produkcji, jak model R. Solowa (Romer, 2000, s. 23–53) odznaczają się tym, że czynniki wytwórcze mierzone są w jednostkach naturalnych, a nie pieniężnych. Wiadomo jednak, że proces wytwórczy, kończący się rynkową wymianą produktu na pieniądze, można opisać za pośrednictwem funkcji wielu zmiennych, uwzględniając fakt, że czynniki wytwórcze sumują się w produkcie zgodnie z zasadami rachunku kosztów. Wtedy wybór zmiennych do modelu jest jasno określony i nie utożsamia się kapitału z aktywami, lecz z zawartą w nich zdolnością do wykonywania pracy i konsekwentnie uwzględnia się naturalną stratność kapitału.

Punktem wyjścia do opisu procesów wytwórczych nieparametryczną funkcją produkcji jest przedstawienie produkcji w rynkowych cenach sprzedaży jako sumy kosztów powiększonych o zysk (Dobija, 2004; Barburski, Dobija, 2007):

$$P = K (1 + r) (1 + I),$$

gdzie: P – produkcja roczna w cenie sprzedaży, K – koszt wytworzenia tej produkcji, r – przeciętna stopa zyskowności kosztów; $r = P/K - 1$, I – ponadprzeciętna stopa zyskowności. Gdy występuje dodatnia stopa I, to w przedsiębiorstwie istnieje nie ujęty w bilansach kapitał intelektualny. Nakłady

czynników wytwórczych obejmują: W – koszty pracy, KP – pozostałe koszty zdeterminowane technologią i procesem zarządzania, KR – losowe, ponadprzeciętne koszty wywołane przez ryzyko, więc $K = W + KP - KR$.

Możemy zatem napisać formułę:

$$P = (W + zA - sA) (1 + r) (1 + I),$$

bowiem $(W + KP - KR) = (W + zA - sA)$, gdzie: A – średnia wartość aktywów w cenach historycznych, bilansowych, $z = KP/A$ – wskaźnik rocznej obrotowości aktywów względem kosztów pozostałych, $s = KR/A$ – stratność aktywów w procesach wytwórczych.

Po przekształceniu rynkowa wartość produkcji przedstawia się jako:

$$P = W[1 + A(z - s)/W] (1 + r) (1 + I)$$

Ponieważ koszty pracy W są pochodną kapitału ludzkiego, więc $W = uH$, gdzie: u jest stopą opłacenia kapitału ludzkiego, a H oznacza całkowitą wartość kapitału ludzkiego zatrudnionych. Po podstawieniu otrzymuje się wzór:

$$P = W[1 + A/H(z - s)/u] (1 + r) (1 + I)$$

Wielkości r , I są małe, bliskie zero, zatem stosując przybliżoną równość: $1 + x \approx e^x$, możemy funkcję produkcji wyrazić formułami:

$$P = W e^{r+I} [1 + A/H \times [(z - s)/u]] = W \times Q,$$

gdzie Q – niemianowana wielkość wyznaczająca produktywność pracy. Wielkość Q to produktywność pracy rozumiana jako mnożnik kosztów pracy określający wartość produkcji, a jednocześnie jest to wartość produkcji przypadającej na złotówkę kosztów pracy. Jest ona funkcją sześciu ważnych zmiennych, dobrze znanych w teorii zarządzania wytwórczością. Otrzymany funkcyjny związek wyraża nieliniowe zależności między układem siedmiu zmiennych określających produktywność pracy.

$$Q = \frac{P}{W} = e^{r+I} \left(1 + \frac{A}{H} \frac{z - s}{u}\right)$$

Odnosząc powyższy formalny opis produkcji do istniejących modeli wzrostu gospodarczego przedstawionych przez M.G. Woźniaka (2004, s. 126–147) i innych, można stwierdzić, że nie jest to model jednoczynnikowy, jak na to mogłaby wskazywać formuła $P = W \cdot Q$, bowiem produktywność

ność pracy Q jest funkcją przynajmniej sześciu zmiennych; w szczególności technicznego uzbrojenia pracy A/H , rotacji aktywów, itd.

Warto zwrócić uwagę na umiejscowienie stopnia opłacenia pracy (u). Ta zmienna występuje w liczniku, gdyż $W = u \times H$ i w mianowniku, co wskazuje, że istnieje jej optymalna wielkość dla danego rozmiaru produkcji. Wiedząc, że $u = p = 0.08$ wyznacza godziwą płacę zasadniczą, można poszukiwać uzasadnionego rozmiaru funduszu premiowego $g = u - p$, jak to przedstawia W. Koziół (2007) oraz Dobija, Jędrzejczyk (2007). Stopa r przedstawia zyskowność odnoszoną do kosztów, ale jak można zauważyć jest ona związana z kategorią ROA. Ze względu na to, że $K = z \cdot A$,

$$r = \frac{P}{K} - 1 = \frac{K + B}{K} - 1 = \frac{B}{z \cdot A} = \frac{ROA}{z}$$

gdzie: B jest zyskiem ($P - K$) a z liczbą obrotów aktywów w roku.

Charakterystyczna wielkość Q to cyfra 1. Jeśli nie byłoby aktywów, czyli $A = 0$, to Q jest równe jeden. Przy braku aktywów raczej nie ma rynku, więc także $r = 0$, a kapitał intelektualny reprezentuje ewentualnie szaman umiejący kształtować korzystne układy zdarzeń. Brak aktywów oznacza, że pierwotny człowiek zbiera pokarm niezbędny do przeżycia i to jest jego płacą. Wtedy produkt równa się kosztom pracy, a $Q = 1$. Produktywność pracy może być nawet mniejsza od jeden, jeśli produkcja jest poniżej standardu jakości i cena rynkowa jest obniżona poniżej kosztu wytworzenia. W normalnych warunkach Q jest większe od 1 i powinno rosnąć, tak w odniesieniu do obiektów mikroekonomicznych, jak makroekonomicznych.

Na podstawie funkcji produkcji wprowadza się także model produkcji, w którym niektóre zmienne są ujęte syntetycznie jako zmienna zarządzania. Zakładając egzogeniczność zmiennych A i H wszystkie inne zmienne można ująć syntetycznie jedna zmienną $Z = Z(r, u, z, s, I)$. Zmienna Z reprezentuje wówczas poziom zarządzania bowiem jej składowe SA krótkoterminowe. Okazuje się, że ta wielkość może być traktowana jako odpowiednik kategorii TFP w badaniach ekonometrycznych. Wówczas wskaźnik Q można przedstawić w formule ułatwiającej jego analizę przyczynowo-skutkową. W rezultacie otrzymujemy modele:

$$Y = W e^{\frac{AZ}{H}} \quad \text{lub} \quad Q = e^{\frac{AZ}{H}}$$

gdzie: Y – oznacza produkt, Z – zmienna zarządzania. Zakłada się przy tym, że aktywa A , czyli kapitał fizyczny w podejściu ekonometrycznym, wywierają stały, niezależny od zarządzania, wpływ na wzrost produktu Y . Podobnie traktuje się zasoby ludzkie mierzone kapitałem ludzkim H .

Kwantyfikowanie wpływu zarządzania na gospodarkę jest kwestią interesującą z wielu powodów. Wszyscy obywatele pragną wiedzieć, czy działania Rządów przynoszą wymierne pozytywne rezultaty. Bardziej zorientowani, rozumiejący pozytywny wpływ sił natury, pragną się przekonać, czy rzeczywiście zarządzanie wywiera systematyczny, stabilny, pozytywny wpływ na stan gospodarki. Zauważmy, że przyrost drzew w lesie i możliwości pozyskiwania drewna zależą nie tylko od zarządzania, ale także od słońca, pogody i ogólnie sił natury. Te wpływy nie powinny być pomijane w analizach.

Możliwość uwzględnienia sił natury osiąga się przez naturalne wprowadzenie stałej ekonomicznej (Dobija, 2007). W wyżej przedstawionym modelu można wyeliminować trudną do estymacji zmienną kapitału ludzkiego H posługując się łatwiejszymi do oszacowania płacami podstawowymi. Ponieważ na podstawie teorii kapitału ludzkiego (Dobija, 2010) mamy relację: $L = p \times H$, $p = 0.08$, więc kapitał ludzki (H) szacujemy za pomocą płacy zasadniczej L , która jest bardziej dostępna z ewidencji księgowych.

Dokonując podstawień i wprowadzając procent wynagrodzenia premiewego g , otrzymujemy nieliniowy model produkcji, w którym ujawniła się stała ekonomiczna $p = 8\%$ przedstawiająca potencjał natury.

$$Y = WQ = W e^{\frac{AZ}{H}} = L(1+g)e^{\frac{AZp}{L}}$$

W zmiennej zarządzania Z jednoczy się wszystko to, czego oczekuje się od TPF, a więc osiąganie wysokiej rotacji aktywów, zmniejszanie stratności, adekwatność stopnia opłacenia pracy, zyskowość kosztów i przejawy kapitału intelektualnego działającego w przedsiębiorstwie, czyli ogólnie rzecz ujmując *technologii*. Natomiast produkt Y jest funkcją: płac (W), aktywów (A), zarządzania (Z) i sił natury (p). Układ zmiennych w modelu ukazuje, że zmienne A , Z i p są względem siebie konkurencyjne; przy ustalonym produkcie Y zwiększenie A powoduje obniżenie Z , itp. Pozycja zmiennej płac stałych L w modelu wskazuje jednoznacznie na istnienie optymalnego poziomu płac, co jest zgodne z elementarną wiedzą i rozsądkiem. Płace zbyt niskie zaniżają popyt, zaś zbyt wysokie obniżają produktywność pracy.

Na podstawie danych historycznych można obliczać Q i Z dla wybranego kraju i analizować ich przyrosty. Obierając za punkt wyjścia formułę $Q = \exp[AZp/L]$ można przez przekształcenia wyznaczyć zmienną Z . W tym celu logarytmujemy powyższą równość uzyskując model:

$$\ln Q = \frac{AZ}{H} = \frac{AZp}{L} \qquad Z = \frac{L \ln Q}{Ap}$$

Zmienna Q uwzględnia techniczne uzbrojenie pracy a zatem wielkość aktywów, natomiast zmienna Z jest odciążona od wpływu aktywów i wpły-

wu sił natury. Korzystając z zależności $L = 0,08 H$ można wprowadzić czytelny model $Q = \exp[T \times Z]$, gdzie T określa relację między kapitałem ludzkim H , a aktywami A . Jest to zatem zmienna technicznego wyposażenia pracy uwzględniająca materiały, narzędzia, maszyny, urządzenia i całą infrastrukturę. Na podstawie tego modelu można analizować przyrost ΔQ za pośrednictwem różniczki pierwszego stopnia. Różniczki cząstkowe są równe:

$$\Delta_Z = -\frac{\partial Q}{\partial Z} dZ = Te^{TZ} \Delta Z \qquad \Delta_T = -\frac{\partial Q}{\partial T} dT = Ze^{TZ} \Delta T$$

Dlatego przyrost ΔQ przedstawia się przybliżonym wzorem:

$$\Delta Q \approx Q_0 [T_0 \Delta_Z + Z_0 \Delta_T]$$

Lista zagadnień makroekonomicznych rozwiązywanych przy zastosowaniu wskaźnika Q jest obszerna.

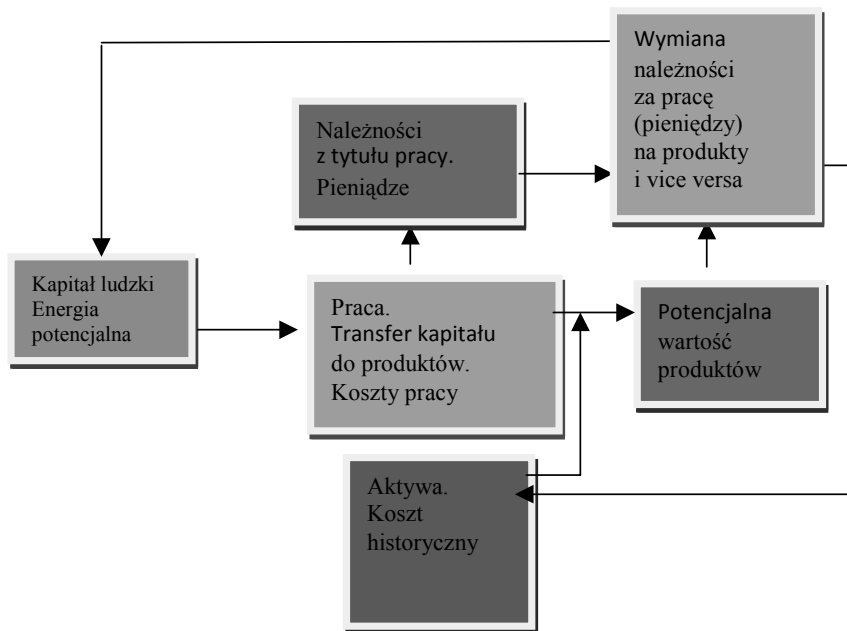
- **Kontrola inflacji.** Z określenia Q wynika, że jeśli Q maleje, to inflacja rośnie.
 - **Kontrola rozmiaru sektora publicznego.** Polega to na wyznaczeniu dopuszczalnych płac w roku planistycznym przy założeniu, że Q się nie zmniejsza (Dobija, 2009a). Pomniejszenie sumy płac $W = PKBR/W$ o płace w sektorze prywatnym wyznacza dopuszczalną sumę płac w sektorze publicznym.
 - **Ocena średniej wartości kursu walutowego.** Jak wykazano w pracy (Dobija, 2008) średni roczny kurs walutowy ER jest funkcją kwadratu parytetu produktywności pracy.
 - **Wyznaczenie kwoty dopuszczalnego kredytu.** Zgodnie z pracą (Dobija, red., 2010, s. 178–179) dopuszczalna wartość kredytu (przy kryterium zerowej inflacji) jest $W(Q - a)$, gdzie a oznacza część wynagrodzeń, z których powstają depozyty w bankach komercyjnych.
 - **Reforma banku centralnego.** Teoria wskaźnika Q umożliwi reformę banku centralnego (Dobija, 2009b) i bezdeficytową gospodarkę, dzięki zrozumieniu samofinansowania pracy.
 - **Rankingi.** Stabilność wskaźnika Q czyni go dobrym miernikiem osiągniętego poziomu ekonomicznego. Umożliwia także badania: Q a stopień opłacenia pracy, Q a poziom wskaźnika Giniego.
 - **Równanie wymiany.** Prawidłowe rozumienie kapitału jako zdolności do wykonywania pracy i pieniędzy jako należności za pracę prowadzi do sformułowania nowego równania wymiany. W tym równaniu wskaźnik produktywności pracy spełnia podstawową rolę.
 - **Zastosowania mikroekonomiczne.** Wskaźnik produktywności pracy w przedsiębiorstwie służy do wyznaczania kwot funduszu premiowego.
- W dalszej części opracowania przedstawione są wybrane zastosowania wskaźnika Q .

2.4. Wskaźnik Q jako zmienna płacowego równania wymiany

Gospodarka towarowo-pieniężna postrzegana z perspektywy przepływów kapitału za pośrednictwem pracy wymaga odpowiednich teoretycznych ograniczeń, które zapewnią równowagę ekonomiczną i finansową. Jeśli pieniądze powstają w procesie pracy jako należności, to powstaje pytanie o warunki gwarantujące stabilność ich wartości. Drugie zagadnienie z zakresu równowagi dotyczy rozmiaru sektora publicznego, który nie może być dominujący, a trzecie dotyczy rozmiaru dopuszczalnego kredytu. Do zagadnień równowagi należy także stopień odpłacania pracy w relacji do kapitału ludzkiego pracowników. Te zagadnienia są przedstawione w licznych opracowaniach (Dobija, Cieślak, 2007; Kozioł, 2007, 2010; Renkas, 2010) i nie są tutaj przedmiotem szczegółowych rozważań.

Podstawą do rozwiązania postawionych problemów jest równanie wymiany pieniędzy (należności za pracę na produkty). Istotę gospodarki towarowo-pieniężnej przedstawia schemat 3, który uwzględnia procesy pracy i wymiany należności na produkty.

Schemat 3. Koszty pracy i wymiana należności na produkty

Wymiana należności za pracę na produkty prowadzi do naturalnego równania wymiany, w którym znaczącą rolę pełni wskaźnik produktywności pracy Q . W równaniu wymiany konfrontują się produkty i pieniądze.

Z jednej strony mamy produkty wytworzone w danym okresie, czyli PKB; z drugiej – sumę należności, czyli wynagrodzenia W , których część $(1 - a)W$ stała się depozytami w bankach komercyjnych i wyszła na rynek pomnożona do wielkości $(1 - a)W/(1 - k)$, uwzględniając zarazem wartość początkową kredytu. Suma pieniędzy, która konfrontuje się z produktami jest zatem $M = aW + (1 - a)W/(1 - k) = WK(a, k)$. Wyrażając PKB jako funkcję realnego PKB, inflacji i produktywności Q mamy $PKB = PKBR(1 + i) = WQ(1 + i)$, gdzie: $PKBR$ – realny PKB, i – procent inflacji, Q – wskaźnik realnej produktywności pracy, $Q = PKBR/W$. Na tej podstawie zestawiamy równanie wymiany:

$$PKB = PKBR(1 + i) = WQ(1 + i) = M = aW + (1 - a)W/(1 - k) = WK(a, k)$$

czyli:

$$WQ(1 + i) = WK(a, k)$$

Z równania wymiany uzyskujemy warunek, że jeśli inflacja ma być równa zero, to $K(a, k) = Q$, czyli produktywność pracy Q wyznacza $K(a, k)$ a zatem rozmiar dopuszczalnego kredytu.

Jeśli inflacja ma być zerowa, to równanie wymiany przybiera postać określoną przez produktywność pracy Q :

$$WQ = Wa + W(1 - a)/(1 - k)$$

Czyli wielkość kredytu C_1 na koniec rozpatrywanego okresu jest $C_1 = W(Q - a)$. Zatem przyrost kredytu ΔC w danym roku zależy od poziomu produktywności pracy i jest określony formułą: $\Delta C = C_1 - C_0 = W(Q - a) - C_0$, gdzie C_0 określa wartość kredytu na początek okresu.

Interpretacja równania wymiany konfrontującego pieniądze i produkt prowadzi do uznania ogromnego znaczenia produktywności pracy Q w teorii równowagi ekonomicznej. Z jego określenia wynika, że spadek tego wskaźnika oznacza niechybnie wzrost inflacji, zatem pierwszym ograniczeniem jest niedopuszczanie do zmniejszenia produktywności pracy. Z kolei adekwatna suma kredytu w gospodarce jest wyznaczona przez dwie wielkości: produktywność pracy Q i poziom zamożności (lub biedy) a . Wskaźnik Q kwantyfikuje poziom technicznego wyposażenia gospodarki i produktywność działań.

2.5. Wskaźnik Q a poziom średniego kursu waluty

Teoria kursu walutowego nie jest ostatecznie ukształtowana. W związku z tym decyzje ekonomiczne związane z kursem walutowym są obciążone większym ryzykiem niż w sytuacji istnienia dobrej teorii. Wiadomo, że

prawo jednej ceny nie jest prawdziwe w każdym przypadku. Podobnie jest z teorią PPP jako uogólnieniem tego prawa. Niewystarczająca okazała się także korekta teorii PPP wprowadzona przez B. Balassę i P. Samuelsona (Pilbeam, 1998, s. 154), którzy wprowadzili do teorii PPP kategorię produktywności. Mimo że uwzględnienie parytetu lub dysparytetu produktywności jest niezbędne w teoriach wyjaśniających naturę i zachowanie się kursu walutowego, to jednak powstaje pytanie o to, jak tę kategorię określić. Także o to, czy podział na dobra podlegające wymianie (samochody) i nie podlegające wymianie (usługi fryzjerskie) spełnia rzeczywiście istotną rolę w teorii kursu walutowego.

W pracy (Dobija, 2008) przedstawiono tezę, że produktywność uwzględniana w teorii kursu powinna być określona wskaźnikiem produktywności pracy Q . Ponadto, podział na dwie wspomniane kategorie jest niepotrzebny. Wskaźnik Q stanowi iloraz realnego PKB do płac obejmujących wszystkie składniki wynagrodzeń, czyli faktycznie do kosztów pracy. Ten bezwymiarowy wskaźnik przedstawia zatem ile złotych realnego PKB przypada na złotówkę kosztów pracy. Okazuje się, że przy tym określeniu produktywności można dojść do formuły, która wyznacza średnią wartość kursu walutowego.

Oznacza to, między innymi, że trend kursu zależy od danych makroekonomicznych, w szczególności od kwadratu dysparytetu produktywności pracy. Wpływ sił popytu i podaży stanowi jedynie element losowy a nie zasadniczy. Kurs złotego w stosunku do USD osiągał w sierpniu 2008 roku dolną barierę na poziomie zbliżonym do dwóch złotych za dolara. Jeśli nastąpiło później silne oddziaływanie w zakresie popytu na dolara, co wpłynęło na jego umocnienie się, to jednak nie występuje już powrót do poprzedniego stanu, ani nawet zbliżenie do sierpniowego (2008 rok) poziomu kursu. I to mimo kryzysu w USA znacznie większego niż w Polsce. Rozmiar kosztów pracy W , który ukształtował się w jesieni 2008 roku w relacji do PKB, wpłynął na zmianę trendu kursu walutowego.

A. Banerjee, i E. Maskin (1996) napisali, że obecne nauki ekonomiczne nie zawierają teoretycznego wyjaśnienia dotyczącego jednostki pieniądza. Jednostka pieniądza przedstawia wartość krajowej jednostki pracy a więc jej wartość zależy od produktywności pracy. Rezultatem bardziej precyzyjnego rozpoznania natury jednostki pieniądza jest bardziej poprawna teoria kursu walutowego. Kurs walutowy podlega nie tylko wpływom relacji między popytem i podażą i nie tylko dysparytetowi inflacji i stóp procentowych. Wartość pieniądza zależy silnie od relacji między płacą, kosztami pracy a wartością produktu wytworzonego w procesie pracy. To są zależności fundamentalne.

Dla estymacji średniego w danym roku kursu waluty piszemy następującą równość:

$$GDP_P = W_P \cdot Q_P$$

$$GDP_A = W_A \cdot Q_A$$

gdzie: GDP – realna wartość PKB, indeksy A i P oznaczają odpowiednio: amerykański i polski. Dzieląc te równości otrzymujemy:

$$\frac{GDP_P}{GDP_A} = \frac{W_P}{W_A} \cdot \frac{Q_P}{Q_A}$$

$$GDP_P[zl] = \frac{W_P}{W_A} \cdot \frac{Q_P}{Q_A} \cdot GDP_A[\$]$$

Wyrażenie $W_P Q_P / W_A Q_A$ jest funkcją kursu walutowego. Dzielimy wielkość kosztów pracy W przez liczbę zatrudnionych L i otrzymujemy równanie:

$$GDP_P[zl] = \frac{B_P}{B_A} \cdot \frac{L_P}{L_A} \cdot \frac{Q_P}{Q_A} \cdot GDP_A[\$]$$

gdzie: B – oznacza średnie koszty pracy. Dalej dzieląc GDP przez liczbę zatrudnionych otrzymujemy równanie:

$$GDPE_P[zl] = \frac{B_P}{B_A} \cdot \frac{Q_P}{Q_A} \cdot GDPE_A[\$]$$

gdzie: GDPE jest realnym PKB na zatrudnionego.

Jak pokazują wcześniejsze badania (Grabowski, 2001; Dobija, 2001) średnia wartość kursu walutowego jest określona ilorazem średniej płacy, o ile iloraz produktywności pracy jest równy jeden ($Q_P/Q_A=1$). Wtedy, te dwie gospodarki są porównywalne i działa prawo jednej ceny tak w zakresie cen, jak i płac. Ma miejsce zależność:

$$ER = \frac{D_P}{D_A} \cdot \frac{Q_A}{Q_P} = \frac{1-d_P}{1-d_A} \cdot \frac{B_P}{B_A} \cdot \frac{Q_A}{Q_P}$$

gdzie: D – określa dyspozycyjną wartość płac, d – stanowi odpowiednik procentowy.

Powyzsza formuła była już przedmiotem wielu badań. Z. Grabowski (2001) pokazał, że w przypadku parytetu, czyli o ile $Q_A/Q_P = 1$, to średnia

wartość kursu może być dobrze przybliżana przez iloraz średnich płac, jak to pokazuje tabela 1 z danymi z 2001 roku. Te reguły nie działają w przypadku dysparytetu produktywności pracy, więc dąży się do wypracowania ogólnej formuły obejmującej wszystkie przypadki.

Tabela 1. Estymacja średniej wartości kursu na podstawie średnich płac

Kraj	Średnia dyspozycyjna płaca w USA	Średnia dyspozycyjna płaca w kraju	Kurs obliczony, szacunkowy	Rzeczywisty kurs średni
Niemcy	\$2 437	4300 DM	1.765	1.74 DM/\$
Japonia	\$2 437	298 900 YEN	122.7	121.00 YEN/\$
UK	\$2 437	1.649 £	0.677	0.61 £/\$

Źródło: Grabowski (2001).

Łącząc dwa poprzednie równania przez eliminację ilorazu B_P/B_A otrzymujemy zasadniczą formułę:

$$GDPE_P [zl] = ER \left[\frac{zl}{\$} \right] \cdot \left[\frac{Q_P}{Q_A} \right]^2 \cdot \frac{1-d_A}{1-d_P} \cdot GDPE_A [\$]$$

Stąd też wynika ważna zależność:

$$Q_P = Q_A \sqrt{ER \left[\frac{\$}{zl} \right]} \cdot \sqrt{\frac{1-d_P}{1-d_A} \cdot \frac{GDPE_P [zl]}{GDPE_A [\$]}}$$

Ostatecznie dochodzimy do oszacowania wartości średniej kursu:

$$ER \left[\frac{cu}{\$} \right] = \left[\frac{Q_A}{Q_C} \right]^2 \cdot \frac{GDPE_C (cu)}{GDPE_A (\$)} \cdot \frac{1+i_C}{1+i_A} \cdot \frac{1-d_C}{1-d_A}$$

W tym wzorze ER oznacza średnią wartość kursu, Q stanowi wskaźnik produktywności pracy, GDPE oznacza PKB na jednego zatrudnionego, i – delator PKB, d – wskaźnik dyspozycyjności płac. Dalej A – amerykański, C – danego kraju, cu – jednostka waluty danego kraju.

2.6. Obliczenia i porównania wskaźnika Q w grupie wybranych państw

W celu obliczenia wskaźnika Q dla wybranego przekształca się podstawową formułę do postaci:

$$Q_C = Q_A \sqrt{ER \left[\frac{\$}{cu} \right]} \cdot \sqrt{\frac{1+i_A}{1+i_C} \cdot \frac{PKBE_C [cu]}{PKBE_A [\$]}}$$

gdzie: ER – oznacza średni kurs waluty w danym roku, i – oznacza deflator PKB, PKBE – oznacza PKB na zatrudnionego, cu – oznacza jednostkę pieniądza. Dane źródłowe zaczerpnięto z *Econ Stat* i *TEDB*.

W aspekcie makroekonomicznym Q spełnia rozliczne role i można powiedzieć, że jest to najważniejszy wskaźnik charakteryzujący system ekonomiczny z gospodarką towarowo-pieniężną. Rozszerzając pierwotną formułę uzyskuje się wzór, gdzie: T – oznacza techniczne wyposażenie pracy, L – rozmiar płac stałych, p – to stała potencjalnego wzrostu.

$$Q = \frac{PKBR}{W} = e^{r+I} \left[1 + \frac{A}{H} \times \frac{z}{u} \right] \approx e^{\frac{AM}{H}} = e^{\frac{AMP}{L}} = e^{TMP}$$

Jak widać produktywność pracy Q jest funkcją technicznego wyposażenia pracy (wszystkie aktywa), zmiennej zarządzania (zyskowność, rentowność, rotacja, stopień opłacenia pracy) i stałej potencjalnego wzrostu. Próbkę obliczonych wartości wskaźnika Q dla grupy państw przedstawia tabela 2. Jak można zauważyć Q stanowi dobrą podstawę do tworzenia znaczących rankingów ekonomicznych. Mimo dużej stabilności Q, gospodarka chińska osiąga znaczące przyrosty tego wskaźnika.

Tabela 2. Obliczenia wskaźnika Q dla wybranych państw

Kraj/Rok	2006	2007	2008	2009	2010
USA	3,458	3,470	3,560	3,500	3,452
Japonia	3,069	3,093	3,186	3,433	3,279
UK	3,204	3,517	3,444	3,082	3,095
Szwajcaria	3,534	3,645	3,748	3,650	3,509
Niemcy	2,498	3,380	3,389	3,276	3,169
Czechy	1,873	2,204	2,355	2,210	2,134
Polska	1,881	1,992	1,854	1,869	1,903
Chiny	1.415	1.512	1.685	1,762	1,768

Źródło: obliczenia własne na podstawie pobrań z baz danych: TEDB, OANDA, BLS, EUROSTAT, TEDB Total Economy Database, OANDA – Exchange rateconverter, BLS – Bureau of LaborStatistic, Eurostat

Interesujący przypadek stanowi Polska ukazując wysoki wzrost produktywności w latach 2006 i 2007. W tym okresie osiągnęliśmy znaczne przyrosty PKB. Jednak w roku 2008 miały miejsce duże podwyżki płac tak w sektorze przedsiębiorstw, jak i w sektorze publicznym. Dokonane podwyżki zahamowały wzrost wskaźnika Q , co ukazuje szacunkowa jego wartość w 2008 roku, a skutki podwyżek przejdą na lata następne i będą oddziaływały przez cały rok. Te podwyżki, często wymuszane protestami, spowodowały spadek produktywności pracy i osłabnięcie złotówki. W przypadku Polski i do pewnego stopnia Republiki Czeskiej jeszcze jeden czynnik zakłóca porównywalność wskaźnika Q . Mianowicie w państwach rozwiniętych gospodarczo badania ukazują występowanie dużej zgodności płacy z wartością pracy. W Polsce ta zgodność w odniesieniu do płac najniższych polepsza się, ale nie przekracza 80%. Jak wiadomo, zaniżenie płac podwyższa wartość wskaźnika Q .

Odwrotność wskaźnika Q jest wielkością podobną do kategorii *labour-share*. Jak wiadomo, (McConnell, Brue, 1986, s. 82), udział pracy w PKB jest wielkością, która charakteryzuje się stałością, a zatem można oczekiwać, że Q jest także mało podatne na zmiany. Odwrotność wskaźnika Q różni się od *labourshare* sprowadzeniem płac do wielkości dyspozycyjnej, czyli pomniejszeniem o określony procent ze względu na finansowanie płac w sektorze publicznym z podatków (Dobija, 2008). Można napisać tożsamości, które rzucają nowe światło na kwestię udziału płacy w realnym PKB oznaczanym PKBR.

$$PKBR = PKBR \frac{1}{Q} + PKBR \frac{Q-1}{Q} = W + PKBR_A$$

gdzie: W określa wynagrodzenia, a $PKBR_A$ oznacza część pozostałą przypadającą na aktywa. Jest to podział rozłączny i zupełny. Aktywa zawsze mają właściciela, czy to osoby prywatne czy gminy.

Jak widać, im wyższy udział płac w PKBR, tym kraj jest biedniejszy, ponieważ finansowanie przypadające na istniejące aktywa jest zbyt małe. W USA udział płacy w PKBR jest na poziomie 0,29 a zatem udział PKBR przypadający na aktywa jest 0,71. Biorąc pod uwagę, że płace w USA mają godziwy wymiar, czyli kapitał ludzki jest dobrze opłacany, można uznać część przypadającą na aktywa jako pokazną.

2.7. Wskaźnik Q a poziom płac i rozmiar sektora publicznego

Godziwa płaca minimalna równoważy naturalną dyspersję kapitału ludzkiego i nie dopuszcza do jego deprecjacji; zachowuje kapitał ludzki zatrudnionego. Zgodnie z teorią kapitału ludzkiego (Dobija, 2000) tę płacę wyznacza iloczyn stałej potencjalnego wzrostu $p = 0,08$ [1/rok] i wartość kapitału ludzkiego pracownika $H(t,p)$, gdzie t – liczba lat. Płacę minimalną ustanawianą przepisem prawa można zasadnie porównać z wielkością $pH(18,p)$. Tego rodzaju porównanie ukazuje, że kraje tradycyjnie uznawane za wysoko rozwinięte osiągają 100% zgodności między płacą minimalną a obliczoną na podstawie teorii. Można przypuszczać, że tę pełną zgodność uzyskuje się przy odpowiednio dużej produktywności pracy. Zestawienie (tabela 3) ukazuje, że wskaźnik Q powinien być zbliżony do 3. Bardziej dokładne oszacowanie wskaże linia regresji. Ta zależność ma duże znaczenie poznawcze i decyzyjne³.

Tabela 3. Wartość Q a procent zgodności płacy minimalnej z płacą godziwą wyznaczoną teorią kapitału ludzkiego

Kraj	Q	Procent zgodności
Norwegia	3,850	100
USA	3,452	100
Japonia	3,279	100
UK	3,095	100
Szwajcaria	3,509	100
RFN	3,169	100
Czechy	2,134	85
Polska	1,903	80
Chiny	1,768	70
Ukraina	1,532	47

Wskaźnik Q wyznacza także dopuszczalny rozmiar płac w sektorze publicznym oraz może być narzędziem kontroli inflacji. Jego prosta struktura wskazuje, że jeśli wzrasta, to nie rośnie inflacja. Stąd wniosek, że dla panowania nad inflacją nie należy dopuścić do zmniejszania Q. Jeśli przedstawimy Q jak poniżej:

$$Q = \frac{PKBR}{W} = \frac{PKBR}{W_{sp} + W_{sb}}$$

³ Jeśli wyznaczy się poziom Q, przy którym płaca minimalna osiąga 100% zgodności z teorią zachowania kapitału ludzkiego, to można podejmować działania w celu doprowadzenia do tego pożądanego stanu. Tej problematyki nie rozwija się w tym opracowaniu.

gdzie: W_{sp} – koszty pracy w sektorze prywatnym, W_{sb} – koszty pracy w sektorze publicznym, to widać wpływ rozmiaru sektora publicznego na inflację. Zatem warunek, aby Q nie ulegało zmniejszeniu wyznacza także rozmiar płac w sektorze budżetowym. I na odwrót można podwyższyć Q zmniejszając sferę budżetową.

Sporządzając budżet na następny rok zakłada się określoną liczbową wartość wskaźnika Q_p nie mniejszą niż wykonanie w roku poprzednim Q_{tp} . Na tej podstawie wyznacza się dopuszczalne płace w roku planowanym:

$$W_p = PKB_p / Q_p,$$

gdzie W_p – wynagrodzenia w roku planowanym, PKB_p – planowany realny PKB. Płace dla sektora publicznego W_{publ} wyznacza wtedy taka różnica $W_{publ} = W_p - W_{pryw}$, gdzie W_{pryw} – płace w sektorze prywatnym.

Formuła budżetowa ograniczająca płace w sektorze publicznym jest następująca:

$$W_{publ} = \frac{PKB_p}{Q_p} - W_{pryw} \quad \text{i} \quad Q_p \geq Q_{tp}.$$

Wielkość płac w sektorze publicznym ogranicza rozmiar tego sektora i wpływa także na poziom indywidualnych wynagrodzeń. Te ostatnie powinny być zgodne z wartością pracy i kształtowane na podstawie teorii kapitału ludzkiego. Teoria wskaźnika Q stanowi zatem element utrzymywania równowagi ekonomicznej między produktem a płacami. W połączeniu z odkryciem samofinansowania pracy (Dobija, 2009) pozwala ma przezwyciężenie deficytu budżetowego.

Samofinansowanie pracy wywodzi się ze zrozumienia, że procesy realne są energeo-materialne. Kapitał lokuje się w zasobach materialnych (naturalnych, rzeczowych, ludzkich i instytucjonalnych) i przez pracę transferuje się do produktów (materialnych bądź niematerialnych). Natomiast zapłata wynagrodzenia należy do sfery energeo-informacyjnej. Wynagrodzenie jest należnością za pracę. Jest potwierdzeniem a nie materialnym artefaktem. Każdemu, kto pracuje produktywnie i społecznie użytecznie (nie powodując inflacji) należy się wynagrodzenie i nie ma większych przeszkód, aby to wynagrodzenie zapewnić. Pieniądz monetarny, wprowadzony w stosunkowo późnym etapie historii gospodarczej, należał do sfery energeo-materialnej, więc z natury stwarzał ograniczenia, obecnie następują zasadnicze zmiany.

2.8. Wskaźnik Q a kategoria TFP

Kategoria TFP (*total productivity factor*) stanowi porcję produktu, która nie jest wyjaśniona przez nakłady kapitału i pracy (Comin, 2006). Zatem rozmiar tego czynnika określa jak produktywnie kapitał i praca przemienia się w produkt. Kategorie kapitału i pracy są tutaj postrzegane w tradycyjnym kontekście funkcji produkcji. W alternatywnym podejściu kapitał postrzega się jako kategorię abstrakcyjną: *zdolność do wykonywania pracy*. Kapitał tkwi w aktywach i zasobach ludzkich. Praca jest natomiast transferem zdolności do wykonywania pracy – którą posiadają zatrudnieni i narzędzia – do produktów pracy. Koncentracja zdolności do wykonywania pracy stanowi o wartości produktu.

W klasycznym podejściu TFP jest wielkością uzyskaną w rezultacie przekształcenia (Solow, 1957) ekonometrycznej funkcji produkcji do postaci:

$$Y(t) = A(t)F(K(t), H(t))$$

gdzie: $Y(t)$ jest zmienną wynikową (produkt), $K(t)$ oznacza kapitał fizyczny, zaś $H(t)$ to kapitał ludzki. Natomiast parametr $A(t)$ reprezentuje element rezydualny (całkowitą produktywność czynników produkcji, inaczej mówiąc ogólny poziom technologii) czyli TFP w czasie t .

Stwierdzono (Comin, 2006), że wzrost TFP można mierzyć wielkością rezydualną, którą określił R. Solov. Ten uczony wykazał, że jeśli g_Y oznacza stopę wzrostu produktu, g_K jest stopą wzrostu kapitału, g_L stopą wzrostu pracy, a α stanowi udział kapitału w PKB, to w warunkach konkurencyjnej gospodarki wielkość rezydualna: $g_Y - \alpha \cdot g_K - (1 - \alpha) \cdot g_L$ stanowi miernik TFP. Ch. Hulten (2001, s. 9) wskazuje dodatkowo, że TFP jest, między innymi, miarą sumy naszej niewiedzy. W tej sumie mieszczą się elementy pozytywne, takie jak: innowacje i postęp techniczny oraz wszystkie pozostałe, takie jak: pominięte zmienne, obciążenie, niedoskonałość modelu, itp.

T. Brodzicki i D. Ciołek (2007) oceniają, że wpływ TFP na wzrost PKB jest w granicach 60 do 70%. Ten wynik potwierdzają badania M. Kolasy i Żółkiewskiego (2004), przy czym dane dotyczą przemysłu. Cytowani autorzy starają się zidentyfikować głębokie determinanty wzrostu w odróżnieniu od determinant płytkich, które reprezentują tradycyjnie kapitał i praca plus TFP. Według tych autorów do głębokich determinant należą: położenie geograficzne, procesy integracji i jakość instytucji. Jest to reakcja na niepełność wyjaśnień wzrostu za pośrednictwem TFP.

W prezentowanym tutaj alternatywnym podejściu do badania produktywności stosuje się funkcję wielu zmiennych określoną przez koszty pracy, zużycie aktywów oraz stopę zyskowności kosztów, za pośrednictwem której nakłady przemieniają się w wartość produktu. Analityczne rozumowanie

włącza kolejne zmienne, które syntetycznie określają zmienną zarządzania. Ta zmienna integruje pozostałe wpływy. Kapitał przedstawia abstrakcyjną zdolność do wykonywania pracy, tkwiącą w zasobach rzeczowych i innych, czyli aktywach. Kapitał ludzki mierzy się w pieniądzu za pośrednictwem płac przy zastosowaniu teorii pomiaru kapitału ludzkiego przedstawionej we wcześniejszych pracach (Dobija, 2001, 2007). Zasadniczą rolę spełnia wskaźnik produktywności pracy Q.

Przedstawiona nieekonometryczna funkcja produkcji otwiera drogę do uzyskiwania podobnych informacji jak w podejściach Cobba-Douglasa, ale przy zastosowaniu metod analizy matematycznej. Funkcja wielu zmiennych przedstawiająca powstawanie produktu w wartościach rynkowych ma sześć zmiennych i nie wszystkie są dostępne z prowadzonych ewidencji księgowych. Dlatego zastąpienie określonej liczby zmiennych jedną zmienną syntetyzującą oddziaływania niedostępne w kwantytatywnych wielkościach umożliwia prowadzenie analizy na podstawie danych z początku i końca okresu.

Do analizy wpływu zmian zmiennych na wartość produkcji, czyli PKB stosujemy różniczkę pierwszego stopnia. Stosuje się zatem wyrażenie:

$$\Delta GDP \approx \frac{\partial P}{\partial W} \Delta W + \frac{\partial P}{\partial Q} \Delta Q = Q_0 \Delta W + W_0 \Delta Q$$

Na tej podstawie ocenia się, że zmiany płac i produktywności pracy spowodowały odpowiednie kwoty przyrostu PKB. Przedstawia je tabela 4.

Tabela 4. Rozliczenie wpływu W i Q na PKB (miliony RMB)

Rok	W	Q	PKB	Δ PKB	Δ W	Δ Q	Wpływ Δ W	Wpływ Δ Q	Razem
2006	14903	1,415	21087,1						
2007	16311	1,512	24661,9	3574,8	1408,0	0,097	1992,0 56%	1446,0 40%	3436,0 96%
2008	17840	1,685	30061,0	5399,1	1529,0	0,173	2312,0 43%	2822,0 52%	5134,0 95%

Jeśli suma wpływów nie jest równa 100%, to znaczy, że pozostałość stanowią wpływy mieszane. Wyniki obliczeń w tabeli 4 ukazują dobry stan gospodarki w Chinach; rosną płace i rośnie produktywność płacy. Wpływy tych zmiennych są na zbliżonym poziomie.

Podsumowanie

W rozdziale rozważano wskaźnik produktywności pracy Q określony jako mnożnik płac, tworzący realną wielkość PKB. Analizy teoretyczne, obliczenia i porównania rozmiaru tego wskaźnika pokazały jego użyteczność do międzynarodowego porównania produktywności pracy. Stan zrównoważonego rozwoju gospodarki zostaje osiągnięty, jeśli zespół wielkości, takich jak: PKBE, PKBC oraz Q nie zmniejszają się. Wtedy także nie zmniejsza się siła nabywcza pieniądza tak w relacjach krajowych, jak i międzynarodowych. Bieżące wartości wyszczególnionych kategorii są mierzalne na podstawie okresowych danych sprawozdawczych.

Wskaźnik produktywności pracy Q stanowi kategorię ekonomiczną występującą w istotnych fragmentach teoretycznego opisu ekonomii. Jest niezbywalnym elementem teorii kursu walutowego. Może stanowić logiczną i spójną podstawę polityki ekonomicznej. Cechą zrównoważonej gospodarki jest jego systematyczne i bardzo powolne zwiększanie się. Wystąpienie spadku Q wskazuje na odejście od stanu stabilnej równowagi. Międzynarodowe porównania Q są zasadne i wskazują na pozycję ekonomiczną danego kraju. Polityka polska stoi przed wyborem; albo systematyczny wzrost produktywności pracy zbliżający kraj do standardów zachodnich i dążenie do pełnej zgodności płacy minimalnej, lub stały brak spokoju społecznego i społecznej odpowiedzialności polskich instytucji.

Bibliografia

- Banerjee A., Maskin E. (1996), *A Walrasian Theory of Money and Barter*, „Quarterly Journal of Economics”, v. CXI, n. 4, November, s. 955–1005.
- Barburski J., Dobija M. (2007), *Produktywność pracy w aspekcie makro i mikroekonomicznym*, [w:] Dudycz T., Tomaszewicz Ł. (red.), *Efektywność – rozważania nad istotą i pomiarem*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Brodzicki T., Ciołek D. (2007), *Głębokie determinanty wzrostu gospodarczego – weryfikacja empiryczna z wykorzystaniem metod estymacji panelowych*, „Analizy i Ppracowania KEIE”, nr 1, Uniwersytet Gdański.
- Buchholz T. (2007), *New Ideas from Dead Economic. An Introduction to Modern Economic Thought*, A Plume Book, New York.
- Cieślak I., Dobija M. (2007), *Teoretyczne podstawy rachunkowości kapitału ludzkiego*, „Zeszyty Naukowe” nr 735, Akademia Ekonomiczna w Krakowie.
- Comin D. (2006), *Total Factor Productivity*, New York University and NBER, New York.

- Dobija M., 2000, *Human Resource Costing and Accounting as a Determinant of Minimum Wage Theory*, „Zeszyty Naukowe”, nr 553, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, s. 39–62.
- Dobija M. (2001), *A Fundamental Analysis of Exchange Rates. The Theory of the Exchange Value of Money*, „Argumenta Oeconomica Cracoviensia”, nr 1.
- Dobija M. (2004), *Analityczna funkcja produkcji*, „Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa”, nr 11.
- Dobija M. (2007), *Abstract Nature of Capital and Money*, [w:], Linda M. Cornwall (ed.), *New Developments in Banking and Finance*, Chapter 4, pp. 89–114, Nova Science Publishers, Inc., New York.
- Dobija M. (2008), *Labour Productivity Ratio and International Comparison of Economic Performance – Formalization of the PPP Theory and Preliminary Examinations*, „EMERGO”, No. 1/2008, s. 3–19.
- Dobija M. (2009a), *Produktywność pracy a rozmiar sektora publicznego*, „Master of Business Administration”, nr 1 (96), styczeń–luty 2009.
- Dobija M. (2009b), *Theoretical Grounds of Public Finance Reform*, „Argumenta Oeconomica Cracoviensia”, No. 5, s. 6–20.
- Dobija M. (2010), *Open Source Currency and Balanced Credit Size*, „The Małopolska School of Economics in Tarnów, Research Papers Collection”, Issue 2(16).
- Dobija M. (red.) (2010), *Teoria pomiaru kapitału i zysku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Dobija M., Jędrzejczyk M. (2007), *Funkcja produkcji a wysokość wynagrodzeń premiowych*, „Zeszyty Naukowe UEK”, nr 752, Kraków.
- Grabowski Z. (2001a), *W związku z teorią wartości pieniądza i parytetem produktywności płacy*, cz. I, „Master of Business Administration”, nr 1 (48), Warszawa.
- Grabowski Z. (2001b), *W związku z teorią wartości pieniądza i parytetem produktywności płacy*, cz. II, „Master of Business Administration”, nr 2 (49), Warszawa.
- Horioka Y. (1998), *Do the Japanese Live Better Than Americans?*, [in:] Mak J. et al (eds), *Japan. Why it works, why it doesn't. Economics in Everyday Life*, University of Hawai'i Press, Honolulu, s. 3–12.
- Hulten Ch. (2001), *Total Factor Productivity. A short biography. New Developments in Productivity Analysis*, „NBER, Studies in Income and Wealth”, Vol. 63.
- Koziół W. (2007), *Wykorzystanie analitycznej funkcji produkcji w procesie motywacji płacowej*, „Zeszyty Naukowe UEK”, nr 752, Kraków.
- Kołodko G., (2008), *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Kurek B. (2008), *The Risk Premium Estimation on the Basis of Adjusted ROA*, [w:] Górowski I. (ed.), *General Accounting Theory. Evolution and Design for Efficiency*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warsaw, s. 375–392.

- McConnell C., Brue S. (1986), *Contemporary Labour Economics*, McGraw-Hill, New York, s. 82.
- Pacho W. (2009), *Od stagnacji do wzrostu gospodarczego*, [w:] Pacho W., (red.), *Szkice z dynamiki i stabilizacji gospodarki*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- Pilbeam K. (1998), *International Finance*, II ed., MacMillan Business, London.
- Solow R. (1957), *Technical Change and the Aggregate Production Function*, „Review of Economics and Statistics”, No. 39, August, s. 312–320.
- Renkas J. (2010), *Аналіз і оцінка мінімальної заробітної плати в Україні на основі теорії людського капіталу*, Нові концепції розвитку бухгалтерського обліку, аналізу і контролю в умовах економічних змін: матеріали та тези виступів IX-ї міжнародної наукової конференції, М-во освіти і науки України, Житомирський державний технологічний університет, Житомир, s. 195–199.
- Romer D., *Makroekonomia dla zaawansowanych*, PWN, Warszawa 2000.
- Woźniak M.G. (2004), *Wzrost gospodarczy. Podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Żółkiewski Z., Kolasa M. (2004), *Total Factor Productivity and its Determinants in Poland, Evidence from Manufacturing Industries. The Role of ICT, ICT as Drivers of Development in Transition Economies*, Warszawa, 14th May 2004 www.tiger.edu.pl.

Rozdział 3

Wpływ międzynarodowej standaryzacji na kształt polskiej rachunkowości

Uwagi wstępne

Rachunkowość generuje informacje nie tylko na potrzeby wewnętrzne jednostki, ale przede wszystkim jako język biznesu przyczynia się do efektywniejszej komunikacji pomiędzy jednostkami zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej. Ta rola nabiera coraz większego znaczenia ze względu na procesy globalizacji w gospodarce światowej, a także ze względu na światowy kryzys finansowy. Bowiern stosowanie wysokiej jakości spójnej sprawozdawczości finansowej może umożliwić rozpoznanie rodzących się problemów i zapewnić lepszą i skuteczniejszą alokację kapitału. Rachunkowość spełnia rolę międzynarodowego języka poprzez Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), tworzone i doskonalone przez Radę Międzynarodowych Standardów Rachunkowości współpracującą z krajowymi podmiotami standardów rachunkowości. Język ten jest nadal rozwijany, harmonizowany i upowszechniany poprzez wiele ponadnarodowych instytucji.

W ostatnich latach, a zwłaszcza od roku 2010 nastąpiło szereg zmian w zakresie:

- struktury i zadań organizacji stanowiących i harmonizujących globalne standardy,
- procedury standaryzacji rachunkowości,
- wprowadzenia nowych międzynarodowych standardów (MSSF),
- dyrektyw UE w zakresie rachunkowości,
- krajowych standardów rachunkowości.

Istotne są zmiany wprowadzone we wrześniu 2010 roku w Statucie Fundacji ds. MSSF, a także opracowane wspólnie z amerykańską Radą FASB

nowe „Założenia Koncepcyjne Sprawozdawczości Finansowej” stanowiące ogólną podwalinę wszystkich MSSF. Zmiany te niewątpliwie mają wpływ na kształt polskiej rachunkowości.

Głównym celem rozdziału jest ukazanie zmian w polskiej rachunkowości finansowej w kontekście zmian międzynarodowych, w tym unijnych w zakresie standaryzacji, harmonizacji i upowszechniania zasad prowadzenia ksiąg rachunkowych oraz sporządzania sprawozdań finansowych.

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej, a także rozwój gospodarki rynkowej zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej wymagały zmian w polskim systemie prawa gospodarczego, w tym prawa bilansowego. Należy stwierdzić, iż od chwili przystąpienia Polski do Unii Europejskiej nadal następuje proces dostosowywania polskiego prawa do prawa unijnego, w tym do MSSF przyjętych przez Komisję UE, co znajduje odzwierciedlenie w nowelizacjach ustawy o rachunkowości oraz w tworzeniu krajowych standardów rachunkowości w oparciu o globalne standardy. Obecnie w dużym stopniu zaawansowane są prace nad przyjęciem przez Parlament Europejski i Radę Unii Europejskiej nowej, najważniejszej dla Europejskiego Obszaru Gospodarczego „Dyrektywy w sprawie sprawozdań finansowych, skonsolidowanych sprawozdań i powiązanych sprawozdań niektórych rodzajów jednostek”, co z pewnością będzie miało znaczny wpływ na dalszą modyfikację polskiego prawa bilansowego w celu zapewnienia zgodności z prawem unijnym. Ponadto w marcu 2012 roku została opublikowana istotna dla mikropodmiotów Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady nr 6/2012UE z dnia 14 marca 2012 r. dotycząca zmiany dyrektywy Rady 78/660/EWG w sprawie rocznych sprawozdań finansowych niektórych rodzajów spółek w odniesieniu do mikropodmiotów¹.

3.1. Międzynarodowe organizacje w procesie standaryzacji i harmonizacji rachunkowości w świetle zmian po 2010 roku

Wraz z rozwojem międzynarodowej współpracy gospodarczej, otwartymi rynkami regionalnymi oraz tworzeniem międzynarodowych organizacji finansowych, wyłoniła się potrzeba ustanowienia międzynarodowego prawa i standardów w zakresie rachunkowości. Od czterdziestu lat czynione są próby standaryzacji zasad rachunkowości w skali międzynarodowej, tak aby stanowiły one uniwersalny język biznesu i finansów. Wyłonili się dwaj liderzy standaryzacji rachunkowości w skali światowej:

¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady nr 6/2012 UE dotycząca zmiany dyrektywy Rady 78/660/EWG z dnia 14 marca 2012 r. w sprawie rocznych sprawozdań finansowych niektórych rodzajów spółek w odniesieniu do mikropodmiotów, Dz.Urz. UE z dnia 21.3.2012/ L 81/3.

- 1) na kontynencie europejskim Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (Rada MSR, International Accounting Standards Board ISAB), która tworzy Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej,
- 2) na kontynencie amerykańskim Rada Standardów Sprawozdawczości Finansowej (Financial Accounting Standards Board FASB), która opracowywała, publikowała i upowszechniała ogólnie akceptowane zasady rachunkowości (Generally Accepted Accounting Principles – GAAP).

Od 2005 roku należy zanotować współpracę pomiędzy organizacjami: amerykańską Radą Standardów (FASB) oraz europejską Radą MSR (ISAB) w celu ujednoczenia standardów i utworzenia jednego ich zestawu stosowanego w skali światowej. W celu zapewnienia pełnej standaryzacji i harmonizacji rachunkowości powołane zostały międzynarodowe organizacje służące tworzeniu standardów i ich upowszechnianiu. Organizacje te można podzielić na dwie zasadnicze grupy (przedstawione na rys. 1):

Relacje pomiędzy Radą Monitorującą, Mężami Zaufania Fundacji MSSF i innymi organami uczestniczącymi w procesie międzynarodowej standaryzacji, scharakteryzowano poniżej.

Rada Monitorująca (Monitoring Board) powstała na mocy konstytucji Fundacji MSSF z dnia 15 stycznia 2009 roku. Jest ona odpowiedzialna za powoływanie i odwoływanie Mężów Zaufania Fundacji MSSF, a także zapewnia współdziałanie pomiędzy Fundacją MSSF a regulatorami rynku kapitałowego. Rada Monitorująca nie tylko doradza, ale także nadzoruje działalność Mężów Zaufania, którzy zobligowani są corocznie przedkładać jej sprawozdania z wykonania zadań działalności statutowej. W skład Rady Monitorującej wchodzi przedstawiciele władz publicznych odpowiedzialnych za rynki kapitałowe.

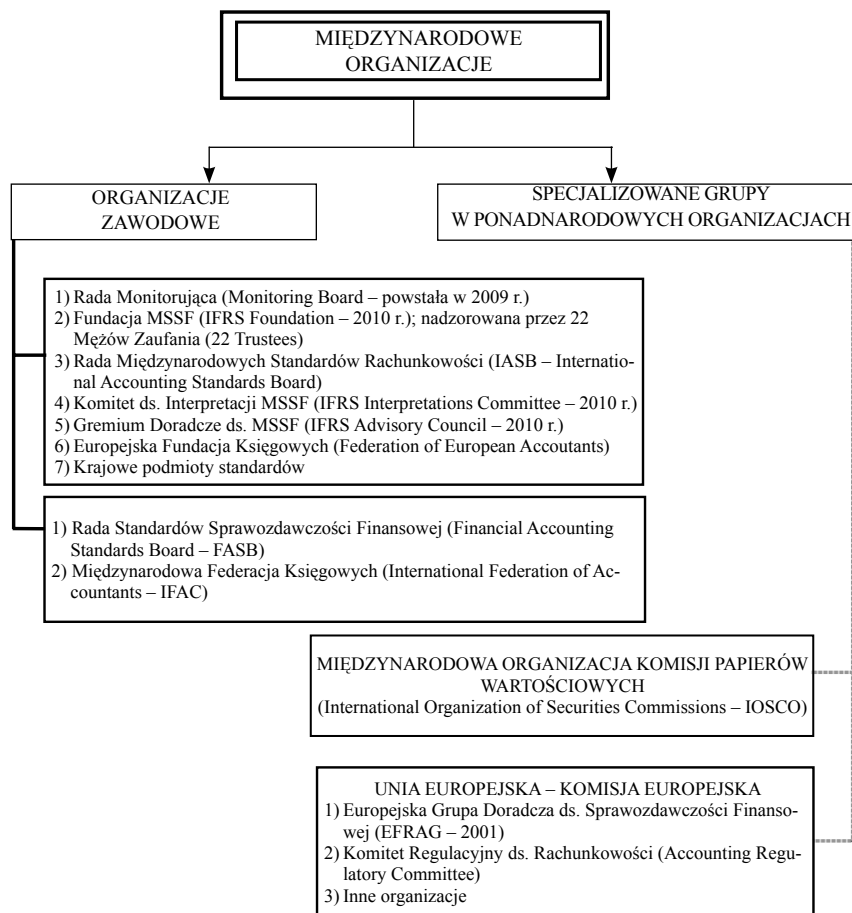
Fundacja MSSF (IFRS Foundation) została powołana do życia w dniu 6 lutego 2001 roku (zmieniła nazwę na obecną w 2010 r.) i jest ona nadzorowana przez 22 Mężów Zaufania. W świetle konstytucji Skład Zespołu Mężów Zaufania powinien być reprezentatywny dla światowych rynków kapitałowych, przy zachowaniu zasad równowagi geograficznej i zawodowej. Mężowie Zaufania powoływani są na okres trzech lat, z możliwością jednokrotnego przedłużenia kadencji. Spotykają się co najmniej dwa razy do roku.

Do zadań Mężów Zaufania Fundacji MSSF należy:

- mianowanie członków Rady MSR, Komitetu ds. Interpretacji MSSF oraz Gremium Doradczego ds. MSSF,
- nadzór i monitorowanie skuteczności działania Rady MSR oraz należytego procedowania przy tworzeniu standardów z uwzględnieniem procedur konsultacyjnych,
- zawieranie i utrzymywanie stosownych umów zapewniających finansowanie działalności fundacji MSSF,

- zatwierdzanie budżetu Fundacji MSSF oraz ponoszenie odpowiedzialności za zmiany statutowe (obowiązek przeglądu co pięć lat ustaleń zawartych w Statucie Fundacji MSSF i aktualizacji),
- tworzenie systemu powiązań w zakresie odpowiedzialności publicznej z Radą Monitorującą.

Rysunek 1. Międzynarodowe organizacje w procesie standaryzacji i harmonizacji rachunkowości

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Hellin, *Sprawozdania według MSSF*, Warszawa 2006, s. 6 oraz *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) 2011, cz. A: Założenia koncepcyjne sprawozdawczości finansowej*, IFRS Foundation, 2011, s. A2–A42.

Fundacja ds. MSSF gromadzi fundusze oraz nadzoruje i finansuje działalność Rady MSR. Fundacja MSSF jest właścicielem praw autorskich do wszystkich standardów i interpretacji, czyli Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej, które obejmują²:

- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) opracowane przez Radę MSR,
- Międzynarodowe Standardy Rachunkowości MSR (opracowane przez Komitet MSR),
- Interpretacje wydawane przez Komitet ds. Interpretacji MSSF oraz wcześniejszy IFRIC, czy też Stały Komitet ds. Interpretacji (SIC).

Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (IFRS – International Financial Reporting Standards) stanowią wymogi ujmowania, wyceny, prezentacji i ujawniania transakcji gospodarczych i innych zdarzeń oraz warunków istotnych w sprawozdaniach finansowych ogólnego przeznaczenia (skierowanych do wszystkich użytkowników bez uwzględniania ich specyfiki potrzeb informacyjnych). MSSF opierają się na założeniach koncepcyjnych odnoszących się do zasad stanowiących podstawę informacji zaprezentowanych w sprawozdaniach ogólnego przeznaczenia.

Standardy rachunkowości (MSSF) są wykorzystywane głównie do:

- do sporządzania sprawozdań finansowych ogólnego przeznaczenia przez jednostki nastawione na zysk, bez względu na ich formę prawną,
- jako wzorce do naśladowania w przypadku ustalania standardów krajowych.

W miarę globalizacji gospodarki międzynarodowe standardy są systematycznie doskonalone poprzez współpracę różnych organizacji.

Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (Rada MSR – International Accounting Standards Board – IASB) została powołana w 2001 roku z siedzibą w Londynie i składa się z 16 członków (od lipca 2012 r.). Procedura wyboru, a następnie mianowania członków gwarantuje ich wysokie kompetencje zawodowe i doświadczenie praktyczne oraz zróżnicowanie geograficzne, ale bez możliwości zdominowania przez partycularne interesy jakiegokolwiek konkretnej organizacji czy regionu geograficznego³. Przy wyborze członka Rady MSR obowiązują wysokie kryteria kwalifikacyjne, przede wszystkim:

- udokumentowane kompetencje i wiedza z zakresu rachunkowości i sprawozdawczości finansowej,
- wiedza fachowa i doświadczenie praktyczne w zakresie międzynarodowych rynków i biznesu,
- zdolności analityczne,

² A. Hellin, *Sprawozdanie finansowe według MSSF. Zasady sporządzania i prezentacji*, Warszawa 2006, s. 5.

³ *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) 2011*, cz. A: *Założenia koncepcyjne i wymogi*, cz. B: *Dokumenty towarzyszące*, IFRS Foundation, 2011, s. A6.

- zdolności komunikacyjne,
- umiejętność podejmowania decyzji,
- znajomość środowiska sprawozdawczości finansowej, umiejętność pracy w grupie,
- uczciwość, obiektywizm i zdyscyplinowanie,
- zaangażowanie się w misję Fundacji MSSF i pracę na rzecz interesu publicznego.

Rada MSR ponosi całkowitą odpowiedzialność za wszelkie kwestie techniczne w tym za przygotowanie i opracowanie MSSF oraz dokumentów dyskusyjnych i projektów standardów, a także za ostateczne zatwierdzanie MSSF i interpretacji opracowanych przez Komitet ds. Interpretacji MSSF. Rada MSR jest zobligowana na każdym etapie realizacji prac przeprowadzać konsultacje z Mężami Zaufania oraz co trzy lata konsultacje publiczne w sprawie planowanych prac⁴.

Główne zadania Rady Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (IASB)⁵:

- opracowanie w publicznym interesie wysokiej jakości jednego zestawu zrozumiałych, możliwych do wdrożenia i akceptowanych globalnie standardów sprawozdawczości finansowej, których zastosowanie sprawi, iż informacje zawarte w sprawozdaniach finansowych o ogólnym przeznaczeniu będą przejrzyste i porównywalne, a co za tym idzie, wspomogą uczestników światowych rynków kapitałowych i innych użytkowników w podejmowaniu ekonomicznych decyzji,
- promowanie stosowania i rygorystycznego wdrażania tych standardów przy sporządzaniu sprawozdań finansowych o ogólnym przeznaczeniu oraz w innych formach sprawozdawczości finansowej,
- regularna, bieżąca współpraca z krajowymi podmiotami opracowującymi standardy, aby zapewnić w ten sposób spójność standardów rachunkowości na całym świecie. Aktywna współpraca odbywa się poprzez włączenie krajowych komitetów ustalających standardy w krajach członkowskich do procesu decyzyjnego Rady MSR.

Prace nad ulepszaniem i ujednolicaniem globalnych standardów trwają w dalszym ciągu. Do roku 2012 wydano:

- 41 Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (opracowanych przez Komitet MSR – z tego większość, bo aż 18 MSR uaktualniono z obecnie obowiązujących 29 MSR, a wycofano 12 MSR),
- 13 nowych Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (z tego do części wprowadzono poprawki np. do MSSF 1, MSSF 3, MSSF 7, MSSF 9),
- 32 stare interpretacje SKI (znaczna ich część, bo aż 22 interpretacje zostały wycofane),

⁴ *Ibidem*, s. A6–A7 oraz A15.

⁵ *Ibidem*.

- nowe interpretacje w liczbie 19 KIMSF opracowane przez IFRIC, a wydane przez Radę MSR.

W celu zapewnienia ciągłości oraz bezpośredniego bieżącego dostępu do nowych bądź zmodyfikowanych czy też poprawionych MSSF regulacje będą wydawane corocznie przez Radę MSR począwszy od 2011 roku w formie publikacji zbiorczej noszącej nazwę „Czerwonej Księgi”, zawierającej oprócz „pełnych MSSF również tekst „Statutu Fundacji MSSF”, „Przedmowę do MSSF” oraz „Założenia koncepcyjne sprawozdawczości finansowej i inne dokumenty”⁶.

W roku 2011 nastąpiło zdynamizowanie prac Rady MSR, bowiem opublikowano pakiet pięciu standardów: zmodyfikowano MSSF 9 oraz wprowadzono nowe MSSF 10, MSSF 11, MSSF 12, MSSF 13, które wchodzi w życie od 1 stycznia 2013 roku.

Komitet ds. Interpretacji MSSF (IFRS Interpretations Committee – statutowa zmiana obecnej nazwy w 2010 r. z IFRIC – International Financial Reporting Interpretations Committee) został powołany przez Mężów Zaufania w celu wspierania Rady MSR (IASB) w tworzeniu i doskonaleniu standardów rachunkowości i sprawozdawczości finansowej z korzyścią dla użytkowników sprawozdań finansowych, podmiotów je sporządzających, oraz badających sprawozdania finansowe. Składa się on z czternastu członków z prawem głosowania oraz przewodniczącego. Prawo uczestnictwa w posiedzeniach w charakterze obserwatorów bez prawa głosowania posiadają Komisja Międzynarodowych Organizacji Papierów Wartościowych (IOSCO) oraz Komisja Europejska.

Do zadań Komitetu ds. Interpretacji MSSF należy⁷:

- opracowywanie w szybkim trybie wytycznych dotyczących nowych zagadnień z dziedziny sprawozdawczości finansowej, które nie zostały szczegółowo rozstrzygnięte w MSSF,
- opracowanie wytycznych dotyczących znanych zagadnień, ale wokół których narosły sprzeczne lub niezadowolające interpretacje, względnie istnieje duże prawdopodobieństwo, że takie interpretacje będą się pojawiały,
- przedstawienie Radzie MSR sprawozdania i uzyskanie od Rady ostatecznego zatwierdzenia interpretacji,
- pomoc Radzie MSR w uzyskaniu międzynarodowej spójności w stosowaniu MSSF poprzez współpracę z krajowymi podmiotami opracowującymi standardy.

Komitet po każdym posiedzeniu publikuje raport na temat podjętych decyzji „IFRIC Update”.

⁶ *Ibidem*, cz. A oraz cz. B.

⁷ *Ibidem.*, s. A7.

Gremium Doradzcze ds MSSF (IFRS Advisory Council – zmiana nazwy od 2010 r.) składa się z około pięćdziesięciu członków stanowiących międzynarodową reprezentację organizacji będących interesariuszami. Stanowi ono forum, w którym uczestniczyć mogą organizacje i osoby zainteresowane międzynarodową sprawozdawczością finansową pochodzące z różnych regionów geograficznych i środowisk zawodowych. Mężowie Zaufania powołują Przewodniczącego Gremium. Do zadań Gremium Doradczego należy⁸:

- doradzanie Radzie MSR przy podejmowaniu decyzji związanych z jej harmonogramem prac i określaniem priorytetów,
- przekazywanie opinii członków Gremium dotyczących głównych projektów standardów (m.in. informowanie o skutkach standardów dla użytkowników sprawozdań finansowych),
- doradzanie Radzie MSR (ISAB) i Mężom Zaufania w różnych sprawach.

Spotkania Gremium odbywają się przynajmniej trzy razy do roku i są otwarte dla obserwatorów, a na Radę MSR został nałożony obowiązek konsultacji z Gremium w sprawach głównych przedsięwzięć, co zapewnia ciągłość i spójność działania.

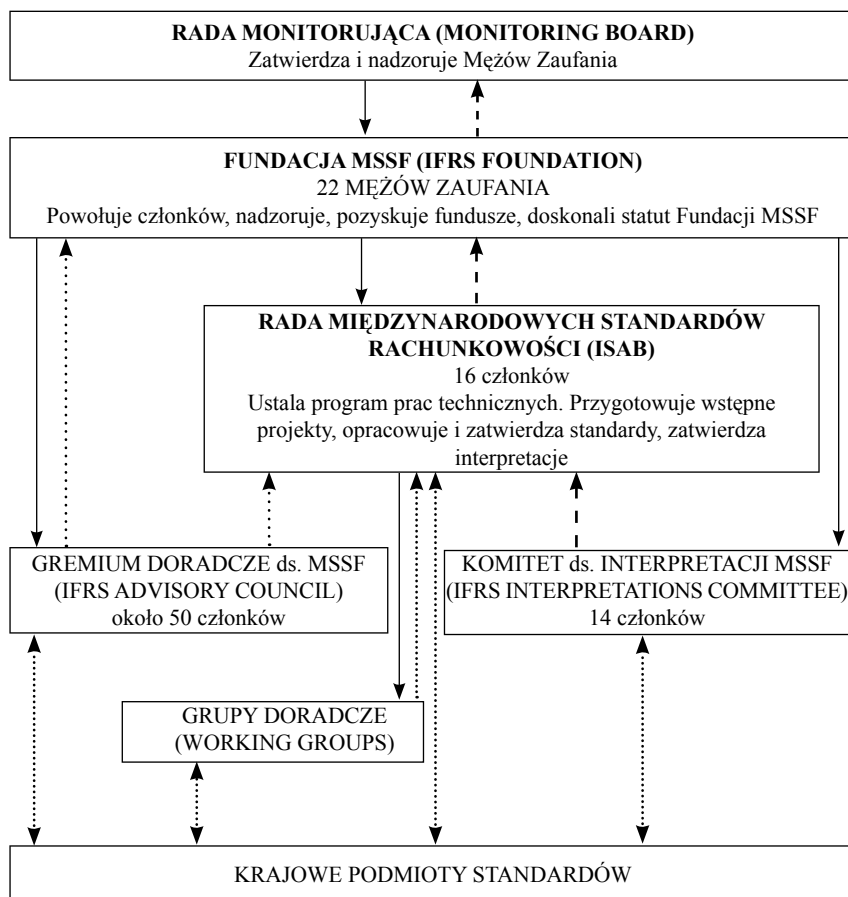
Relacje pomiędzy poszczególnymi organizacjami w procesie stanowienia międzynarodowych standardów przedstawiono graficznie (rys. 2).

Europejska Federacja Księgowych (FEA – Federation of European Accountants) to międzynarodowa organizacja *non profit* z siedzibą w Brukseli, która reprezentuje 45 organizacje profesjonalnych księgowych i audytorów z 33 krajów europejskich, w tym wszystkich 27 państw członkowskich UE. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce zostało jej członkiem w 1995 roku. FEA – obejmuje ponad 700 000 członków: profesjonalnych księgowych, pracujących w różnych obszarach działalności: w sektorze publicznym, w małych i dużych firmach księgowych, przedsiębiorstwach różnych rozmiarów, instytucjach edukacyjnych. Celem FEA jest aktywny udział przez swoich zawodowych reprezentantów w określaniu i realizacji polityki mającej znaczenie dla zawodu w dziedzinie rachunkowości. Przez ostatnie 20 lat działalności, FEA wspierała postęp i nieustanne dostosowywanie zawodów w dziedzinie rachunkowości do coraz szybciej zmieniających się warunków światowych, a także permanentnie promowała stosowanie podstawowych wartości etycznych zawodu, takich jak: uczciwość, obiektywizm, niezależność, profesjonalizm, kompetencje i zaufanie społeczne. Promuje ona nadal współpracę pomiędzy krajowymi organami stanowiącymi standardy. Reprezentuje interesy profesjonalnych księgowych ze wszystkich krajów europejskich, wszystkich sektorów oraz wszystkich firm i pomaga im współpracować w celu zaspokojenia potrzeb rynku i służy interesowi publicznemu. FEA jest również Regionalną Organizacją, członkiem Międzynarodowej

⁸ *Ibidem*, s. A7.

Federacji Księgowych (IFAC). Europejska Federacja Księgowych (FEA) jest silnie zaangażowana razem z EFRAG (Europejska Grupa Doradcza ds. Sprawozdawczości Finansowej) w promocję i rozwój globalnych standardów MSSF w Europie.

Rysunek 2. Struktura funkcjonalna Fundacji MSSF (IFRS Foundation) i pozostałych organów tworzących MSSF

Legenda: —> – powołuje i nadzoruje
- -> – raportuje
.....> – doradza

Źródło: opracowanie własne na podstawie *MSSF 2011, op. cit., cz. A i B.*

Międzynarodowa Organizacja Komisji Papierów Wartościowych (International Organization of Securities Commissions – IOSCO) skupia w swych szeregach przedstawicieli Giełd Papierów Wartościowych z najbardziej rozwiniętych krajów świata. Obejmuje ona 188 członków. IOSCO poszukuje jednolitych standardów, które umożliwiłyby spółkom rejestrowanie swych akcji na dowolnej giełdzie kraju będącego członkiem Federacji bez jakichkolwiek zmian w sprawozdaniach finansowych. W 1993 roku IOSCO ogłosiła listę podstawowych wymagań. Podmioty prowadzące działalność na światową skalę powinny z całą pewnością sporządzać tylko jedno sprawozdanie finansowe. Dzięki porozumieniu Rady MSR z IOSCO nastąpiła w 2000 roku aprobatą trzydziestu MSR przez IOSCO i występuje realna szansa, iż organizacje ustalające przepisy obowiązujące na światowych giełdach papierów wartościowych będą honorowały sprawozdania finansowe opracowane zgodnie z MSSF.

Do głównych zadań IOSCO należy⁹:

- współpraca w zakresie ustanawiania wspólnych standardów regulacyjnych mających na celu wspieranie uczciwego i sprawnego funkcjonowania rynków finansowych,
- wzajemna wymiana doświadczeń i informacji w celu doskonalenia funkcjonowania krajowych rynków papierów wartościowych,
- wspólne działania na rzecz ustanowienia standardów i efektywnego nadzoru nad międzynarodowymi transakcjami papierami wartościowymi,
- wzajemna pomoc w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa rynków papierów wartościowych poprzez rygorystyczne przestrzeganie standardów i przeciwdziałanie przestępstwom finansowym.

3.3. Procedura opracowania i ogólny przegląd Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej

Zasadniczym celem stosowania Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) jest ujednoczenie sprawozdawczości finansowej, w taki sposób, aby dane finansowe w niej zawarte stały się uniwersalnym nośnikiem tej samej treści ekonomicznej, bez względu na położenie geograficzne, czy też poziom rozwoju gospodarczego kraju funkcjonowania jednostki sprawozdawczej. Obecnie ponad 100 państw świata dopuszcza stosowanie MSSF lub wręcz wymaga stosowania. Zatwierdzone tłumaczenia standardów są dostępne w ponad 40 językach, głównie europejskich i azjatyckich¹⁰.

⁹ www.knf.gov.pl/komisja_i_urzad_komisji/wspolpraca_miedzynarodowa/iosco/index.html (25.05.2012).

¹⁰ *MSSF 2011, op. cit.*, s. A8–A9.

W wielu krajach UE powstały Krajowe Komitety Standardów Rachunkowości, które w sposób elastyczny reagują na potrzeby interesariuszy, czyli odbiorców użytecznych finansowych informacji ze sprawozdań jednostek.

Należyte procedowanie MSSF

Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej powstają w wyniku zastosowania należytego procedowania oraz rozległych konsultacji międzynarodowych. W procesie opracowania standardów uczestniczą księgowi, analitycy finansowi oraz inni użytkownicy sprawozdań finansowych, przedstawiciele środowiska biznesu, giełd, regulatorów i organów władz, środowiska akademickiego, oraz pozostałe zainteresowane osoby i organizacje z różnych stron świata. Rada MSR (ISAB) w trakcie publicznych posiedzeń konsultuje się z Gremium Doradczym ds. MSSF w sprawie decyzji związanych z harmonogramem prac, projektów i ustalenia ich priorytetów, zagadnień merytorycznych w czasie spotkań otwartych dla obserwatorów. Należyte procedowanie w wyniku zmiany Statutu Fundacji MSSF w 2010 roku zostało znacznie rozszerzone o nowe punkty i obejmuje obecnie jedenaście zasadniczych etapów¹¹:

- 1) określenie i analizowanie przez pracowników biura Rady MSR wszystkich zagadnień związanych z danym problemem a następnie rozważenie zastosowania „Założeń Koncepcyjnych Sprawozdawczości Finansowej” w odniesieniu do tych zagadnień. Pracownicy biura Rady MSR zobowiązani są do identyfikowania, przeglądu i wskazywania zagadnień wymagających regulacji, przy uwzględnieniu zgłoszonych uwag od podmiotów opracowujących standardy oraz od innych zainteresowanych stron podczas publicznych spotkań Rady;
- 2) analiza krajowych wymogów i praktyki rachunkowej oraz wymiana poglądów z krajowymi podmiotami opracowującymi standardy;
- 3) Rada MSR konsultuje się z Mężami Zaufania oraz z Gremium Doradczym ds. MSSF w sprawie podjęcia decyzji o włączeniu danych zagadnień do planu potencjalnych prac, a także odnośnie do harmonogramu prac i ustalania priorytetów;
- 4) powołanie przez Radę MSR Specjalnej Grupy Doradczej, która ma za zadanie doradzenie w związku z planowanym projektem prac nad standardem;
- 5) opracowanie i publikacja dokumentu dyskusyjnego, który zawiera zazwyczaj pełny przegląd zagadnienia, możliwe sposoby podejścia, wstępne poglądy jego autorów, jak również zaproszenia do zgłaszania publicznych uwag (zwykle w ciągu 120 dni). Zespół realizujący projekt dokonuje analizy i podsumowania uwag. Ten etap nie jest obowiązkowy, ale jeśli Rada MSR decyduje o jego pominięciu, to musi tę decyzję uzasadnić;

¹¹ *Ibidem*, s. A20.

- 6) opracowanie i publikacja zatwierdzonego projektu standardu przynajmniej dziesięcioma głosami, w celu przedłożenia go pod publiczną dyskusję. Opracowanie projektu odbywa się w trakcie publicznych posiedzeń Rady MSR. Projekt standardu przedstawia konkretne propozycje rozwiązań danego zagadnienia z zakresu rachunkowości, uwzględniając sugestie różnych grup interesariuszy, w tym sugestie Gremium Doradczego ds. MSSF, grup roboczych, krajowych organów ustanawiających standardy. Projekt zawiera zaproszenie do zgłaszania uwag w ciągu 120 dni przez zainteresowane strony;
- 7) tradycyjne opublikowanie „Projektu standardu” wraz z uzasadnieniem wniosków oraz alternatywnych poglądów któregośkolwiek członka Rady MSR przeciwnego publikacji. Do projektu dyskusyjnego dołącza się „Uzasadnienie wniosków i alternatywne opinie członków Rady MSR”;
- 8) po upływie wyznaczonego terminu zespół realizujący projekt gromadzi, podsumowuje i analizuje wszystkie uwagi, jakie wpłynęły w odpowiedzi na dokumenty dyskusyjne i projekty standardów, i przedkłada je Radzie MSR w celu ich rozważenia. Rada MSR na tym etapie ma obowiązek konsultowania z Gremium Doradczym i utrzymywania kontaktów z różnymi grupami użytkowników standardów;
- 9) opracowanie treści Międzynarodowego Standardu Sprawozdawczości Finansowej. Rada MSR dokonuje wnikliwej analizy otrzymanych listów z uwagami oraz wyników pozostałych konsultacji. W celu głębszego zbadania zagadnienia może zorganizować publiczne przesłuchania, przeprowadzić testy praktyczne, dokonać wizyt terenowych lub zorganizować publiczne debaty i posiedzenia. Opracowanie MSSF odbywa się podczas posiedzeń Rady MSR. Rada w trakcie posiedzeń rozważa uwagi do projektu i formułuje wnioski rozwiązujące sporne kwestie, a następnie zleca pracownikom opracowanie MSSF. Na tym etapie możliwa jest także pomoc Gremium Doradczego ds. MSSF;
- 10) zatwierdzenie standardu odbywa się poprzez głosowanie członków Rady MSR, przynajmniej dziesięcioma głosami, jeśli w skład Rady wchodzi 16 członków;
- 11) opublikowanie danego MSSF wraz z uzasadnieniem wniosków objaśniających między innymi etapy należytego procedowania oraz sposobu uwzględnienia uwag zgłoszonych do projektu w toku publicznej debaty oraz wszelkich uwag i zdań przeciwnych.

Po opublikowaniu standardu pracownicy i członkowie Rady MSR nadal odbywają regularne posiedzenia z zainteresowanymi stronami, aby lepiej zrozumieć nieprzewidziane zagadnienia związane z praktycznym wdrożeniem standardu. Fundacja ds. MSSF angażuje się w działania o charakterze edukacyjnym, aby zapewnić spójność stosowania MSSF.

Podobnie wygląda należyte procedowanie Komitetu ds. Interpretacji przy opracowaniu Interpretacji KIMSF¹².

¹² *Ibidem*, s. A9–A10.

Rada MSR (IASB) od momentu jej powołania do życia opracowała 13 nowych MSSF, w tym osiem zostało zatwierdzone przez Komisję UE do stosowania przez członków Wspólnoty:

- MSSF 1 – Zastosowanie Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej po raz pierwszy,
- MSSF 2 – Płatności w formie akcji,
- MSSF 3 – Połączenia jednostek gospodarczych,
- MSSF 4 – Umowy ubezpieczeniowe,
- MSSF 5 – Aktywa trwałe przeznaczone do sprzedaży oraz działalność zaniechana,
- MSSF 6 – Poszukiwanie i ocena zasobów mineralnych,
- MSSF 7 – Instrumenty finansowe – ujawnianie informacji,
- MSSF 8 – Segmenty operacyjne.

Poniższe sześć MSSF nie zostały jeszcze zatwierdzone przez UE, natomiast Rada MSR określiła termin ich obowiązywania od 2013 roku:

- MSSF 9 – Instrumenty finansowe,
- MSSF 10 – Skonsolidowane sprawozdania finansowe,
- MSSF 11 – Wspólne ustalenia umowne (działania),
- MSSF 12 – Ujawnienia na temat zaangażowania w inne jednostki (powiązane),
- MSSF 13 – Wycena wartości godziwej,
- MSSF – dla małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP).

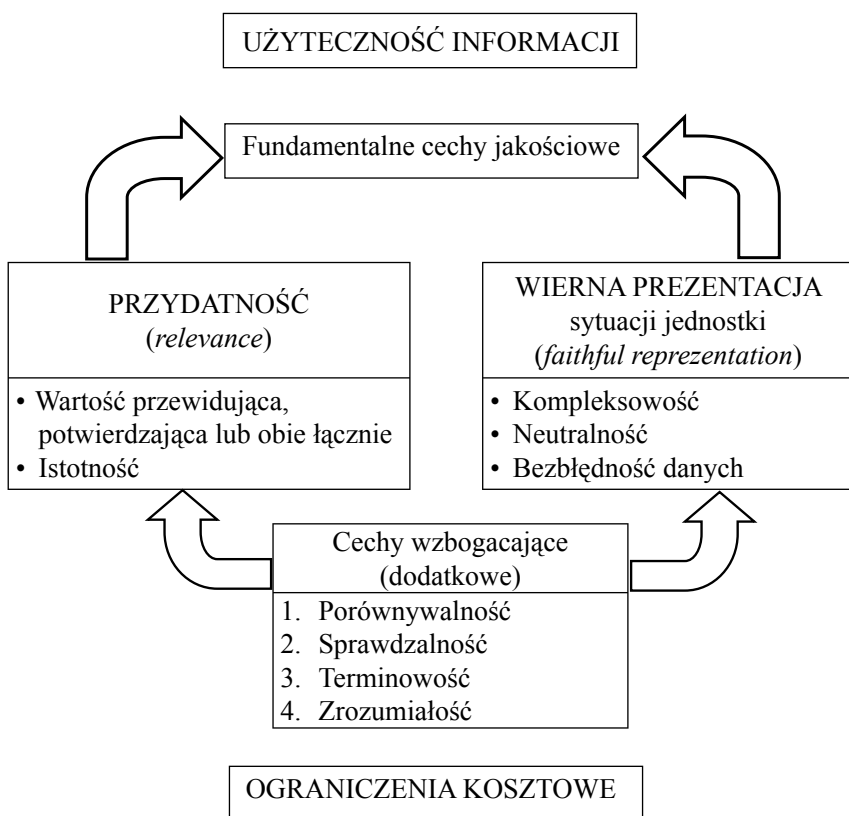
3.4. Założenia koncepcyjne sprawozdawczości finansowej. Zasady rachunkowości i cechy jakościowe użytecznych informacji jako teoretyczna podstawa rachunkowości finansowej

Założenia koncepcyjne sprawozdawczości finansowej nie stanowią standardów, lecz przedstawiają w sposób ogólny cel i strukturę sprawozdań, a także zasady ich sporządzania oraz cechy jakościowe, jakimi powinny się charakteryzować. Stanowią podstawę budowy MSSF. Natomiast w przypadku sprzeczności pomiędzy Założeniami koncepcyjnymi sprawozdawczości finansowej (ZKSF), a poszczególnymi standardami (MSSF), wyższość posiadają standardy. Sprawozdania finansowe, aby zapewniały prawdziwy i rzetelny obraz sytuacji finansowej, wyników działalności, przepływów pieniężnych oraz zmian w sytuacji finansowej jednostki gospodarczej, muszą być sporządzone na podstawie właściwych zasad rachunkowości oraz posiadać odpowiednie cechy jakościowe. Cechy jakościowe użytecznych informacji finansowych określają te właściwości informacji, które z dużym prawdopodobieństwem będą najbardziej użyteczne dla obecnych i potencjalnych inwestorów, pożyczkodawców i innych wierzycieli przy podejmowaniu decyzji co do jednostki gospodarczej na podstawie informacji

zawartych w jej raporcie finansowym¹³. Cechy jakościowe informacji finansowych zawartych w sprawozdaniach finansowych dzielone są na dwie cechy fundamentalne (podstawowe) oraz cztery wzbogacone (co przedstawiono graficznie na rys. 3)¹⁴:

- I. Fundamentalne cechy jakościowe użytecznych informacji finansowych: przydatność, wiarna prezentacja;
- II. Wzbogacone cechy jakościowe: porównywalność, sprawdzalność, terminowość, zrozumiałość.

Rysunek 3. Rodzaje cech jakościowych użytecznych informacji finansowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, cz. A, s. A35–A42.

¹³ *Ibidem*, s. A36.

¹⁴ *Ibidem*, s. A35–A42 oraz B14–B23.

Warunkiem użyteczności informacji jest ich przydatność i wierność prezentacji w formie finansowej zjawisk ekonomicznych. Przydatność informacji finansowych i wierność prezentacji zwiększają się, jeśli dodatkowo są one porównywalne, sprawdzalne, terminowe, zrozumiałe.

Cechy jakościowe sprawozdania finansowego, czyli jego właściwości zapewniające użyteczność informacji dla szerokiego kręgu odbiorców zostały opracowane w zmienionych w 2010 roku „Założeniach koncepcyjnych sprawozdawczości finansowej” zatwierdzonych przez Radę Międzynarodowych Standardów Rachunkowości. Jak wynika z rys. 3, podstawowymi cechami jakościowymi są przydatność i wierna prezentacja¹⁵.

Przydatność

Informacje należy uznać za przydatne, jeśli wpływają na podejmowane decyzje ekonomiczne i pomagają dokonać oceny przeszłych, bieżących i przyszłych zdarzeń gospodarczych potwierdzających lub korygujących wcześniejsze oceny. Przydatna informacja może wpłynąć na zmianę decyzji podejmowanych przez użytkowników tylko wówczas, jeśli posiada wartość przewidyującą, potwierdzającą lub obie te wartości jednocześnie. Informacja posiada wartość przewidyującą, jeśli jest ona wykorzystywana przez decydenta do przewidywania przez niego przyszłych wyników, niekoniecznie w sensie predykcji czy też przeprowadzonej metodami statystycznymi prognozy. Informacja posiada wartość potwierdzającą, jeśli dostarcza wiedzy na temat poprzednich ocen (potwierdzając je lub zmieniając).

Na przydatność informacji ma wpływ przede wszystkim istotność. Za informacje istotne uznaje się te, których pominięcie lub zniekształcenie może powodować zmianę w decyzjach podejmowanych przez użytkowników sprawozdań finansowych. Istotność informacji zależy od wielkości kwoty pozycji lub wartości oszacowanego błędu w przypadku pominięcia czy też zniekształcenia danej pozycji. Istotność informacji stanowi próg, granicę, a nie zasadniczą cechę, jaką muszą posiadać informacje, aby były użyteczne. Istotność informacji jest aspektem przydatności mającym zastosowanie na poziomie konkretnej jednostki.

Wierna prezentacja

Zapewnia się ją dzięki dostarczaniu informacji finansowych wiernie odzwierciedlających zjawiska ekonomiczne w sprawozdaniach finansowych. Wierna prezentacja oznacza, że informacja finansowa przedstawia istotę zjawiska ekonomicznego, a nie jego formę prawną. Aby prezentacja była w pełni wierna, powinna posiadać trzy cechy; być kompletna, neutralna, niezawierająca błędów. Chodzi o maksymalizowanie tych cech w możliwie największym zakresie do osiągnięcia. Dane liczbowe informacji rachunko-

¹⁵ *Ibidem*, s. A36–A42.

wej winny być mierzone z optymalną precyzją, wolne od błędów i pomyłek, wolne od subiektywnych odczuć osób dokonujących pomiaru według stałych metod, a także weryfikowalne.

Kompletność polega na przedstawieniu wszystkich informacji niezbędnych, aby użytkownik zrozumiał przedstawiane zjawisko ekonomiczne, w tym wszystkie niezbędne opisy i objaśnienia. Zatem kompletność oznacza, iż nic ważnego, istotnego dla użytkowników informacji nie powinno zostać pominięte przy uwzględnieniu ograniczeń wynikających zarówno z terminowości, jak i z wysokości ponoszonych kosztów na ich uzyskanie.

Neutralność zabezpiecza się poprzez brak stronniczości związanej z wyborem i prezentacją informacji finansowych. Neutralne przedstawienie nie charakteryzuje się subiektywnym spojrzeniem, wyważaniem, podkreśleniem i ignorowaniem lub manipulowaniem w inny sposób w celu zwiększenia prawdopodobieństwa tego, że informacja finansowa będzie korzystnie lub niekorzystnie przyjęta przez użytkownika. Zatem neutralność polega na tym, iż informacje zawarte w sprawozdaniach finansowych nie mogą być stronnicze i wyróżniać jakąś określoną grupę użytkowników. Sposób sporządzania sprawozdań powinien być jednoznaczny, obiektywny, a nie poprzez dobór odpowiednich metod, w zależności od chęci osiągnięcia konkretnych efektów.

Bezблędność danych, czyli niezawieranie błędu – nie oznacza bezwzględnej dokładności we wszystkich aspektach, lecz chodzi o najlepszą dostępną informację (choćaby była wartością szacunkową, w przypadku braku alternatywnej prezentacji uznanej za bardziej wierną).

Wzbogacanie cech jakościowych

Porównywalność, sprawdzalność, terminowość i zrozumiałość to cechy jakościowe, które wpływają na poprawę użyteczności informacji, które są przydatne i wiernie prezentowane.

Porównywalność

Informacje o jednostce sprawozdawczej są bardziej użyteczne, jeśli da się je porównać z podobnymi informacjami o innych jednostkach oraz z podobnymi informacjami o tej samej jednostce dotyczącymi innego okresu lub sporządzonymi na inny dzień. Zatem chodzi o porównywalność informacji rachunkowej w czasie i przestrzeni. Porównywalność w czasie dotyczy tej samej jednostki gospodarczej w celu umożliwienia zarówno analizy zaszłości, jak i prognoz. Porównywalność w przestrzeni dotyczy możliwości porównania osiągniętych wyników z innymi jednostkami o tych samych bądź zbliżonych parametrach gospodarczych. Porównywalność danych zależy od stosowanych metod w rachunkowości, a w zasadzie od ich spójności, czyli stałości w przestrzeni i w czasie. Z zachowania zasady porównywalności wynika fakt konieczności informowania użytkowników sprawozdań

o stosowanych zasadach i ich ewentualnych zmianach oraz skutkach finansowych, jakie zmiany wywołały. Porównywalność pozwala użytkownikom zidentyfikować i zrozumieć podobieństwa i różnice pomiędzy pozycjami wykazanymi w sprawozdaniach finansowych. Sprawozdania finansowe powinny zawierać informacje porównawcze za poprzedzające okresy sprawozdawcze. Pomocne w zapewnieniu porównywalności jest dostosowanie zakresu polityki prowadzenia rachunkowości do wymogów Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej.

Sprawdzalność

Oznacza ona, że różni, dobrze poinformowani i niezależni obserwatorzy mogliby osiągnąć konsensus, choć niekoniecznie pełną zgodność co do tego, że konkretny opis stanowi wierną prezentację.

Sprawdzalność polega na możliwości skontrolowania danej informacji przez jednostki niezależne, np. biegłych rewidentów i uzyskanie na podstawie dokumentów księgowych zbliżonych wyników badanego sprawozdania finansowego świadczących o wiernej prezentacji. Sprawdzalność danych liczbowych można sprowadzić do tego, iż dokonując wielokrotnego pomiaru tego samego zjawiska ekonomicznego, za każdym razem otrzymujemy taki sam wynik. System pomiaru jest wówczas weryfikowalny, obiektywny i niezależny od osób dokonujących pomiaru.

Terminowość

Oznacza, iż podejmujący decyzję będą mieli na czas dostęp do informacji mogących wpłynąć na ich decyzje. Co do zasady można stwierdzić, że im informacja jest starsza, tym jej przydatność decyzyjna niższa. Terminowość polega na dostarczeniu informacji w czasie umożliwiającym podjęcie decyzji. Informacja staje się bezużyteczna i nieistotna, jeśli nie dysponujemy nią w terminie podejmowania decyzji, czyli jeśli nie jest „dostarczona na czas”. Zatem musimy ją otrzymać przed utraceniem jej możliwości wpływu na podejmowaną decyzję. Szybkość tracenia aktualności informacji zależy od problemu decyzyjnego i może wynosić kilka godzin czy dni, czy też tygodni. Czasami informacja mniej precyzyjna, ale szybko dostarczona jest bardziej użyteczna niż bardziej wiarygodna, ale przekazana w późniejszym terminie po uzyskaniu wszystkich aspektów danego zdarzenia. Cechą nadrzędną informacji jest jej użyteczność, zatem cecha aktualności (terminowości) stanowi ograniczenie wiarygodności.

Zrozumiałość

Klasyfikowanie, charakteryzowanie i prezentowanie informacji finansowych w sprawozdaniach finansowych w sposób jasny i zwięzły czyni je zrozumiałymi. Nie zawsze jest to możliwe w przypadku złożoności zjawisk ekonomicznych. Czasami dobrze poinformowany i uważny użytkownik informacji

będzie musiał skorzystać z pomocy doradcy ekonomicznego. Informacja rachunkowa zawarta w sprawozdaniu finansowym powinna być przedstawiona w taki sposób, aby była czytelna, łatwa do zrozumienia dla użytkownika posiadającego dostateczną wiedzę ekonomiczną na temat branży, działań gospodarczych i rachunkowości, przy założeniu, iż użytkownik przestudiuje prezentowane informacje z należytą starannością. Należy używać jasnych, zwiezłych terminów ekonomicznych oraz przejrzystej formy prezentacji danych. Postulat zrozumiałości absolutnie nie daje podstaw do pominięcia w sprawozdawczości skomplikowanych, ale istotnych informacji, pomimo iż byłyby one trudne do zrozumienia przez niektórych użytkowników.

Zastosowanie wzbogaconych cech jakościowych jest procesem wielokrotnym, z którym wiąże się potrzeba zachowania określonego porządku. Czasami jedna wzmocniona cecha może zostać zminimalizowana, aby wzmocnić inną cechę. Na przykład wprowadzenie nowego standardu, który spowoduje brak porównywalności.

Kryterium ograniczeń kosztowych

Najistotniejszymi ograniczeniami dla informacji jest koszt jej uzyskania. Chodzi o to, aby koszty pozyskania informacji były uzasadnione korzyściami wynikającymi z ich zaprezentowania.

Wyważenie korzyści i kosztów jest istotne dla zachowania odpowiednich ich proporcji. Nie bez znaczenia dla jednostki gospodarczej jest koszt uzyskania kompletnej informacji. Należy wyważyć korzyści i koszty uzyskiwanych informacji, aby doprowadzić do sytuacji przewyższenia korzyści płynących z wygenerowanych informacji ponad koszty ich uzyskania lub przynajmniej zachować ich równowagę. Ocena korzyści i kosztów jest kwestią subiektywnej oceny, a poniesione koszty nie zawsze dotyczą użytkowników informacji, którzy czerpią z nich korzyści (część użytkowników zewnętrznych informacji może czerpać korzyści dla siebie, ale też kosztowniejsze i pełniejsze informacje mogą przyczyniać się do czerpania z tego tytułu korzyści przez jednostkę gospodarczą, będącą emitentem informacji).

Zasady rachunkowości w świetle założeń koncepcyjnych oraz polskiego prawa bilansowego

Zasady rachunkowości stanowią prawidła, metody, konwencje, reguły i praktyki przyjęte przez jednostkę przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych i sporządzaniu sprawozdania finansowego¹⁶. Trwają prace nad nowelizacją zasad rachunkowości w „Założeniach koncepcyjnych sprawozdawczości finansowej”, co znajdzie odzwierciedlenie w przyszłych przepisach z zakresu rachunkowości. Natomiast obecne nadrzędne zasady rachunkowości ujęte

¹⁶ A. Dziuba-Burczyk, *Podstawy rachunkowości w świetle międzynarodowych standardów*, Kraków 2003, s. 34–40.

w ustawie o rachunkowości (uor) oraz w Założeniach koncepcyjnych przed ich modyfikacją to¹⁷:

Zasada wiarygodnego i rzetelnego obrazu (zwana też zasadą jasnego i rzetelnego obrazu) (art. 4 ust. 1 uor). Jednostki zobligowane są do stosowania zasad rachunkowości w sposób zapewniający prawdziwy i rzetelny obraz sytuacji finansowej jednostki, jej wyników, oraz zmian w sytuacji finansowej. Zasada ta stanowi nadrzędną zasadę, której podporządkowane są wszystkie inne zasady.

Zasada wyższości treści ekonomicznej nad formą prawną danego zdarzenia (art. 4 ust. 2 uor). Operacje gospodarcze należy ujmować w księgach zgodnie z ich treścią ekonomiczną, a nie formą prawną zdarzenia w razie rozbieżności.

Zasada kontynuacji działalności (art. 5 ust. 2 uor). Polega ona na stosowaniu przyjętych zasad (polityki rachunkowości) przy założeniu, iż jednostka będzie w stanie w dającej się przewidzieć przyszłości (przynajmniej w następnym roku obrotowym od daty bilansu) kontynuować działalność w niezmiennych istotnie rozmiarach.

Zasada ciągłości (art. 5 ust. 1 uor). Sposób prezentacji danych finansowych powinien być zachowany w tej samej formie w kolejnych latach, dlatego też zasada ta nazywana bywa zasadą porównywalności.

Zasada memoriału (art. 6 ust. 1 uor). Zgodnie z tą zasadą wszystkie operacje gospodarcze ujmuje się w księgach rachunkowych oraz w sprawozdawczości finansowej (oprócz rachunku przepływów pieniężnych) z chwilą ich wystąpienia w danym roku obrotowym, niezależnie od momentu zapłaty.

Zasada współmierności kosztów z przychodami (art. 6 ust. 2 uor) oznacza, że na wynik finansowy składają się w danym roku sprawozdawczym wygenerowane przychody oraz poniesione i uzasadnione koszty ich osiągnięcia.

Zasada ostrożności (art. 7 ust. 1–2 uor) polega na uwzględnieniu w księgach wszystkich znanych jednostce zdarzeń gospodarczych, które pomniejszają wynik finansowy jednostki, a tym samym powodują zmniejszenie aktywów bądź zwiększenie zobowiązań.

Zasada zakazu kompensaty (art. 7 ust. 3 uor), chodzi w niej o to, aby istotne aktywa i pasywa, a także koszty, straty oraz przychody, zyski nadzwyczajne nie były ze sobą kompensowane, lecz indywidualnie wyceniane w księgach rachunkowych i sprawozdawczości finansowej.

Zasada istotności (art. 8 ust. 1 uor) obliguje do tego, aby każdą istotną pozycję w sprawozdaniu finansowym wykazać oddzielnie, natomiast można jedynie łączyć kwoty nieistotne z kwotami o podobnym charakterze.

¹⁷ R. Seredyński, K. Szaruga, *Komentarz do ustawy o rachunkowości*, Gdańsk 2011, s. 110–129.

Większość funkcjonowania powyższych zasad została szczegółowo scharakteryzowana w Ustawie o rachunkowości z wyjaśnieniami uzgodnionymi z Departamentem Rachunkowości Ministerstwa Finansów¹⁸.

W każdej jednostce powinna być zachowana prawidłowość rachunkowości, czyli zgodność przyjętych zasad w polityce rachunkowości z zasadami ustalonymi w ustawie i wydanymi na ich podstawie przepisami szczegółowymi w postaci Krajowych Standardów Rachunkowości i stanowisk wydanych przez Krajowy Komitet Standardów¹⁹.

W świetle zmian w „Założeniach koncepcyjnych sprawozdawczości finansowej” – należy sądzić – iż zasada istotności straciła rangę zasady, a stała się cechą jakościową przydatności informacji finansowych, a także nadrzędna zasada wiarygodnego i rzetelnego obrazu w zasadzie pokrywa się z definicją fundamentalnej cechy jakościowej „wiernej prezentacji” w rozumieniu której informacje finansowe zawarte w raportach muszą nie tylko prezentować odnośne zjawiska, ale muszą także wiernie prezentować to, co mają zaprezentować²⁰.

Oprócz scharakteryzowanych powyżej głównych zasad rachunkowości w literaturze przedmiotu można spotkać cały szereg innych ogólnych, powszechnie stosowanych zasad przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych, które opierają się na podstawowych założeniach koncepcyjnych, wskazówkach, dających podstawę wiarygodnego i przydatnego obrazu jednostki gospodarczej²¹. Ustawodawstwo polskie do znowelizowanego prawa bilansowego włączyło większość z nich (umieszczono przy każdej zasadzie, odpowiednik z ustawy o rachunkowości Dz.U. z 2009 r. Nr 152, poz. 1223 tj. z późn. zm.).

Zasada podwójnego ujęcia (dualizmu). Zapis ustawowy (art. 15, ust. 1 uor) „na kontach księgi głównej obowiązuje ujęcie zarejestrowanych uprzednio lub równocześnie w dzienniku zdarzeń, zgodnie z zasadą podwójnego zapisu”.

Zasada pomiaru pieniężnego. W rachunkowości finansowej rejestrowane są tylko te operacje gospodarcze, które da się wyrazić w jednostkach pieniężnych. Zapis ustawy o rachunkowości (art. 9) brzmi „księgi rachunkowe prowadzi się w języku polskim i w walucie polskiej, a w art. 7. ust. 1 uor określono, iż „składniki aktywów i pasywów wycenia się, stosując rzeczywiste poniesione na ich nabycie (wytworzenie) ceny (koszty)”.

¹⁸ Ustawa o rachunkowości z wyjaśnieniami uzgodnionymi z Departamentem Rachunkowości Ministerstwa Finansów, „Rachunkowość” 2010, Rachunkowość Sp. z o.o. s. 7–45.

¹⁹ Z. Fedak, *Roczne sprawozdanie finansowe – zasady ogólne*, „Rachunkowość”, zamknięcie roku 2011, s. 21.

²⁰ *MSSF 2011, op. cit.*, s. A37.

²¹ A. Dziuba-Burczyk, *Dyrektywy Unii Europejskiej a podstawy prawne polskiej rachunkowości*, „Ad Meritum” 1995, nr 1.

Zasada podmiotowości. Rachunkowość jest prowadzona dla jednostki gospodarczej w oderwaniu od osób fizycznych czy też prawnych, które dostarczyły jej kapitał. Ustawa o rachunkowości w art. 2, ust. 1 i 2. określa podmioty rachunkowości, są to: „wszystkie osoby prawne, spółki prawa handlowego, banki oprócz NBP, jednostki budżetowe, zakłady budżetowe, gospodarstwa pomocnicze, fundusze celowe, zagraniczne jednostki, osoby fizyczne i spółki osobowe, wówczas gdy roczny przychód netto przekroczy 1 200 000 euro i inne”.

Zasada konserwatyizmu. Ma za zadanie zabezpieczyć przed zbyt optymistycznym wizerunkiem jednostki gospodarczej. Przy dopuszczalnych metodach alternatywnych należy wybrać najbardziej konserwatywną z nich, tzn. taką, która rozpoznaje koszty i straty w momencie, kiedy są one tylko prawdopodobne, natomiast przychody i zyski wtedy, kiedy są one pewne. Realizacji zasady konserwatyizmu służy – zasada ostrożnej wyceny. Ustawa o rachunkowości art. 7, art. 8, ust. 1 mówi, że „poszczególne składniki aktywów i pasywów wycenia się z zachowaniem zasady ostrożności, czyli z uwzględnieniem odpisów amortyzacyjnych, trwałej utraty wartości, rezerw na znane ryzyko itp.”

Zasada realizacji. Określa ona okres sprawozdawczy, w którym należy uznać przychód. W myśl tej zasady zachowane muszą być jednocześnie dwa elementy, aby można było w danym okresie zidentyfikować przychód: a mianowicie: zrealizowany przedmiot transakcji i kwota przychodu rzeczywiście pewna. Ustawa o rachunkowości art. 6, ust. 1, „należy w księgach ująć wszystkie osiągnięte przychody oraz obciążające ją koszty związane z przychodami dotyczące danego roku obrotowego niezależnie, od terminu ich zapłaty”.

Zasada okresowości. W księgach rachunkowych występuje zjawisko okresowości; polega ono na tym, iż księgi rachunkowe funkcjonują w ciągu roku obrotowego, natomiast sprawozdania finansowe sporządzane są za dany okres sprawozdawczy, którym może być kwartał bądź rok obrotowy. Ustawa o rachunkowości art. 3. ust. 1 pkt. 8 i 9 „okres sprawozdawczy – rozumie się przez to okres, za który sporządza się sprawozdania finansowe: rok obrotowy – rozumie się przez to rok kalendarzowy lub inny okres trwający 12 miesięcy”.

Wszystkie powyższe ogólne zasady są powszechnie stosowane w obowiązujących Dyrektywach UE w sprawie rachunkowości.

3.5. Międzynarodowa standaryzacja rachunkowości w Unii Europejskiej

Początkowo Państwa Europy Zachodniej zrzeszone w Unii Europejskiej nie stosowały bezpośrednio globalnych standardów rachunkowości, lecz

w drodze umów międzynarodowych ustaliły własne dyrektywy. Dyrektywy UE z prawnego punktu widzenia były najważniejszymi regulacjami ponadpaństwowymi w Europie, gdyż uwzględniano je w aktach prawnych krajów członkowskich. Unia wydała pięć istotnych dyrektyw z zakresu rachunkowości.

Trwają intensywne prace nad wieloletnim projektem nowej dyrektywy (opracowanym przez Komisję Europejską w formie wniosku pod koniec października 2011). W sprawie rocznych sprawozdań finansowych, skonsolidowanych sprawozdań finansowych i powiązanych sprawozdań niektórych jednostek. Nowa dyrektywa ma zastąpić wszystkie wcześniej obowiązujące dyrektywy dotyczące rachunkowości (Dyrektywę Czwartą i Siódmą). W założeniach będzie to Dyrektywa bardziej rygorystyczna realizująca zasadę maksimum harmonizacji w celu zapewnienia wyższego stopnia ujednoczenia reguł rachunkowości, bowiem zakłada ona eliminację wyboru alternatywnych rozwiązań np. poprzez redukcję dopuszczalnych odmian wzorów sprawozdań finansowych²². Uzasadnieniem do wprowadzenia bardziej rygorystycznej dyrektywy jest zapewnienie większej porównywalności sprawozdań finansowych w Unii Europejskiej, co z kolei ma doprowadzić do lepszego funkcjonowania jednolitego rynku, a ściślej biorąc: do większej dostępności finansowania, zmniejszenia kosztów kapitału oraz zwiększenia transgranicznej wymiany handlowej oraz aktywności w zakresie połączeń i przejęć przedsiębiorstw. Ogólnie rzecz ujmując w założeniach wprowadzenie tej dyrektywy, ma na celu przyczynienie się do wzrostu konkurencyjności Europy poprzez ustanowienie otoczenia regulacyjnego sprzyjającego wzrostowi gospodarczemu generującemu nowe miejsca pracy.

W artykule 4 nowego projektu dyrektywy występuje wyraźne zobligowanie jednostek do rocznego sporządzania w sposób zrozumiały oraz zapewniający prawdziwy i rzetelny stan aktywów i pasywów jednostki, jej sytuacji finansowej oraz wyniku finansowego. Projekt nowej dyrektywy wyszczególnia w ogólnych zasadach sprawozdawczości finansowej (art. 5) następujące reguły: zasadę kontynuacji, zasadę ciągłości, ostrożnej wyceny, zasadę realizacji, zasadę memoriału, zasadę zakazu kompensat, zasadę istotności, zasadę kosztu historycznego, zasadę przewagi treści ekonomicznej nad formą transakcji lub umowy, zasadę okresowości. Projekt dopuszcza jednak pewne odstępstwa od tych zasad ogólnych w wyjątkowych przypadkach w celu prawdziwego i rzetelnego przedstawienia aktywów i pasywów jednostki oraz jej sytuacji finansowej i wyniku finansowego, ale pod warunkiem, iż każde odstępstwo zostanie ujawnione w informacji dodatkowej do sprawozdania finansowego wraz z oceną jego wpływu.

²² A. Stachnik, *Projekt nowej dyrektywy UE o rachunkowości*, „Rachunkowość” 2012, nr 4.

Dyrektywa ta ma na celu uproszczenia w rachunkowości krajów UE poprzez wyraźne dostosowanie rachunkowości i sprawozdawczości finansowej do wielkości podmiotów gospodarczych²³.

W 2012 roku została wprowadzona regulacja o istotnym znaczeniu dla rachunkowości i sprawozdawczości finansowej mikroprzedsiębiorstw, w tym w szczególności dla najmniejszych jednostek, czyli mikropodmiotów²⁴. Dyrektywa ta wprowadza zmiany w obecnie obowiązującej Czwartej Dyrektywie w sprawie rocznych sprawozdań dotyczące ograniczenia i uproszczenia obciążeń administracyjnych, co w założeniach ma wzmocnić europejską gospodarkę. W świetle tej dyrektywy z mikroprzedsiębiorstw wyodrębniana jest podgrupa mniejszych jednostek noszących nazwę mikropodmiotów, czyli takich, które nie przekroczyły na dzień bilansowy dwóch limitów z trzech poniższych warunków: suma bilansowa 350 000 EUR, obroty (przychody) netto 700 000 EUR, przeciętne zatrudnienie w roku obrotowym 10 pracowników. Zwykle mikropodmioty prowadzą działalność na skalę lokalną lub regionalną, odgrywają istotną rolę w tworzeniu nowych miejsc pracy czy też inicjują nowe formy działalności, przy czym posiadają ograniczone zasoby finansowe. Dlatego Dyrektywa zezwala państwom członkowskim ustalenia w swoim ustawodawstwie dla mikropodmiotów prostych wymogów w zakresie sprawozdawczości finansowej (skrócony bilans, skrócony rachunek zysków i strat, bez konieczności sporządzania pozostałych elementów jednostkowego sprawozdania, zwolnienia z ogłaszania). Daje również możliwość zwolnień np. w zakresie wykazywania rozliczeń międzyokresowych czynnych, biernych. Państwa członkowskie, w tym także Polska, zobligowane są do przekazania Komisji Unii Europejskiej tekstu podstawowych przepisów prawa krajowego, przyjętych w dziedzinie objętych niniejszą dyrektywą, natomiast Komisja do dnia 10 kwietnia 2017 roku (art. 3. Dyrektywy) przedkłada Parlamentowi Europejskiemu, Radzie i Europejskiemu Komitetowi Ekonomiczno-Społecznemu sprawozdanie z sytuacji mikropodmiotów ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji na szczeblu krajowym w zakresie liczby spółek objętych kryteriami wielkościowymi oraz zmniejszenia obciążeń administracyjnych, wynikających ze zwolnienia z wymogu ogłaszania sprawozdań.

Oprócz wydawania dyrektyw, Komisja UE oraz Parlament UE przyjmują i zatwierdzają MSSF do stosowania przez kraje członkowskie Unii, ściśle według ustalonej procedury prawnej.

²³ *Rachunkowość w dziele integracji Unii Europejskiej*, „Rachunkowość” 2012, nr 2.

²⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/6/UE dotycząca zmiany dyrektywy Rady 78/660/EWG z dnia 14 marca 2012 r. w sprawie rocznych sprawozdań finansowych niektórych rodzajów spółek w odniesieniu do mikropodmiotów, Dz.Urz. UE z dnia 21.3.2012/ L 81/3.

Procedura przyjmowania MSSF oraz ich Interpretacji w Unii Europejskiej

Podstawa prawna do przyjęcia MSSF do porządku prawnego UE zawarta została w Rozporządzeniu Nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego oraz Rady w sprawie stosowania Międzynarodowych Standardów Rachunkowości. Poszczególne MSSF włączane są do prawa UE w formie rozporządzeń wykonawczych Komisji Europejskiej.

Procedura przyjęcia obejmuje następujące etapy²⁵:

- wydanie rekomendacji przez Europejską Grupę Doradczą ds. Sprawozdawczości Finansowej (EFRAG) ws. przyjęcia lub odrzucenia danego MSSF,
- zaaprobowanie przyjęcia danego MSSF przez Komitet Regulacyjny ds. Rachunkowości (Accounting Regulatory Committee – ACR), działający przy Komisji Europejskiej,
- wydanie opinii przez Parlament Europejski,
- wydanie przez Komisję Europejską rozporządzenia zawierającego tekst przyjętego MSSF i opublikowanie go we wszystkich językach urzędowych UE.

Przyjęte przez Komisję Europejską międzynarodowe standardy są publikowane w całości w każdym z języków urzędowych Wspólnoty jako rozporządzenie Komisji w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej²⁶.

Znaczną rolę w procesie międzynarodowej harmonizacji i upowszechniania standardów odegrała Rada Europejska, która na posiedzeniu w Lizbonie podkreśliła potrzebę przyśpieszenia zakończenia procesu tworzenia rynku wewnętrznego usług finansowych, i w związku z tym wezwała do podjęcia działań na rzecz zwiększenia porównywalności sprawozdań finansowych sporządzanych przez spółki notowane w obrocie publicznym. Zatem koniecznością stały się intensywne prace w celu opracowania dla spółek jednolitego zestawu wysokiej jakości międzynarodowych standardów dla sporządzania skonsolidowanych sprawozdań finansowych.

Komisja Unii Europejskiej zajęła się problemem harmonizacji międzynarodowej rachunkowości, opracowała i opublikowała – komunikat w sprawie „Strategii sprawozdawczości finansowej UE: plany na przyszłość”, w któ-

²⁵ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 1606/2002 z dnia 19 lipca 2002 roku w sprawie stosowania międzynarodowych standardów rachunkowości, art. 3 – Przyjęcie i stosowanie międzynarodowych standardów rachunkowości Dz.Urz. UE L 243 1 11.9.2002 oraz Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 297/2008 z dnia 11 marca 2008 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie stosowania międzynarodowych standardów rachunkowości w odniesieniu do uprawnień wykonawczych przyznanych Komisji Dz.Urz. UE L 97 62 9.4.2008

²⁶ *Ibidem*.

rym zaproponowała wszystkim spółkom notowanym w obrocie publicznym przyjęcie do 2005 roku sporządzania skonsolidowanych sprawozdań finansowych w zgodzie z międzynarodowymi standardami (MSR).

Istotnym krokiem na drodze rozwoju międzynarodowej harmonizacji i standaryzacji rachunkowości było rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej w sprawie stosowania Międzynarodowych Standardów Rachunkowości przez spółki notowane w obrocie publicznym w celu zwiększenia porównywalności ich sprawozdań finansowych poprzez zapewnienie zgodności dyrektyw Unii Europejskiej z standardami międzynarodowymi²⁷. Zostały powołane różne organizacje, z którymi ściśle współpracuje Komisja Europejska w zakresie harmonizacji i upowszechniania międzynarodowych standardów.

W celu ułatwienia wymiany poglądów i umożliwienia Państwom Członkowskim Unii Europejskiej skoordynowania stanowisk w zakresie rachunkowości, Komisja Europejska informuje Komitet Regulacyjny ds. Rachunkowości (ARC) o aktualnych projektach, opracowaniach do dyskusji, założeniach, projektach standardów wydawanych przez Radę MSR (IASB) i o wynikających z nich pracach technicznych Komitetu Technicznego ds. Rachunkowości.

Komitet Regulacyjny ds. Rachunkowości (ARC – Accounting Regulatory Committee)

Na poziomie Unii Europejskiej został powołany Komitet Regulacyjny złożony z przedstawicieli państw członkowskich, działający pod przewodnictwem Komisji Unii Europejskiej na podstawie artykułu 6 „Procedura Komitetu” rozporządzenia z 2002 roku (WE 1606/2002). Zadaniem Komitetu Regulacyjnego jest opracowywanie opinii w sprawie propozycji Komisji Europejskiej odnośnie przyjęcia określonych standardów czy też interpretacji w sprawach rachunkowości.

Europejska Grupa Doradcza ds. Sprawozdawczości Finansowej (EFRAG – The European Financial Reporting Advisory Group)

W 2001 roku utworzono Europejską Grupę Doradczą ds. Sprawozdawczości Finansowej jako niezależną organizację prywatną w celu udzielania doradztwa technicznego i współpracy z Komisją Europejską w procesie zatwier-

²⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 1606/2002 z dnia 19 lipca 2002 roku w sprawie stosowania międzynarodowych standardów rachunkowości, art. 3 – Przyjęcie i stosowanie międzynarodowych standardów rachunkowości Dz.Urz. UE L 243 1 11.9.2002 oraz Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 297/2008 z dnia 11 marca 2008 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie stosowania międzynarodowych standardów rachunkowości w odniesieniu do uprawnień wykonawczych przyznanych Komisji Dz.Urz. UE L 97 62 9.4.2008.

dzania Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej opracowanych i publikowanych przez Radę MSR. W strukturze organizacji EFRAG znajduje się **Komitet Techniczny ds. Rachunkowości** (Grupa Ekspertów Technicznych TEG – Technical Expert Group), której zadaniem jest wypracowanie konkretnych rekomendacji dla poszczególnych MSSF. Komitet ds. Technicznych zapewnia Komitetowi Regulacyjnemu ds. Rachunkowości (ARC) wsparcie i wiedzę fachową w ocenie rozpatrywanego MSSF w celu jego przyjęcia lub odrzucenia.

3.6. Wpływ dyrektyw Unii Europejskiej na polską rachunkowość. Krajowy Komitet Standardów Rachunkowości

Podstawowe znaczenie dla harmonizacji zasad rachunkowości w krajach członkowskich Unii Europejskiej, w tym także w Polsce miały następujące dyrektywy z zakresu rachunkowości:

- Dyrektywa IV (1978). O rocznych zamknięciach rachunkowych spółek o określonych formach prawnych. Jest to najważniejsza regulacja prawna, bowiem reguluje podstawowe zasady prowadzenia rachunkowości i sporządzania sprawozdań finansowych. Celem tej dyrektywy jest umożliwienie wglądu w sytuację majątkową, finansową oraz przepływy pieniężne poszczególnych jednostek gospodarczych.
- Dyrektywa VII (1983). O skonsolidowanych sprawozdaniach finansowych, ich przygotowaniu, weryfikacji i publikacji.
- Dyrektywa VIII (1984). W sprawie zatwierdzania osób odpowiedzialnych za prowadzenie statutowej rewizji finansowej.
- Dyrektywa IV BIS (1986). Dotycząca rocznego sprawozdania finansowego i skonsolidowanego sprawozdania finansowego banków i innych instytucji finansowych.
- Dyrektywa (1989). W sprawie obowiązków oddziałów instytucji kredytowych i finansowych utworzonych w krajach członkowskich, ale posiadających centrale poza krajami UE.

Reforma polskiej rachunkowości, polegająca w głównej mierze na dostosowywaniu rachunkowości do przepisów unijnych rozpoczęła się w 1991 roku. Pierwsze przepisy dostosowujące polską rachunkowość do rozwiązań europejskich zostały opublikowane w postaci rozporządzenia Ministra Finansów w sprawie zasad prowadzenia rachunkowości zawartego w Dz.U. z 1991 r. Nr 10, poz. 35. To rozporządzenie uwzględniało pewne rozwiązania europejskie (IV dyrektywą UE), a także niektóre międzynarodowe standardy. Przedstawiało ogólne reguły w zakresie dokumentacji, prowadzenia ksiąg rachunkowych, inwentaryzacji, wyceny aktywów i pasywów bilansu oraz ustalenia wyniku finansowego w wariantcie kalkulacyjnym i po-

równawczym rachunku zysków i strat. Od 1991 roku rozpoczyna się okres przybliżania rachunkowości polskiej do rozwiązań światowych, aczkolwiek pozostają jeszcze duże rozbieżności, bowiem brak było w przepisach prawnych „Rachunku przepływów pieniężnych”, słabe uwypuklenie koncepcji ostrożnej wyceny, odmienne traktowanie zysków i strat nadzwyczajnych niż w standardach, również zbyt niskie stawki amortyzacyjne itp. Za istotny fakt na drodze do zbliżenia z przepisami unijnymi należy uznać ustawę o rachunkowości z 1994 roku. Głęboka reforma w znacznym stopniu dostosowała polską rachunkowość do zasad obowiązujących w krajach Unii Europejskiej. Treść, układ sprawozdań finansowych zawarty w ustawie wynikał z wybranych przez Polskę dopuszczalnych opcji w ramach dyrektyw UE. Czwarta dyrektywa dopuszcza dwa układy bilansu i cztery układy rachunku zysków i strat. Polska wybrała jeden typ bilansu – bilans dwustronny, odrzucając opcję, w której od aktywów odejmowane są zobowiązania. Przyjęła natomiast wszystkie cztery układy rachunku zysków i strat (dwa porównawcze i dwa kalkulacyjne – obecnie w ustawie o rachunkowości dopuszczone są jedynie dwie wersje: jedna porównawcza i jedna kalkulacyjna).

Polska rachunkowość jako jedna z pierwszych przyswoiła sobie IV i VII Dyrektywę, wprowadzając ją w życie gospodarcze ustawami o rachunkowości oraz o biegłych rewidentach i ich samorządzie.

Wdrożenie ustawy o rachunkowości z 1994 roku nie spowodowało jeszcze pełnego zharmonizowania naszych przepisów z wymogami stawianymi przez wszystkich użytkowników sprawozdań finansowych, dotyczyło to w głównej mierze spółek publicznych, które zobowiązane były do przedstawiania dodatkowych informacji i stosowania zasad niektórych MSR, czy też spółek stanowiących własność koncernów zagranicznych, które zmuszone były swoje sprawozdania finansowe dostosowywać do wymogów kraju siedziby koncernu²⁸.

Kraje członkowskie UE od 1995 roku dążą do unifikacji dyrektyw z zakresu rachunkowości z MSR (obecnie MSSF) i taką też politykę przyjęła Polska, czego przejawem była wielokrotna nowelizacja ustawy o rachunkowości z 2000 roku bazująca na MSR. Krajowa rachunkowość zawierała zatem współczesne na owe czasy rozwiązania w dziedzinie rachunkowości światowej w postaci przyjęcia do swoich rozwiązań prawnych tych Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF oraz MSR), które nie były sprzeczne z dyrektywami UE. Uwzględniała także niektóre osiągnięcia nauki i praktyki rodzimej rachunkowości.

Polska znowelizowana ustawa o rachunkowości z 2000 roku, a obowiązująca od 1 stycznia 2002 roku przyjęła do sporządzania sprawozdań finansowych główne zasady rachunkowości zawarte w MSR-1 oraz „Założeniach

²⁸ K. Hulle, *Perspektywy harmonizacji rachunkowości – europejski punkt widzenia*, „Rachunkowość” 1998, nr 1, s. 4.

konceptyjnych sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych”. Ustawa zawierała także ujednoczone międzynarodowo elementy sprawozdania finansowego, ponadto, aby uelastyczyć i przyspieszyć proces standaryzacji prawa bilansowego, powołała Krajowy Komitet Standardów do ścisłej współpracy z Radą MSR.

Reasumując, polskie znowelizowane od 2002 roku prawo bilansowe oparte zostało w głównych założeniach na Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej (wcześniej MSR-ach), zgodnych z polityką Komisji Europejskiej i nadal następuje dalsze jego dostosowanie do zmieniających się rozwiązań światowych i unijnych poprzez wprowadzanie zmian do ustawy, w głównej mierze dzięki sprawnie funkcjonującemu Krajowemu Komitetowi Standardów Rachunkowości, który ściśle współpracuje z Radą MSR i innymi organami stanowiącymi, harmonizującymi i upowszechniającymi międzynarodowe regulacje.

Polska po wejściu do struktur Unii Europejskiej zobligowana jest do przyjmowania rozwiązań unijnych (dyrektyw) w zakresie rachunkowości do swojego ustawodawstwa, co znajduje odzwierciedlenie w ciągłych modyfikacjach ustawy o rachunkowości. Jak już wcześniej wspomniano, jest ściśle zobligowana do raportowania zmian w swoim ustawodawstwie na skutek zmian w dyrektywach unijnych.

Zadania Krajowego Komitetu Standardów Rachunkowości – przegląd polskich standardów

Szczególne znaczenie dla standaryzacji i harmonizacji prawa bilansowego w Polsce, nabiera powołanie Komitetu Standardów Rachunkowości w 2002, który działa przy Ministrze Finansów – na podstawie ustawy o rachunkowości (Dz.U. z 2009 r. Nr 152, poz. 1223 ze zm.) oraz rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 28 listopada 2001 r. w sprawie zakresu działania i sposobu organizacji Komitetu Standardów Rachunkowości (Dz.U. Nr 140, poz. 1580 ze zm.). Członkami Komitetu są specjaliści w dziedzinie rachunkowości, reprezentujący organy biorące udział w procesie stanowienia regulacji w zakresie rachunkowości (przedstawiciele Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Skarbu Państwa, Narodowego Banku Polskiego, Komisji Nadzoru Finansowego) oraz największe organizacje zawodowe rachunkowości (członkowie Stowarzyszenia Księgowych w Polsce, a także Krajowej Izby Biegłych Rewidentów), które zgłaszają także przedstawiciele środowiska naukowego oraz firm audytorskich.

Do zakresu działania Komitetu należy:

- 1) wydawanie Krajowych Standardów Rachunkowości oraz przegląd i aktualizacja istniejących standardów,
- 2) wydawanie stanowisk w problematycznych kwestiach z zakresu rachunkowości,

- 3) opiniowanie projektów aktów prawnych w zakresie rachunkowości,
- 4) analiza i opiniowanie projektów Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej oraz projektów ich zmian,
- 5) współpraca z międzynarodowymi organizacjami do spraw standaryzacji rachunkowości,
- 6) podejmowanie innych działań mających na celu harmonizację i standaryzację zasad rachunkowości, między innymi przy opracowywaniu projektu nowej Dyrektywy Unii Europejskiej w sprawie rocznych sprawozdań finansowych.

Komitet współpracuje z Europejską Grupą Doradcą ds. Sprawozdawczości Finansowej (EFRAG) w ramach projektu EFRAG „Pro-active Accounting”. Członkowie Komitetu uczestniczą w pracach grup roboczych w ramach tego projektu. Członkowie Komitetu na bieżąco analizują i opiniują dokumenty międzynarodowe, w szczególności projekty zmian MSSF w kwestiach istotnych z punktu widzenia polskich jednostek stosujących MSSF.

Znaczenie Komitetu w procesie standaryzacji i harmonizacji rachunkowości będzie coraz większe, został bowiem zapewniony ciągły dostęp do przyszłych światowych rozwiązań i zagwarantowana została współpraca przy tworzeniu międzynarodowych standardów w celu stworzenia jednolitego ich zestawu dla wszystkich krajów.

W celu prawidłowego zapewnienia realizacji swoich zadań Komitet może: powoływać zespoły do rozpatrzenia poszczególnych problemów, zlecać wykonanie ekspertyz, przygotowywać opracowania, przekazywać projekty standardów do szerokiej konsultacji, np. poprzez publikację na łamach wydawnictw specjalistycznych z zakresu rachunkowości.

Krajowe standardy i stanowiska w sprawie rachunkowości opublikowane w latach 2002–2012

Komitet Standardów Rachunkowości opracował i opublikował w okresie 2002–2012 siedem Krajowych Standardów Rachunkowości, które w podstawowych założeniach oparte zostały na zasadach zawartych w odpowiadających im MSSF-ach, które zostały przyjęte przez Komisję UE do stosowania w krajach członkowskich:

- KSR-1 Rachunek przepływów pieniężnych²⁹,
- KSR-2 Podatek dochodowy³⁰,

²⁹ Uchwała 5/11 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 10.05.2011 r. w sprawie przyjęcia poprawionego krajowego standardu rachunkowości nr 1 „Rachunek przepływów pieniężnych” (Dz.Urz. Min. Fin. z 2011 r. Nr 6, poz. 26).

³⁰ Uchwała nr 7/10 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 20 kwietnia 2010 r. w sprawie przyjęcia znowelizowanego krajowego standardu rachunkowości nr 2 „Podatek dochodowy” (Dz.Urz. Min. Fin. z 2010 r. Nr 7, poz. 31).

KSR-3 Niezakończone usługi budowlane³¹,

Trzy powyższe krajowe standardy zostały znowelizowane.

KSR-4 Utrata wartości aktywów³²,

KSR-5 Leasing, najem i dzierżawa³³,

KSR-6 Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe³⁴,

KSR-7 Zmiany zasad (polityki) rachunkowości, wartości szacunkowych, poprawianie błędów, zdarzenia następujące po dniu bilansowym – ujęcie i prezentacja³⁵.

Oprócz wyżej wymienionych standardów (KSR), Komitet wydał także cztery „stanowiska” wyjaśniające istotne problemy z zakresu rachunkowości:

- Stanowisko Komitetu Standardów Rachunkowości w sprawie niektórych zasad prowadzenia ksiąg rachunkowych³⁶,
- Stanowisko Komitetu Standardów Rachunkowości w sprawie księgowego ujęcia praw majątkowych wynikających ze świadectw pochodzenia energii wytworzonej w odnawialnych źródłach energii³⁷,
- Stanowisko Komitetu Standardów Rachunkowości w sprawie ustalania kosztu wytworzenia dla celów bilansowej wyceny zapasów³⁸,

³¹ Uchwała nr 9/09 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 26 października 2009 r. w sprawie przyjęcia znowelizowanego krajowego standardu rachunkowości nr 3 „Niezakończone usługi budowlane” (Dz.Urz. Min. Fin. z 2009 r. Nr 16, poz. 88).

³² Uchwała Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 14 lutego 2012 r. w sprawie przyjęcia znowelizowanego Krajowego Standardu Rachunkowości Nr 4 „Utrata wartości aktywów”(Dz. Urz. Min. Fin. z 23 kwietnia 2012 r., poz. 15).

³³ Uchwała Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia znowelizowanego Krajowego Standardu Rachunkowości Nr 5 „Leasing, najem i dzierżawa” stosuje (Dz.Urz. Min. Fin. z 2011 r. Nr 9, poz. 52).

³⁴ Uchwała nr 7/08 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 14 października 2008 r. w sprawie przyjęcia krajowego standardu rachunkowości nr 6 „Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe” (Dz. Urz. Min. Fin. z 2008 r. Nr 12, poz. 90).

³⁵ Uchwała Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 24 kwietnia 2012 r. w sprawie przyjęcia Krajowego Standardu Rachunkowości Nr 7 „Zmiany zasad (polityki) rachunkowości, wartości szacunkowych, poprawianie błędów, zdarzenia następujące po dniu bilansowym – ujęcie i prezentacja” (Dz.Urz. Min. Fin. z dnia 3 lipca 2012 r. poz. 34).

³⁶ Dz.Urz. Min. Fin. z 24 czerwca 2010 r. Nr 6, poz. 26.

³⁷ Dz.Urz. Min. Fin. z 20 lipca 2007 r. Nr 8, poz. 47.

³⁸ Dz.Urz. Min. Fin. z 2007 r. Nr 2, poz. 11.

- Stanowisko Komitetu Standardów Rachunkowości w sprawie księgowego ujęcia praw do emisji gazów cieplarnianych³⁹.

3.7. Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej a polskie prawo bilansowe

Podstawy prawne regulujące prowadzenie ksiąg rachunkowych w Polsce obejmują: ustawę o rachunkowości, przepisy rozporządzeń wykonawczych, krajowe standardy rachunkowości, przepisy MSSF.

Ustawa o rachunkowości dopuszcza w sprawach nieuregulowanych ustawą – przy określaniu polityki rachunkowości przez jednostkę – stosowanie krajowych standardów rachunkowości opracowanych przez Komitet, a w przypadku braku krajowych – bezpośrednio stosowanie międzynarodowych (MSSF oraz MSR).

Natomiast nowelizacja ustawy o rachunkowości z sierpnia 2004 roku nałożyła na niektóre jednostki obowiązek bezpośredniego stosowania MSSF do sporządzania sprawozdań finansowych, począwszy od 1 stycznia 2005 roku. Zobligowane do tego zostały, tak jak i w innych krajach UE, banki oraz emitenci papierów wartościowych dopuszczonych do publicznego obrotu w zakresie swoich skonsolidowanych sprawozdań finansowych.

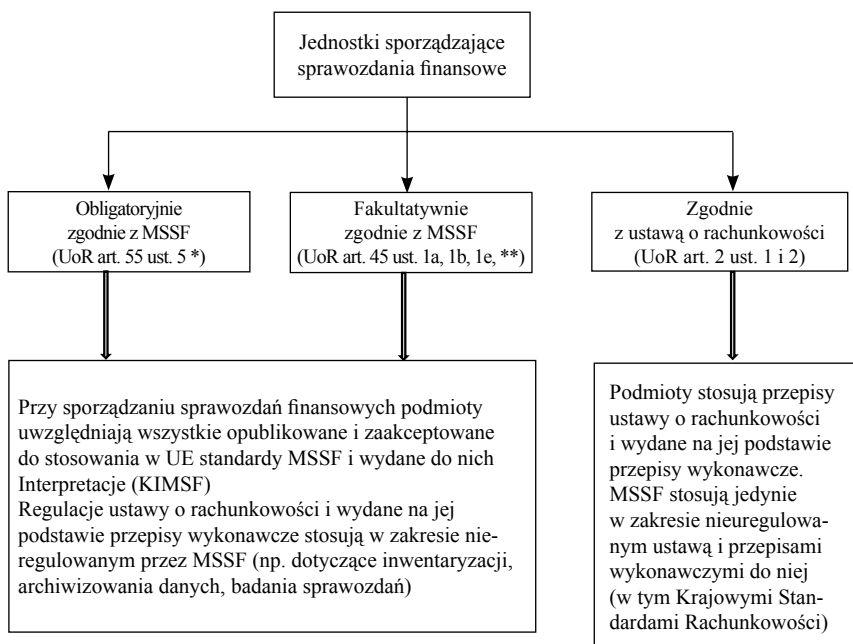
Ponadto nowela wprowadziła możliwość stosowania MSSF w przypadku decyzji organu zatwierdzającego jednostki, a w przypadku spółek zależnych od decyzji organu zatwierdzającego jednostki dominującej.

Zarówno według MSSF, jak i polskiej ustawy o rachunkowości za sporządzenie przejrzystego i porównywalnego sprawozdania finansowego oraz jego prezentację odpowiada zarząd. Natomiast sprawozdanie finansowe w świetle znowelizowanych w 2010 roku „Założeń koncepcyjnych sprawozdawczości finansowej” obejmuje następujące elementy składowe raportów finansowych ogólnego przeznaczenia:

- sprawozdanie z sytuacji finansowej jednostki sprawozdawczej (zrezygnowano z określenia bilans),
- sprawozdanie z całkowitych dochodów za dany okres (zamiast dotychczasowego określenia rachunek zysków i strat),
- sprawozdanie ze zmian w kapitale własnym,
- sprawozdanie z przepływów pieniężnych (zamiast określenia rachunek przepływów pieniężnych),
- informację dodatkową o przyjętych zasadach rachunkowości oraz
- informacje objaśniające.

³⁹ Dz.Urz. Min. Fin. z 30 grudnia 2011 r., Nr 9.

Rysunek 4. Zakres stosowania MSSF przez polskie jednostki gospodarcze

Objaśnienia:

* obligatoryjnie: skonsolidowane sprawozdania finansowe jednostek dominujących będących emitentami papierów wartościowych oraz sprawozdania banków.

** fakultatywnie poprzez podjęcie decyzji w sprawie stosowania MSSF przez organ zatwierdzający sprawozdanie finansowe jednostki w przypadkach dotyczących: jednostkowego sprawozdania finansowego podmiotów takich jak: a) emitenci papierów wartościowych: dopuszczonych, zamierzających ubiegać się o dopuszczenie, ubiegających się o dopuszczenie do obrotu na jednym z rynków regulowanych krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego; b) jednostki wchodzące w skład grupy kapitałowej, której jednostka dominująca sporządza sprawozdanie zgodnie z MSSF; c) oddziały przedsiębiorcy zagranicznego, jeśli przedsiębiorca ten sporządza łączne sprawozdanie zgodnie z MSSF.

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Seredyński, K. Szaruga, *Komentarz do ustawy o rachunkowości*, Gdańsk 2011, s. 585–589.

Zarząd jednostki powinien stosować takie zakładowe zasady rachunkowości (politykę), aby jednostkowe sprawozdanie finansowe było zgodne ze wszystkimi wymogami obowiązujących Dyrektyw UE w sprawie rachunkowości, ale także ma prawo zapewnić zgodność z każdym mającym zastosowanie MSSF i jego interpretacją.

Podsumowanie

Globalizacja procesów gospodarczych a także powstawanie w ostatnich latach światowych kryzysów finansowych wywołuje coraz większą presję publiczną na stosowanie przez przedsiębiorstwa globalnych standardów rachunkowości. Standardy te zapewniają bowiem wysokiej jakości przejrzyste i porównywalne informacje zamieszczone w sprawozdaniach finansowych, stanowiące źródło użytecznych informacji dla: inwestorów, pozostałych uczestników różnych rynków kapitałowych na całym świecie oraz innych użytkowników informacji finansowej w procesie podejmowania decyzji gospodarczych.

W ostatnich latach nastąpił znaczny rozwój MSSF ze względu na fakt wspólnych wysiłków dwóch liderów światowych – Rady MSR oraz amerykańskiej Rady FASB w zakresie wypracowania jednolitych globalnych standardów.

Rada MSR we współpracy z amerykańską Radą Standardów zaktualizowała część „Założeń koncepcyjnych sprawozdawczości finansowej” stanowiących fundament wszystkich publikowanych MSSF, co zaowocowało ukończeniem w 2010 roku opracowania rozdziału I „Cel sprawozdawczości finansowej ogólnego przeznaczenia” oraz rozdziału III „Cechy jakościowe użytecznych informacji finansowych”.

Trwają prace nad ukończeniem aktualizacji całości założeń koncepcyjnych i należy spodziewać się wielu zmian uaktualniających w opublikowanych dotychczas standardach, w celu zapewnienia zgodności.

Zmodyfikowane założenia koncepcyjne spowodowały istotne zmiany w zakresie m.in.:

- definicji MSSF. W świetle zmian termin Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej obejmuje: standardy wydane przez: Radę MSR Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), stare Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR), Interpretacje KIMSF oraz interpretacje SKI,
- sprawozdania finansowego – które określono terminem sprawozdania finansowego ogólnego przeznaczenia, a także zmieniono zakres, strukturę oraz nazewnictwo jego poszczególnych elementów. Pełne sprawozdanie finansowe będzie się składać z: Sprawozdania z sytuacji finansowej na koniec okresu, Sprawozdania z całkowitych dochodów na koniec okresu (razem z podatkiem bieżącym i odroczonego) za dany okres, Sprawozdania ze zmian w kapitale własnym za dany okres, Sprawozdania z przepływów pieniężnych za dany okres, Informacji dodatkowych zawierających podsumowanie znaczących zasad rachunkowości (polityki) i inne informacje objaśniające,
- zwiększono przy należytych procedowaniu MSSF liczbę etapów (z czterech do jedenastu), w głównej mierze ze względu na zwiększony udział

interesariuszy zewnętrznych w drodze debat publicznych na otwartych spotkaniach czy też dyskusji i wnoszonych uwag.

Należy twierdzić, iż zapewnienie zgodności z nowymi założeniami koncepcyjnymi stanie się w niedługim czasie koniecznością dla polskich regulatorów rachunkowości.

W styczniu 2010 roku nastąpiła zmiana Statutu Fundacji MSSF, co spowodowało wiele zmian m.in.:

- ściślejszą współpracę Rady Międzynarodowych Standardów Rachunkowości z Krajowymi Komitetami Rachunkowości krajów członkowskich UE w celu promowania i ułatwienia przyjęcia MSSF poprzez zapewnienie spójności pomiędzy krajowymi a globalnymi standardami,
 - nastąpiło zintensyfikowanie prac z innymi interesariuszami publicznymi (poprzez wprowadzenie nowego wymogu statutowego obligującego Radę MSR do przeprowadzania co trzy lata publicznej konsultacji w sprawie harmonogramu prac nad MSSF),
 - stworzono formalne powiązania pomiędzy Fundacją MSSF, Radą MSR i innymi instytucjami a Radą Monitorującą w celu zwiększenia odpowiedzialności publicznej,
 - zmieniono nazwy istotnych organizacji zawodowych: zmiana nazwy „Fundacji ISAC” na „Fundacja MSSF”; Komitetu ds. Interpretacji Międzynarodowej Sprawozdawczości Finansowej (IFRIC) na Komitet ds. Interpretacji MSSF, Gremium Doradcze ds. Standardów (SAC) na Gremium Doradcze ds. MSSF,
- Standaryzacja i harmonizacja w Unii Europejskiej przebiega dwutorowo:
- poprzez procedury przyjęcia MSSF jako dopuszczonych do stosowania w krajach członkowskich UE,
 - poprzez opracowywanie i wydawanie nowych i uaktualnionych dyrektyw w sprawie rachunkowości jako prawa obligującego kraje członkowskie do włączenia ich przepisów do ustawodawstwa krajowego.

Komisja Europejska po licznych konsultacjach, debatach trwających kilka lat przygotowała wniosek nowej dyrektywy „Dyrektywa w sprawie rocznych sprawozdań finansowych, skonsolidowanych sprawozdań i powiązanych sprawozdań niektórych rodzajów jednostek”, której przyjęcie ma duże znaczenie dla Europejskiego Obszaru Gospodarczego, bowiem zastąpi ona aktualnie obowiązujące Dyrektywy: Czwartą, Siódmą i Ósmą, co z pewnością przełoży się na zmianę polskiego ustawodawstwa w zakresie rachunkowości.

Dla prawie wszystkich polskich podmiotów gospodarczych, oprócz mikropodmiotów ustawa o rachunkowości jest podstawowym aktem prawnym w zakresie rachunkowości, zatem przy sporządzaniu sprawozdań finansowych zobligowani są oni do stosowania zasad wyceny bilansowej oraz ustalania wyniku finansowego, zgodnie z zasadami określonymi w rozdziale 4 tej ustawy oraz wydanymi na jej podstawie aktami wykonawczymi.

W przypadku, gdy ustawa i przepisy wykonawcze nie zawierają odpowiednich uregulowań, jednostki mogą na zasadzie dobrowolności stosować Krajowe Standardy Rachunkowości, a w przypadku ich braku – mogą stosować globalne MSSF zatwierdzone przez Komisję UE.

Wśród polskich przedsiębiorstw są jednostki, na które ustawa obligatoryjnie nałożyła obowiązek stosowania MSSF do sporządzania sprawozdań finansowych, a także podmioty, które mają uprawnienia do fakultatywnego stosowania MSSF przy sporządzaniu sprawozdań.

Związek polskiej rachunkowości z unijnymi rozwiązaniami oraz międzynarodowymi w zakresie rachunkowości jest ścisły i nierozzerwalny, nad czym czuwa – działający przy Ministrze Finansów – Krajowy Komitet Rachunkowości. Rola Krajowego Komitetu permanentnie wzrasta w procesie międzynarodowej standaryzacji oraz zapewnieniu zgodności polskiego prawa z unijnym i z międzynarodowym.

Bibliografia

- Dziuba-Burczyk A., *Analiza porównawcza form opodatkowania podatkiem dochodowym mikroprzedsiębiorców w aspekcie jego minimalizacji*, [w:] *Rachunkowość, finanse oraz metody ilościowe w zarządzaniu*, red. Alicja Dziuba-Burczyk, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2011.
- Dziuba-Burczyk A., *Income Tax Management in Micro-enterprises*, „Journal of Economic and Social Studies” Nyiregyhaza 2011.
- Dziuba-Burczyk A., *Rachunkowość podatkowa. Minimalizacja podatku dochodowego w małej firmie*, WPSB, Kraków 1996.
- Dziuba-Burczyk A., *Dyrektywy Unii Europejskiej a podstawy prawne polskiej rachunkowości*, „Ad Meritum”, Fundacja Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji, 1995, nr 1.
- Dziuba-Burczyk A., *Podstawy rachunkowości w świetle międzynarodowych standardów*, KTE sp. z o.o., Kraków 2003.
- Hellin A., *Sprawozdanie finansowe według MSSF. Zasady sporządzania i prezentacji*, CH BECK, Warszawa 2006.
- Hulle K., *Perspektywy harmonizacji rachunkowości – europejski punkt widzenia*, „Rachunkowość” 1998, nr 1.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) 2011*, cz. A: *Założenia koncepcyjne i wymogi*, cz. B: *Dokumenty towarzyszące*, IFRS Foundation, 2011.
- Seredyński R., Szaruga K., *Komentarz do ustawy o rachunkowości*, Oddk, Gdańsk 2011.
- Stachnik A., *Projekt nowej dyrektywy UE o rachunkowości*, „Rachunkowość” 2012, nr 4.
- Rachunkowość w dziele integracji Unii Europejskiej*, „Rachunkowość” 2012, nr 2.

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/6/UE dotycząca zmiany dyrektywy Rady 78/660/EWG z dnia 14 marca 2012 r. w sprawie rocznych sprawozdań finansowych niektórych rodzajów spółek w odniesieniu do mikropodmiotów, Dz.Urz. UE z dnia 21.3.2012/ L 81/3.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1606/2002 z dnia 19 lipca 2002 roku w sprawie stosowania międzynarodowych standardów rachunkowości, art. 3 – przyjęcie i stosowanie międzynarodowych standardów rachunkowości.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 297/2008 z dnia 11 marca 2008 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie stosowania międzynarodowych standardów rachunkowości w odniesieniu do uprawnień wykonawczych przyznanych Komisji Dz.Urz. UE L 97 62 9.4.2008.
- Uchwała nr 7/08 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 14 października 2008 r. w sprawie przyjęcia krajowego standardu rachunkowości nr 6 „Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe” (Dz.Urz. Min. Fin. z 2008 r. Nr 12, poz. 90).
- Uchwała nr 9/09 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 26 października 2009 r. w sprawie przyjęcia znowelizowanego krajowego standardu rachunkowości nr 3 „Niezakończone usługi budowlane” (Dz.Urz. Min. Fin. z 2009 r. Nr 16, poz. 88).
- Uchwała nr 7/10 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 20 kwietnia 2010 r. w sprawie przyjęcia znowelizowanego krajowego standardu rachunkowości nr 2 „Podatek dochodowy” (Dz.Urz. Min. Fin. z 2010 r. Nr 7, poz. 31).
- Uchwała 5/11 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 10.05.2011 r. w sprawie przyjęcia poprawionego krajowego standardu rachunkowości nr 1 „Rachunek przepływów pieniężnych” (Dz.Urz. Min. Fin. z 2011 r. Nr 6, poz. 26).
- Uchwała Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 13 grudnia 2011r. w sprawie przyjęcia znowelizowanego Krajowego Standardu Rachunkowości Nr 5 „Leasing, najem i dzierżawa” stosuje (Dz.Urz. Min. Fin. z 2011 r. Nr 9, poz. 52).
- Uchwała Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 14 lutego 2012 r. w sprawie przyjęcia znowelizowanego Krajowego Standardu Rachunkowości Nr 4 „Utrata wartości aktywów” (Dz.Urz. Min. Fin. z 23 kwietnia 2012 r., poz. 15).
- Uchwała Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 24 kwietnia 2012 r. w sprawie przyjęcia Krajowego Standardu Rachunkowości Nr 7 „Zmiany zasad (polityki) rachunkowości, wartości szacunkowych, poprawianie błędów, zdarzenia następujące po dniu bilansowym – ujęcie i prezentacja” (Dz. Urz. Min. Fin. z dnia 3 lipca 2012 r. poz. 34).
- Ustawa o rachunkowości z wyjaśnieniami uzgodnionymi z Departamentem Rachunkowości Ministerstwa Finansów, „Rachunkowość” 2010.
- www.knf.gov.pl/komisja_i_urzad_komisji/wspolpraca_miedzynarodowa/iosco/index.html (25.05.2012).

Rozdział 4

Kierunki zmian w rachunkowości budżetowej po 2010 r.

Uwagi wstępne

Polska uczestniczy w tworzącej się globalnej gospodarce, powstaje ogólnoświatowy system ekonomiczny o dużej współzależności. Zadania sektora finansów publicznych w rozwiązywaniu problemów prawnych, administracyjnych, społecznych i gospodarczych – przyczyniających się zarówno do rozwoju kraju, jak i współpracy międzynarodowej wzrosły po przystąpieniu Polski do UE. Realizacja zadań państwa i jednostek samorządu terytorialnego jest uwarunkowana gromadzeniem środków finansowych i ich wydatkowaniem według określonych zasad i uregulowań prawnych.

4.1. Podmioty rachunkowości budżetowej

Jednostki sektora finansów publicznych funkcjonują w formach organizacyjno-prawnych wynikających z unormowań ustawy o finansach publicznych z dnia 27 sierpnia 2009 r. regulującej także ich gospodarkę finansową.

System prawno-organizacyjny gospodarki finansowej samorządu terytorialnego stanowi wiele norm prawnych i zasad finansowania składających się na uporządkowaną całość umożliwiających realizację wyznaczonych zadań¹.

Przepisy ustawy o finansach publicznych zawierały przepisy przejściowe w myśl których:

- do dnia 30 czerwca 2010 r. uległy likwidacji fundusze motywacyjne,
- do dnia 31 grudnia 2010 r. przestały funkcjonować państwowe zakłady budżetowe oraz gospodarstwa pomocnicze,

¹ M. Podstawka, *Finanse*, PWN, Warszawa 2010, s. 149.

- od dnia 1 stycznia 2012 r. utraciły osobowość prawną dotychczasowe fundusze celowe, funkcjonować mają jedynie państwowe fundusze celowe, a dotychczasowe agencje państwowe miały stać się agencjami wykonawczymi.

Zadania zlikwidowanych gospodarstw pomocniczych miały przejąć jednostki budżetowe lub nowopowstałe instytucje gospodarki budżetowej. Natomiast dotychczasowe zadania państwowych zakładów budżetowych miały realizować instytucje gospodarki budżetowej lub agencje wykonawcze, lub jednostki budżetowe.

Ponadto likwidacji uległy także rachunki dochodów własnych (z pewnymi wyjątkami dotyczącymi placówek oświaty).

Ustawa o finansach publicznych wprowadziła nowe formy organizacyjno-prawne mające wykonywać powierzone im zadania, takie jak agencje wykonawcze i instytucje gospodarki budżetowej.

Podmioty sektora finansów publicznych tworzone są w formach określonych w ustawie o finansach publicznych, ale także mogą być powoływane na podstawie innych ustaw. Do podstawowych form jednostek sektora finansów publicznych zgodnie z art. 9 ustawy o finansach publicznych należą:

- 1) organy władzy publicznej, w tym organy administracji rządowej, organy kontroli państwowej i ochrony prawa oraz sądy i trybunały,
- 2) jednostki samorządu terytorialnego oraz ich związki,
- 3) jednostki budżetowe,
- 4) samorządowe zakłady budżetowe,
- 5) agencje wykonawcze,
- 6) instytucje gospodarki budżetowej,
- 7) państwowe fundusze celowe,
- 8) Zakład Ubezpieczeń Społecznych i zarządzane przez niego fundusze oraz Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego i fundusze zarządzane przez Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego,
- 9) Narodowy Fundusz Zdrowia,
- 10) samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej,
- 11) uczelnie publiczne,
- 12) Polska Akademia Nauk i tworzone przez nią jednostki organizacyjne,
- 13) państwowe i samorządowe instytucje kultury oraz państwowe instytucje filmowe,
- 14) inne państwowe lub samorządowe osoby prawne utworzone na podstawie odrębnych ustaw w celu wykonywania zadań publicznych, z wyłączeniem przedsiębiorstw, instytutów badawczych, banków i spółek prawa handlowego.

Do podstawowych form jednostek sektora finansów publicznych należą: jednostki budżetowe, samorządowe zakłady budżetowe, agencje wykonawcze, instytucje gospodarki budżetowej, państwowe fundusze celowe.

Jednostki budżetowe

Jednostki budżetowe nie posiadają osobowości prawnej. Pokrywają swoje wydatki bezpośrednio z budżetu, a zrealizowane dochody odprowadzają na rachunek budżetu jednostki samorządu terytorialnego lub państwa². Prowadzą działalność na podstawie statutu określającego nazwę, siedzibę oraz przedmiot działalności. Statut jednostki budżetowej nadają:

- ministrowie, kierownicy urzędów centralnych, wojewodowie oraz inne organy działające na podstawie odrębnych ustaw w przypadku państwowych jednostek budżetowych,
- organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego w przypadku gminnych, powiatowych lub wojewódzkich jednostek budżetowych.

W przypadku łączenia lub likwidacji jednostki budżetowej organ założycielski w porozumieniu z Ministrem Skarbu Państwa decyduje o przeznaczeniu jej mienia lub o przekształceniu jednostki budżetowej w inną formę organizacyjno-prawną.

Jednostka budżetowa funkcjonuje na podstawie planu finansowego dochodów i wydatków.

Powiązana jest z budżetem metodą finansowania brutto, a więc dochody odprowadza do budżetu, natomiast środki finansowe na wydatki otrzymuje z budżetu.

Samorządowe jednostki budżetowe prowadzące działalność oświatową gromadzą na określonym rachunku dochody określone w uchwale przez organ stanowiący jst, pochodzące w szczególności:

- ze spadków, zapisów lub darowizn w postaci pieniężnej na rzecz jednostki budżetowej,
- z odszkodowań i wpłat za utracone lub uszkodzone mienie będące w zarządzie albo w użytkowaniu jednostki budżetowej,
- z działalności wykraczającej poza zakres podstawowej działalności jednostki budżetowej, określonej w statucie polegającej np. na świadczeniu usług szkoleniowych,
- z opłat egzaminacyjnych, za wydawanie świadectw i certyfikatów,
- z tytułu odpłatności za zakwaterowanie i wyżywienie uczniów i młodzieży w bursach ponoszonych przez rodziców i opiekunów.

Przeznaczenie tzw. dochodów własnych określone jest w art. 11a ust. 3.

Samorządowe zakłady budżetowe

Zakład budżetowy to samodzielna jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej. Organy stanowiące jst powołując ten podmiot określają: nazwę, siedzibę, przedmiot działalności, źródła przychodów własnych, stan wyposażenia w środki obrotowe i składniki majątkowe oraz terminy

² Ustawa z dnia 27 sierpnia o finansach publicznych, Dz.U. z 2009 r., Nr 157, poz. 1240, art. 11.

i wysokość zaliczkowych wpłat do budżetu oraz terminy rocznych rozliczeń z tytułu nadwyżki środków obrotowych.

Zakres działania samorządowych zakładów budżetowych sprowadza się do spraw dotyczących:

- gospodarki mieszkaniowej i lokali użytkowych,
- wodociągów i zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych,
- utrzymania czystości i porządku, urządzeń sanitarnych, składowisk,
- unieszkodliwiania odpadów komunalnych,
- kultury fizycznej i sportu,
- prowadzenia cmentarzy,
- prowadzenia hodowli zwierząt zagrożonych wyginieciem.

Zakład budżetowy odpłatnie wykonuje zadania i pokrywa koszty swojej działalności z realizowanych przychodów. Podmiot samobilansujący się nie angażuje w swojej działalności środków budżetowych. Powołuje się zakład budżetowy w tych obszarach działalności, gdy istnieje odpłatność za świadczone usługi i osiągnięte przychody pokrywają w całości lub częściowo koszty działalności. Możliwość otrzymania dotacji z budżetu jest ograniczona prawem. Inwestycje mogą być finansowane lub dofinansowywane z budżetu (dotacje celowe). Przewiduje się także dotacje przedmiotowe dla nowo utworzonego zakładu na pierwsze wyposażenie w środki obrotowe oraz na dopłaty do wyrobów lub świadczonych usług. Ponadto może uzyskać dotacje na zadania finansowane z udziałem środków pochodzących ze źródeł zagranicznych, w tym z budżetu Unii Europejskiej. Dotacje dla samorządowego zakładu budżetowego, z wyłączeniem dotacji celowych na zadania bieżące finansowane z udziałem środków, o których mowa w art. 5 ust. 1 pkt. 2 i 3 ustawy o finansach publicznych oraz dotacji celowych na finansowanie lub dofinansowanie kosztów realizowanej inwestycji nie mogą przekroczyć 50% kosztów jego działalności³.

Podstawą gospodarki finansowej samorządowego zakładu budżetowego jest plan finansowy obejmujący przychody, w tym dotacje z budżetu jest, koszty i inne obciążenia, stan środków obrotowych, stan należności i zobowiązań na początek i koniec roku oraz rozliczenia z budżetem jest. W planie finansowym mogą być dokonywane zmiany w ciągu roku w przypadku realizowania wyższych od planowanych przychodów i kosztów, pod warunkiem, że nie spowoduje to zmniejszenia wpłat do budżetu jest ani zwiększenia dotacji z budżetu. Na koniec roku budżetowego zakład budżetowy realizujący dodatni wynik finansowy ma obowiązek odprowadzić nadwyżkę środków obrotowych na rachunek budżetu jednostki samorządu terytorialnego.

³ A. Majchrzycka-Guzowska, *Finanse i prawo finansowe*, LexisNexis, Warszawa 2011, s. 30.

Agencja wykonawcza

Agencja wykonawcza jest państwową osobą prawną, tworzoną z mocy ustawy, realizującą kluczowe zadania państwa. Może także wykonywać niektóre zadania w zakresie zarządzania programami wspólnotowymi. Funkcjonuje na podstawie planu finansowo-rzeczowego w układzie memoriałowym i kasowym. Projekt rocznego planu finansowego agencji ustala organ założycielski w porozumieniu z ministrem sprawującym nadzór nad agencją. W projekcie przestrzega się wymogu, aby planowane dochody i wydatki były zrównoważone, w pewnych sytuacjach za zgodą Ministra Finansów od tej zasady można odstąpić. W planie finansowym agencji mogą być dokonywane zmiany w zakresie ponoszonych kosztów i realizowanych przychodów, ale tylko po wyrażeniu zgody przez ministra sprawującego nadzór, po uzyskaniu pozytywnej opinii sejmowej komisji ds. budżetu. Zmiany te nie mogą jednak powodować ani zwiększenia zobowiązań agencji, ani pogorszenia planowanego wyniku finansowego, należy o nich powiadomić Ministra Finansów. Plany agencji wykonawczych ujęte są w ustawie budżetowej.

Agencja wykonawcza może otrzymać z budżetu państwa dotację w zakresie określonym w odrębnych ustawach. Jeśli na koniec roku budżetowego osiągnie nadwyżkę środków finansowych, która pozostaje po uregulowaniu zobowiązań podatkowych, ma obowiązek wpłacić ją do budżetu państwa, na rachunek bieżący państwowej jednostki budżetowej obsługującej ministra sprawującego nadzór nad agencją. Sposób ustalenia nadwyżki określa właściwy dla agencji minister w porozumieniu z Ministrem Finansów w drodze rozporządzenia, ponieważ nie jest możliwe ujednoclenie tego sposobu z powodu różnorodnej działalności agencji.

Od 1 stycznia 2012 r. z mocy ustawy o finansach publicznych z 27 sierpnia 2009 r., status agencji wykonawczych otrzymały: Agencja Nieruchomości Rolnych, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Wojskowa Agencja Mieszkaniowa, Agencja Mienia Wojskowego, Agencja Rezerw Materiałowych, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Agencja Rynku Rolnego, Narodowe Centrum Badań i Rozwoju.

Instytucja gospodarki budżetowej

Podmiot tworzony w celu realizacji zadań w sposób odpłatny, umożliwiający funkcjonowanie zgodnie z zasadą samofinansowania się. Koszty działalności z założenia będą pokrywane z osiągniętych przychodów. Możliwe jest także otrzymywanie dotacji z budżetu państwa, jeśli to wynika z odrębnych ustaw.

Instytucje gospodarki budżetowej posiadają osobowość prawną po wpisaniu do Krajowego Rejestru Sądowego. Funkcjonują w oparciu o statut nadany przez organ założycielski, który określa nazwę, siedzibę, przedmiot działalności, źródła przychodów, zasady dokonywania zmian w statucie, stan wyposażenia w majątek.

Instytucje gospodarki budżetowej samodzielnie gospodarują majątkiem powierzonym i wypracowanym z własnych środków. Koszty mogą ponosić tylko do wysokości posiadanych środków finansowych ze zrealizowanych przychodów bieżącego i ubiegłego okresu.

Podstawą gospodarki finansowej jest roczny plan finansowy, który przedstawia:

- przychody z prowadzonej działalności,
- dotacje z budżetu państwa,
- zestawienie kosztów: funkcjonowania instytucji gospodarki budżetowej, realizacji wykonywanych zadań, z wyszczególnieniem wynagrodzeń i od nich pochodnych, płatności odsetkowych wynikających z zaciągniętych zobowiązań oraz zakupu towarów i usług,
- środki na wydatki majątkowe,
- wynik finansowy,
- stan należności i zobowiązań na początek i koniec roku,
- stan środków pieniężnych na początek i koniec roku⁴.

Plan finansowy może ulec zmianie w zakresie kosztów i przychodów, pod warunkiem że nie ulegnie pogorszeniu wynik finansowy, po wyrażeniu zgody organu założycielskiego i powiadomieniu Ministra Finansów.

Państwowe fundusze celowe

Ustawa o finansach publicznych przedstawia warunki, których spełnienie powoduje z mocy prawa uznanie funduszu za celowy. Reguluje także podstawy działalności finansowej funduszy celowych⁵.

Fundusz celowy służy finansowaniu wąskiej grupy celów na podstawie zgromadzonych dochodów. Przewiduje się działalność jedynie państwowych funduszy celowych, które będą powoływane na mocy odrębnych ustaw.

Państwowy fundusz celowy nie posiada osobowości prawnej, stanowi jedynie wyodrębniony rachunek bankowy, którego dysponentem może być minister wskazany w ustawie o utworzeniu funduszu celowego lub inny organ w niej wskazany. Przychody funduszu pochodzą jedynie ze środków publicznych, a koszty ponoszone są na realizację wyznaczonych zadań państwowych.

Państwowy fundusz celowy działa na podstawie rocznego planu finansowego, który prezentuje pokrycie kosztów jego działalności wyłącznie posiadanymi środkami finansowymi, w skład których wchodzi przychody bieżącego okresu, w tym dotacje z budżetu państwa oraz środki przyznane w poprzednich okresach ale nie wykorzystane (art. 29 ust. 6 uofp).

Dokonywanie zmian w planie finansowym wymaga zgody ministra lub organu dysponującego państwowym funduszem oraz powiadomienia Mini-

⁴ Art.24 ust. 2 uofp.

⁵ W. Wojtowicz, A. Gorgol, *Zarys finansów publicznych i prawa finansowego*, WoltersKluwer, Warszawa 2011, s. 32.

stra Finansów i uzyskaniu zgody opinii sejmowej komisji do spraw budżetu. W planie tym można dokonywać zmian polegających na zwiększeniu przychodów i kosztów, ale nie mogą one jednak powodować zwiększenia dotacji z budżetu państwa.

Ze środków państwowego funduszu celowego mogą być udzielane pożyczki jednostkom samorządu terytorialnego, jeżeli jest to zgodne z uregulowaniami ustawy tworzącej fundusz.

Jako przykładowe państwowe fundusze celowe wymienić należy:

- Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych,
- Fundusz Ubezpieczeń Społecznych,
- Państwowy Fundusz Kombatantów,
- Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych,
- Fundusz Pracy i inne.

4.2. Szczególne unormowania prawne w zakresie rachunkowości dla podmiotów sektora finansów publicznych

Jednostki sektora finansów publicznych mogą być jednostkami organizacyjnymi nie posiadającymi osobowości prawnej, co dotyczy jednostek wymienionych w art. 9 pkt. 1, 3, 4 ustawy oraz osobami prawnymi, którymi są wszystkie pozostałe jednostki wymienione w art. 9 ustawy o finansach publicznych. Podział jednostek sektora finansów publicznych na osoby prawne i jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej ma istotne znaczenie z punktu widzenia realizacji przez nie obowiązków prowadzenia rachunkowości.

Osoby prawne w całości stosują przepisy ustawy o rachunkowości i nie obowiązują ich unormowania prawne w zakresie rachunkowości budżetowej. Natomiast jednostki budżetowe i samorządowe zakłady budżetowe są obowiązane do stosowania równoległe przepisów ustawy o rachunkowości i unormowań o rachunkowości budżetowej. W tym kontekście szczególna jest pozycja jednostek samorządu terytorialnego zaliczanych do jednostek sektora finansów publicznych i będących jednocześnie osobami prawnymi. W regulacjach rachunkowości budżetowej jednostki samorządu terytorialnego nie występują jako jednostki, czyli podmioty zobowiązane do stosowania unormowań aktów prawnych w sprawie rachunkowości budżetowej. Te unormowania w miejsce jednostek samorządu terytorialnego wprowadzają dwie odrębne jednostki (podmioty) budżet i urząd nadając temu drugiemu formę jednostki budżetowej, a więc jednostki organizacyjnej. Obowiązujące do końca 2010 r. rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 lipca 2006 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz niektórych jednostek sektora finansów publicznych do jednostek zobowiązanych

do stosowania przepisów rozporządzenia w § 2 zaliczało budżet państwa i budżet jednostki samorządu terytorialnego oraz jednostki budżetowe, zakłady budżetowe i gospodarstwa pomocnicze. Konsekwencją tej regulacji było uznanie urzędu jednostki samorządu terytorialnego za jednostkę organizacyjną (jednostkę budżetową), a przepisy rozporządzenia przewidywały stosowanie w urzędach planów kont właściwych dla jednostki budżetowej. Taki sposób interpretacji struktury organizacyjnej jednostki samorządu terytorialnego, jest trwałym elementem praktyki tworzenia i stosowania prawa. W rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. pomimo niezaliczenia do jednostek budżetu, jednostki samorządu terytorialnego utrzymano podział jednostki samorządu terytorialnego na budżet i urząd, których ewidencja według przepisów rozporządzenia ma być prowadzona w oddzielnych księgach rachunkowych.

W celu zrozumienia złożonych kwestii organizacyjnych występujących w sektorze finansów publicznych konieczne jest przywołanie definicji jednostki budżetowej, jako podstawowego podmiotu wykonującego budżet państwa i budżet jednostki samorządu terytorialnego. Zgodnie z art. 11 ustawy o finansach publicznych: „Jednostkami budżetowymi są jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych nieposiadające osobowości prawnej, które pokrywają swoje wydatki bezpośrednio z budżetu, a pobrane dochody odprowadzają na rachunek odpowiednio dochodów budżetu państwa albo budżetu jednostki samorządu terytorialnego. Jednostka budżetowa działa na podstawie statutu określającego w szczególności jej nazwę, siedzibę i przedmiot działalności”.

Jednocześnie art. 12 ustawy o finansach publicznych stanowi, że jednostki budżetowe, z zastrzeżeniem odrębnych ustaw, tworzą, łączą i likwidują:

- 1) ministrowie, kierownicy urzędów centralnych, wojewodowie oraz inne organy działające na podstawie odrębnych ustaw – państwowe jednostki budżetowe;
- 2) organy stanowiące jednostek samorządu terytorialnego – gminne, powiatowe lub wojewódzkie jednostki budżetowe.

Jednostka budżetowa to jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, która prowadzi gospodarkę finansową opartą na „budżetowaniu brutto” tzn. wszystkie dochody odprowadza na rachunek budżetu, a wszystkie wydatki pokrywa środkami otrzymanymi z budżetu. Urząd jednostki samorządu terytorialnego jest wydzieloną strukturą organizacyjną, ale nie posiada statutu jednostki organizacyjnej. Za takim stanowiskiem przemawiają zarówno argumenty prawne, jak również przesłanki merytoryczne. Zgodnie z uregulowaniami prawnymi urząd jednostki samorządu terytorialnego nie może być uznany za jednostkę organizacyjną, gdyż istnieje z mocy ustawy, a nie jest powołany przez organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego, czego wymaga się od jednostki budżetowej, będącej jednostką organizacyjną (art. 12 ustawy o finansach publicznych).

W myśl art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz.U. z 2001 r. Nr 142 poz. 591 z późn. zm.) gmina może tworzyć jednostki organizacyjne w celu wykonywania swoich zadań ustawowych. Jednostki organizacyjne utworzone przez gminę nie mają osobowości prawnej i realizują przydzielone im zadania gminy. Jak stanowi przepis art. 33 ustawy o samorządzie gminnym, „wójt (organ wykonawczy) wykonuje zadania przy pomocy urzędu gminy”, co oznacza, że urząd jest aparatem pomocniczym realizującym zadania organu wykonawczego osoby prawnej, jakim jest wójt gminy. Natomiast jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej posiadają ograniczoną autonomię opartą na planie finansowym dochodów i wydatków. W realizacji stosunków cywilnoprawnych jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej funkcjonują jako podmiot zobowiązań i należności, ale w oparciu o osobowość prawną jednostki samorządu terytorialnego. Istotę ograniczonej podmiotowości prawnej samorządowych jednostek organizacyjnych wyraża przepis art. 33¹ § 1. ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16 poz. 93 z późn. zm.) w brzmieniu „Do jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, stosuje się odpowiednio przepisy o osobach prawnych”.

Jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej jest kategorią prawną, ale przepisy prawa jej nie definiują, więc do jej określenia przyjęć należy obowiązujące w teorii organizacji i zarządzania cechy jednostki organizacyjnej wyróżniające ją ze zbiorowości wszystkich struktur organizacyjnych. Do takich cech zalicza się:

- integralną całość struktury organizacyjnej, zapewniającą funkcjonalną jedność, która polega na tym, że wchodzące w skład organizacji jej organy, komórki organizacyjne i stanowiska zapewniają realizację zadań na wszystkich etapach,
- wydzielenie organizacyjne, finansowe i majątkowe, czyli oparcie gospodarki finansowej na odrębnym planie finansowym oraz dyspozycja wydzielonymi środkami finansowymi i składnikami majątkowymi,
- występowanie w roli podmiotu praw i obowiązków w relacjach z otoczeniem ekonomicznym, m.in. przez prowadzenie samodzielnych rozliczeń finansowych⁶.

Urzędowi jednostki samorządu terytorialnego można przypisać wyłącznie cechy: wydzielenia organizacyjnego i finansowego (nie we wszystkich jednostkach), natomiast innych cech jednostki organizacyjnej ta instytucja nie posiada. W wielu gminach urząd ma wspólny rachunek bankowy z budżetem. Urząd nieposiadający własnego rachunku bankowego nie spełnia warunku wydzielenia finansowego.

⁶ W. Rup, *Czy urząd jest jednostką organizacyjną*, „Rzeczypospolita”, 17.06.2009.

Urząd wykonuje zadania wynikające z decyzji, postanowień, a zwłaszcza z umów zawartych przez organ wykonawczy, więc nie wszystkie etapy realizacji zadań budżetowych są realizowane przez urząd. Organ wykonawczy i urząd są więc funkcjonalnie zespolone, gdyż ten drugi tylko wykonuje decyzje zarządu i wraz z organem stanowiącym tworzą jednostkę – osobę prawną, będącą podmiotem praw i obowiązków, czyli jednostkę samorządu terytorialnego. Majątek oddany urzędowi w zarząd jest majątkiem całej jednostki samorządu terytorialnego, niewydzielonym dla jednostek organizacyjnych. W odniesieniu do urzędu nie można mówić o funduszach wydzielonych, które są źródłem pochodzenia majątku, tak jak w przypadku jednostek organizacyjnych. Relacje z otoczeniem urzędu w istocie są stosunkami prawnymi jednostki samorządu terytorialnego z podmiotami zewnętrznymi, których stroną jest jednostka samorządu terytorialnego, a nie urząd.

Jak wynika z powyższych argumentów prawnych, strukturę jednostki samorządu terytorialnego tworzą organy: stanowiący i wykonawczy, urząd oraz jednostki organizacyjne⁷. Ten pogląd znalazł w pełni potwierdzenie w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego. NSA w wyroku z dnia 16 grudnia 2009 r. (IIOSK 1636/09) stwierdził, że urząd marszałkowski nie jest wojewódzką jednostką organizacyjną⁸.

Budżet jednostki samorządu terytorialnego jest wykonywany albo bezpośrednio przez organ wykonawczy przy pomocy urzędu albo za pośrednictwem jednostek organizacyjnych. Nierespektowanie tej zasady jest przyczyną wielu nieporozumień mających także odbicie w regulacjach prawnych, co znalazło odzwierciedlenie m.in. w rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. Z jednej strony przypisano urzędowi jednostki samorządu terytorialnego status jednostki budżetowej, a drugiej strony wydzielono „budżet” jako odrębny podmiot, określany także jako „organ”. Regulacje prawne rachunkowości budżetowej posługują się pojęciem „budżetu” w znaczeniu odrębnej jednostki, rozporządzającej wyodrębnionymi aktywami o charakterze finansowym. Budżet w roli odrębnego podmiotu nie został zdefiniowany w żadnym akcie prawnym. Należy sądzić że odpowiada temu pojęciu działalność organu wykonawczego związana z wykonaniem budżetu. W świetle regulacji rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. i realizowanej na ich podstawie praktyki ewidencji księgowej w jednostkach samorządu terytorialnego można „budżet” określić jako obszar operacji finansowych wykonania budżetu (planu finansowego) oraz rozliczenia tych

⁷ W. Rup, *Nowe zasady rachunkowości budżetowej, nowe plany kont, rachunkowość organów podatkowych jst, zasady gospodarki finansowej, komentarz z praktycznymi przykładami*, Oddk, Gdańsk 2011, s. 11.

⁸ J. Boltowicz, *Urzędowi wystarczy regulamin, statut jest zbędny*, „Rzeczypospolita”, 17.02.2010.

operacji, w skali całej jednostki samorządu terytorialnego. Te operacje realizowania dochodów i wydatków dotyczą rozliczenia dochodów i wydatków wykonywanych za pośrednictwem jednostek budżetowych, jak również bezpośrednio przez organ wykonawczy (ujęte ewidencyjnie w urzędzie) oraz wykonania przychodów i rozchodów i ich rozliczenia w skali całej jednostki samorządu terytorialnego jest uzasadnione merytorycznie, ale takie zadanie powinno być realizowane w ramach jednego zespołu ksiąg rachunkowych jednostki samorządu terytorialnego.

Księgi rachunkowe jednostki samorządu terytorialnego obejmować powinny dwa wyodrębnione obszary ewidencyjne:

- operacje finansowe wykonania budżetu i ich rozliczenie w skali całej jednostki,
- bezpośrednie wykonanie planu finansowego i gospodarkę majątkiem prowadzone przez organ wykonawczy przy pomocy urzędu.

Powiązanie ewidencji tych dwóch wydzielonych obszarów działalności organu wykonawczego nie stwarza żadnych problemów technicznych. Opisany wyżej postulowany sposób organizacji rachunkowości odpowiada wymaganiom ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, która rozstrzyga, jakie podmioty są jednostkami w znaczeniu przypisanym temu pojęciu przez ustawę. Jednostki te są zobligowane do prowadzenia rachunkowości. Każda jednostka na podstawie dokumentacji prowadzi księgi rachunkowe. Według art. 2 ust. 2 pkt. 4 w związku z art. 3 ust. 1 pkt. 1 ustawy o rachunkowości jednostkami są m.in. jednostki samorządu terytorialnego i samorządowe jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, w tym jednostki budżetowe. W świetle regulacji prawnych ustawy o rachunkowości „budżet” nie jest jednostką.

Reasumując stwierdzić należy, że przyjęcie w rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. odrębnej księgi rachunkowej dla budżetu i urzędu jednostki samorządu terytorialnego jest niezgodne z przepisami ustawy o rachunkowości i nieuzasadnione merytorycznie. Skutkiem przyjęcia w przepisach i stosowania w praktyce podziału ewidencji księgowej jednostki samorządu terytorialnego na budżet i urząd – jako odrębne podmioty – jest także zatrudnianie powołanego przez radę gminy skarbnika jst oraz głównego księgowego urzędu. W jednostce samorządu terytorialnego skarbnik powinien być odpowiedzialny za prowadzenie ewidencji księgowej urzędu. Zatrudnienie głównego księgowego urzędu ogranicza uprawnienia skarbnika. Wprawdzie przepisy ustawy o finansach publicznych mówią o skarbniku, jako głównym księgowym budżetu (SIC!); formalnie głównym księgowym można być tylko jednostki (podmiotu), a nie obszaru działalności.

W ślad za zmianami wprowadzonymi ustawą z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. Nr 157 poz. 1240), która w odmienny sposób od poprzednich ustaw reguluje wiele zagadnień gospodarki finansowej

podmiotów sektora finansów publicznych, w 2010 r. w ramach realizacji delegacji ustawowej wyrażonej w art. 40 ust. 4 ustawy przyjęto akty wykonawcze do ustawy dotyczące prowadzenia rachunkowości budżetowej. Do szczególnych unormowań prawnych w zakresie rachunkowości budżetowej należą następujące akty prawa:

- rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, państwowych funduszy celowych oraz państwowych jednostek budżetowych mających siedzibę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 128 poz. 861),
- rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 25 października 2010 r. w sprawie zasad rachunkowości oraz planów kont dla organów podatkowych jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. Nr 208 poz. 1375).

Szczególne znaczenie dla prowadzenia rachunkowości w jednostkach sektora finansów publicznych ma rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r., gdyż prezentuje kluczowe, a jednocześnie specyficzne zagadnienia rachunkowości głównych podmiotów sektora finansów publicznych nie mających osobowości prawnej oraz jednostek samorządu terytorialnego. Drugie z wymienionych rozporządzeń Ministra Finansów pełni rolę uzupełniającą, gdyż uszczegóławia zasady ewidencji rachunkowej organów podatkowych. Aby ocenić, czy rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 właściwie wypełnia swoją funkcję należy odwołać się do regulacji ustawy o finansach publicznych w zakresie rachunkowości budżetowej oraz dokonać analizy przepisów rozporządzenia z punktu widzenia ich zgodności z merytorycznymi zasadami rachunkowości i gospodarki finansowej także unormowanych innymi aktami prawnymi.

Według art. 40 ustawy o finansach publicznych jednostki sektora finansów publicznych prowadzą rachunkowość zgodnie z przepisami ustawy z dnia 29 września 1994 o rachunkowości (tekst jednolity D. U z 2009 r. Nr 152 poz. 1223), z uwzględnieniem zasad określonych właśnie w ustawie o finansach publicznych. Przywołany art. 40 ustawy o finansach publicznych jednocześnie stanowi, że plany kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, państwowych funduszy celowych oraz państwowych jednostek budżetowych mających siedzibę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej powinny uwzględniać przestrzeganie następujących zasad:

- 1) dochody i wydatki ujmuje się w terminie ich zapłaty, niezależnie od rocznego budżetu, którego dotyczą,
- 2) ujmuje się również wszystkie etapy rozliczeń poprzedzające płatność dochodów i wydatków, a w zakresie wydatków i kosztów – także zaangażowanie środków,

- 3) odsetki od nieterminowych płatności nalicza się i ewidencjonuje nie później niż na koniec każdego kwartału,
- 4) wyceny składników aktywów i pasywów wyrażonych w walutach obcych dokonuje się nie później niż na koniec kwartału.

Ponadto przepisy art. 40 ust 3 ustawy stanowią, że szczególne zasady rachunkowości dla jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych oraz tzw. budżetów państwa i jednostki samorządu terytorialnego dotyczą:

- 1) ewidencji wykonania budżetu,
- 2) ewidencji wykonania budżetu w układzie zadaniowym (ten przepis obowiązuje od 1 stycznia 2012 r.),
- 3) ewidencji aktywów trwałych stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego,
- 4) wyceny poszczególnych składników aktywów i pasywów,
- 5) sporządzania sprawozdań finansowych oraz odbiorców tych sprawozdań.

Przytoczone wyżej przepisy art. 40 ustawy o finansach publicznych dokładnie określają ramy szczególnych zasad rachunkowości budżetowej i jednocześnie zobowiązują jednostki organizacyjne i jednostki samorządu terytorialnego do stosowania przepisów ustawy o rachunkowości we wszystkich innych sprawach dotyczących ewidencji i sprawozdawczości nie objętych szczególnymi zasadami rachunkowości. Wytyczne zawarte w art. 40 powinny respektować przepisy wymienionych wyżej rozporządzeń Ministra Finansów w sprawie rachunkowości budżetowej

Analiza przepisów rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca wskazuje, że w porównaniu do uchylonego rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 28 lipca 2006 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz niektórych jednostek sektora finansów publicznych (Dz.U. Nr 142 poz. 1020) wprowadzono wiele pozytywnych zmian w uregulowaniach merytorycznych zagadnień rachunkowości budżetowej wynikających z:

- nowych uregulowań wprowadzonych ustawą z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych,
- konieczności wyeliminowania błędnych rozwiązań zagadnień rachunkowości budżetowej występujących w uchylonym rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 28 lipca 2006 r.

Tylko wnikliwa analiza nowych uregulowań prawnych w zakresie rachunkowości budżetowej pozwoli ocenić poprawność tych regulacji; jednak podstawą takiej analizy powinna być ocena występujących w sektorze finansów publicznych struktur organizacyjnych, usankcjonowanych przepisami prawa.

4.3. Wycena i ewidencja aktywów trwałych stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego

Gospodarka aktywami trwałymi stanowiącymi własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego ma kluczowe znaczenie w zarządzaniu finansami publicznymi. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych do szczególnych zasad rachunkowości budżetowej zalicza ewidencję tych aktywów trwałych oraz wycenę poszczególnych składników aktywów i pasywów. Jednak rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. tych zagadnień nie normuje w wystarczającym zakresie. Poza nielicznymi wyjątkami wprowadzonymi przepisami rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r., w rachunkowości budżetowej obowiązują zasady ewidencji i wyceny składników aktywów wyrażone przepisami ustawy o rachunkowości. Dla jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych nie unormowano wyceny i ewidencji szczególnych składowych majątku, takich które występują tylko w tych podmiotach, a nie mają odzwierciedlenia w unormowaniach ustawy o rachunkowości.

Wyjątek od ogólnych zasad ewidencji majątku, wynika z wprowadzenia do rachunkowości budżetowej kategorii pozostałych środków trwałych oraz pozostałych wartości niematerialnych i prawnych. Zamysł wydzielenia z całej zbiorowości środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych będących w zarządzaniu jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych, grup składników o relatywnie małej wartości jednostkowej jest pożyteczna, gdyż udział tych składników w tych jednostkach jest istotny, więc wydzielenie w ewidencji składników pozostałych środków trwałych i pozostałych wartości niematerialnych i prawnych daje rzetelny i pełny obraz w ewidencji księgowej ich sytuacji majątkowej. Według § 6 ust. 3 rozporządzenia do pozostałych środków trwałych i pozostałych wartości niematerialnych i prawnych zalicza się te składniki majątku trwałego, które są jednorazowo, spisane w koszty podmiotu nimi gospodarującego w miesiącu przyjęcia do używania, co dotyczy:

- środków dydaktycznych służących procesowi dydaktyczno-wychowawczemu realizowanemu w szkołach i placówkach oświatowych,
- odzieży i umundurowania,
- mebli i dywanów,
- inwentarza żywego,
- środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych o wartości nieprzekraczającej wielkości ustalonej w przepisach o podatku dochodowym od osób prawnych, dla których odpisy amortyzacyjne są uznawane za koszt uzyskania przychodu w 100% ich wartości, w momencie oddania do używania.

Ze względu na jednorazowe umorzenie pozostałych środków trwałych i pozostałych wartości niematerialnych i prawnych w miesiącu oddania do

używania ich wartość bilansowa jest zerowa. Jednakże informacje o stanie tych składników majątku trwałego według wartości początkowej należy podać w danych uzupełniających do bilansu. Wydzielenie kategorii pozostałych środków trwałych i pozostałych wartości materialnych i prawnych należy ocenić pozytywnie z punktu widzenia reprezentowanej przez nie wartości informacyjnej, ale sposób rozliczenia ich umorzenia, podany w planie kont dla jednostek organizacyjnych –uznać należy za dezinformujący. Jednorazowe umorzenie środków trwałych zalicza się do zużycia materiałów i księguje na koncie 401 „Zużycie materiałów i energii”, co nie ma żadnego uzasadnienia merytorycznego i jest sprzeczne z unormowaniami ustawy o rachunkowości.

Inną kategorią charakterystyczną dla jednostek budżetowych są „zbiory biblioteczne”, ewidencjonowane na oddzielnym koncie księgi głównej, o tej samej nazwie.

Plan kont dla jednostek sektora finansów publicznych niemających osobowości prawnej przedstawiony w Rozporządzeniu z dnia 5 lipca 2010 r. pomija wiele specyficznych dla tych jednostek zagadnień ewidencji i wyceny majątku trwałego, brak jest bezpośredniego odpowiednika w unormowaniach ustawy o rachunkowości.

Do tych zagadnień zaliczyć należy ewidencję przekazania prawa wieczystego użytkowania gruntu, będącego własnością Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego. W ustawie o rachunkowości uregulowano sprawę otrzymanego lub zakupionego prawa wieczystego użytkowania gruntu, przez zaliczenie tych składników majątkowych do środków trwałych jednostki nabywającej prawo wieczystego użytkowania gruntu, natomiast ustanowienie i przekazanie tego prawa przez właściciela gruntu, którym może być podmiot publiczny nie jest uregulowane przepisami ustawy o rachunkowości, gdyż stanowi szczególnie przypadek, który powinien być unormowany przez akty prawne z zakresu rachunkowości budżetowej. W praktyce funkcjonowania podmiotów sektora finansów publicznych, ewidencja przekazania prawa wieczystego użytkowania w większości przypadków jest pomijana, a grunty przekazane w wieczyste użytkowania pozostają w ewidencji jednostki budżetowej. Taki stan ewidencji gruntów wypacza jego faktyczną wartość, gdyż prawo wieczystego użytkowania w swojej treści ekonomicznej jest zbliżone do prawa własności, w związku z tym ustanowienie prawa użytkowania wieczystego powinno pociągać za sobą wyksięgowanie gruntu przekazanego z ksiąg rachunkowych podmiotu⁹.

Specyficznym zagadnieniem jest także ewidencja majątku Skarbu Państwa, którym z mocy prawa gospodarują powiaty będące samorządowymi jednostkami terytorialnymi. Powiaty w zastępstwie Skarbu Państwa gospodarują i prowadzą ewidencję geodezyjną państwowych nieruchomości znajdujących się na ich terenie. Zakres uprawnień do rozporządzania nie-

⁹ W. Rup, *Wzory księgowania w jednostce budżetowej*, wydanie 3, Oddk, Gdańsk 2012, s. 59.

ruchomościami Skarbu Państwa przez powiat upoważnia do stwierdzenia, że sprawuje on kontrolę nad tym majątkiem, co z kolei powoduje ujęcie tych nieruchomości w składniach majątkowych powiatu, gdyż zgodnie z definicją środków trwałych przedstawioną w ustawie o rachunkowości, warunkiem koniecznym i dostatecznym uznania środków trwałych za aktywa jednostki jest sprawowanie nad nimi kontroli. Z drugiej strony powiaty nie posiadają żadnych uprawnień właścicielskich w stosunku do nieruchomości Skarbu Państwa, którymi gospodarują. Nieuregulowanie tego zagadnienia w przepisach prawa powoduje, że w większości przypadków nie są zawiadencjonowane w księgach rachunkowych te składniki majątkowe, co także nie daje pełnego obrazu stanu ich aktywów. Rozwiązaniem tej kwestii może być zalecenie ujęcia nieruchomości Skarbu Państwa w aktywach powiatu z jednoczesnym odzwierciedleniem jego wartości po stronie pasywów jako zobowiązania określane „Fundusz majątku Skarbu Państwa”

Rozstrzygnięcia rozporządzenia Ministra Finansów pomijają także sprawy sposobu zaliczania składników majątkowych, a zwłaszcza nieruchomości, będących własnością Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego do aktywów jednostki budżetowej lub zakładu budżetowego, używających tych nieruchomości przy realizacji wyznaczonych im zadań statutowych zaspokajających potrzeby społeczne. Ustawa o nieruchomościach określa w art. 18 formy prawne, w jakich jednostki organizacyjne mogą używać nieruchomości. W unormowaniach rachunkowości budżetowej nie ustalono, które z tych form uprawniają jednostkę budżetową do zaliczenia wykorzystywanych nieruchomości do swoich aktywów. Taką podstawą jest trwały zarząd, na podstawie którego jednostka organizacyjna dysponuje nieruchomością, ale inne formy prawne wymienione w art. 18 ustawy o gospodarce nieruchomościami nie zostały ujęte w omawianym rozporządzeniu.

Majątek jednostki budżetowej, w szczególności nieruchomości, który nie został wydzielony dla jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej jest ujmowany w księgach rachunkowych urzędu jednostki samorządu terytorialnego, co wskazuje, że traktowanie urzędu jako odrębnej jednostki organizacyjnej jest nieuprawnione, gdyż działalność urzędu odnosi się wprost do jednostki samorządu terytorialnego jako osoby prawnej, która jest także jednostką w sensie przypisanym temu pojęciu przez art. 2 ustawy o rachunkowości.

Kwestie wyceny majątku trwałego w jednostkach budżetowych i samorządowych zakładach budżetowych regulują przepisy § 6 ust. 1 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r., w myśl których „środki trwałe stanowiące własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego otrzymane nieodpłatnie, na podstawie decyzji właściwego organu, mogą być wycenione w wartości określonej w tej decyzji”. Jednak w przywołanym przepisie nie rozstrzygnięto metod wyceny środków trwałych

przy wydaniu decyzji o ich przekazaniu. Nie przedstawiono także kwestii ustalenia wartości początkowej środków trwałych przekazywanych pomiędzy jednostkami organizacyjnymi Skarbu Państwa lub w ramach tej samej jednostki samorządu terytorialnego. Ogólna zasada obowiązująca w rachunkowości, według której wartość początkową używanych środków trwałych ustala się w cenie ich nabycia, bądź w wartości godziwej nie ma zastosowania w tym przypadku, gdyż takie przekazanie jest nieodpłatne. Dla zachowania ciągłości ewidencji środków trwałych w kolejnych jednostkach organizacyjnych, gdy nie występuje zmiana uprawnień właścicielskich, przyjęcie środków trwałych w nowej jednostce organizacyjnej powinno być zaewidencjonowane według dotychczasowej wartości początkowej i dotychczasowego umorzenia. Brak rozwiązania tej kwestii w unormowaniach rachunkowości budżetowej jest powodem stosowania nieuzasadnionych merytorycznie metod wyceny i ustalania wartości początkowej składników mienia przejętych nieodpłatnie przez jednostki budżetowe i samorządowe zakłady budżetowe, według nowej wartości początkowej i z pominięciem naliczonego dotychczasowego umorzenia. Przepisy rozporządzenia nie odróżniają „nieodpłatnego otrzymania” składników majątku trwałego od innej jednostki organizacyjnej od otrzymanej darowizny majątku od podmiotu zewnętrznego. W drugim przypadku pozyskanie środków trwałych w wyniku czynności cywilno-prawnych powinno być oparte na ogólnych zasadach wyceny przewidzianych dla pozyskanych składników majątku, czyli wartość początkowa powinna być ustalona według wartości godziwej – takich samych lub podobnych – składników majątku.

Zgodnie z zasadami ewidencji na koncie 760 „Pozostałe przychody operacyjne”, przewidzianymi w planie kont dla jednostek organizacyjnych w Rozporządzeniu z dnia 5 lipca przychody ze sprzedaży środków trwałych, wartości niematerialnych i prawnych i inwestycji księguje się na stronie Ma konta 760, takie podejście jest zgodne z unormowaniami ustawy o rachunkowości. Z kolei opis do zasad funkcjonowania konta 800 „Fundusz jednostki” przewiduje księgowanie na stronie Wn konta 800 wartości sprzedanych i nieodpłatnie przekazanych środków trwałych i inwestycji. Przyjęta w planie kont dla jednostek organizacyjnych metoda rozliczenia sprzedaży środków trwałych i innych składników majątku trwałego jest błędna merytorycznie i narusza obowiązującą w rachunkowości zasadę współmierności kosztów i przychodów, w myśl której przychodom ze sprzedaży należy przeciwstawić koszty tej sprzedaży w rachunku zysków i strat¹⁰. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. wpływy ze sprzedaży składników majątku trwałego odnosi na zwiększenie przychodów, natomiast koszty tej sprzedaży, czyli wartość netto sprzedanych składników majątku ewidencjonuje się na zmniejszenie funduszu jednostki, z pominięciem rachunku zysków i strat, co należy uznać za błędne rozwiązanie.

¹⁰ W. Rup, *Sprawozdanie finansowe za 2012 r.*, Oddk, Gdańsk 2012, s. 143.

4.4. Ewidencja wykorzystania środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej w budżecie jednostki samorządu terytorialnego i w jednostkach budżetowych

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. rozdzieliło zasady ewidencji wykonania budżetu państwa i budżetu jednostki samorządu terytorialnego, co było następstwem wprowadzenia przez ustawę z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych nowej kategorii finansów publicznych, jaką są środki europejskie, pochodzących z funduszy strukturalnych lub Funduszu Spójności Unii Europejskiej. Zasady gospodarki środkami europejskimi zostały określone w rozdziale ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych. W myśl tych przepisów kategoria środków europejskich dotyczy tylko budżetu państwa, a dochody i wydatki ze środków europejskich są rozliczane w budżecie państwa odrębnie w stosunku do środków krajowych, a więc w budżecie państwa obecnie występują dwa oddzielne budżety środków pochodzenia krajowego i środków europejskich. Ten drugi budżet obejmuje także środki zagraniczne niepodlegające zwrotowi, które są środkami innymi niż pochodzące z budżetu Unii Europejskiej.

Takie podejście nie jest zgodne z tradycyjną liberalną zasadą jedności budżetu, ale wynika z ewolucji finansów publicznych. Główną przyczyną wyodrębnienia środków europejskich w budżecie państwa jest stosowanie w przypadku tych środków innych procedur rozliczenia. W załączniku nr 1 do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r., w którym przedstawiono plan kont dla budżetu państwa prawidłowo odzwierciedlono w zasadach ewidencji księgowej, zasady gospodarki i rozliczenia środków europejskich

W budżecie jednostki samorządu terytorialnego, w myśl regulacji planu kont dla budżetu jednostki samorządu terytorialnego, stanowiącego załącznik nr 2 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. środki pochodzące z funduszy strukturalnych oraz Funduszu Spójności Unii Europejskiej przekazane jednostce samorządu terytorialnego stają się środkami budżetu tej jednostki zrównanymi ze środkami budżetowymi, pochodzącymi z innych źródeł krajowych. W ten sposób w budżecie jednostki samorządu terytorialnego zachowana jest zasada jedności budżetu, a w szczególności respektuje przepisy art. 4 ustawy z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (tekst jednolity: D.U. z 2010 r. Nr 80 poz. 526 z późn. zm.). Jednocześnie z planu kont dla budżetu jednostki samorządu terytorialnego usunięto konta księgi głównej służące ewidencji i rozliczeniu tzw. funduszy pomocowych. Wprowadzenie kategorii funduszy pomocowych rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 28 lipca 2006 r. dezintegrowało rozliczenie wykonania budżetu jednostki samorządu terytorialnego oraz stało w sprzeczności z przepisami ustawy z dnia 13 listopada

2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego. Posługiwanie się kategorią funduszy pomocowych do końca 2010 r. w ewidencji wykonania budżetu jednostki samorządu terytorialnego skutkowało obliczeniem wyniku wykonania budżetu, bez uwzględnienia środków funduszy pomocowych, a więc pochodzących z funduszy strukturalnych oraz Funduszu Spójności¹¹. Jednocześnie nadwyżka lub niedobór wykonania budżetu wykazany w sprawozdaniu budżetowym Rb-NDS, zgodnie instrukcją przygotowania tego sprawozdania (rozporządzenia Ministra Finansów w sprawie sprawozdawczości budżetowej z dnia 27 czerwca 2006 r. (Dz.U. Nr 115 poz. 781 z późn. zm.) – była obliczona prawidłowo, gdyż obejmowała środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej, ale reprezentowała inną wartość, niż wykazana w bilansie wykonania budżetu sporządzonym według zasad przedstawionych w rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 28 lipca 2006 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz niektórych jednostek sektora finansów publicznych (Dz.U. Nr 142 poz. 1020 z późn. zm.). Prezentacja tego zagadnienia dowodzi niekonsekwencji, jaka panowała w rachunkowości wykonania budżetu do 2010 r. w zakresie rachunkowości i sprawozdawczości wykonania budżetu jednostki samorządu terytorialnego środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej. Nowe rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. te błędy usuwa, dzięki zaliczeniu środków pochodzących z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności do środków budżetu jednostki samorządu terytorialnego. Jednocześnie zapewnia poprawną prezentację wyniku wykonania budżetu w sprawozdaniu – bilans wykonania budżetu i w sprawozdaniu budżetowym Rb-NDS.

4.5. Kategoria środków niewygasłych i ich ewidencja w budżecie jednostki samorządu terytorialnego i w jednostkach budżetowych

Kategoria środków niewygasłych jest stosowana w polskim prawie o finansach publicznych od 2005 r., co świadczy o elastyczności w planowaniu finansowym, pozwalającym racjonalizować wydatki budżetowe. W wykonywaniu wydatków budżetowych obowiązuje generalna zasada wyrażona w art. 181 ust. 1 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, w myśl której: niezrealizowane kwoty wydatków budżetu państwa wygasają z upływem roku budżetowego. Jednocześnie przepisy art. 181 wprowadzają od tej zasady wyjątki, a mianowicie „Nie później niż do dnia 15 grudnia roku budżetowego Rada Ministrów może ustalić, w drodze rozporządzenia, po uzyskaniu w tej sprawie opinii sejmowej komisji właściwej do spraw budżetu, wykaz oraz plan finansowy wydatków”, do których nie stosuje się

¹¹ W. Rup, Nowe zasady rachunkowości budżetowej, Oddk, Gdańsk 2011, s. 21–22.

przepisów art. 181 ust. 1 ustawy. Ostateczny termin realizacji wydatków niewygasłych z końcem roku budżetowego powinien być określony w rozporządzeniu, z terminem nie dłuższym niż 31 marca następnego roku budżetowego. Środki finansowe na wydatki niewygasłe z końcem roku, Minister Finansów, w terminie do dnia 31 grudnia roku budżetowego, przekazuje na wyodrębniony rachunek wydatków centralnego rachunku bieżącego budżetu państwa.

Identyczne zasady ponoszenia wydatków z budżetu jednostki samorządu terytorialnego stanowią przepisy art. 263 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, które mówią że niezrealizowane kwoty wydatków budżetu jednostki samorządu terytorialnego wygasają z upływem roku budżetowego, oprócz wydatków niewygasłych określonych przez organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego w drodze uchwały. Taka uchwała, z wykazem wydatków niewygasłych z końcem roku budżetowego, określa ostateczny termin dokonania każdego wydatku ujętego w tym wykazie w następnym roku budżetowym. Ostateczny termin dokonania wydatków, które nie wygasają z upływem roku budżetowego, upływa 30 czerwca roku następnego. Gromadzone są one na wyodrębnionym subkoncie podstawowego rachunku bankowego jednostki samorządu terytorialnego, zgodnie z art. 263 ust. 6.

Ewidencja wydatków niewygasłych jest niewłaściwie uregulowana w planie kont dla budżetów jednostek samorządu terytorialnego ujętym w załączniku nr 2 do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. Do ewidencji wydatków niewygasłych przyjęto konta 903 i 904 funkcjonujące zgodnie z opisem zawarty w planie kont:

Konto 903 – „Niewykonane wydatki” „służy do ewidencji niewykonanych wydatków zatwierdzonych do realizacji w latach następnych. Na stronie Wn konta 903 ujmuje się wartość niewykonanych wydatków zatwierdzonych do realizacji w latach następnych w korespondencji z kontem 904. Pod datą ostatniego dnia roku budżetowego saldo konta 903 przenosi się na konto 961”.

16) Konto 904 – „Niewygasające wydatki” „służy do ewidencji niewygasających wydatków.

Na stronie Wn konta 904 ujmuje się:

- 1) wydatki jednostek budżetowych dokonane w ciężar planu niewygasających wydatków, na podstawie ich sprawozdań budżetowych w korespondencji z kontem 225,
- 2) przeniesienie niewykorzystanych niewygasających wydatków na dochody budżetowe.

Na stronie Ma konta 904 ujmuje się wielkość zatwierdzonych niewygasających wydatków.

Konto 904 może wykazywać saldo Ma do czasu zrealizowania planu niewygasających wydatków lub do czasu wygaśnięcia planu niewygasających wydatków”.

Opis zasad funkcjonowania konta 903, mówi że na tym koncie księguje się wartość wydatków niewygasłych, wynikającą z odpowiedniej uchwały organu stanowiącego jednostki samorządu terytorialnego w korespondencji z kontem 904. Księgowanie wydatków niewygasłych nie jest więc skorelowane z przekazaniem środków finansowych na wyodrębniony rachunek bankowy ewidencjonowany na koncie księgowym 135 „Rachunek środków na niewygasające wydatki”.

Przekazanie wydatków na konto 135 z konta 133 „Rachunek budżetu” jest księgowaniem równoległym i niepowiązaniem z księgowaniem operacji zaewidencjonowania wydatków niewygasłych na koncie 904. Ten sposób ewidencji wydatków niewygasłych jest niewłaściwy, gdyż na koncie 904 można zaewidencjonować wydatki niewygasłe bez przeprowadzenia przekazania tych środków z rachunku bieżącego na rachunek środków na niewygasające wydatki. Aby możliwe było powstanie wydatków niewygasłych, środki na ich sfinansowanie mają być zgromadzone na koncie 133. Jeśli jednostka nie posiada na koncie 133 środków na sfinansowanie wydatków niewygasłych w następnym roku, to nie powinna na koncie 904 księgować wydatków niewygasłych, pomimo że podjęto uchwałę organu stanowiącego w sprawie ustanowienia wydatków niewygasłych. Ponadto do ewidencji ustanowienia wydatków niewygasłych niepotrzebnie wprowadzono konto 903, które jest wykorzystane jedynie do zbilansowania operacji ustanowienia wydatków niewygasłych i po przeprowadzeniu tej operacji nie wykazuje salda w ciągu całego roku. Poprawna ewidencja faktycznego powstania wydatków niewygasłych bez stosowania konta 903 jest następująca:

- ustanowienie uchwałą organu stanowiącego wydatków niewygasłych i faktyczne przekazanie środków finansowych z rachunku budżetu powinno być księgowane na podstawie uchwały organu stanowiącego i wyciągu bankowego do konta 133. Ewidencja powinna odbywać się na kontach: 133 po stronie Ma i na koncie 961 po stronie Wn.

Wpływ środków finansowych na pokrycie w następnym roku wydatków niewygasłych na konto 135 powinien być księgowany na podstawie wyciągu bankowego do konta 135, na kontach: 135 po stronie Wn i 904 po stronie Ma.

Opisane w planie kont dla budżetu jednostki samorządu terytorialnego (załącznik nr 2 do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r.) błędy w księgowaniu wydatków niewygasających zostały przeniesione z obowiązujących wcześniej rozwiązań ewidencyjnych tych wydatków. Jednocześnie plan kont dla jednostek budżetowych, przedstawiony w załączniku nr 3 do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r., całkowicie pomija sprawę ewidencji wydatków niewygasłych w jednostkach budżetowych i w urzędzie jednostki samorządu terytorialnego, wykonujących te wydatki. W takiej sytuacji wydatki niewygasłe i ich rozliczenie

księguje się na kontach księgowych przewidzianych do ewidencji i rozliczenia wydatków bieżących i majątkowych danego roku budżetowego.

4.6. Ewidencja i rozliczenia podatku VAT w operacjach uzyskania dochodów budżetowych i poniesienia wydatków budżetowych

Plan kont dla jednostek organizacyjnych, zamieszczony w załączniku nr 3 do rozporządzenia Ministra Finansów, pomija ewidencję wielu istotnych zagadnień gospodarki finansowej podmiotów sektora finansów publicznych, w szczególności jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych. W planie kont nie przedstawiono zasad ewidencji rozliczeń i płatności podatku VAT, ani na odrębnym koncie dotyczącym tego podatku, ani też nie przypisano tych funkcji innym kontom księgi głównej z zakresu rozliczeń i rozrachunków.

Zagadnienie ewidencji podatku VAT w jednostkach budżetowych ma wpływ na wysokość dochodów i wydatków budżetowych. Przy uznawaniu dochodów i ponoszeniu wydatków obowiązuje w rachunkowości budżetowej, zgodnie z unormowaniami ustawy o finansach publicznych, zasada kasowa. W stosunku do dochodów związanych z wpływami finansowymi, obejmującymi należny podatek VAT oraz w stosunku do wydatków budżetowych, odpowiadających płatnościom zawierającym naliczony podatek od towarów i usług – stosować należy zmodyfikowaną zasadę kasową. Do dochodów należy zaliczać tylko wpływy odpowiadające przychodom netto, natomiast do wydatków zaliczać należy płatności w wielkości nieobjmującej podlegającego odliczeniu naliczonego podatku VAT. W sytuacji, gdy podatek VAT nie jest odliczany, wydatek budżetowy wyceniany jest w wartości brutto poniesionej płatności czyli łącznie z podatkiem VAT, wliczonym w cenę dostawy lub usługi. Wyjątek stanowią zapłacone przed dniem bilansowym kwoty podatku VAT naliczonego, a nie zwrócone przez Urząd Skarbowy i nierozliczone z naliczonym podatkiem VAT; traktować należy je jako wydatek budżetowy, gdyż wyrażają realne zmniejszenie zasobów pieniężnych budżetu w skali rozliczenia rocznego. Zwrócone w następnym roku kwoty podatku VAT, zaliczone w roku poprzednim do wydatków budżetowych stanowią będą dochody budżetowe. Ważnym zagadnieniem jest rozliczenie zapłaconego do Urzędu Skarbowego podatku VAT lub rozliczonego z podatkiem VAT należnym, ale niezapłaconego jednostce budżetowej przez jednostkę, której wystawiono fakturę VAT za wykonane dostawy lub usługi. W takiej sytuacji zalecane jest kwalifikowanie poniesionych wydatków na zapłacenie podatku VAT należnego na zmniejszenie uzyskanych dochodów budżetowych, odpowiadających przychodom netto z tytułu dostaw i usług. Do tych zasad rozliczenia podatku VAT dostosowane powinny być zasady ewidencji księgowej, jednak rozporządzenie Ministra Finansów

z dnia 5 lipca 2010 r. to zagadnienie pomija, co jest źródłem problemów rozliczeniowych i ewidencyjnych w wielu jednostkach budżetowych¹².

4.7. Podatki i opłaty realizowane przez organy podatkowe jednostek samorządu terytorialnego

W oddzielnym akcie prawnym, jakim jest rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 25 października 2010 r. w sprawie zasad rachunkowości oraz planów kont dla organów podatkowych jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. Nr 208 poz. 1375) unormowano rozliczenia i ewidencję podatków i opłat lokalnych pobieranych przez organy podatkowe jednostek samorządu terytorialnego. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 25 października 2010 r. jest uzupełniającym aktem prawnym w stosunku do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. i dotyczy wydzielonego obszaru działalności urzędów jednostek samorządu terytorialnego. Uregulowania tego rozporządzenia są zgodne i wewnętrznie spójne z postanowieniami Rozporządzenia z dnia 5 lipca 2010 r. Ewidencję rozliczeń i poboru podatków i opłat lokalnych prowadzi się na tych samych urządzeniach księgowych, co ewidencję innych operacji gospodarczych i finansowych, realizowanych przez organ wykonawczy przy pomocy urzędu jednostki samorządu terytorialnego. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 25 października 2010 r. przypisuje niektórym kontom dodatkowe funkcje ewidencyjne związane z rozliczeniem i realizacją podatków i opłat lokalnych oraz opisuje zasady ewidencji w księgach pomocniczych, prowadzonych do kont księgi głównej. Do ewidencji w księgach pomocniczych rozporządzenie wprowadza dwa poziomy ewidencji. Pierwszym poziomem ewidencji jest ewidencja na kontach analitycznych. Przykładem może być ewidencja analityczna prowadzona do konta 221 „Należności z tytułu dochodów budżetowych”. Dla należności z tytułu każdego podatku prowadzi się oddzielne konto np. dla podatków: rolnego, od nieruchomości, leśnego, od środków transportu. Z kolei konta analityczne dzielą się na konta ewidencji szczegółowej, na których wykazuje się należności od poszczególnych podatników.

Dwustopniowej ewidencji prowadzonej w księgach pomocniczych można uniknąć rozbudowując ewidencję w księdze głównej, dodając do księgi głównej konta odpowiadające kontom analitycznym prowadzonym dla każdego rodzaju podatku oddzielnie, co zapewniłoby większą przejrzystość ewidencji. Jednak dobór kont księgi głównej w zakresie ich liczebności i funkcji ewidencyjnych w rachunkowości budżetowej stanowi większy problem nierozwiązany w planach kont kolejnych rozporządzeń w sprawie rachunkowości budżetowej. W jednostkach sektora finansów publicznych

¹² W. Rup, *Wzory księgowania w jednostce budżetowej*, Oddk, Gdańsk 2012, s. 122–123.

stosuje się programy użytkowe w rachunkowości z wykorzystaniem techniki komputerowej, co usuwa barierę liczebności kont. Jednak tego faktu nie wykorzystano przy opracowaniu obecnie obowiązujących planów kont dla podmiotów sektora finansów publicznych.

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 25 października 2010 r. wprowadza także regulacje, naruszające ogólne zasady rachunkowości bez żadnego uzasadnienia merytorycznego. Takie odstępstwa mogą być tylko uzasadnione specyfiką działalności organów podatków i zaliczone do zakresu szczególnych zasad rachunkowości, o których mowa w art. 40 ust. 3 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych. Przykładem takich odstępstw od zasad rachunkowości jest ewidencja po stronie Wn konta zmniejszeń przychodów z tytułu wpływów podatkowych (§ 20 rozporządzenia).

„Na koncie 720 – Przychody z tytułu dochodów budżetowych ewidencjonuje się przychody z tytułu podatków w następujący sposób:

- 1) na stronie Wn konta 720 księguje się:
 - a) odpisy z tytułu podatków, w korespondencji ze stroną Ma konta 221 – Należności z tytułu dochodów budżetowych,
 - b) odpisy z tytułu należnego podatnikowi oprocentowania za nieterminowy zwrot nadpłaty, w korespondencji ze stroną Ma konta 221 – Należności z tytułu dochodów budżetowych;
- 2) na stronie Ma konta 720 księguje się:
 - a) przypisy z tytułu podatków, w korespondencji ze stroną Wn konta 221 – Należności z tytułu dochodów budżetowych,
 - b) odsetki za zwłokę i inne należności uboczne w kwocie wpłaconej – na podstawie dokumentu wpłaty, w korespondencji ze stroną Wn konta 221 – „Należności z tytułu dochodów budżetowych”. Odpisy z tytułu należności księguje się w rachunkowości jako pozostałe koszty operacyjne¹³. Odpisy z tytułu podatków są też dla organu podatkowego odpisami należności i nie występują żadne merytoryczne przesłanki, żeby je traktować w odmienny sposób niż w ustawie o rachunkowości. W przypadku odpisów z tytułu należnego podatnikowi oprocentowania za nieterminowy zwrot nadpłaty zastosowano zmniejszenie przychodów, zamiast obciążenia kosztów finansowych. Z kolei księgowanie odsetek za zwłokę w zapłacie podatków i opłat lokalnych na koncie 720 „Przychody z tytułu dochodów budżetowych” również nie ma uzasadnienia merytorycznego, gdyż ewidencję odsetek za zwłokę zgodnie z zasadami rachunkowości prowadzi się na koncie 750 „Przychody finansowe”. Jednak proponowane rozwiązania w aktach prawa normujących rachunkowość budżetową nie spowodują zmniejszenia wymogów informacyjnych stawianych ewidencji rozliczeń z tytułu podatków i opłat lokalnych.

¹³ M. Augustowska, *Komentarz do planu kont dla jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych*, wyd. 13, Oddk, Gdańsk 2012, s. 307.

Podsumowanie

Przestawiona analiza rozwiązań ewidencyjnych przyjętych w rachunkowości budżetowej unormowanej przepisami: rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, państwowych funduszy celowych oraz państwowych jednostek budżetowych mających siedzibę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 128 poz. 861) i rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 25 października 2010 r. w sprawie zasad rachunkowości oraz planów kont dla organów podatkowych jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. Nr 208 poz. 1375) wskazuje jednoznacznie na potrzebę przeprowadzania dalszych zmian w zakresie doskonalenia metod wyceny majątku, rozliczania wydatków niewygasających, ewidencji dochodów budżetowych z tytułu podatków i opłat lokalnych, podatku od towarów i usług, celem usunięcia sprzeczności oraz wyeliminowania błędnych rozwiązań ewidencyjnych naruszających bez uzasadnionej przyczyny ogólne zasady rachunkowości przedstawione w ustawie z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości. Regulacje aktów prawnych o rachunkowości budżetowej nie powinny przekraczać granic szczególnych zasad rachunkowości wyznaczonych przez art. 40 ust. 3 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych. Plany kont dla jednostek organizacyjnych zawierać powinny zasady ewidencji szczególnych zagadnień gospodarki finansowej, takich które nie mają swojego odpowiednika w ogólnych zasadach rachunkowości, a tego warunku nie spełniają rozporządzenia obecnie obowiązujące.

Bibliografia

- Augustowska M., *Komentarz do planu kont dla jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych*, wyd. 13, Oddk, Gdańsk 2012.
- Brzezin W., *Nauka, polityka i praktyka rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej Stowarzyszenia Księgowych w Polsce”, Warszawa 1995, nr 32.
- Hellich E., *Polityka bilansowa jednostek sektora publicznego w systemie globalnej gospodarki rynkowej*, [w:] *Rachunkowość wobec procesów globalizacji*, red. J. Gierusz, M. Jerzmanowska, T. Martyniuk, Gdańsk 2002.
- Majchrzycka-Guzowska A., *Finanse i prawo finansowe*, LexisNexis, Warszawa 2011.
- Podstawka M., *Finanse*, PWN, Warszawa 2010.
- Rachunkowość w jednostkach sektora finansów publicznych*, red. T. Kiziukiewicz, Difin, Warszawa 2004.

- Rup W., *Nowe zasady rachunkowości budżetowej, nowe plany kont, rachunkowość organów podatkowych jst, zasady gospodarki finansowej, komentarz z praktycznymi przykładami*, Oddk, Gdańsk 2011.
- Rup W., *Sprawozdanie finansowe za 2011 rok państwowych i samorządowych jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, jednostek samorządu terytorialnego według nowych zasad*, Oddk, Gdańsk 2011.
- Rup W., *Wzory księgowania w jednostce budżetowej według rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, państwowych funduszy celowych oraz państwowych jednostek budżetowych mających siedzibę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. nr 128, poz. 861, Oddk, Gdańsk 2010.
- Szlachta S., *Sprawozdawczość budżetowa w jednostkach sektora finansów publicznych*, Oddk, Gdańsk 2010.
- Wójtowicz W., Gorgol A., *Zarys finansów publicznych i prawa finansowego*, WoltersKluwer, Warszawa 2011.
- Zysnarska A., *Rachunkowość jednostek budżetowych i gospodarki pozabudżetowej*, Oddk, Gdańsk 2006.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jednolity z 2009 r., Dz.U. nr 152 poz. 1223 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dz.U. z 2009 r., Nr 157, poz. 1240.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 grudnia 2011 r. w sprawie sprawozdawczości budżetowej w układzie zadaniowym, Dz.U. Nr 157, poz. 1240.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, państwowych funduszy celowych oraz państwowych jednostek budżetowych mających siedzibę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. Nr 128, poz. 861.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 25 października 2010 r. w sprawie zasad rachunkowości oraz planów kont dla organów podatkowych jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. Nr 208 poz. 1375).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 lipca 2006r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz niektórych jednostek sektora finansów publicznych, Dz.U. Nr 142 poz. 1020 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie sprawozdawczości budżetowej z dnia 27 czerwca 2006 r., Dz.U. Nr 115, poz. 781 z późn. zm.

Rozdział 5

Sprawozdania finansowe jednostek sektora finansów publicznych i ich ewolucja

Uwagi wstępne

Jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych dzielą się na podmioty prawa oraz na jednostki niemające osobowości prawnej. Realizują one gospodarkę finansową na różnych poziomach dyspozycji środkami publicznymi. Dysponenci wyższego szczebla wydają decyzje i podejmują czynności w zakresie gromadzenia środków finansowych oraz ich wydatkowania i przekazywania dysponentom niższego szczebla. Gospodarka finansowa jest częścią gospodarki majątkowej. Zasady gospodarki finansowej regulują przepisy prawa, które określają sposoby i procedury gromadzenia, przekazywania i wydatkowania środków pieniężnych oraz uprawnienia i odpowiedzialność osób uczestniczących w prowadzeniu gospodarki finansowej. W jednostkach sektora finansów publicznych sprawą bardzo istotną jest przedstawienie jasnego i rzetelnego obrazu ich sytuacji finansowej i majątkowej. Zapisy w księgach rachunkowych spełniają ten postulat, pozwalają na gromadzenie informacji w oparciu o dowody księgowe, porządkowanie ich z pożądanymi punktami widzenia, opracowywanie i przedstawianie faktycznej sytuacji finansowej, a także stanu majątku jednostki. Efektem końcowym opracowania i analizy danych zawartych w księgach rachunkowych jest sprawozdanie finansowe jednostki, na które składa się: bilans, rachunek zysków i strat, zestawienie zmian w funduszu jednostki. Sposoby prezentacji informacji w sprawozdaniu finansowym wynikają z unormowań zawartych w ustawie o rachunkowości, a także z tzw. szczególnych zasad rachunkowości budżetowej prezentowanych w rozporządzeniach Ministra Finansów¹. Od 2006 r. do 2012 r. włącznie zmieniały się przepisy prawa

¹ Rozporządzenie w sprawie rachunkowości budżetowej było zmienione w 2010 r. oraz w 2012 r.

w zakresie ewidencji i sprawozdawczości w tym sektorze gospodarki, nie zawsze zapewniając przy tym spójny system informacji, ewaluując jednak w kierunku coraz dokładniejszej prezentacji sytuacji finansowej jednostek organizacyjnych.

5.1. Sprawozdawczość finansowa w systemie rachunkowości budżetowej

Zasady rachunkowości budżetowej stosują podmioty sektora finansów publicznych: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe jednostki budżetowe oraz samorządowe zakłady budżetowe. Jednostki te sporządzają sprawozdania budżetowe z wykonania zadań im powierzonych. Na podstawie ewidencji prowadzonej w księgach rachunkowych mają one także obowiązek sporządzania sprawozdania finansowego. Ponadto jednostki samorządu terytorialnego, zobowiązane są do sporządzenia sprawozdań finansowych składających się ze sprawozdań łącznych wszystkich jednostek organizacyjnych, które nie mają osobowości prawnej oraz bilansu budżetu. Podobnie dysponenci I i II stopnia w państwowym sektorze finansów publicznych sporządzają sprawozdania finansowe łączne dla wszystkich podległych im jednostek budżetowych (w budżecie państwa obowiązuje 3-stopniowy system dysponowania środkami budżetowymi). I stopień dysponentów to dysponenci części budżetowych, które odpowiadają ministerstwom; Dysponenci II stopnia to urzędy wojewódzkie; dysponent drugiego stopnia może też być dysponentem ostatecznym, Dysponentem trzeciego stopnia, ostatecznym jest państwowa jednostka budżetowa. Dysponentami środków budżetowych w samorządzie I stopnia są zarządy powiatu lub województwa, jednak jednostka budżetowa samorządowa może być dysponentem III stopnia, ostatecznym.

Rachunkowość podmiotów sektora finansów publicznych jest specyficzną dziedziną rachunkowości, która z jednej strony posiada cechy rachunkowości finansowej, wyrażające się w stosowaniu ogólnych zasad rachunkowości, a z drugiej strony rachunkowość budżetowa realizuje specyficzne zadania sektora finansów publicznych, co znajduje odzwierciedlenie w szczególnych zasadach ewidencji. Dwoisty charakter rachunkowości budżetowej znajduje swoje odzwierciedlenie w sprawozdawczości sporządzanej przez jednostki na podstawie ewidencji księgowej. Jednostki sektora finansów publicznych przygotowują sprawozdawczość w dwóch rodzajach odpowiadających obszarom prowadzonej działalności. Jednostki budżetowe oraz samorządowe zakłady budżetowe sporządzają sprawozdania budżetowe i sprawozdania finansowe.

Sprawozdania budżetowe są sprawozdaniami z realizacji planów finansowych jednostek sektora finansów publicznych, które są podstawowym dokumentem realizacji ich gospodarki finansowej. Sprawozdania budżetowe,

sporządzane według zasady kasowej odpowiadają specyficznym funkcjom realizowanym przez rachunkowość budżetową. Sprawozdania budżetowe informują, o realizacji planów finansowych poszczególnych jednostek, w szczególności planu dochodów budżetowych i planu wydatków budżetowych. Zastosowanie znormalizowanej i jednolitej dla wszystkich jednostek budżetowych klasyfikacji dochodów i wydatków budżetowych powoduje, że sprawozdania budżetowe dostarczają pełnej informacji o strukturze dochodów i wydatków budżetowych w aspekcie ich planowania i wykonania. Na podstawie danych zawartych w sprawozdaniach budżetowych możliwa jest ocena gospodarki finansowej jednostki budżetowej i samorządowego zakładu budżetowego².

Sprawozdania finansowe jednostek sektora finansów publicznych dostarczają informacji o sytuacji majątkowej jednostki, jej źródłach finansowania majątku oraz o kosztach i przychodach, wpływających na strukturę i wielkość wyniku finansowego. Sprawozdania finansowe sporządzane są przez wszystkie jednostki zobowiązane do stosowania ustawy o rachunkowości, a w szczególności jednostki mające na celu realizację zysków według zasady memoriałowej i obejmują całokształt działalności jednostki. Sprawozdania finansowe dają pełny obraz sytuacji ekonomicznej jednostki i dlatego są nieodzownym elementem rachunkowości podmiotów sektora finansów publicznych, pomimo że te jednostki poza samorządowymi zakładami budżetowymi nie prowadzą działalności gospodarczej. Aby sprawozdania finansowe jednostek sektora finansów publicznych były w pełni użyteczne, powinny prawidłowo uwzględniać specyfikę funkcjonowania jednostek sektora finansów publicznych³. Do 2006 r. te jednostki w ramach sprawozdawczości finansowej miały obowiązek sporządzać tylko bilans, co było zdecydowanie niewystarczającym źródłem informacji o sytuacji ekonomicznej jednostki. Rozszerzenie zakresu sprawozdawczości finansowej o rachunek zysków i strat oraz zestawienie zmian w funduszu jednostki, było koniecznym i pożytecznym rozwiązaniem w rozwoju rachunkowości budżetowej. Efektywność informacji dostarczanych przez sprawozdania była i jest uzależniona od harmonizacji celów i wzorów sprawozdawczości finansowej, a w szczególności od opracowanego planu kont.

Bilans wykonania budżetu spaja rachunkowość budżetową, ze sprawozdawczością finansową. Jako specyficzne sprawozdanie finansowe bilans wykonania budżetu podporządkowany jest prezentacji strumieni pieniężnych dochodów i wydatków budżetowych. Gospodarka finansowa, jako fragment całokształtu gospodarki majątkowej jednostki, dzięki bilansowi wykonania budżetu zostaje wkomponowana w całą gospodarke majątkową.

² S. Szlachta, *Sprawozdawczość budżetowa w jednostkach sektora finansów publicznych*, Gdańsk 2010, s. 7 i 8.

³ A. Zysnarska, *Rachunkowość jednostek budżetowych i gospodarki pozabudżetowej*, Gdańsk 2006, s. 171.

Specyfika rachunkowości budżetu wynika z uwarunkowań struktury organizacyjnej jednostki samorządu terytorialnego oraz metod ewidencji wykonywania budżetu. Przedmiotem ewidencji wykonania budżetu są wszystkie operacje finansowe i rozliczeniowe, związane z wykonaniem budżetu w skali całej jednostki samorządu terytorialnego realizowanego przez organ wykonawczy. Za wykonywanie budżetu odpowiedzialny jest bezpośrednio organ wykonawczy, który realizuje budżet przy pomocy urzędu jednostki samorządu terytorialnego lub jednostek budżetowych, otrzymujących środki z rachunku budżetu na powierzone do realizacji zadania, jak również realizujących dochody przekazywane na rachunek budżetu. Przy wyznaczeniu budżetu, jako odrębnego obszaru ewidencyjnego jednostki samorządu terytorialnego, przyjęto traktować urząd jednostki samorządu terytorialnego tak jak oddzielną jednostkę organizacyjną, co nie jest uzasadnione merytorycznie w świetle przepisów art. 3 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 2. ust. 1 pkt 4 ustawy o rachunkowości, jednak takie rozstrzygnięcie ma określone konsekwencje dla granic obszaru objętego ewidencją budżetu wykonania budżetu. Przedmiotem ewidencji w księdze rachunkowej budżetu jest przepływ środków finansowych z rachunku i na rachunek budżetu oraz rozliczenie tych środków na podstawie sprawozdań o dochodach i wydatkach budżetowych jednostek budżetowych i urzędu jst. Oprócz dochodów i wydatków budżetowych, w budżecie rejestruje się przychody i rozchody budżetu, także wykonywane z rachunku budżetu, określanego jako rachunek podstawowy jednostki samorządu terytorialnego.

5.2. Ewolucja systemu normatywnego sprawozdawczości finansowej

Normy prawne precyzujące zasady rachunkowości budżetowej regulują kolejno wprowadzane rozporządzenia Ministra Finansów, jako przepisy wykonawcze do ustawy o finansach publicznych. Jednocześnie jednostki budżetowe i samorządowe zakłady budżetowe zobowiązane są do stosowania przepisów ustawy o rachunkowości, z wyjątkiem rozdziałów odnoszących się do sprawozdań finansowych. Zagadnienia sprawozdań finansowych dla jednostek sektora finansów publicznych regulują szczególne unormowania prawne rozporządzeń Ministra Finansów w sprawie prowadzenia rachunkowości budżetowej

W latach 2006–2010 obowiązywało rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 lipca 2006 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz niektórych jednostek sektora finansów publicznych (Dz.U. Nr 142, poz. 1020 z późn. zm.). Do czasu wprowadzenia tego rozporządzenia jednostki budżetowe i samorządowe zakłady budżetowe w ramach sprawozdawczości finansowej zobowiązane były do sporządzania tylko bilansu.

Od 2006 r. do sprawozdań finansowych jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej dodano rachunek zysków i strat oraz zestawienie zmian w funduszu jednostki. Były to zmiany przełomowe dla sprawozdawczości finansowej, gdyż objęły całokształt zagadnień rachunkowości w jednostkach sektora finansów publicznych, których zakres porównywalny jest ze sprawozdaniami w jednostkach prowadzących działalność gospodarczą, działającymi w celu realizacji zysku. Jednostki sektora finansów publicznych objęły od 2006 sprawozdawczością procesy powstawania wyniku finansowego oraz kształtowania funduszy własnych.

W 2008 wprowadzono nowelizację przepisów o rachunkowości budżetowej rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 15 kwietnia 2008 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz niektórych jednostek sektora finansów publicznych (Dz.U. Nr 72 poz. 422). W zakresie sprawozdań finansowych nowelizacją z roku 2008 wprowadzono nowy wzór sprawozdania – zestawienie zmian w funduszu jednostki. Wyeliminowano w nim błąd w układzie pozycji tego sprawozdania obecny w dotychczasowym wzorze, w którym to pomyłono dwa pojęcia – fundusz i fundusz jednostki. W znowelizowanym rozporządzeniu fundusz (zgodnie ze wzorem bilansu) jest pojęciem obejmującym wszystkie fundusze własne, czyli fundusz jednostki, zwiększony lub zmniejszony o wynik finansowy bieżącego roku; w tym rozporządzeniu uwzględniono także fundusz mienia zlikwidowanych jednostek, czego nie ujęto w poprzednim rozporządzeniu. Natomiast fundusz jednostki jest pojęciem węższym, oznacza źródło finansowania majątku otrzymanego przez jednostkę budżetową ze Skarbu Państwa. Ta nowelizacja rozporządzenia Ministra Finansów z 28 lipca 2006 r. na układ i strukturę sprawozdania finansowego i jego poszczególne części istotnego wpływu nie miała.

W związku z wprowadzeniem ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, która zastąpiła dotychczas obowiązującą ustawę, zobowiązano się do wprowadzania nowych aktów wykonawczych do nowej ustawy, także w zakresie rachunkowości budżetowej. W tym celu przyjęto rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, państwowych funduszy celowych oraz państwowych jednostek budżetowych mających siedzibę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 128 poz. 861) zastępujące poprzednie rozporządzenie. Zmiany wprowadzono do układu pozycji poszczególnych części sprawozdania, co było następstwem zmiany niektórych zasad rachunkowości budżetowej. Wyeliminowano konto Pokrycie amortyzacji zniekształcające wynik finansowy. Wyeliminowano z bilansu pozycje Funduszy Pomocowych.

Do 2010 r. sporządzano sprawozdania łączne oddzielnie dla wszystkich jednostek budżetowych i oddzielne sprawozdanie dla wszystkich samorządowych zakładów budżetowych działających w ramach danej jednostki samorządu terytorialnego. Od 2010 r. robi się wspólne łączne sprawozdanie finansowe dla jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych w skali całej jednostki samorządu terytorialnego. Natomiast w budżecie państwa łącznemu sprawozdaniu podlegają wyłącznie jednostki budżetowe, dysponenci środków budżetowych I i II stopnia – ministerstwa, urzędy wojewódzkie (ewentualnie placówki). Zmieniono metodykę sporządzania sprawozdań łącznych. Ustalono nowy zakres jednostek objętych sprawozdaniami łącznymi, jak również metodę sporządzania sprawozdań łącznych, poprzez zastosowanie wyłączeń z tytułu wzajemnych rozliczeń⁴.

Przepisy przejściowe rozporządzenia nie precyzowały terminu wdrażania nowej sprawozdawczości finansowej, co należy uznać za istotny mankament, w sytuacji wdrożenia nowych zmienionych wzorów poszczególnych części sprawozdania finansowego. W związku z tym przyjęto, że dopiero za 2011 r. sporządza się sprawozdania finansowe według nowych wzorów zawartych w załącznikach 5–10 do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. Pojawiła się niejednoznaczność w zakresie porównywalności danych sprawozdań za 2010 i 2011r., gdyż przepisy przejściowe rozporządzenia stanowiły, że „Do ewidencji zdarzeń w roku obrotowym 2010, z wyjątkiem zdarzeń dotyczących wykonania budżetu środków europejskich, stosuje się przepisy dotychczasowe”, co uzasadniało przygotowanie sprawozdań finansowych za 2010 r. według wzorów dotychczas obowiązujących, pomimo że rozporządzenie obowiązywało 14 dni od dnia ogłoszenia. Nie byłoby poprawne merytoryczne przy stosowaniu do końca 2010 r. dotychczasowych zasad rachunkowości budżetowej, przygotowanie sprawozdań finansowych według nowych wzorów.

Zmiany w sprawozdaniach finansowych wynikały z: wprowadzenia nowych lub wycofania dotychczasowych pozycji sprawozdania oraz niekiedy przyjęcia nowego znaczenia niektórych pozycji sprawozdania finansowego, zgodnie z nowym planem kont. Skutkiem tych zmian we wzorach sprawozdań finansowych była nieporównywalność danych sprawozdania finansowego, opracowanego według wcześniej obowiązujących wzorów (za 2010) i sprawozdania sporządzonego według wzorów zamieszczonych w rozporządzeniu Ministra Finansów z 5 lipca 2010 r. Należało przyjąć określoną politykę rachunkowości, przez którą należy rozumieć całą sferę normalizacji rachunkowości, w celu określenia zarówno ogólnych, jak i szczegółowych zasad rachunkowości w danym państwie w pewnym okresie. Wyznaczony

⁴ W. Rup, *Sprawozdanie finansowe za 2011 rok państwowych i samorządowych jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, jednostek samorządu terytorialnego według nowych zasad*, Gdańsk 2011, s. 10.

porządek prawny w skali krajowej i międzynarodowej wyznacza możliwe procedury normalizacji⁵. W sprawozdaniu finansowym za 2011 r. rozwiązać należało problem prezentacji danych za rok poprzedzający rok sprawozdawczy, żeby zachować zasadę ciągłości w rachunkowości. Podstawowa zasada prezentacji danych w zmienionych sprawozdaniach finansowych jest uregulowana przepisami art. 8 ust. 2 ustawy o rachunkowości: „W celu rzetelnego i jasnego przedstawienia sytuacji jednostka może, ze skutkiem od pierwszego dnia roku obrotowego, bez względu na datę podjęcia decyzji, zmienić dotychczas stosowane rozwiązania na inne, przewidziane ustawą. Zmiana dotychczas stosowanych rozwiązań wymaga również określenia w informacji dodatkowej wpływu tych zmian na sprawozdania finansowe wymagane innymi przepisami prawa, jeżeli zostały one sporządzone za okres, w którym powyższe rozwiązania uległy zmianie. W przypadku takim należy w sprawozdaniu finansowym jednostki za rok obrotowy, w którym zmiany te nastąpiły, podać przyczyny tych zmian, określić liczbowo ich wpływ na wynik finansowy oraz zapewnić porównywalność danych sprawozdania finansowego dotyczących roku poprzedzającego rok obrotowy, w którym dokonano zmian”⁶.

Podstawowa zasada zachowania porównywalności danych z roku na rok jest w przepisach ustawy wyrażona jednoznacznie, ale problem dotyczy sposobu realizacji tego wymogu. Jeśli prezentację zmian ogranicza się tylko do ujawnienia tych zmian wyłącznie w informacji dodatkowej, pozostawiając bez zmian dane w poszczególnych pozycjach sprawozdania za rok ubiegły, to stosuje się podejście prospektywne, które w sposób ogólny jest wyrażone w cytowanym przepisie art. 8 ust. 2 ustawy o rachunkowości. **Podejście prospektywne** nie mogło mieć zastosowania do prezentacji danych za rok ubiegły, gdyż nie dostarcza informacji niezbędnych do porównania z danymi w sprawozdaniach za 2011 jednostek sektora finansów publicznych, gdyż zmieniła się treść poszczególnych pozycji, a nowy wzór sprawozdania niektóre pozycje pomija. W tej sytuacji należało odwołać się do unormowań międzynarodowych standardów rachunkowości, do czego upoważniają przepisy art. 3 ust. 1 pkt. 11 ustawy o rachunkowości, w myśl których przyjęte przez jednostkę w polityce rachunkowości rozwiązania powinny być dopuszczalne ustawą, w tym także dopuszczalne przez międzynarodowe standardy rachunkowości, zapewniając wymaganą jakość sprawozdań finansowych oraz przepisy art. 10 ust. 3 ustawy w brzmieniu: „w sprawach nieuregulowanych przepisami ustawy, przyjmując zasady (politykę) rachunkowości, jednostki mogą stosować krajowe standardy rachun-

⁵ W. Brzezina, *Nauka, polityka i praktyka rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej Stowarzyszenia Księgowych w Polsce”, Warszawa 1995, nr 32.

⁶ Ustawa z dnia 29 września o rachunkowości, tekst jednolity z 2009 r., Dz.U. Nr 152, poz. 1223, art. 8 ust. 2

kowości wydane przez Komitet Standardów Rachunkowości. W przypadku braku odpowiedniego standardu krajowego, jednostki zgodnie z unormowaniami ustawy o rachunkowości mogą stosować MSR”. Sposób prezentacji danych za rok ubiegły w sprawozdaniach finansowych jednostki, która zmieniła w roku sprawozdawczym zasady rachunkowości unormowano w Międzynarodowym Standardzie Rachunkowości nr 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych” w sposób następujący: „W wypadku zmiany sposobu prezentacji lub klasyfikacji pozycji sprawozdania finansowego dokonuje się przeklasyfikowania danych porównawczych” do wartości wynikającej z zasad jej obliczenia obowiązującej w roku sprawozdawczym np. w 2011 r. Uległy zmianie w podmiotach sektora finansów publicznych zasady obliczania wyniku finansowego, co pociąga za sobą konieczność obliczenia wyniku finansowego za 2010 r. według nowych zasad obowiązujących w 2011 r., ponieważ inna jest treść ekonomiczna pozycji „Wynik finansowy” w sprawozdaniu za 2010 r. i w sprawozdaniu za 2011r. Problematyce prezentacji danych porównawczych (a rok ubiegły w stosunku do roku sprawozdawczego) w sprawozdaniach finansowych jednostek, które zmieniły zasady (politykę rachunkowości) rachunkowości poświęcony jest MSR 8 „Zasady (polityka) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i korygowanie błędów”.

Zgodnie z wytycznymi MSR 8, te jednostki, które wprowadziły zmiany zasad rachunkowości w swoich sprawozdaniach finansowych do prezentacji danych porównawczych stosują „**podejście retrospektywne**”, które jak stanowi pkt. 22 MSR 8, polega na tym, że: „jednostka koryguje bilans otwarcia każdej pozycji kapitału własnego, której ta zmiana dotyczy, najwcześniejszego prezentowanego okresu oraz ujawnia inne dane porównawcze każdego okresu, tak jak gdyby zmienione zasady (polityka) rachunkowości były stosowane od zawsze”. W sprawozdaniach finansowych jednostek, które zmieniły zasady rachunkowości należy podać dane za rok ubiegły w stosunku do roku sprawozdawczego zgodnie z treścią ekonomiczną i zakresem pozycji obowiązującą w roku sprawozdawczym.

Ponadto o wprowadzonych zmianach danych za 2010 r. w sprawozdaniu za 2011 r. należy poinformować w części opisowej poszczególnych składowych (częściach) sprawozdania finansowego, wyjaśniając zasady i przyczynę przekwalifikowania pozycji sprawozdania oraz wartość pozycji przed zmianami i po uwzględnieniu tych zmian. Wskazania MSR 1 i MSR 8 są zgodne w treści merytorycznej i nakazują ujęcie przekwalifikowanych danych za rok poprzedni sprawozdania w części tabelarycznej i w części opisowej. W praktyce wiele jednostek samorządu terytorialnego nie zastosowało podejścia retrospektywnego do prezentacji danych porównawczych za 2010 w sprawozdaniach za 2011r., dowolnie przenosząc dane ze zlikwidowanych pozycji sprawozdania za 2010 r. do innych pozycji występujących w nowym wzorze sprawozdania. Przyczyną takiego podejścia był brak odpowiednich

przepisów przejściowych w rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r.⁷

Z kolei rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. znowelizowano rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 19 stycznia 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, państwowych funduszy celowych oraz państwowych jednostek budżetowych mających siedzibę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z dnia 1 lutego 2012 r. poz. 121). Nabycie wartości niematerialnych i prawnych ujęto w ewidencji jako wydatek inwestycyjny, księgując go na koncie 810 Dotacje i środki z budżetu na inwestycje oraz na Funduszu jednostki. Wprowadzono również po raz pierwszy kategorię odpisów aktualizujących środki trwale, a dochody własne jednostek budżetowych w nowym rozporządzeniu nazwano nadwyżką środków obrotowych. Zmiany nie objęły układu i treści poszczególnych części sprawozdania finansowego, jednak dotyczyły zasad rachunkowości budżetowej. W rezultacie zmienionych zasad rachunkowości zmieniła się także treść ekonomiczna niektórych pozycji poszczególnych części sprawozdania finansowego. W tym przypadku możliwe stało się zastosowanie do sprawozdań za 2012 r. podejścia perspektywnego, wynikającego z przepisu art. 8. ust. 2 ustawy o rachunkowości, ograniczając prezentację zmian do części opisowej.

Termin obowiązywania nowych rozporządzeń w sprawie rachunkowości budżetowej nie jest równoznaczny z terminem prowadzenia ewidencji według nowych zasad. Nowelizacja rozporządzenia z dnia 5 lipca 2010 r. wprowadzona rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 19 stycznia 2012 r. stosowanie nowych zasad rachunkowości unormowała w sposób następujący:

„§ 2. Przepisy rozporządzenia mają zastosowanie po raz pierwszy do sprawozdań finansowych za rok obrotowy rozpoczynający się w 2012 r.

§ 3. Kierownicy jednostek dostosowują zasady prowadzenia ewidencji do zasad określonych w niniejszym rozporządzeniu w terminie 6 miesięcy od dnia jego wejścia w życie.

§ 4. Rozporządzenie wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia”.

W tym przypadku rozwiązano jednoznacznie problem sprawozdań finansowych, ale nie określono terminu rozpoczęcia ewidencji w rachunkowości budżetowej według zasad wprowadzonych nowelizacją. Zgodnie z unormowaniami ustawy o rachunkowości art. 8 ust. 2 zmiany zasad rachunkowości można zastosować w ciągu roku obrotowego (6 miesięcy od wejścia w życie rozporządzenia), ale w stosunku do zdarzeń sprzed daty stosowania nowych reguł księgowania, przyjąć należy **zapisy dostosowujące**, które rozciągą

⁷ W. Rup, *Sprawozdanie finansowe za 2011*, op. cit., s. 20–23.

nowe zasady rachunkowości na cały rok obrotowy. Zapisy dostosowujące dotyczyły całego roku 2012 r.

5.3. Część składowe sprawozdania finansowego jednostki budżetowej i samorządowego zakładu budżetowego

Jednostki budżetowe i samorządowe zakłady budżetowe sporządzają sprawozdania finansowe według wzorów przedstawionych w załącznikach do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r., natomiast ustawa o rachunkowości w części dotyczącej sprawozdań finansowych (rozdziały 5 i 6) nie ma zastosowania do tych jednostek sektora finansów publicznych. Zakres stosowania ustawy o rachunkowości w sektorze publicznym jest zróżnicowany ze względu na różnorodność podmiotową tego sektora oraz stopień obligatoryjnych rozwiązań⁸. Obowiązek dostosowania rachunkowości podmiotów sektora finansów publicznych do wymogów zawartych w ustawie o rachunkowości oznacza przestrzeganie nadrzędnych zasad rachunkowości w celu przedstawienia rzetelnego i wiernego obrazu jednostki. W związku z tym konieczna jest systematyczna, bieżąca rejestracja operacji gospodarczych, na podstawie udokumentowanych zapisów, okresowo weryfikowanych, a także dobór właściwej metody wyceny i jej zastosowanie w weryfikacji wartości majątku i źródeł jego pochodzenia, w końcu obliczenie wyniku finansowego za dany okres i sporządzanie sprawozdań finansowych⁹.

Za prawidłowo sporządzone sprawozdanie finansowe można uznać tylko takie, które jest oparte na ewidencji z prawidłowo i rzetelnie prowadzonych ksiąg rachunkowych, zgodnie z zasadami rachunkowości. Niezbędne jest także sporządzenie inwentaryzacji na dzień bilansowy. Wyniki i rozliczenie inwentaryzacji księguje się w księgach rachunkowych roku, na który przypada dzień przeprowadzenia inwentaryzacji, czyli dzień bilansowy.

Na koniec roku budżetowego, którym jest w dla jednostek sektora finansów publicznych 31 grudnia każdego roku, jednostki budżetowe, urzędy jst oraz samorządowe zakłady budżetowe sporządzają jednostkowe sprawozdanie finansowe, które składa się z:

- 1) bilansu według wzoru ustalonego w załączniku nr 5 do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r.,
- 2) rachunku zysków i strat (wariant porównawczy), którego wzór przedstawiono w załączniku nr 7 rozporządzenia,

⁸ E. Hellich, *Polityka bilansowa jednostek sektora publicznego w systemie globalnej gospodarki rynkowej w: Rachunkowość wobec procesów globalizacji*, red. J. Gierusz, M. Jerzmanowska, T. Martyniuk, Gdańsk 2002, s. 207.

⁹ *Rachunkowość w jednostkach sektora finansów publicznych*, red. T. Kiziukiewicz, Difin, Warszawa 2004, s. 65.

3) zestawienia zmian w funduszu w zakresie ustalonym w załączniku nr 8 rozporządzenia.

Jednostka organizacyjna sporządza jedno sprawozdanie finansowe składające się z wymienionych wyżej trzech odrębnych części.

Bilans jako podstawowa część sprawozdania finansowego jednostki przedstawia informacje o stanie jej aktywów i źródłach pochodzenia majątku na ostatni dzień roku obrotowego. Jest historycznie najstarszym sprawozdaniem finansowym; głównym źródłem informacji o sytuacji ekonomicznej jednostki.

Jednostki budżetowe, aby realizować wyznaczone zadania powiązane są z budżetem metodą finansowania brutto tzn. środki finansowe na wydatki otrzymują z budżetu, a zrealizowane dochody odprowadzają na rachunek budżetu. Wyposażone są w majątek i prowadzą działalność na podstawie planu finansowego dochodów i wydatków budżetowych.

Samorządowe zakłady budżetowe nieposiadają osobowości prawnej, są wyposażone w składniki majątku trwałego w momencie powołania przez organ tworzący zakład. Zaspokajają potrzeby społeczne, swoje usługi lub produkty realizują według cen rynkowych, a z przychodów pokrywają koszty. W przypadku, gdy ich koszty są większe od przychodów, mają prawo do dotacji podmiotowych i przedmiotowych z budżetu jednostki samorządu terytorialnego. Z budżetem jst samorządowe zakłady budżetowe rozliczają się odprowadzając na rachunek budżetu nadwyżkę środków obrotowych, która kwalifikowana jest jako dochód budżetu.

Jednostki te nie mają prawa własności majątku, którym dysponują, a więc otrzymanego w momencie powołania zakładu budżetowego, jak i tego który został zakupiony ze środków własnych. Majątek jest własnością Skarbu Państwa lub jst. Zarówno jednostki budżetowe, jak i samorządowe zakłady budżetowe sprawują nad tym majątkiem kontrolę, otrzymały go w trwałe zarząd.

Układ bilansu jednostki organizacyjnej sektora finansów publicznych, która nie posiada osobowości prawnej jest oparty na wzorze bilansu jednostek działających dla zysku, zobligowanych do stosowania unormowań ustawy o rachunkowości. Różnice między tymi podmiotami dotyczą klasyfikacji aktywów i pasywów.

Aktywa dzielą się na majątek trwały i obrotowy. Uszeregowane są według zasady wzrastającej płynności, tzn. poczynając na pozycji najmniej płynnej (majątek trwały), do najbardziej płynnej (środki pieniężne). Pasywa z kolei według zasady rosnącego stopnia wymagalności, a więc zaczynając od funduszu jednostki a kończąc na zobowiązaniach krótkoterminowych. Bilans sporządza się metodą netto, zgodnie z którą składniki bilansu wykazuje się według wartości księgowej – np. wartość początkową środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych pomniejsza się o dotychczasowe umorzenie, należności w przypadku zagrożenia nieściągalnością

koryguje się o odpisy aktualizujące ich wartość, zmniejsza się także wartość innych składników majątkowych w przypadku trwałej utraty ich wartości¹⁰.

Niektóre pozycje we wzorze bilansu dla jednostek organizacyjnych mogą odnosić się wyłącznie do samorządowych zakładów budżetowych (np. pozycja III „Nadwyżka środków obrotowych” występuje tylko w zakładzie budżetowym).

Struktura aktywów i pasywów jednostek budżetowych i zakładów budżetowych różni się od majątku i źródeł jego pochodzenia firmy działającej dla zysku. Nie występują w jednostkach budżetowych i samorządowych zakładach budżetowych takie pozycje aktywów, jak inwestycje długoterminowe w nieruchomości i w wartości niematerialne i prawne. Z kolei inna pozycja, która występuje w jednostkach działających dla zysku, „Długoterminowe aktywa finansowe”, w podmiotach sektora finansów publicznych nie jest zaliczona do inwestycji (to są akcje tworzonych przedsiębiorstw albo zakup akcji firm, które zaspokajają potrzeby społeczne). Długoterminowe aktywa finansowe zgodnie z unormowaniami ustawy o rachunkowości mogą być aktualizowane w stosunku do cen rynkowych w przypadku wzrostu ich wartości. Takich odpisów aktualizujących i jednocześnie zasilających kapitał z aktualizacji wyceny nie stosuje się w jednostkach sektora finansów publicznych.

Różnice dotyczą także innego ujęcia w księgach rachunkowych firm i w podmiotach sektora finansów publicznych klasyfikacji składników krótkoterminowych aktywów finansowych, pomimo tego że obejmują takie same pozycje. W rachunkowości jednostek działających dla zysku zalicza się je wraz ze środkami pieniężnymi do inwestycji krótkoterminowych, natomiast w jednostkach *non profit* środki pieniężne i krótkoterminowe papiery wartościowe są odrębnymi pozycjami.

We wzorze bilansu nie uwzględniono także takiej pozycji jak „Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe”.

W bilansie znajdują się pozycje wynikające ze specyfiki funkcjonowania jednostki budżetowej np. V Wartość mienia zlikwidowanych jednostek w aktywach oraz I 1.7 „Rozliczenie z tytułu środków na wydatki budżetowe i z tytułu dochodów budżetowych” w pasywach.

Pasywa w jednostce budżetowej i w samorządowym zakładzie budżetowym w swojej strukturze nie odbiegają zasadniczo od pasywów bilansu jednostki działającej dla zysku.

W bilansie, wykazany stan końcowy składników w poprzednim roku obrotowym jest równocześnie stanem początkowym następnego roku, co umożliwia dokonanie porównań i analizę kierunków zmian. Porównanie informacji z okresu na okres warunkuje konieczność stosowania tych samych zasad wyceny w każdym z okresów¹¹.

¹⁰ M. Augustowska, *Komentarz do planu kont dla jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych*, wyd. 13, Oddk, Gdańsk 2012, s. 195–197.

¹¹ W. Rup, *Sprawozdanie finansowe za 2011, op. cit.*, s. 56.

Rachunek zysków i strat

Rachunek zysków i strat jest częścią sprawozdania finansowego, a zarazem jednym z najważniejszych sprawozdań finansowych. W odróżnieniu od bilansu zawiera wielkości strumieniowe, a więc poniesione w okresie sprawozdawczym koszty i straty oraz osiągnięte przychody i zyski a także zestawienie strat i zysków nadzwyczajnych z operacji losowych. Prezentuje procesy majątkowe i finansowe jednostki w ujęciu dynamicznym. Sprawozdanie jest źródłem informacji o wynikach działalności jednostki za dany rok obrachunkowy. Informacje zawarte w tym sprawozdaniu umożliwiają ustalenie wyniku finansowego. Zgodnie z ustawą o rachunkowości sporządzane jest metodą brutto, polegającą na oddzielnym przedstawianiu kosztów i przychodów w określonych rodzajach działalności. Aby taka sytuacja była możliwa, konieczne jest stosowanie tych samych metod wyceny i grupowania podobnych zdarzeń gospodarczych oraz sposobów ujmowania kosztów i przychodów z okresu na okres. W przypadku zmian zasad sporządzania sprawozdania konieczne jest informowanie użytkowników o ich skutkach.

Rachunek zysków i strat sporządza się w oparciu o zapisy księgowe na kontach (saldo kont przed ich przeksięgowaniem na wynik finansowy) nie w pełni przystosowanych do sporządzania tego sprawozdania. Wynik finansowy oblicza się w podziale na segmenty działalności jednostki. W każdym segmencie wynik finansowy stanowi różnicę między przychodami i kosztami (zyskami i stratami nadzwyczajnymi). Segmenty obejmują następujące obszary działalności jednostki: podstawową działalność operacyjną, pozostałą działalność operacyjną, działalność finansową i zdarzenia nadzwyczajne. Dzięki takiej budowie możliwe jest dla każdego rodzaju działalności ustalenie wyniku cząstkowego, przy zachowaniu zasady współmierności kosztów i przychodów. Plan kont nie został dostosowany do wymogów sporządzania tego sprawozdania, w związku z tym tą podstawową zasadę rachunkowości nie w pełni się respektuje.

W podstawowej działalności operacyjnej oblicza się wynik na sprzedaży produktów, towarów i materiałów. W jednostkach budżetowych wynikowi ze sprzedaży odpowiada wynik z podstawowej działalności operacyjnej, obejmujący przychody i odpowiadające im koszty z działalności statutowej. W związku z tym tak określony wynik z działalności nie może być miernikiem oceny działalności, ale dostarcza rzetelnych informacji o kosztach i przychodach w podmiocie.

Ze wzoru sprawozdania wynika, że jeśli w jednostce występują koszty wytworzenia produktów na własne potrzeby jednostki, a więc obroty wewnętrzne, to należy je zaewidencjonować na koncie 760 Pozostałe przychody operacyjne, co jest daleko idącym uproszczeniem, zamiast wprowadzić do planu kont konto 710 Obroty wewnętrzne i koszty ich wytworzenia, co byłoby zgodne z unormowaniami ustawy o rachunkowości. Wartość pro-

duktów przeznaczonych na potrzeby własne jednostki jako przychody wewnętrzne, powinna być udokumentowana fakturami wewnętrznymi.

Pozycje segmentu B rachunku zysków i strat od I do VII mają swoje odpowiedniki w kontach układu rodzajowego kosztów, wyjątek stanowią dwie ostatnie pozycje sprawozdania IX Inne świadczenia finansowane z budżetu i X Pozostałe obciążenia, które nie mają odpowiedników w nazwach kont kosztów rodzajowych.

Zwyczajowo do tych grup kosztów w jednostce budżetowej zalicza się: zasiłki socjalne, świadczenia rodzinne, diety dla radnych, stypendia i inne koszty o podobnym charakterze.

Koszty ujęte w sprawozdaniu w pozycjach IX i X, pomimo specyficznego charakteru, muszą być zaksięgowane na jednym z przewidzianych kont układu rodzajowego kosztów, ponieważ zostały zaliczone do podstawowej działalności operacyjnej. Ze względu na koszty świadczeń i obciążeń z budżetu, których te pozycje dotyczą należy przyjąć założenie o księgowaniu ich na koncie 409 Pozostałe koszty rodzajowe, chociaż poprawnie merytorycznie byłoby wprowadzenie od planu kont dodatkowych kont układu rodzajowego kosztów odpowiadających nazwą pozycjom B IX i B X np. 410 Inne świadczenia finansowane z budżetu i 411 Pozostałe obciążenia¹².

Sprawozdanie zestawienie zmian w funduszu jednostki

Sprawozdanie to jest obligatoryjnym elementem sprawozdania finansowego. Prezentuje informacje o zmianach poszczególnych składników funduszu jednostki za bieżący i poprzedni rok obrotowy. Wykazane w nim dane liczbowe w zakresie zmian w funduszu jednostki powinny być zgodne z danymi zawartymi w pasywach bilansu. Sprawozdanie to powinno odzwierciedlać księgowania prowadzone w ciągu roku obrotowego na koncie 800 Fundusz jednostki, jednak analiza opisu zasad księgowania na tym koncie wskazuje, że nie wszystkie pozycje sprawozdania mają na nim swoje odzwierciedlenie. Wzór sprawozdania może stanowić wytyczne o dodatkowych informacjach niezbędnych do ewidencji na koncie 800 Fundusz jednostki.

Sprawozdanie zestawienie zmian w funduszu jednostki określa wartość dwóch podstawowych kategorii rachunkowości budżetowej a mianowicie „funduszu jednostki” i „funduszu”. Kategorie te występują także w bilansie jednostki i w obu sprawozdaniach pozycje te powinny być identyczne. Ta zasada nie została jednak zachowana.

W bilansie jednostek organizacyjnych w skład Funduszu wchodzi obok funduszu jednostki także wynik finansowy i fundusz mienia zlikwidowanych jednostek, natomiast fundusz jest pomniejszany o nadwyżkę środków obrotowych, którą zakład budżetowy odprowadza do budżetu jst, a także placówki oświatowe przekazują środki finansowe z dochodów własnych,

¹² *Ibidem*, s. 105 i nast.

pozostające na rachunku dochodów własnych na koniec roku, które stanowią odpisy z wyniku finansowego do budżetu.

We wzorze sprawozdania Zestawienie zmian w funduszu jednostki pominięto Fundusz mienia zlikwidowanych jednostek. To uchybienie było także w poprzednich wersjach tego sprawozdania ujętych w załącznikach do rozporządzeń

Zestawienie zmian w funduszu jednostki składa się z pięciu pozycji oznaczonych cyframi rzymskimi oraz pozycji oznaczonych cyframi arabskimi.

Pozycja oznaczona 1. Zwiększenia funduszu jest sumą pozycji niższego rzędu, wpływających na jego wartość.

Podaje się łączną wartość wszystkich zwiększeń funduszu i w rozbiciu na poszczególne pozycje, a więc źródła zwiększeń (od 1.1 do 1.8): zysk bilansowy za rok ubiegły, zrealizowane wydatki budżetowe, płatności ze środków europejskich, środki na inwestycje, aktualizacja środków trwałych, nieodpłatnie otrzymane środki trwałe i inwestycje, aktywa przejęte od zlikwidowanych jednostek, aktywa otrzymane (środki obrotowe) w ramach centralnego zaopatrzenia.

Jedną z pozycji tego sprawozdania jest 1.9 Pozostałe odpisy z wyniku finansowego za rok bieżący. Obowiązujące zasady gospodarki finansowej i zasady ewidencji na kontach 800 Wynik finansowy i 820 Rozliczenie wyniku finansowego nie podają żadnych operacji odpisów wyniku finansowego na zwiększenie funduszu: wynik finansowy w całości przebiega w następnym roku na fundusz jednostki.

1.10 Inne zobowiązania obejmują wszystkie inne zwiększenia funduszu jednostki nie ujęte we wcześniej podanych pozycjach. W pozycji 1.10 należy wykazać otrzymane nieodpłatnie składniki majątku wartości niematerialnych i prawnych oraz składniki długoterminowych aktywów finansowych, jeśli taka sytuacja wystąpiła w jednostce. Pozycja ta obejmuje także skutki błędów podstawowego w księgach rachunkowych popełnionego w latach poprzednich. W tej pozycji wykazuje się tylko skutki finansowe powodujące wzrost funduszu jednostki.

W części sprawozdania 2. Przedstawia się Zmniejszenia funduszu jednostki.

Z tytułów określonych w podanych niżej pozycjach sprawozdania (od 2.1 do 2.9) np. strata netto za ubiegły rok, zrealizowane dochody budżetowe, rozliczenie wyniku finansowego i środków obrotowych za rok ubiegły w zakładach budżetowych, dotacje i środki na inwestycje, aktualizacja środków trwałych, wartość sprzedanych i nieodpłatnie przekazanych środków trwałych i inwestycji, pasywa, a więc zobowiązania przejęte od zlikwidowanych jednostek, które zmniejszają fundusz jednostki (Ct Zobowiązania, Dt Fundusz jednostki), aktywa przekazane w ramach centralnego zaopatrzenia i inne zmniejszenia.

II Fundusz jednostki na koniec okresu (BZ)

III Wynik finansowy netto za rok bieżący (+_)

IV Nadwyżka dochodów samorządowych jednostek budżetowych, nadwyżka środków obrotowych samorządowych zakładów budżetowych (to są odpisy z zysku)

V (II+ –III – IV)

Pozycja V jest odpowiednikiem wartości funduszy własnych jako całości, którymi jednostka dysponuje, a ich podstawowym składnikiem jest Fundusz jednostki. W dalszym ciągu w sprawozdaniu pomija się pozycję Fundusz mienia zlikwidowanych jednostek¹³.

Z wykonania budżetu jednostka samorządu terytorialnego sporządza bilans wykonania budżetu (według wzoru ustalonego w załączniku nr 9 do ww. rozporządzenia).

Operacje dotyczące państwowego funduszu celowego ujmuje się w księgach rachunkowych i wykazuje w sprawozdaniu finansowym jednostki będącej dysponentem tego funduszu lub realizującej wydzielone zadania funduszu celowego.

Państwowe jednostki budżetowe obsługujące dysponenta środków budżetowych pierwszego stopnia i dysponentów środków budżetu państwa drugiego stopnia sporządzają łączne sprawozdania finansowe (będące sumą sprawozdań finansowych jednostek i placówek podległych dysponentom środków budżetowych pierwszego stopnia i dysponentom środków budżetu państwa drugiego stopnia) oraz własne sprawozdanie finansowe, stosując odpowiednie wyłączenia wzajemnych rozliczeń dokonywanych między tymi jednostkami.

Podsumowanie

Podmioty sektora finansów publicznych prowadzą rachunkowość zgodnie z unormowaniami ustawy o finansach publicznych, ponieważ zaspokajają potrzeby społeczne, oraz na podstawie aktów normatywnych w sprawie szczególnych zasad rachunkowości budżetowej i planów kont dla jednostek organizacyjnych oraz sprawozdawczości. W księgach rachunkowych prezentują operacje finansowo-księgowe, realizując jednocześnie budżet państwa lub jednostki samorządu terytorialnego.

Z drugiej strony mają także stosować przepisy ustawy o rachunkowości w zakresie zasad prowadzenia ksiąg rachunkowych i metod wyceny majątku a także inwentaryzacji. W kwestiach nieuregulowanych w ustawie o rachunkowości należy stosować krajowe standardy rachunkowości, a także międzynarodowe unormowania. Zakres stosowania polityki bilansowej

¹³ W. Rup, *Sprawozdanie finansowe za 2011 r.*, Oddk, Gdańsk 2011, s. 145.

w jednostkach sektora finansów publicznych jest zróżnicowany z powodu ich podziału na posiadające osobowość prawną i jej pozbawione, a także ze względu na obligatoryjne rozwiązania w zakresie finansów i rachunkowości budżetowej.

W systemie rachunkowości, końcowym produktem procesu rejestrowania, przetwarzania i analizowania informacji jest sprawozdanie finansowe. Powinno być sporządzane w taki sposób, aby informacje w nim zawarte były przydatne, wiarygodne, zrozumiałe i porównywalne ze sobą z roku na rok, zgodnie z zasadą ciągłości działania obowiązującą w rachunkowości.

Ze względu na specyfikę swojej działalności, podmioty sektora finansów publicznych sporządzają sprawozdania budżetowe i finansowe. Po 2006 r. nastąpił rozwój sprawozdawczości finansowej w tym sektorze, przez wprowadzenie obligatoryjnego sporządzania w jednostkach budżetowych i samorządowych zakładach budżetowych oprócz bilansu, rachunku zysków i strat, a także sprawozdania o zmianie stanu funduszu jednostki. Wprowadzone sprawozdania stanowią nowe źródło informacji o sytuacji majątkowej i finansowej tych jednostek z punktu widzenia efektywnego nimi zarządzania, a w rezultacie służą do optymalnego gospodarowania publicznymi środkami finansowymi.

Bibliografia

- Augustowska M., *Komentarz do planu kont dla jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych*, wyd. 13, Oddk, Gdańsk 2012.
- Bieniek G., Kalusa S., Marmaj Z., Mzyk E., *Ustawa o gospodarce nieruchomościami. Komentarz*, Warszawa 2007.
- Boltowicz J., *Urzędowi wystarczy regulamin, statut jest zbędny*, „Rzeczpospolita”, 17.02.2010.
- Brzezin W., *Nauka, polityka i praktyka rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej Stowarzyszenia Księgarzy w Polsce, Warszawa 1995.
- Hellych E., *Polityka bilansowa jednostek sektora publicznego w systemie globalnej gospodarki rynkowej*, [w:] *Rachunkowość wobec procesów globalizacji*, red. J. Gierusz, M. Jerzmanowska, T. Martyniuk, Gdańsk 2002.
- Jagoda J., Łosoś-Kotowska D., Stańko M., *Gospodarka mieniem komunalnym*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008.
- Majchrzycka-Guzowska A., *Finanse i prawo finansowe*, LexisNexis, Warszawa 2011.
- Podstawka M., *Finanse*, PWN, Warszawa 2010.
- Rachunkowość w jednostkach sektora finansów publicznych*, red. T. Kiziukiewicz, Difin, Warszawa 2004.
- Rup W., *Nowe zasady rachunkowości budżetowej, nowe plany kont, rachunkowość organów podatkowych jst, zasady gospodarki finansowej, komentarz z praktycznymi przykładami*, Oddk, Gdańsk 2011.

- Rup W., *Czy urząd jest jednostką organizacyjną*, „Rzeczpospolita”, 17.06.2009.
- Rup W., *Wzory księgowania w jednostce budżetowej według rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, państwowych funduszy celowych oraz państwowych jednostek budżetowych mających siedzibę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. Nr 128, poz. 861, Oddk, Gdańsk 2012.
- Rup W., *Sprawozdanie finansowe za 2011 r.*, Oddk, Gdańsk 2011.
- Szlachta S., *Sprawozdawczość budżetowa w jednostkach sektora finansów publicznych*, Oddk, Gdańsk 2010.
- Wojtowicz W., Gorgol A., *Zarys finansów publicznych i prawa finansowego*, WoltersKluwer, Warszawa 2011.
- Zysnarska A., *Rachunkowość jednostek budżetowych i gospodarki pozabudżetowej*, Oddk, Gdańsk 2006.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 27 sierpnia o finansach publicznych, Dz.U. z 2009 r., Nr 157, poz. 1240.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jednolity z 2009 r., Dz.U. Nr 152 poz. 1223 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 Kodeks cywilny, Dz.U. Nr 16, poz.93 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, tekst jednolity z 2010 r., Dz.U. Nr 80, poz. 526 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, Dz.U. Nr 115, poz.741
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 grudnia 2011 r. w sprawie sprawozdawczości budżetowej w układzie zadaniowym, Dz.U. Nr 157, poz. 1240.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, państwowych funduszy celowych oraz państwowych jednostek budżetowych mających siedzibę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. Nr 128, poz. 861.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 25 października 2010 r. w sprawie zasad rachunkowości oraz planów kont dla organów podatkowych jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. Nr 208 poz. 1375).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 lipca 2006r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz niektórych jednostek sektora finansów publicznych, Dz.U. Nr 142 poz. 1020 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie sprawozdawczości budżetowej z dnia 27 czerwca 2006r., Dz.U. Nr 115, poz. 781 z późn. zm.

Rozdział 6

Metodyka optymalizacji podatku dochodowego obciążającego mikroprzedsiębiorców

Uwagi wstępne

Polityka fiskalna państwa w celu zapewnienia rozwoju mikroprzedsiębiorczości w Polsce wprowadziła szereg różnego rodzaju preferencji, do których można zaliczyć: uproszczenie rozliczeń z tytułu podatku dochodowego, oszczędności w kosztach prowadzenia ewidencji zdarzeń gospodarczych (przewidziano ewidencje dla celów podatkowych bez konieczności prowadzenia ksiąg rachunkowych), zmniejszenie ryzyka podatkowego oraz kosztów poboru podatku, wprowadzenie systemu ulg i odliczeń powszechnych.

Pomimo zamierzonych przez ustawodawcę uproszczeń, podatki dochodowe od osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w Polsce nadal stanowią skomplikowane konstrukcje, obciążone znacznym ryzykiem podatkowym, wynikającym przede wszystkim ze zmienności prawa podatkowego. Z uwagi na fakt, iż podatki dochodowe są istotnym obciążeniem mikroprzedsiębiorców, mają one ważne znaczenie w procesie podejmowania decyzji finansowych mikroprzedsiębiorstw.

Zatem rozwój mikroprzedsiębiorstw uzależniony jest oprócz otoczenia prawno-ekonomicznego, także od efektywnych decyzji finansowych, w tym dotyczących zarządzania podatkami, podejmowanych przez właścicieli, bądź kadrę zarządzającą. Obszar zarządzania podatkami, a w szczególności wybór najkorzystniejszej formy opodatkowania podatkiem dochodowym jest jednym z najistotniejszych problemów zarządzania finansami mikroprzedsiębiorców. Dotyczy to przedsiębiorców zarówno rozpoczynających, jak i kontynuujących działalność gospodarczą. Brak efektywnego zarządzania finansami, bądź nieprawidłowe zarządzanie, skutkuje upadłością, czy nawet likwidacją jednostki gospodarczej. Biorąc pod uwagę fakt, iż w polskiej rzeczywistości gospodarczej jedynie 33% wszystkich nowopowstałych

podmiotów gospodarczych ma szansę przetrwać i rozwinąć się na rynku, szczególnego znaczenia nabiera odpowiedni dobór formy opodatkowania przy przyjęciu kryterium minimalizacji podatku dochodowego. Z fakultatywności form opodatkowania dopuszczonych przepisami prawa, wynika możliwość świadomego, racjonalnego wyboru przez mikroprzedsiębiorców opcji o najniższym poziomie obciążenia ich dochodu podatkiem dochodowym. Wybór jest możliwy w przypadku spełnienia trzech warunków: zorganizowania działalności gospodarczej w odpowiednią formę organizacyjno-prawną, nieprzekroczenia rocznego limitu przychodu netto, odpowiadającego równowartości 1 200 000 euro za poprzedni rok podatkowy oraz specyficznych wymogów ustawowych, wynikających z poszczególnych form. Każda z dopuszczalnych form opodatkowania: karta podatkowa, ryczałt ewidencjonowany, podatek progresywny oraz podatek liniowy dla tych samych warunków funkcjonowania podmiotu gospodarczego powoduje różną wartość obciążenia mikroprzedsiębiorcy podatkiem dochodowym. Zatem wybór przez niego odpowiedniej formy opodatkowania przy przyjęciu kryterium minimalizacji jest istotnym zagadnieniem praktycznym, zwykle bowiem przedsiębiorca pozostały dochód po opodatkowaniu przeznacza na rozwój firmy. Można stwierdzić, iż im niższy podatek, tym wyższe szanse rozwoju gospodarczego podmiotu. Właścicielom firm, menedżerom niezbędne są odpowiednie metody zarządzania, aby zostały osiągnięte założone cele finansowe w przyszłości.

Zasadniczo w rozdziale tym zaprezentowana zostanie metodyka, która pozwala na wieloaspektową analizę obciążeń podatkowych mikroprzedsiębiorcy, metodyka autorska – przydatna do efektywnego wyboru najkorzystniejszej opcji opodatkowania podatkiem dochodowym ze względu na jego minimalizację w przypadku wyboru pomiędzy ryczałtem ewidencjonowanym, podatkiem progresywnym lub liniowym.

W tym celu podjęto próbę przystosowania stosowanej w rachunkowości zarządczej metody punktów krytycznych do zarządzania podatkiem dochodowym, poprzez wyznaczenie analitycznie i graficznie progów obojętnego podatku. Zastosowanie analizy punktów krytycznych umożliwi mikroprzedsiębiorcom wybór optymalnej formy opodatkowania ze względu na minimalizację obciążeń podatkiem dochodowym, nawet przy skomplikowanym i zmiennym prawie podatkowym. Przeprowadzono wieloaspektową analizę porównawczą w całym dopuszczalnym obszarze przychodu zarówno dla ryczałtu ewidencjonowanego jak i zasad ogólnych z podatkiem progresywnym lub liniowym, a nie tylko w jednym wybranym punkcie. Wyznaczono obszary oszczędności podatkowych oraz linie optymalnego podatku dla założonej dochodowości mikroprzedsiębiorstwa, stawki procentowej ryczałtu, ulg zależnych i niezależnych biorąc pod uwagę wszystkie fakultatywne formy opodatkowania.

Rozważania dotyczące kary podatkowej jako najprostszej formy opodatkowania zryczałtowanego kwotowo zostały w niniejszym opracowaniu pominięte ze względu na fakt odrębnej metodyki optymalizacji, która została wcześniej opracowana¹

Podmiotem prawa podatkowego w aspekcie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych nie jest przedsiębiorstwo, lecz mikroprzedsiębiorca prowadzący działalność gospodarczą. Występuje bezpośredni związek właścicieli z prowadzoną przez nich działalnością gospodarczą. Mikroprzedsiębiorcy-podatnicy mogą w każdej chwili wycofać dowolną kwotę na zapłacenie podatku dochodowego, co zresztą często czynią w praktyce uszczuplając wartość środków pieniężnych przeznaczonych na jej rozwój. Zatem w tym wypadku występuje pojęcie dochodu wypracowanego w mikropodmiocie, który zatrzymany po opodatkowaniu zwiększa wartość firmy, wartość jej kapitału własnego i majątku.

Podatek dochodowy stanowi podatek osobisty, co oznacza, że podatnikiem jest każda osoba fizyczna uzyskująca dochody z różnych źródeł, bądź w niektórych przypadkach generująca przychody z działalności gospodarczej opodatkowanej ryczałtowo. Każdy podatnik dąży do minimalizacji obciążenia podatkiem dochodowym wykorzystując dostępne legalnie narzędzia podatkowe, w tym przykładowo system ulg i odliczeń podatkowych, czy też kształtując odpowiednio poziom kosztów i przychodów podatkowych, a przede wszystkim wybierając odpowiednią formę opodatkowania.

Zaprezentowane narzędzia wyboru najkorzystniejszej formy opodatkowania podatkiem dochodowym w aspekcie jego minimalizacji, mogą być szczególnie przydatne zarówno dla mikroprzedsiębiorców, zarządzających, jak i doradców podatkowych, pracowników biur rachunkowych czy też pracowników naukowych, seminarzystów zainteresowanych rachunkowością podatkową mikropodmiotów.

6.1. Procedura obliczania ryczałtu ewidencjonowanego, podatku dochodowego liniowego oraz progresywnego w ujęciu analitycznym

W procedurze obliczania wymiaru podatku zarówno zryczałtowanego, jak i na zasadach ogólnych, istotne znaczenia ma system dopuszczonych przepisami podatkowymi ulg powszechnych i odliczeń. W przypadku ryczałtu ewidencjonowanego ulgi powszechnie pomniejszają przychód a w zasadach ogólnych dochód. Dla celów opracowania dokonano podziału ulg podatko-

¹ A. Dziuba-Burczyk, *Analiza porównawcza form opodatkowania podatkiem dochodowym mikroprzedsiębiorców w aspekcie jego minimalizacji*, [w:] *Rachunkowość, finanse oraz metody ilościowe w zarządzaniu*, red. A. Dziuba-Burczyk, Kraków 2011, s. 45–76.

wych odliczanych od przychodu (a w przypadku zasad ogólnych pomniejszających dochód) na trzy zasadnicze grupy:

- U_{zal} – ulgi zależne od wysokości osiągniętego przychodu (dochodu), w ramach limitu 6% rocznego przychodu (lub dochodu). Obejmują one darowizny na: cele organizacji pozarządowych i innych prowadzących działalność pożytku publicznego, wydatki na rzecz kultu religijnego, darowizny z tytułu krwiodawstwa realizowane przez honorowych dawców krwi (art. 26.ust.1, pkt 9 uopdof),²
- U_{nz} – ulgi niezależne od wysokości osiągniętego przychodu (dochodu). Chodzi zarówno o: Nielimitowane, jak i limitowane wydatki na cele rehabilitacyjne, ulgę na leki, ulgę za odpłatne korzystanie z sieci Internet, odpisanie straty z lat ubiegłych, nielimitowane darowizny na działalność charytatywną kościelnej osoby prawnej (wydatki na nabycie nowych technologii w przypadku zasad ogólnych opodatkowania) (art. 26. uopdof),
- U_{zus} – ulga stała niezależna od przychodu (dochodu)– zapłacone składki na własne ubezpieczenie społeczne podatnika w przypadku wyboru najniższej możliwej podstawy wymiaru składek przy kontynuowaniu działalności gospodarczej (art. 26 uopdof). Miesięczna kwota składek ubezpieczeń społecznych jest stała w danym roku podatkowym (wynosi w 2011 r.: miesięcznie – 597,37 zł, rocznie – 7168,44 zł). Łączną kwotę ulg powszechnych (U) określa poniższy wzór.

Wzór 1. Łączna kwota ulg [U]:

$$U = U_{zal} + U_{snz}$$

przy czym: suma ulg niezależnych $U_{snz} = U_{ZUS} + U_{nz}$.

Ryczałt od przychodów ewidencjonowanych

Ryczałt przewidziany jest dla jednoosobowej działalności gospodarczej, spółki cywilnej oraz jawnej osób fizycznych. Kwota podatku ryczałtowanego procentowo zależy od wysokości przychodu uzyskanego z działalności gospodarczej, który objęty jest limitem dla danej formy organizacyjno-prawnej na poziomie 150 000 € (2011 r. – 591 975 zł). W zależności od charakteru działalności, z której osiągany jest przychód stosuje się pięć stawek procentowych ryczałtu (3%, 5,5%, 8,5%, 17%, 20%). Warunki stosowalności, rodzaj ewidencji, liczbę i wysokość stawek, górną granicę przychodu określa ustawa ryczałtowa³. Prowadzenie przez podatnika równocześnie kilku

² Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych, Dz.U. z 2010 r. Nr 51, poz. 307.

³ Ustawa o ryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne, Dz.U. z 1998 r. Nr 144, poz. 930 z późn. zm.

rodzajów działalności opodatkowanych różnymi stawkami procentowymi, powoduje konieczność włączenia do rozważań średniej arytmetycznej ważonej stawki ryczału ewidencjonowanego, obliczonej według poniższego wzoru.

Wzór 2. Średnia procentowa stawka ryczału ewidencjonowanego:

$$r = \frac{\sum_{j=1}^{j=5} P_j \times r_j}{\sum_{j=1}^{j=5} P_j}$$

gdzie

r – średnia stawka ryczału,

P_j – przychód opodatkowany j -tą stawką podatkową,

r_j – procentowa stawka podatku.

W przypadku, gdy podatnik prowadzi jeden rodzaj działalności, wówczas stawka średnia równa jest stawce indywidualnej dla prowadzonej działalności ($r = r_j$).

Podatnik będący na ryczałcie ma prawo do ulg powszechnych odliczanych od przychodu, a także od kwoty podatku obniżających wysokość podatku.

W zależności od wartości ulg zależnych podatek oblicza się według różnych wzorów. Jeżeli ulgi zależne nie przekraczają 6% przychodu, to podatek Pr odlicza się według poniższego wzoru.

Wzór 3. Obliczanie ryczału ewidencjonowanego, gdy ulgi nie przekraczają limitu

$$Pr = (P - U) * r - U_z$$

gdzie:

P – przychód,

U – łączna ulga w kwocie przychodu,

r – średnia stawka ryczału,

U_z – odliczane skorygowane ubezpieczenie zdrowotne.

Jeżeli ulgi zależne (U_{zal}) przekraczają 6% przychodu, to odlicza się tylko limit ulg w wysokości 6% przychodu rocznego i podatek zryczałtowany oblicza się wówczas następująco:

$$Pr = (P - U_{snz} - 6\% * P) * r - U_z$$

Po przekształceniu powyższej formuły otrzymuje się wzór obliczania podatku zryczałtowanego w przypadku wartości ulg zależnych przekraczających dopuszczalny limit.

Wzór 4. Obliczania ryczałtu ewidencjonowanego, gdy ulgi zależne przekraczają limit

$$Pr = (0,94 * P - U_{\text{snz}}) * r - U_z$$

Podatek liniowy

Ustawodawca przewidział podatek liniowy jedynie dla osób fizycznych, będących przedsiębiorcami, uzyskującymi dochody z pozarolniczej działalności gospodarczej (art. 30 c uopdof). Podatek liniowy stanowi uproszczoną formę podatku dochodowego, w którym ustalana jest podstawa opodatkowania w oparciu o zasady ogólne, natomiast stawka procentowa pozostaje stała na poziomie 19%, bez względu na wielkość uzyskanego dochodu (podstawy opodatkowania). Poza odliczeniem od dochodu ubezpieczenia społecznego U_{ZUS} , oraz ewentualnie straty z lat ubiegłych nie przysługują tym przedsiębiorcom żadne inne tytuły ulg powszechnych w kwocie dochodu, natomiast od kwoty podatku przysługuje jedynie odliczenie skorygowanego ubezpieczenia zdrowotnego. Wzór na obliczenie podatku liniowego posiada następującą ogólną postać:

$$Po_L = (D - U_{\text{ZUS}}) * 19\% - U_z,$$

przy czym: D dochód = (przychód podatkowy (P) minus koszty podatkowe (K)).

W celu przeprowadzenia analizy porównawczej podatku liniowego z ryczałtem ewidencjonowanym należy w ogólnej postaci wzoru uwzględnić dochodowość mikroprzedsiębiorstwa (d) jako iloraz dochodu (D) przez przychód (P), czyli $d = D/P$,

Wówczas, rozszerzając ogólną postać o $D=d*P$ można przedstawić jako wzór 5.

Wzór 5. Liniowy podatek dochodowy

$$Po_L = (P * d - U_{\text{ZUS}}) * 19\% - U_z$$

Podatek progresywny

Podatnicy, którzy wybrali zasady ogólne z podatkiem progresywnym są uprawnieni do skorzystania w przypadku utrzymywania dzieci ze znacznej obniżki kwoty podatku o ulgę prorodziną (O_{Dz}), która w stosunku rocznym na każde dziecko wynosi 1112,04 zł. W zależności od ulg podatkowych zależnych (U_{zal}), wysokość podatku oblicza się według różnych wzorów. Jeżeli ulgi zależne nie przekraczają 6% dochodu, to podatek Po_{pr} oblicza się według wzoru 6.

Ogólna formuła posiada postać:

$$P_o = G_i + (D - U - Z_i) * s_i - U_z - I_{Dz} * O_{Dz},$$

a uwzględniając dochodowość ($d = D/P$), otrzymuje się wzór 6.

Wzór 6. Progresywny podatek na zasadach ogólnych, gdy ulgi zależne nie przekraczają limitu

$$P_o = G_i + (P * d - U - Z_i) * s_i - U_z - I_{Dz} * O_{Dz}$$

gdzie:

P_o – progresywny podatek na zasadach ogólnych,

P – przychód,

d – dochodowość,

U – ulgi od dochodu,

G_i – graniczna wartość podatku (najmniejsza) w poszczególnych przedziałach, $G_1 = 556,02$, $G_2 = 14839,02$,

Z_i – dolna granica podstawy opodatkowania w poszczególnych przedziałach, przy której zmienia się przedział podatkowy, $Z_1 = 0$, $Z_2 = 85\,528$,

s_i – stopa podatkowa w poszczególnych przedziałach, $s_1 = 18\%$, $s_2 = 32\%$,

i – numer przedziału podatkowego, $i = 1$ lub $i = 2$,

I_{Dz} – liczba dzieci,

O_{Dz} – limitowana roczna kwota odliczenia prorodzinnego na jedno wychowywane dziecko.

Jeżeli ulgi zależne (U_{zal}) przekraczają 6% dochodu, to odlicza się tylko w wysokości 6% dochodu i wówczas podatek oblicza się następująco:

$$P_o = G_i + (D - U_{snz} - 6\% D - Z_i) * s_i - U_z - I_{Dz} * O_{Dz}$$

co prowadzi do wzoru 7.

Wzór 7. Progresywny podatek na zasadach ogólnych, gdy ulgi zależne przekraczają limit

$$P_o = G_i + (0,94 * P * d - U_{snz} - Z_i) * s_i - U_z - I_{Dz} * O_{Dz}$$

gdzie:

U_{snz} – suma ulg niezależnych,

pozostałe oznaczenia, takie jak we wzorze 6.

6.2. Analiza punktów krytycznych, jako kryterium wyboru formy opodatkowania

Parametry ekonomiczne i społeczne służące do analizy punktów krytycznych

Analiza punktów krytycznych umożliwia wyznaczenie efektywnej ścieżki decyzyjnej dla konkretnej sytuacji prawno-ekonomiczno-społecznej podatnika, prowadzącej do minimalizacji obciążeń podatkowych. Każdy podatnik przed wyborem formy opodatkowania powinien uwzględnić następujące parametry:

- określić przewidywane przychody podatkowe (P) i koszty ich osiągnięcia (K), na następny rok (lub lata podatkowe),
- obliczyć dochodowość (d) wyrażoną, jako stosunek wysokości dochodu (D) do generowanego przychodu (P), (przy czym dochód $D = P - K$),
- oszacować tytuły i kwoty planowanych w rozpatrywanym roku ulg w kwocie dochodu (przychodu) (U) oraz określić wysokość odliczeń od podatku (O),
- uwzględnić fakt fakultatywności opcji opodatkowania, z którego wynika, że dla tych samych warunków mikroprzedsiębiorcy – w każdej z rozpatrywanych opcji – występuje różny stopień obciążenia przychodów podatkiem dochodowym. Podatnik powinien porównać wysokość podatku, jaką zapłaci przy zastosowaniu każdej z dopuszczonych przepisami prawa form opodatkowania

Mikroprzedsiębiorca w celu dokonania wyboru najkorzystniejszej opcji opodatkowania, z pośród ryczałtu ewidencjonowanego, podatku liniowego, podatku progresywnego, ze względu na minimalizację podatku, powinien dokonać określenia dwóch głównych parametrów krytycznych: dochodowości krytycznej, przychodu krytycznego oraz dochodu krytycznego.

Dochodowość krytyczną stanowi dochodowość, przy której podatek obliczony według metody progresywnej, względnie metody liniowej jest równy podatkowi obliczonemu według zasad ryczałtu ewidencjonowanego dla najwyższego dopuszczalnego limitu przychodu (150 000 euro – 2011 rok – 591 975 zł).

Przychód krytyczny stanowi wysokość przychodu, przy którym następuje zrównanie wartości podatku obliczanego według różnych zasad, wynikających z poszczególnych form opodatkowania.

Dochód krytyczny stanowi wysokość dochodu, przy którym następuje zrównanie wartości podatku progresywnego z liniowym

W celu sprecyzowania warunków wyboru najkorzystniejszej opcji opodatkowania należy:

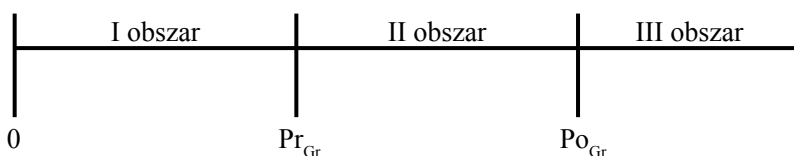
- dla wszystkich możliwych analizowanych kombinacji form opodatkowania, wyznaczyć przychód krytyczny lub dochód krytyczny:

- 1) ryczałtu względem podatku liniowego,
 - 2) ryczałtu względem podatku progresywnego,
 - 3) natomiast w przypadku podatku progresywnego względem liniowego, zamiast przychodu krytycznego należy obliczyć dochód krytyczny.
- dokonać analizy porównawczej alternatywnych form opodatkowania przewidzianych prawem dla rzeczywistych warunków mikroprzedsiębiorcy w aspekcie minimalizacji podatku, wykorzystując do tego celu zarówno prezentacje graficzne (wyznaczone linie optymalnego podatku), ujęcia tabelaryczne, jak i wzory analityczne, wynikające z zastosowania metody analizy punktów krytycznych.

Wyznaczanie punktów krytycznych dla poszczególnych form opodatkowania

Ryczałt ewidencjonowany a progresywny podatek na zasadach ogólnych

Przy równoczesnym obliczaniu jako funkcji przychodu podatku progresywnego P_o i zryczałtowanego P_r na osi przychodu można wyodrębnić trzy przedziały, które nazwano obszarami:

Rozgraniczają je:

- $P_{r_{Gr}}$ przychód graniczny dla ryczałtu (przychód, powyżej którego ulgi zależne U_{zal} odlicza się w pełnej wysokości) $P_{r_{Gr}} = U_{zal} / 0,06$,
- $P_{o_{Gr}}$ przychód graniczny dla progresywnego podatku na zasadach ogólnych (przychód, powyżej którego ulgi zależne U_{zal} odliczają się w pełnej wysokości) $P_{o_{Gr}} = U_{zal} / (0,06 * d) = P_{r_{Gr}} / d$.

W obszarze I dla przychodów $P < P_{r_{Gr}} < P_{o_{Gr}}$ zarówno dla podatku zryczałtowanego, jak i progresywnego nie odlicza się pełnej wartości ulg zależnych, a tylko do wysokości 6% przychodu (dochodu) i wtedy podatek zryczałtowany oblicza się wg wzoru (4), a podatek progresywny wg wzoru (7).

W obszarze II $P_{r_{Gr}} < P < P_{o_{Gr}}$ dla podatku zryczałtowanego odlicza się pełną wartość ulg zależnych, a dla podatku progresywnego tylko do wysokości 6% dochodu i wtedy zryczałtowany podatek oblicza się wg wzoru (3), natomiast progresywny podatek wg wzoru (7)

W obszarze III $P_{r_{Gr}} < P_{o_{Gr}} < P$ zarówno dla podatku zryczałtowanego, jak i progresywnego odlicza się pełną wartość ulg zależnych, i wtedy podatek zryczałtowany oblicza się wg wzoru (3), natomiast progresywny podatek wg wzoru (6)

Oczywiście górna granica przychodu wynosi P_{max} (150 000 euro)—czyli nie zawsze korzysta się ze wszystkich wzorów. W szczególności, gdy brak

ulg zależnych czyli $U_{zal} = 0$, wtedy $Pr_{Gr} = Po_{Gr} = 0$ i w całym przedziale (0 do P_{max}) stosuje się wzory (3) i (6). Natomiast, gdy $Pr_{Gr} \geq P_{max}$ czyli ulgi zależne $U_{zal} \geq P_{max} * 0,06 = 591\,975 \text{ zł} * 0,06 = 35\,518,50 \text{ zł}$, w całym przedziale (0, P_{max}) stosuje się wzory (4) i (7).

Wyodrębnienie obszarów ma istotne znaczenie przy obliczeniach, w których równocześnie uwzględnia się podatek zryczałtowany i progresywny (wyznaczanie punktów krytycznych podatku progresywnego względem podatku zryczałtowanego).

Przy porównywaniu, dla różnych przychodów (P) i dochodowości (d), podatku z podatkiem zryczałtowanym występują trzy podstawowe parametry wpływające na wartości krytyczne:

- 1) U_{nz} ulgi niezależne odliczane od przychodu (dochodu) niezależnie od jego wysokości,
- 2) U_{zal} ulgi zależne odliczane od przychodu (dochodu),
- 3) l_{Dz} liczba dzieci,
- 4) r stawka ryczałtu.

Dochodowość krytyczna ($d_{kryt.}$) określana jest jako udział dochodu w przychodzie, dla którego następuje zrównanie kwoty podatku na zasadach ogólnych z kwotą podatku na zasadzie ryczałtu ewidencjonowanego (przy założonej stawce r) dla największego dopuszczalnego przychodu P_{max} dla ryczałtu ewidencjonowanego.

6.3. Dochodowość krytyczna podatku liniowego i progresywnego względem ryczałtu ewidencjonowanego

Dochodowość krytyczna podatku liniowego względem podatku zryczałtowanego (d_{krytL})

Dochodowość krytyczna (d_{krytL}) określana jest jako udział dochodu w przychodzie, dla którego następuje zrównanie kwoty podatku liniowego z kwotą podatku na zasadzie ryczałtu ewidencjonowanego (przy założonej stawce r) dla największego dopuszczalnego przychodu P_{max} dla ryczałtu ewidencjonowanego.

W celu wyznaczenia dochodowości krytycznej (d_{krytL}), należy dokonać zrównania podatku liniowego z podatkiem zryczałtowanym ($Po_L = Pr$). Przyrównując podatek liniowy z podatkiem zryczałtowanym korzysta się z wzoru (5) dla podatku liniowego, zestawiając go z odpowiednim wzorem dla podatku zryczałtowanego w zależności od wartości ulg zależnych, przy przyjęciu przychodu maksymalnego (wartość limitu) dla ryczałtu ewidencjonowanego.

Jeżeli $P_{max} \geq Pr_{Gr}$ to $(P * d - U_{ZUS}) * 19\% - U_z = (P - U) * r - U_z$
i stąd otrzymujemy wzór 8.

Wzór 8. Dochodowość krytyczna liniowego podatku względem ryczałtu

$$d_{krytL} = \frac{(P - U) \times r + 19\% \times U_{ZUS}}{19\% \times P}$$

Jeżeli $P_{max} < Pr_{Gr}$, to $(P * d - U_{ZUS}) * 19\% - U_z = (0,94 * P - U_{snz}) * r - U_z$ i stąd otrzymujemy wzór 9.

Wzór 9. Dochodowość krytyczna podatku liniowego względem ryczałtu, gdy ulgi zależne przekraczają 6% przychodu

$$d_{krytL} = \frac{(0,94 \times P - U_{snz}) \times r + 19\% \times U_{ZUS}}{19\% \times P}$$

Dochodowość krytyczna podatku progresywnego względem podatku zryczałtowanego (d_{kryt})

Dochodowość krytyczna (d_{kryt}) określana jest jako udział dochodu w przychodzie, dla którego następuje zrównanie kwoty podatku progresywnego z kwotą podatku na zasadzie ryczałtu ewidencjonowanego (przy założonej stawce r) dla największego dopuszczalnego przychodu P_{max} dla ryczałtu ewidencjonowanego.

Dla dochodowości niższej od dochodowości krytycznej podatek progresywny zawsze jest niższy od podatku zryczałtowanego.

Należy mieć na uwadze fakt, że dla każdej stawki podatku zryczałtowanego (r) otrzymuje się inną dochodowość krytyczną ($d_{kryt}(r)$).

Wzór na obliczenie dochodowości krytycznej zależy od relacji między

$$P_{max}, \text{ a } Pr_{Gr} \text{ i } Po_{Gr}$$

Gdy $P_{max} \leq Pr_{Gr} < Po_{Gr}$ (obszar I), to gdy $Po = Pr$ i przyrównując wzory (4) i (7)

$$(0,94 * P_{max} - U_{snz}) * r_j - U_z = G_i + (0,94 * P_{max} * d_{kryt}(r_j) - U_{snz} - Z_i) * s_i - U_z - l_{Dz} * O_{Dz}$$

otrzymuje się wzór 10.

Wzór 10. Dochodowość krytyczna, gdy przychód znajduje się w obszarze I

$$d_{kryt}(r) = \frac{(0,94 \times P_{max} - U_{snz}) \times r + s_i \times (Z_i + U_{snz}) - G_i + l_{Dz} \times O_{Dz}}{0,94 \times P_{max} \times s_i}$$

Gdy $Pr_{Gr} \leq P_{max} \leq Po_{Gr}$ (obszar II), to gdy $Po = Pr$ i podstawiając wzory (3) i (7)

$$(P_{max} - U) * r_j - U_z = G_i + (0,94 * P_{max} * d_{kryt}(r_j) - U_{snz} - Z_i) * s_i - U_z - l_{Dz} * O_{Dz}$$

otrzymuje się wzór 11.

Wzór 11. Dochodowość krytyczna, gdy przychód znajduje się w obszarze II

$$d_{kryt}(r) = \frac{(P_{max} - U) * r + s_i * (Z_i + U_{snz}) - G_i + l_{Dz} * O_{Dz}}{0,94 * P_{max} * s_i}$$

Gdy $P_{max} \geq Po_{Gr} > Pr_{Gr}$ (obszar III), to gdy $Po = Pr$ i podstawiając wzory (3) i (6)

$$(P_{max} - U) * r_j - U_z = G_i + (P_{max} * d_{kryt}(r_j) - U - Z_i) * s_i - U_z - l_{Dz} * O_{Dz}$$

otrzymuje się wzór 12.

Wzór 12. Dochodowość krytyczna, gdy przychód znajduje się w obszarze III

$$d_{kryt}(r) = \frac{(P_{max} - U) * r + s_i * (Z_i + U) - G_i + l_{Dz} * O_{Dz}}{P_{max} * s_i}$$

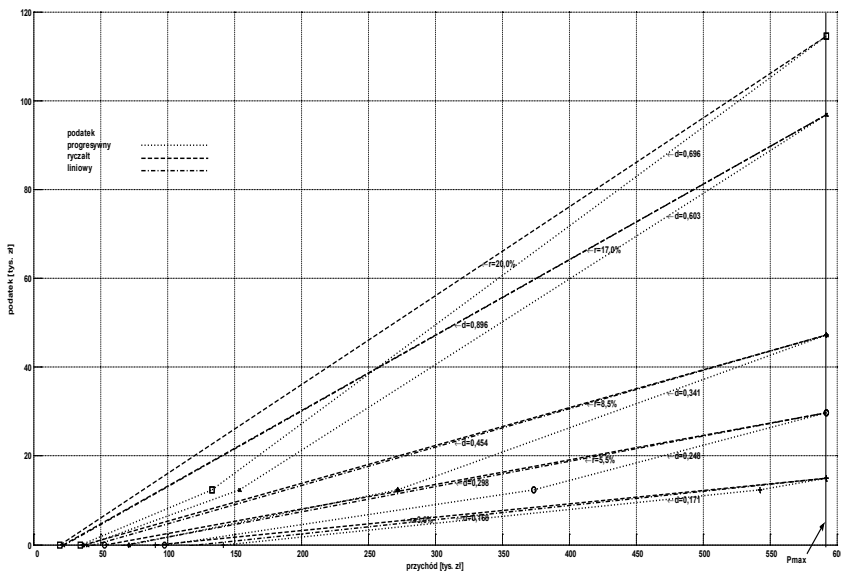
Przy obliczaniu progresywnego podatku należy uwzględnić odpowiedni przedział podatkowy. Wyznaczając zryczałtowany podatek dla P_{max} można określić przedział podatkowy progresywnego podatku na zasadach ogólnych.

Graficzne przedstawienie dochodowości krytycznej dla różnych parametrów

Rysunki 1 i 2 przedstawiają przebieg linii podatku liniowego, progresywnego, ryczałtu ewidencjonowanego dla dochodowości krytycznych; rysunek 1 bez ulg i przy braku dzieci będących na utrzymaniu podatnika; natomiast rysunek 2 z uwzględnieniem:

- ulgi niezależnej założonej na poziomie 36 000 zł i
- ulgi zależnej założonej na poziomie 9000 zł oraz
- posiadania czworga dzieci na utrzymaniu.

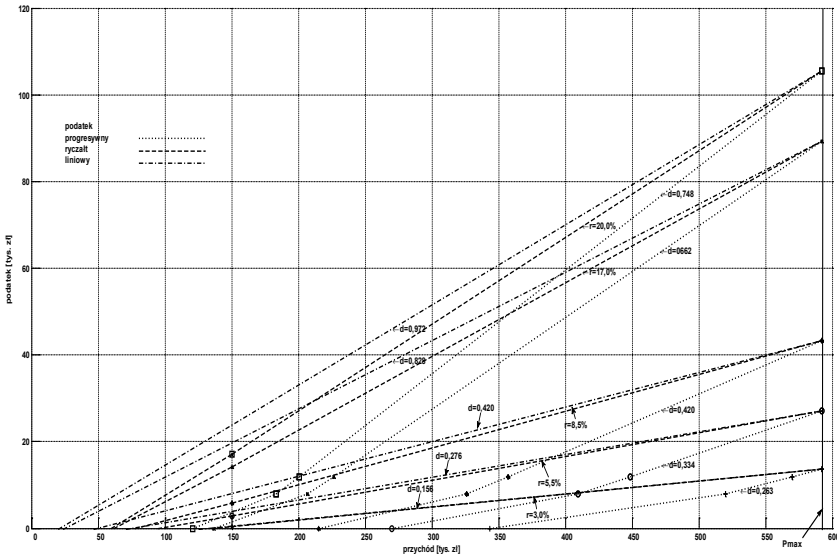
Rysunek 1. Linie podatku progresywnego, ryczałtu ewidencjonowanego i podatku liniowego dla dochodowości krytycznych; bez ulg zależnych i niezależnych oraz ulgi prorodzinnej

Źródło: opracowanie własne.

Na wykresie (rys. 1), gdy nie występują żadne ulgi, wówczas linie podatku liniowego dla dochodowości krytycznej (d_{krytL}) oraz podatku zryczałtowanego w całym zakresie dozwolonych przychodów, praktycznie pokrywają się. Liczba dzieci nie ma znaczenia, gdyż zarówno w podatku zryczałtowanym, jak i podatku liniowym nie przysługuje ulga prorodzinna. Przy czym wartości podatku zryczałtowanego są wyższe zarówno od podatku progresywnego, jak i podatku liniowego. Dla stawki ryczałtu $r = 20\%$ nie można wyznaczyć dochodowości krytycznej ryczałtu względem podatku liniowego. Linie podatku przecinają się poniżej najwyższego przychodu P_{max} dla ryczałtu. Oczywiście dla każdej stawki ryczałtu uzyskuje się inną dochodowość krytyczną podatku zryczałtowanego względem podatku liniowego i progresywnego. Oznacza to, że dla dochodowości wyższych od (d_{krytL}) zawsze (w całym zakresie dozwolonych przychodów) wyższy jest podatek liniowy. Jeżeli dochodowość d jest niższa od dochodowości krytycznej ryczałt – podatek liniowy d_{kryt} , to podatek liniowy w całym przedziale dopuszczalnych dochodowości jest niższy od podatku zryczałtowanego.

Rysunek 2. Linie podatku progresywnego, ryczałtu ewidencjonowanego, liniowego dla dochodowości krytycznych; ulgi niezależne 36 000 zł i ulgi zależnej 9000 zł oraz czwórki dzieci na utrzymaniu

Źródło: opracowanie własne.

Jeżeli podatnik wykorzystuje ulgi (na założonym poziomie) (rys. 2), to linie ryczałtu znajdują się poniżej linii liniowego podatku i dla dochodowości wyższych od dochodowości krytycznej (d_{krytL}) zawsze podatek zryczałtowany jest niższy od podatku liniowego w całym zakresie dopuszczalnych przychodów. Natomiast linia podatku progresywnego leży poniżej linii podatku zryczałtowanego. Jeżeli dochodowość (d) jest niższa od dochodowości krytycznej ryczałt – podatek progresywny d_{krytP} , to podatek progresywny w całym przedziale dopuszczalnych dochodowości jest niższy od podatku zryczałtowanego.

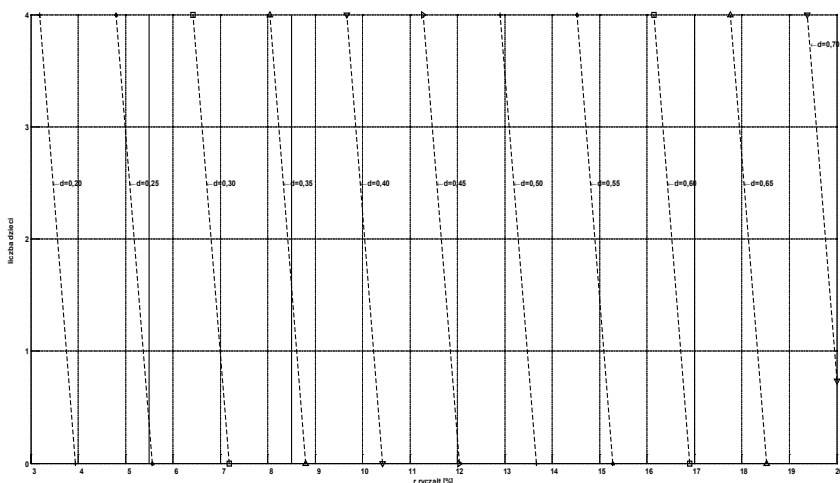
Dochodowość krytyczna ze wzrostem ulg rośnie, co oznacza, że dla większych dochodowości progresywny podatek na zasadach ogólnych jest niższy od podatku zryczałtowanego. Również większa liczba dzieci powoduje podwyższenie dochodowości krytycznej (ryczałt – podatek progresywny).

Dochodowość krytyczna podatku zryczałtowanego względem progresywnego podatku (d_{krytL}) rośnie dla zwiększających się wartości stawki podatku zryczałtowanego. Jeżeli podatnik korzysta z ulg zależnych i niezależnych wartość d_{kryt} maleje. Również liczba dzieci wpływa na podwyższenie dochodowości krytycznej (d_{kryt} porównanie wykresów 1 z 2).

Ponieważ zależność dochodowości krytycznej od podstawowych parametrów [ulg (U) i odliczeń (O)] jest złożona, dlatego przedstawiono graficznie linie stałej wartości dochodowości krytycznej jako funkcje ryczałtu i liczby dzieci przy założonej wartości ulg niezależnych (U_{nz}) i ulg zależnych (U_{zal}). Dla niektórych zestawów danych przedstawiono na wykresach przebieg linii dochodowości krytycznych, które dla przykładu załączono (rys. 3 i 4).

Na podstawie rysunków można dla dowolnej stawki ryczałtu, w szczególności gdy prowadzi się działalność podlegającą różnym stawkom ryczałtowym i wartość średnia jest różna od standardowych, wyznaczyć dochodowość krytyczną i na tej podstawie ocenić, która forma podatku będzie korzystniejsza.

Rysunek 3. Linie dochodowości krytycznych przy braku ulg niezależnych i zależnych

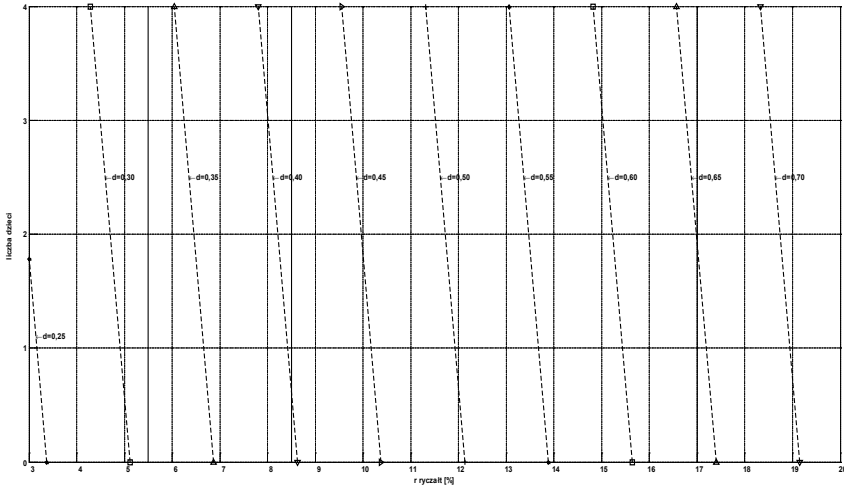
Źródło: opracowanie własne.

Przy braku ulg (rys. 3) najniższe wartości dochodowości krytycznej są niższe od 0,20, a najwyższe przewyższają 0,70. Z rysunku wynika, że przy niskich stawkach ryczałtu, dochodowość krytyczna nie przewyższa wartości 0,2 czyli dla niższych wartości dochodowości zawsze w całym dopuszczalnym przedziale przychodów korzystniejszy będzie podatek progresywny. Natomiast przy działalności, w której stawka ryczałtu jest wysoka (np. 17%) nawet bardzo wysoka dochodowość rzędu $d=0,60$ implikuje korzystanie z progresywnego podatku.

Ze wzrostem liczby dzieci będących na utrzymaniu podatnika, dochodowość krytyczna podatku progresywnego względem ryczałtu rośnie. Oznacza

to, że przy wyższych dochodowościach korzystniejszy jest podatek progresywny niż zryczałtowany.

Rysunek 4. Linie dochodowości krytycznych, ulgi niezależne U_{nz} 36 000 zł i ulgi zależne U_{zal} 9000 zł

Źródło: opracowanie własne.

Ze wzrostem liczby dzieci będących na utrzymaniu podatnika, dochodowość krytyczna rośnie.

Przy ulgach niezależnych na poziomie 36 000 zł i ulgach zależnych w wysokości 9000 zł (rys. 4) wartości dochodowości krytycznej prawie w całym zakresie stawek ryczałtu przekraczają 0,25 i dla ryczałtu 20% wyraźnie przekraczają wartości 0,7. Oznacza to, że dla większości dochodowości podatek progresywny będzie niższy od podatku zryczałtowanego.

6.4. Dochód krytyczny podatku liniowego względem podatku progresywnego

W przypadku podatku liniowego i progresywnego istotnym czynnikiem przy porównywaniu wartości podatku jest dochód. Dlatego wyznacza się dochód krytyczny, który jest dochodem przy którym zrównuje się podatek progresywny z liniowym. Ze względu na konstrukcję podatku (kwota wolna od podatku dla podatku progresywnego), można stwierdzić, że od dochodu wyższego od dochodu krytycznego, liniowy podatek jest zawsze niższy od progresywnego podatku. Przy obliczaniu podatku progresywnego należy

uwzględnić dochód graniczny D_{Gr} . Dochód graniczny jest to dochód począwszy, od którego odlicza się ulgi zależne (U_{zal}) w pełnej wysokości $D_{Gr} = U_{zal}/0,06$. Wzór na obliczanie dochodu krytycznego zależy od relacji między dochodem krytycznym (D_{kryt}) i dochodem granicznym. Jeżeli $D_{kryt} > D_{Gr}$, to podstawiając wzory (5) i (6) do zależności definiującej wartości krytyczne $Po_L = Poi$ uwzględniając, że $P*d = D$, otrzymuje się:

$$(D - U_{ZUS}) * 0,19 - U_z = G_i + (D - U - Z_i) * s_i - U_z - I_{Dz} * O_{Dz},$$

a po przekształceniach otrzymuje się wzór 13:

Wzór 13. Dochód krytyczny, podatek liniowy względem progresywnego

$$D_{kryt} = \frac{U_{ZUS} * (s_i - 0,19) + (U_{nz} + U_{zal} + Z_i) * s_i + I_{Dz} * O_{Dz} - G_i}{s_i - 0,19}$$

Natomiast, gdy $D_{kryt} \leq D_{Gr}$ dla obliczania D_{kryt} korzysta się ze wzorów (5) i (7) i uwzględniając, że $P*d = D$, do zależności definiującej wartości krytyczne $Po_L = Po$, otrzymuje się

$$Po = (D - U_{ZUS}) * 0,19 - U_z = G_i + (0,94 * D - U_{snz} - Z_i) * s_i - U_z - I_{Dz} * O_{Dz},$$

a po przekształceniach otrzymuje się wzór 14.

Wzór 14. Dochód krytyczny, podatek liniowy względem progresywnego, gdy ulgi zależne przekraczają 6% dochodu

$$D_{kryt} = \frac{U_{ZUS} * (s_i - 0,19) + (U_{nz} + Z_i) * s_i + I_{Dz} * O_{Dz} - G_i}{0,94 * s_i - 0,19}$$

Wzór (14) pokazuje, że poniżej granicznej wartości dochodu (D_{Gr}) dochód krytyczny zależy wyłącznie od ulg niezależnych (U_{nz}), a nie zależy od wartości ulg zależnych. Oznacza to, że przy ustalonej wartości ulg niezależnych (U_{nz}) oraz określonej liczbie dzieci można jednoznacznie wyliczyć dochód krytyczny (D_{krytGr}) dla wartości granicznej, a stąd wartość ulg zależnych granicznych U_{zalGr} począwszy od której D_{kryt} ma stałą wartość. W tabeli 1 podano, dla niektórych wartości ulg niezależnych i liczby dzieci 0 i 4, graniczny dochód krytyczny (D_{krytGr}), podatek dla D_{krytGr} oraz graniczne ulgi zależne (U_{zalGr}), powyżej których nie zmienia się D_{kryt} .

Tabela 1. Parametry krytyczne dla podatku liniowego oraz progresywnego

U_{nz}	Brak dzieci			Czworo dzieci		
	D_{krytGr}	Podatek $P_{0_1}=P_0$	U_{zalGr}	D_{krytGr}	Podatek $P_{0_1}=P_0$	U_{zalGr}
0	121 497	19 207	7 290	161 643	26 835	9 699
5 000	135 937	21 951	8 156	176 083	29 579	10 565
10 000	150 378	24 695	9 023	190 523	32 322	11 431
15 000	164 818	27 438	9 889	204 964	35 066	12 298
20 000	179 258	30 182	10 756	219 404	37 810	13 164
25 000	193 699	32 926	11 622	233 845	40 553	14 031
30 000	208 139	35 669	12 488	248 285	43 297	14 897
35 000	222 580	38 413	13 355	262 726	46 041	15 764
40 000	237 020	41 157	14 221	277 166	48 785	16 630
45 000	251 461	43 900	15 088	291 606	51 528	17 496
50 000	265 901	46 644	15 954	306 047	54 272	18 363

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać z powyższej tabeli wartość dochodu granicznego implikuje stosowanie, przy obliczaniu progresywnego podatku na zasadach ogólnych, drugiego przedziału podatkowego, gdyż podatek jest wyższy od wartości $G_2=14\ 839$ z równań 6 i 7. W tabeli pokazano zależność wartości dochodu krytycznego w punkcie granicznych oraz wartość ulgi zależnej, poniżej którego ulgi zależne odlicza się w pełnej wysokości.

6.5. Przychód krytyczny podatku progresywnego oraz liniowego względem ryczału ewidencjonowanego

Przychód krytyczny podatku progresywnego względem ryczału P_{kryt}
Linie podatku dla dochodowości większej od dochodowości krytycznej przecinają się przy określonym przychodzie, zwanym przychodem krytycznym P_{kryt} , który zależy od dochodowości. Wartość przychodu krytycznego zależy od wielkości wszystkich parametrów określających podatek, a mianowicie: stawek ryczału, ulg niezależnych, ulg zależnych oraz od liczby dzieci (dla progresywnego podatku na zasadach ogólnych).

Wyznaczenie przychodu krytycznego polega na przyrównaniu podatku dla określonej dochodowości (d). Korzysta się ze wzorów (3), (4), (6), (7) w zależności od obszaru (opisanym w podpunkcie „Ryczałt ewidencjo-

wany a progresywny podatek na zasadach ogólnych”), w którym się znajduje przychód (P). Analogicznie jak przy wyznaczaniu dochodowości krytycznej, w zależności od wartości ulg zależnych stosuje się odpowiednie wzory.

Wzór na obliczenie przychodu krytycznego P_{kryt} zależy, jakie są relacje między P_{kryt} , a Pr_{Gr} i Po_{Gr} .

Gdy $P_{kryt} \leq Pr_{Gr} < Po_{Gr}$ (obszar I), to gdy $Po = Pr$ i podstawiając wzory (4) i (7)

$$(0,94 * P_{kryt} - U_{snz}) * r - U_z = G_i + (0,94 * P_{kryt} * d(r) - U_{snz} - Z_i) * s_i - U_z - l_{Dz} * O_{Dz}$$

po przekształceniach otrzymuje się wzór 15.

Wzór 15. Przychód krytyczny obszar I

$$P_{kryt}(r) = \frac{U_{snz} \times r - s_i \times (Z_i + U_{snz}) + G_i - l_{Dz} \times O_{Dz}}{0,94 \times (r - d \times s_i)}$$

Gdy $Pr_{Gr} \leq P_{kryt} \leq Po_{Gr}$ (obszar II), to gdy $Po = Pr$ i podstawiając wzory (3) i (7)

$$(P_{kryt} - U) * r - U_z = G_i + (0,94 * P_{kryt} * d(r) - U_{snz} - Z_i) * s_i - U_z - l_{Dz} * O_{Dz}$$

po przekształceniach otrzymuje się wzór 16.

Wzór 16. Przychód krytyczny obszar II

$$P_{kryt}(r) = \frac{U \times r_j - s_i \times (Z_i + U_{snz}) + G_i - l_{Dz} \times O_{Dz}}{r_j - 0,94 \times d \times s_i}$$

Gdy $P_{kryt} \geq Po_{Gr} > Pr_{Gr}$ (obszar III), to gdy $Po = Pr$ i podstawiając wzory (3) i (6)

$$(P_{kryt} - U) * r - U_z = G_i + (P_{kryt} * d(r) - U - Z_i) * s_i - U_z - l_{Dz} * O_{Dz}$$

po przekształceniach otrzymuje się wzór 17.

Wzór 17. Przychód krytyczny obszar III

$$P_{kryt}(r) = \frac{U \times r_j - s_i \times (Z_i + U) + G_i - l_{Dz} \times O_{Dz}}{r - d * s_i}$$

Przychód krytyczny podatku liniowego względem ryczałtu P_{krytL}

Wzór na obliczenie przychodu krytycznego P_{krytL} podatku liniowego względem ryczałtu zależy jakie są relacje między P_{kryt} a Pr_{Gr} .

Gdy $P_{kryt} \leq Pr_{Gr}$ (obszar I), to gdy $Po_L = Pr$ i podstawiając wzory (4) i (5)

$$(0,94 * P_{kryt} - U_{snz}) * r - U_z = (P*d - U_{zus}) * 19\% - U_z$$

po przekształceniach otrzymuje się wzór 18

Wzór 18. Przychód krytyczny dla podatku liniowego (obszar I)

$$P_{krytL} = \frac{U_{snz} \times r - 0,19 \times U_{ZUS}}{0,94 \times r - 0,19 \times d}$$

Gdy $P_{kryt} > Pr_{Gr}$ (obszar II i III), to gdy $Po_L = Pr$ i podstawiając wzory (3) i (5)

$$(P_{kryt} - U) * r - U_z = (P*d - U_{zus}) * 19\% - U_z$$

po przekształceniach otrzymuje się wzór 19.

Wzór 19. Przychód krytyczny dla podatku liniowego (obszar II i III)

$$P_{krytL} = \frac{U \times r - 0,19 \times U_{ZUS}}{r - 0,19 \times d}$$

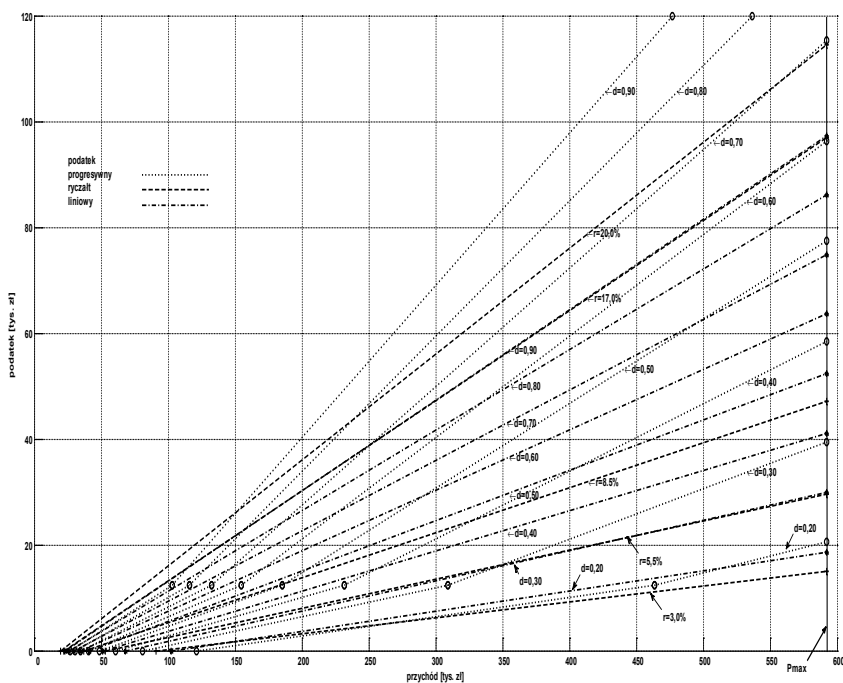
Na podstawie powyższych wzorów obliczono przychody krytyczne podatku zryczałtowanego względem podatku progresywnego i liniowego. Obliczenia wykonano dla ulg niezależnych przyjętych do analizy w wysokości 0 zł, 18 000 zł i 36 000 zł oraz przy założeniu braku ulg zależnych i braku dzieci oraz ulg zależnych w wysokości 9000 zł i czwórce dzieci. Dodatkowo podano dochód krytyczny liniowego i progresywnego podatku na zasadach ogólnych oraz dochodowość krytyczną podatku zryczałtowanego względem podatku progresywnego i podatku liniowego. Podano również wartość podatku w punkcie krytycznym. Wyniki obliczeń przedstawiono w tabelach 2 i 3. Puste miejsca w tabeli oznaczają, że dla wszystkich dozwolonych przychodów podatek zryczałtowany nie jest równy odpowiedniemu podatkowi na zasadach ogólnych.

Przy braku ulg niezależnych sporadycznie przecinają się linie podatku liniowego z liniami podatku zryczałtowanego. Natomiast przy korzystaniu z ulg niezależnych, założonych na poziomie 18 000 zł i 36 000 zł, tylko dla nielicznych dochodowości (przede wszystkim dla bardzo wysokich dochodowości) linie podatku zryczałtowanego (dla wysokich stawek ryczałtu)

przecinają się z liniowym podatkiem na zasadach ogólnych. Natomiast podatek zryczałtowany zrównuje się z progresywnym podatkiem na zasadach ogólnych dla wielu dochodowości. W przypadku korzystania z ulg zależnych w wysokości 9000 zł i posiadaniu na utrzymaniu czwórki dzieci dla stawek ryczału 5,5% i 8,5% dla wszystkich dochodowości większych od dochodowości krytycznej, zawsze podatek progresywny zrównuje się z podatkiem zryczałtowanym.

Dokonując analizy porównawczej trzech form opodatkowania, na rysunkach 5 i 6 przedstawiono linie podatku zryczałtowanego dla różnych wartości stawki ryczału r , liniowego i progresywnego dla różnych założonych wartości dochodowości (d) w przedziale od 0,2 do 0,9, co 0,1.

Rysunek 5 Linie podatku zryczałtowanego dla różnych wartości stawki ryczału r , oraz podatku liniowego i progresywnego dla różnych wartości dochodowości (d), przy braku ulg i odliczeń na dzieci

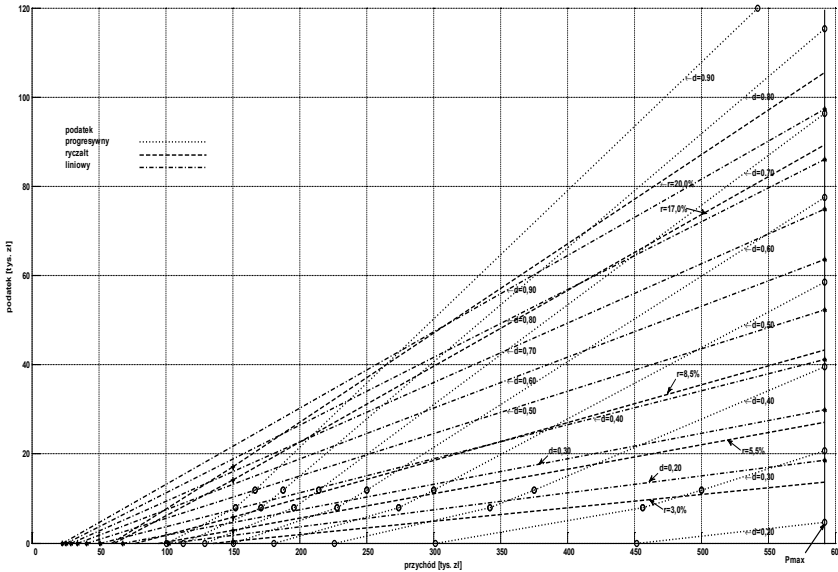

Źródło: opracowanie własne.

Kółka na rysunku pokazują wartości przychodu, przy którym dla podatku progresywnego następuje przejście do drugiego przedziału podatkowego.

Przy braku ulgi odliczeń, stwierdza się, że linie podatku zryczałtowanego praktycznie pokrywają się z podatkiem liniowym.

Rysunek 6. Linie podatku zryczałtowanego dla różnych wartości stawki ryczałtu r , liniowego i progresywnego dla różnych wartości dochodowości (d), przy ulgach niezależnych 36 000 zł i ulgach zależnych 9000 zł oraz czwórcie dzieci na utrzymaniu podatnika

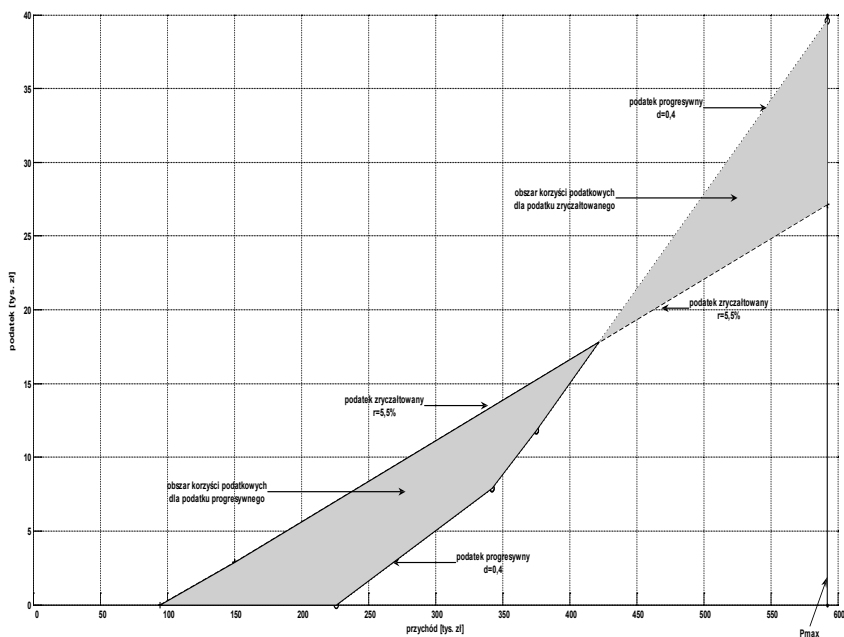
Źródło: opracowanie własne.

Przy występowaniu ulg oraz odliczeń, linie podatku zryczałtowanego i liniowego, tylko dla niektórych dochodowości przecinają się, wyznaczając próg przychód krytyczny, przy którym następuje zrównania się ich wartości. Oznacza to, że dla wielu dochodowości w całym zakresie dopuszczalnych wartości przychodu podatek zryczałtowany różni się od podatku liniowego. W zależności od dochodowości (d), podatek w całym zakresie dopuszczalnych wartości przychodu podatek zryczałtowany w jest zawsze albo większy, albo mniejszy. Natomiast linie podatku progresywnego przecinają linie podatku zryczałtowanego dla wielu dochodowości.

Przy czwórcie dzieci i ulgach, dopiero przy dochodowości $d=0,3$ linie podatku zryczałtowanego i progresywnego przecinają się, co oznacza że poniżej dochodowości na poziomie 0,3 zawsze korzystniejsze są zasady ogólne niż podatek zryczałtowany. Zależności między liniowym a progresywnym podatkiem na zasadach ogólnych omówiono wcześniej.

W celu przejrzystego pokazania obszarów korzyści podatkowych przy porównywaniu dla ustalonych parametrów dwóch form opodatkowania przedstawiono na rysunku 7 linie podatku zryczałtowanego i progresywnego, który jest fragmentem rysunku 6.

Rysunek 7. Obszar korzyści podatkowych dla podatku zryczałtowanego i progresywnego, przy ulgach niezależnych 36 000 zł i ulgach zależnych 9000 zł oraz czwórce dzieci na utrzymaniu podatnika

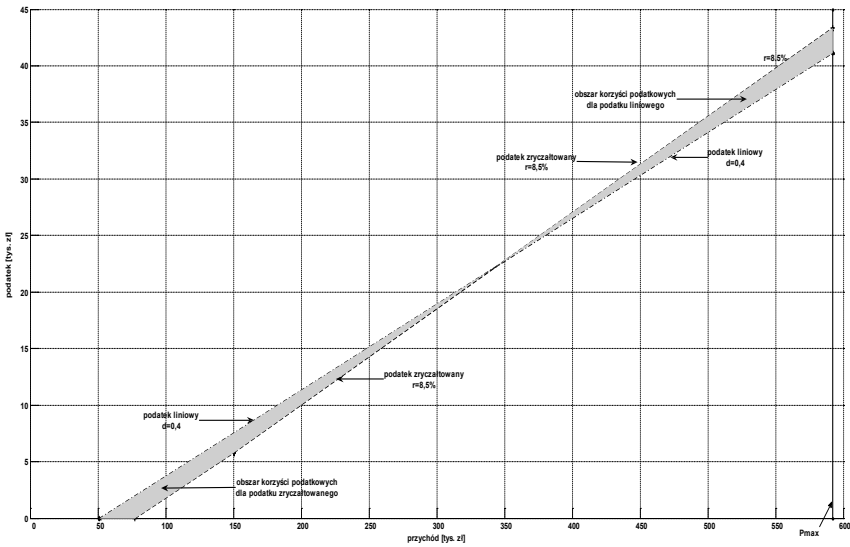

Źródło: opracowanie własne.

Punkt krytyczny przychodu – czyli przychód, przy którym zrównują się podatki wynosi 421 955 zł, a podatek wynosi 17 823 zł. Dla niektórych przychodów różnice są znaczące. Przy przychodzie 225 912 zł (podatek na zasadach ogólnych wynosi zero) różnica wynosi 7041 zł.

Natomiast najwyższa różnica korzystna dla ryczałtu w wysokości 12 411 zł dotyczy najwyższego dopuszczalnego przychodu (591 975 zł).

Rysunek 8. Obszar korzyści podatkowych dla podatku zryczałtowanego i liniowego, przy ulgach niezależnych 36 000 zł i ulgach zależnych 9000 zł

Źródło: opracowanie własne.

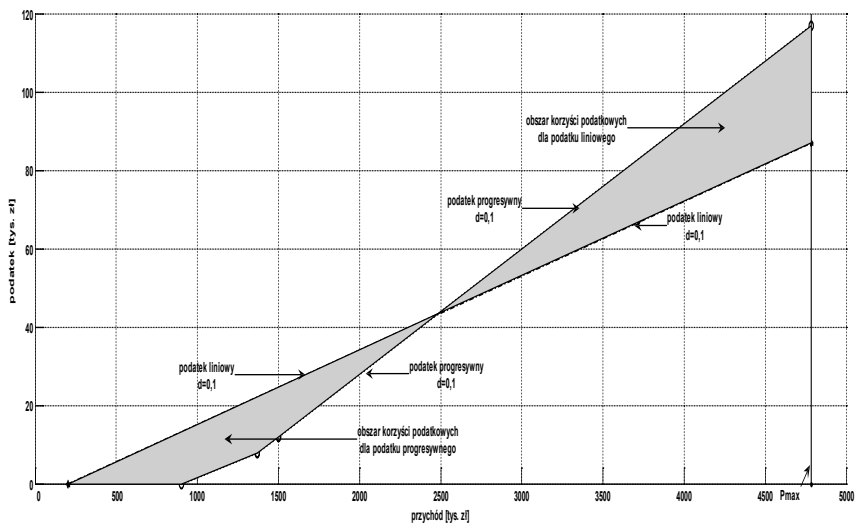
Punkt krytyczny przychodu czyli przychód, przy którym zrównują się podatki wynosi 331 368 zł, podatek wynosi wtedy 22 067 zł.

Obszary korzyści podatkowych są znacznie węższe niż w przypadku podatku progresywnego. Najwyższa dodatnia różnica dla podatku zryczałtowanego wynosi 2005 zł przy przychodzie 77 401 zł (próg powstania obowiązku podatkowego dla podatku zryczałtowanego). Natomiast najwyższa dodatnia różnica dla podatku liniowego wynosi 2255 zł dla najwyższego dopuszczalnego przychodu (591 975 zł).

Porównanie korzyści podatkowych progresywnego i podatku liniowego przedstawiono na rysunku 9. Rozważania dotyczą zakresu dopuszczalnego przychodu dla zasadach ogólnych czyli 4 784 400 zł.

Przebieg, w całym dopuszczalnym przedziale przychodów dla podatku na zasadach ogólnych, linii podatku liniowego i progresywnego dla dochodowości $d=0,1$ przy ulgach niezależnych 36 000 zł i ulgach zależnych 9000 zł oraz czwórce dzieci, będących na utrzymaniu podatnika przedstawiono na rysunku 9.

Rysunek 9. Obszar korzyści podatkowych dla podatku liniowego i progresywnego, przy ulgach niezależnych 36 000 zł i ulgach zależnych 9000 zł oraz czwórce dzieci na utrzymaniu podatnika

Źródło: opracowanie własne.

Punkt krytyczny przychodu czyli przychód, przy którym zrównują się podatki wynosi 2 485 409 zł, a podatek wynosi wtedy 43 346 zł.

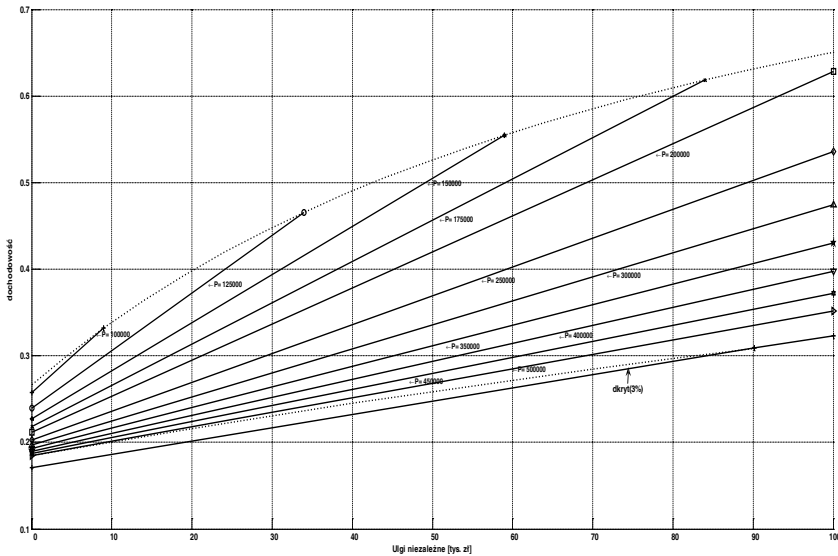
Najwyższa dodatnia różnica dla podatku progresywnego wynosi 14 260 zł przy przychodzie 1 369 122 zł. Jest to przychód, przy którym podatek progresywny przechodzi do drugiego przedziału podatkowego. W szerokim przedziale przychodów różnica między podatkiem liniowym a progresywnym jest w miarę równa. Od przychodu 903 647 zł, przy którym powstaje obowiązek podatkowy dla podatku progresywnego (różnica 13 292 zł) do przychodu 1 500 000 zł podatek progresywny jest niższy od liniowego co najmniej o 12 810 zł. Natomiast najwyższa dodatnia różnica dla podatku liniowego wynosi 29 8887 zł dla najwyższego dopuszczalnego przychodu. Rozważania dotyczą zakresu dopuszczalnych przychodu dla zasadach ogólnych czyli 4 784 400 zł.

Analiza powiązania między przychodami krytycznymi i ulgami

Przedstawiono (rys. 10–15) przebieg linii przychodów krytycznych jako funkcje dochodowości i ulg niezależnych oraz przebieg linii dochodowości krytycznej dla różnych wartości stawki podatku zryczałtowanego oraz ustalonych wartości ulg zależnych i liczby dzieci. Rysunki te stanowią rozszerzenie danych przedstawionych w tabelach 2 i 3 ze względu na wartość ulg niezależnych.

U góry rysunku linia kropkowana wyznacza parametry, przy których zarówno dla podatku progresywnego, jak i zryczałtowanego wartość podatku wynosi zero. Dla parametrów powyżej linii podatku zerowego (wyższe dochodowości przy ustalonych wartościach pozostałych parametrów) korzystniejszą formą opodatkowania jest podatek zryczałtowany. Natomiast dla parametrów poniżej linii dochodu krytycznego (dolna linia) dla całego przedziału dopuszczalnych przychodów korzystniejszy jest podatek progresywny. W obszarze między tymi liniami dla przychodów poniżej przychodu krytycznego, korzystniejszą formą jest progresywny podatek na zasadach ogólnych. Niższa linia kropkowana wyznacza parametry, przy których przy obliczaniu progresywnego podatku na zasadach ogólnych przechodzi się z pierwszego przedziału podatkowego do przedziału drugiego. Powyżej linii podatek oblicza się korzystając z danych dla przedziału pierwszego. Jeżeli korzysta się z ulg zależnych, to wydzielają się trzy obszary, w których podczas obliczeń korzysta się z różnych wzorów co omówiono wcześniej. Na rysunkach linie przerywane odznaczają kolejne obszary. Prosta rozgranicza obszar I od obszaru II natomiast krzywa oddziela obszar II od obszaru III.

Rysunek 10. Przychody krytyczne dla stawki ryczałtu 3% przy braku ulg i odliczeń

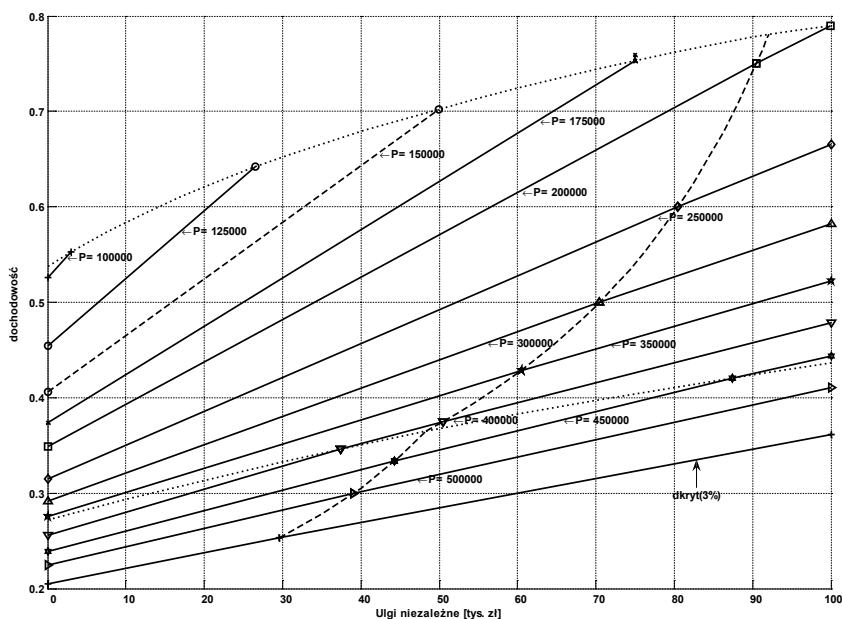

Źródło: opracowanie własne.

Dla ryczałtu o stawce 3%, rysunek 10 pokazuje przebieg linii przychodów krytycznych przy braku dzieci i ulg zależnych. Wszystkie linie przy-

chodu krytycznego oblicza się zgodnie ze wzorem (12) dla obszaru III. Praktycznie w całym obszarze progresywny podatek na zasadach ogólnych oblicza się dla pierwszego przedziału podatkowego. Linia podatku zerowego przy braku odliczeń niezależnych określa dochodowość równą 0,266. Powyżej tej dochodowości zawsze korzystniejszą formą jest ryczałt niż podatek progresywny. Natomiast przychód krytyczny w tym punkcie wynosi 91 003 zł. Oznacza to, że jest to przychód, przy którym powstaje obowiązek podatkowy dla podatku zryczałtowanego. Natomiast dla podanej wyżej dochodowości jest to również przychód, przy którym powstaje obowiązek podatkowy dla progresywnego podatku na zasadach ogólnych.

Rysunek 11. Przychody krytyczne dla stawki ryczałtu 3%, ulgi zależne 9000 zł i czwórka dzieci na utrzymaniu podatnika

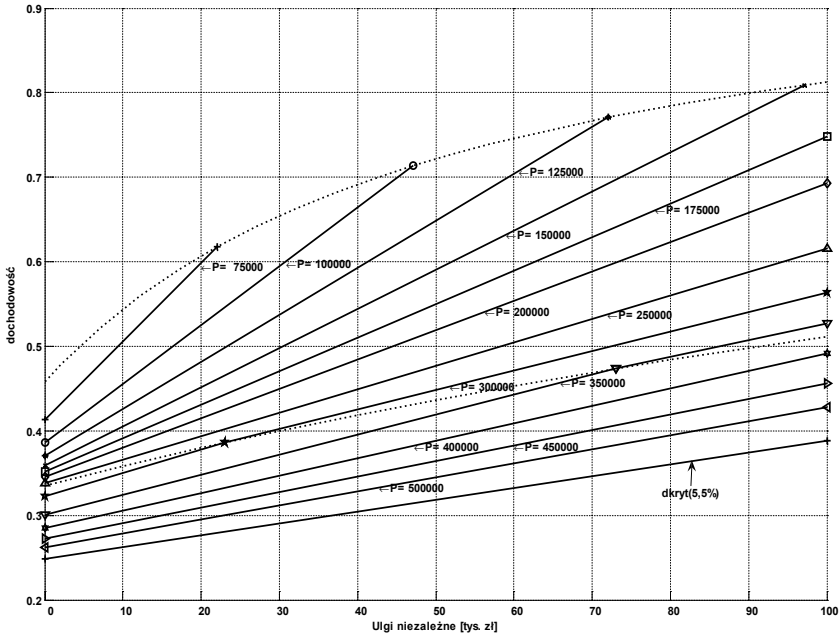

Źródło: opracowanie własne.

Z rysunku 11 ($r=3\%$, $U_{zal} = 9000$ zł i czwórka dzieci na utrzymaniu podatnika) wynika, że obszar, dla którego oblicza się podatek wg drugiego przedziału podatkowego jest niewielki. Dla przyjętych wartości ulgi zależnej i liczby dzieci na utrzymaniu podatnika obszary stosowania odpowiednich wzorów dla drugiego i trzeciego przedziału są zbliżonej wielkości. Linia podatku zerowego przy braku odliczeń niezależnych określa dochodowość równą 0,538, a podatek krytyczny wynosi 96 811 zł. Powyżej tej dochodo-

wości zawsze korzystniejszą formą jest ryczał. Znaczenie podatku krytycznego omówiono przy rysunku 10.

Rysunek 12. Przychody krytyczne dla stawki ryczału 5,5% przy braku ulg i odliczeń

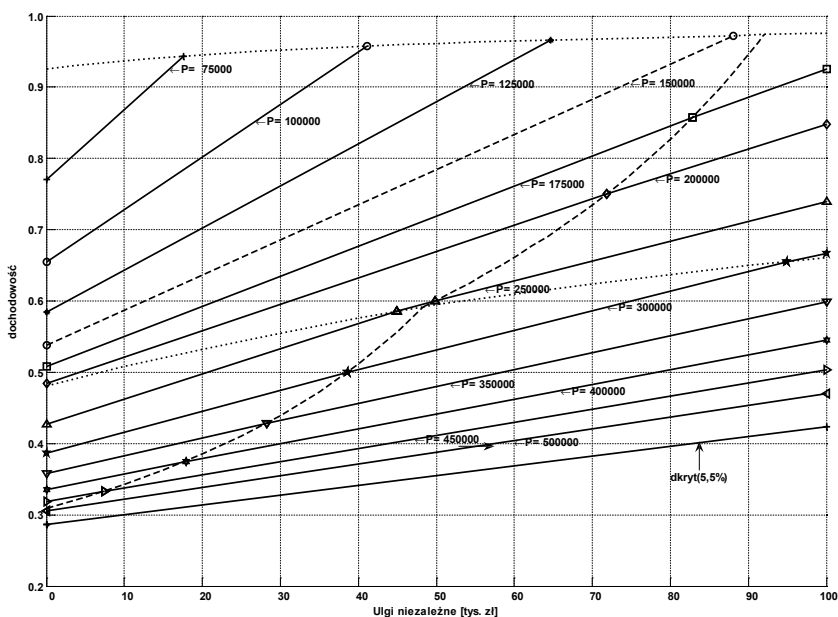
Źródło: opracowanie własne.

Na rys. 12 ($r = 5,5\%$, brak ulg i odliczeń) wszystkie obliczenia przeprowadza się dla obszaru III.

Obszar obliczania dla drugiego przedziału podatkowego jest znacznie większy w porównaniu do stawki 3% (rys. 10). Linia podatku zerowego przy braku odliczeń niezależnych określa dochodowość równą 0,458, przychód krytyczny wynosi 52 896 zł. Powyżej tej dochodowości przy ustalonych wartościach pozostałych parametrów zawsze korzystniejszą formą jest ryczał⁴.

⁴ Znaczenie podatku krytycznego omówiono przy rysunku 10, zamieszczonym na str. 176.

Rysunek 13. Przychody krytyczne dla stawki ryczałtu 5,5%, ulgi zależne 9000 zł przy czwórce dzieci na utrzymaniu podatnika

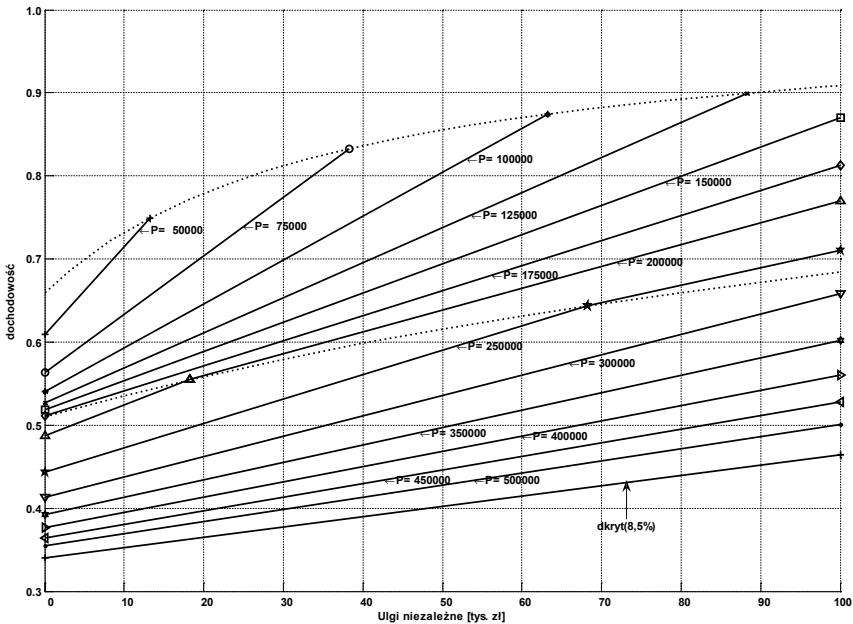

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 13 ($r=5,5\%$, $U_{zal} = 9000$ zł i czwórka dzieci na utrzymaniu podatnika) pokazuje, że dochodowości krytyczne są znacznie wyższe niż w przypadku braku ulg (rys. 12), co oznacza, że przy wyższych przychodach opłaca się przechodzić z zasad ogólnych na ryczałt. W dużym obszarze progresywny podatek na zasadach ogólnych oblicza się zgodnie z drugim przedziałem. Obszar III pełne odliczenie ulgi zależnej jest dosyć duży. Nawet przy braku ulg niezależnych dla dochodowości $d=0,3$ można odliczać ulgi zależne (9000 zł) w pełnej wysokości (dla dużych przychodów). Linia podatku zerowego przy braku odliczeń niezależnych określa dochodowość równą 0,925 i w całym zakresie ulg zależnych niewiele się zmienia (dla $P=150\ 000$ zł osiąga wartość 0,972). Wprawdzie powyżej tej dochodowości zawsze korzystniejszą formą jest ryczałt, ale jest to tak wysoka wartość, że praktycznie taka sytuacja nie zdarzy się⁵.

⁵ Znaczenie podatku krytycznego omówiono przy rysunku 10, zamieszczonym na str. 176.

Rysunek 14. Przychody krytyczne dla stawki ryczałtu 8,5% przy braku ulg zależnych i odliczeń

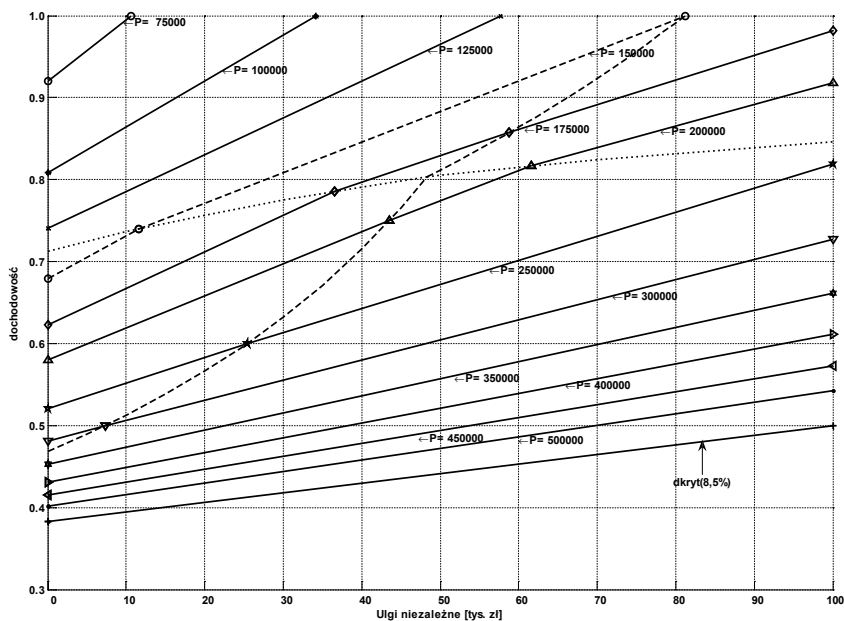

Źródło: opracowanie własne.

Dla stawki ryczałtu 8,5% oraz braku ulg zależnych i odliczeń (rys. 14) obszar obliczania progresywnego podatku na zasadach ogólnych zgodnie z drugim przedziałem podatkowym jest duży, czyli w dużym przedziale podatek jest wysoki. Linia podatku zerowego przy braku odliczeń niezależnych określa dochodowość równą 0,659, a przychód krytyczny wynosi 36 757 zł. Powyżej tej dochodowości zawsze korzystniejszą formą jest ryczałt.

Znaczenie podatku krytycznego omówiono przy rysunku 10 (patrz str. 176). Wartości dochodowości na rysunku są wysokie. Przy najniższych dochodowościach (relatywnie dosyć wysokie np. 0,4) przychody krytyczne są wysokie nawet przy braku ulg i wynoszą 330 578 zł, a przy ulgach niezależnych 40 000 zł wynoszą 549 175 zł, czyli w prawie całym przedziale dopuszczalnych przychodów korzystniejszą formą opodatkowania jest progresywny podatek na zasadach ogólnych.

Rysunek 15. Przychody krytyczne dla stawki ryczałtu 8,5%, ulgi zależne 9000 zł, na utrzymaniu podatnika pozostaje czwórka dzieci

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 15 ($r=8,5\%$, $U_{zal} = 9000$ zł i czwórka dzieci na utrzymaniu podatnika) pokazuje, że dochodowości krytyczne są znacznie wyższe niż w przypadku braku ulg (rys. 14), co oznacza, że przy znacznie wyższych przychodach opłaca się przechodzić z zasad ogólnych na ryczałt. Obszar I i obszar II są znacznie mniejsze od obszaru III. Obszar III, w którym odlicza się ulgi zależne w pełnej wysokości jest duży. Nawet przy braku ulg niezależnych dla wysokich dochodowości $d=0,45$ odlicza się ulgi zależne (9000 zł) w pełnej wysokości. W bardzo dużym obszarze progresywny podatek na zasadach ogólnych oblicza się zgodnie z drugim przedziałem.

Przy braku ulg niezależnych przychody krytyczne dla najwyższych dochodowości wynoszą poniżej 75 000 zł. Nie ma linii zerowego podatku, co oznacza, że nie można określić parametrów, dla których podatek zryczałtowany jest zawsze niższy od progresywnego. W całym zakresie dochodowości i ulg niezależnych zawsze można określić przychód krytyczny.

W tabeli 4 zebrano dane charakterystyczne: przychód krytyczny i dochodowość dla ustalonych parametrów punktów powstania obowiązku podatkowego czyli podatek w tym punkcie jest zerowy.

Dochodowość d podana w tabeli nr 4 określa, dla ustalonych wartości ulg i parametrów podanych w tabeli, wartość dochodowości, powyżej której zawsze korzystniejszą formą opodatkowania jest ryczałt ewidencjonowany.

Tabela 4. Wartości krytyczne dla wybranych parametrów

I	Brak dzieci				Czwórka dzieci			
	0				9000			
Ulgi zależne								
	Dochodowość d		Przychód krytyczny P _{kryt}		Dochodowość d		Przychód krytyczny P _{kryt}	
Ulgi niezależne	0	50 000	0	50 000	0	50 000	0	50 000
Ryczałt 3,0%	0,266	0,526	91 003	141 003	0,538	0,702	96 811	150 003
Ryczałt 5,5%	0,458	0,721	52 896	102 896	0,925	0,962	56 273	109 464
Ryczałt 8,5%	0,659	0,856	36757	86 757				

Źródło: opracowanie własne.

Przy zwiększeniu ulg niezależnych i zależnych przy ustalonej stawce ryczałtu parametry charakteryzujące punkt powstania obowiązku podatkowego rosną. Oznacza to, że dopiero przy wyższych dochodowościach korzystniejszą formą opodatkowania jest ryczałt. Natomiast zwiększanie się przychodu oznacza powstawanie obowiązku podatkowego przy wyższym przychodzie. Ze wzrostem stawki ryczałtu dochodowość, przy której korzystniejszą formą jest ryczałt, rośnie. Natomiast przychody powodujące powstawanie obowiązku podatkowego maleją.

6.6. Linia optymalnego podatku dla wszystkich fakultatywnych form opodatkowania

Ukoronowaniem analizy optymalizacyjnej podatku mikroprzedsiębiorstwa jest wyznaczenie dla ustalonych parametrów działalności gospodarczej linii optymalnego podatku. Linia ta określa, w całym przedziale dopuszczalnych przychodów, wysokość podatku dla formy opodatkowania, która generuje najniższy podatek. Zawsze przy niskich przychodach najniższą wartość podatku generuje progresywny podatek na zasadach ogólnych. Wynika to z konstrukcji podatku. Podatek progresywny ma dochód wolny od podatku. Dodatkowo tylko ta forma opodatkowania korzysta z ulgi prorodzinnej.

Przy wyznaczeniu linii optymalnego podatku uwzględniono również możliwość stosowania karty podatkowej⁶. W celu wyznaczenia linii optymalnego podatku należy stosować następującą procedurę.

1. Określić rodzaj działalności gospodarczej i sprawdzić, które formy opodatkowania może stosować mikroprzedsiębiorstwo, a mianowicie:

⁶ O optymalizacji podatku w sytuacji, gdy można stosować kartę podatkową szerzej patrz: A. Dziuba-Burczyk, *op. cit.*, s. 45–76.

- a) karta podatkowa,
 - b) zryczałtowany podatek od przychodów ewidencjonowanych,
 - c) podatek liniowy,
 - d) progresywny podatek na zasadach ogólnych,
2. Ustalić przewidywaną dochodowość,
 3. Ustalić wielkość ulg niezależnych,
 4. Ustalić wielkość ulg zależnych,
 5. Określić liczbę dzieci będących na utrzymaniu podatnika,
 6. Ustalić podatek wynikający ze stosowania karty podatkowej, jeżeli może być stosowana,
 7. Ustalić stopę podatku zryczałtowanego dla określonego rodzaju działalności.
 8. Wyznaczyć dochodowości krytyczne,
 - a) ryczałtu względem progresywnego podatku na zasadach ogólnych,
 - b) ryczałtu względem podatku liniowego,
 - c) progresywnego podatku na zasadach ogólnych względem podatku liniowego,
 9. Wyznaczyć przychód krytyczny:
 - a) karta podatkowa względem pozostałych form opodatkowania,
 - b) ryczałtu względem progresywnego podatku na zasadach ogólnych (jeżeli dochodowość jest większa od dochodowości krytycznej),
 - c) ryczałtu względem podatku liniowego (jeżeli dochodowość jest większa od dochodowości krytycznej)
 10. Wyznaczyć przebieg linii optymalnego podatku jako funkcji przychodu,
 11. Wybrać dla określonego przychodu najkorzystniejszą formę opodatkowania uwzględniając również inne czynniki, takie jak np. uciążliwość i koszt prowadzenia ewidencji.

Praktyczne zastosowanie linii optymalnego podatku w przykładach liczbowych

Praktyczne wykorzystanie powyższych rozważań dotyczących wyboru najkorzystniejszej formy opodatkowania ze względu na minimalizację podatku można zobrazować wyznaczając linię optymalnego podatku dla przykładowych warunków funkcjonowania mikroprzedsiębiorstwa.

Przykład 1. (wybór z czterech alternatywnych form opodatkowania)

1. Rodzaj działalności: usługi w zakresie antykorozyjnego zabezpieczenia pojazdu. Podatnik prowadzi działalność w miejscowości o liczbie mieszkańców powyżej 50 000. Może wówczas stosować wszystkie formy opodatkowania. Karta podatkowa poz. 18,
2. Oczekiwana dochodowość $d = 0,6$,
3. Podatnik jest osobą niepełnosprawną i planuje dostosować samochód dla swoich potrzeb. przewidywany koszt 36 000 zł (ulgi niezależne),

4. Podatnik ma w planie przekazać darowiznę na budowę kościoła w wysokości 24 000 zł (ulgi zależne),
5. Podatnik ma na utrzymaniu czworo dzieci,
6. Przedsiębiorca zatrudni trzech pracowników (limitowanych) oraz syna prowadzącego z podatnikiem wspólne gospodarstwo domowe i osobę przyjmującą zlecenia (dwóch pracowników Nielimitowanych), co powoduje podwyższenie stawki $2 * 15\% = 30\%$. Miesięczna stawka podatku (karta) wynosi: $Pk^{33} = 2\,240 \text{ zł} * 1,3 = 2\,912 \text{ zł}$. Roczny podatek po odjęciu skorygowanego ubezpieczenia zdrowotnego wynosi 32 429 zł,
7. Stopa podatku zryczałtowanego dla działalności usługowej wynosi 8,5%.

Przychody krytyczne oraz roczny podatek w punkcie krytycznym podano w tabeli 5.

Tabela 5. Przychody krytyczne dla linii optymalnego podatku przykład 1

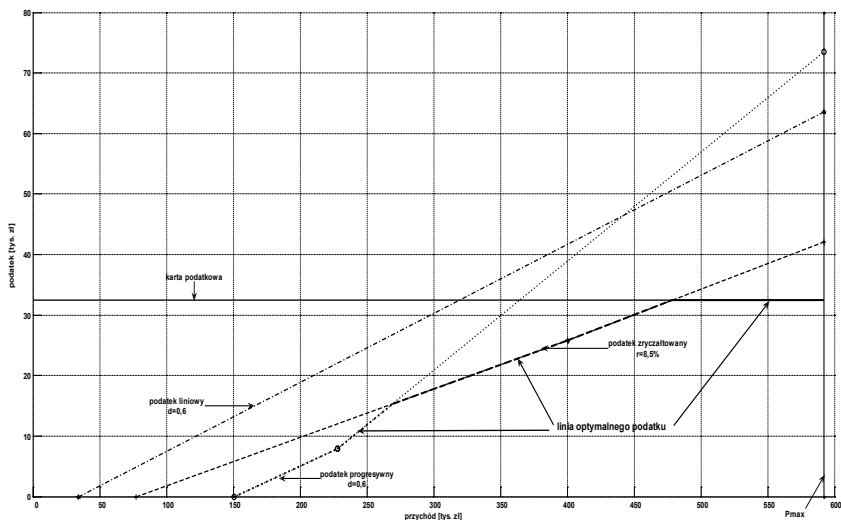
	ryczałt procentowy	podatek liniowy	podatek progresywny	
karta	478 274	318 474	388 814	przychód krytyczny
	32 429	32 429	32 429	podatek
ryczałt procentowy			271 047	przychód krytyczny
			15 362	podatek
podatek liniowy			446 853	przychód krytyczny
			46 610	podatek

Źródło: opracowanie własne.

W całym przedziale podatek liniowy nie zrównuje się z podatkiem zryczałtowanym procentowo. Linie podatku progresywnego i liniowego przecinają się przy bardzo wysokich przychodach, gdzie najniższą wartość ma podatek ryczałtu ewidencjonowanego.

Linie optymalnego podatku przedstawiono na rysunku 16.

Rysunek 16. Linia optymalnego podatku – przykład 1

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku wygenerowania przez mikroprzedsiębiorstwo przychodu o wartości niższej niż kwota 271 047 zł (odpowiadająca przychodowi krytycznemu dla podatku progresywnego oraz ryczałtu ewidencjonowanego) najkorzystniejszą formą opodatkowania ze względu na minimalizację podatku jest podatek progresywny. Natomiast jeśli przychód rzeczywisty przekroczy punkt krytyczny przychodu, ale nie osiągnie wartości 478 274 zł (punkt krytyczny przychodu karty względem ryczałtu) należy wybrać ryczałt ewidencjonowany, a po przekroczeniu punktu krytycznego karty względem ryczałtu (490 556 zł) najniższy poziom podatku będzie płacony z tytułu zastosowania karty podatkowej. Linia podatku liniowego przebiega powyżej linii optymalnej, zatem w tym przypadku należy w rozważaniach pominąć tę formę opodatkowania jako nieefektywną.

Przykład 2. (wybór z trzech form opodatkowania: ryczałt ewidencjonowany, podatek liniowy, podatek progresywny)

Podatnik (osoba niepełnosprawna) prowadzący schronisko turystyczne (krótkoterminowe zakwaterowanie) może wybrać ryczałt procentowy ze stawką 17%, albo podatek liniowy lub progresywny. Podatnik nie posiada dzieci. Przewiduje ulgi niezależne (wydatki rehabilitacyjne) w wysokości 36 000 zł. Oczekuje dochodowości na poziomie 0,8.

Przychody krytyczne i podatek w punkcie krytycznym podano w tab. 6.

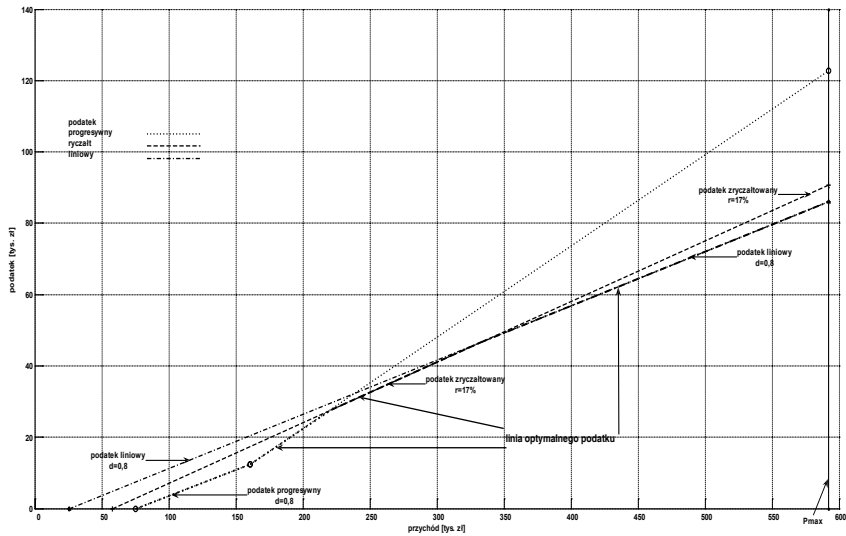
Tabela 6. Przychody krytyczne i podatek w punkcie krytycznym dla linii optymalnego podatku przykład 2

	podatek liniowy	podatek progresywny	
ryczałt procentowy	332 035 46 592	220 994 27 715	przychód krytyczny podatek
podatek liniowy	x	240 213 32 635	przychód krytyczny podatek

Źródło: opracowanie własne.

Na rys. 17 pokazano linię optymalnego podatku dla danych przykładu 2.

Rysunek 17. Linia optymalnego podatku – przykład 2

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku uzyskiwania przychodu do wysokości 220 994 zł (do punktu krytycznego przychodu podatek progresywny względem ryczałt) najniższy podatek płaci się dla progresywnego podatku na zasadach ogólnych. Natomiast od tego przychodu krytycznego do wysokości przychodu 332 035 zł (punkt krytyczny ryczałt – liniowy podatek na zasadach ogólnych) najkorzystniejszą formą jest ryczałt, a powyżej liniowy podatek na zasadach ogólnych. Przy czym różnica między podatkiem liniowym a ry-

czałtem ewidencjonowanym jest niewielka. W punkcie krytycznym ryczałt ewidencjonowany – podatek progresywny podatek liniowy przewyższa ryczałt o 7,2%, dla najwyższych przychodów podatek zryczałtowany jest wyższy od liniowego o 5,2%.

Podsumowanie

W opracowaniu przystosowano znaną w rachunkowości zarządczej metodę punktów krytycznych do zarządzania podatkiem dochodowym, poprzez wyznaczenie analitycznie i graficznie progów obojętnego podatku. Zastosowanie analizy punktów krytycznych umożliwia mikroprzedsiębiorcom wybór optymalnej formy opodatkowania ze względu na minimalizację obciążeń podatkiem dochodowym, nawet przy skomplikowanym i zmiennym prawie podatkowym. Przeprowadzono wieloaspektową analizę porównawczą w całym dopuszczalnym obszarze przychodu zarówno dla ryczałtu ewidencjonowanego, jak i zasad ogólnych z podatkiem progresywnym lub liniowym, a nie tylko w jednym wybranym punkcie. Wyznaczono obszary oszczędności podatkowych oraz linie optymalnego podatku dla założonej dochodowości mikroprzedsiębiorstwa, stawki procentowej ryczałtu, ulg zależnych i niezależnych biorąc pod uwagę wszystkie fakultatywne formy opodatkowania.

Przedstawiono efektywną metodykę wyboru formy opodatkowania, która zapewnia minimalizację obciążeń podatkowych podatkiem dochodowym od osób fizycznych zarówno na zasadach ogólnych jak i zryczałtowanych procentowo. Zastosowano analizę punktów krytycznych, porównując ryczałt ewidencjonowany z podatkiem liniowym i progresywnym, wyznaczono dochodowość krytyczną, która określa dochodowość poniżej której podatek progresywny i liniowy są niższe od podatku zryczałtowanego w całym dopuszczalnym przedziale przychodów.

Dla kombinacji form opodatkowania, czyli biorąc pod uwagę ryczałt ewidencjonowany względem podatku liniowego oraz względem podatku progresywnego, wyznaczono przychód krytyczny czyli przychód, przy którym zrównuje się podatek porównywanych form. Natomiast w analizie porównawczej podatku progresywnego i liniowego ze względu na ich specyfikę wyznaczono dochód krytyczny. Przychód krytyczny oraz dochód krytyczny stanowią podstawowe narzędzia dla wyznaczenia linii optymalnego (czyli minimalnego) podatku.

Opracowana metodyka wyznaczania linii minimalnego podatku polega na porównywaniu przychodów krytycznych i wartości podatku dla przychodu krytycznego.

Dla najniższych przychodów progresywny podatek zawsze posiada najmniejszą wielkość, czyli pierwszy odcinek linii optymalnego podatku pokrywa się z wyznaczoną linią podatku progresywnego. Wynika to przede

wszystkim z faktu, iż w konstrukcji podatku progresywnego występuje kwota dochodu wolna od podatku, co powoduje ujemny składnik formuły podatku ($-556,02$ zł) w pierwszym przedziale skali podatkowej. Następnie wybiera się tą formę opodatkowania (ryczałt lub liniowy), która z nich dla przychodu krytycznego z podatkiem progresywnym ma niższą wartość podatku. W przypadku gdyby obliczenia objęły również możliwość opodatkowania kartą podatkową to dalej postępuje się analogicznie wybierając tę formę, która ma dla przychodu krytycznego najniższą wartość.

Wyznaczenie linii najniższego podatku pozwala wybrać najkorzystniejszą formę opodatkowania, ale tylko wówczas jest to możliwe, gdy można określić spodziewany przychód i dochodowość.

Przedstawiona metodyka analizy punktów krytycznych jest efektywnym narzędziem minimalizacji wydatków podatkowych niezbędnym do optymalnego zarządzania finansami w mikroprzedsiębiorstwach.

W celu zilustrowania metodyki wyboru najkorzystniejszej opcji opodatkowania ze względu na minimalizację podatku posłużono się przykładami liczbowymi dla różnych warunków społeczno-ekonomicznych funkcjonowania mikroprzedsiębiorstw, wyznaczając linie minimalnego podatku.

Zaprezentowane narzędzia wyboru najkorzystniejszej formy opodatkowania podatkiem dochodowym w aspekcie jego minimalizacji, mogą być szczególnie przydatne zarówno dla mikroprzedsiębiorców, zarządzających, jak i doradców podatkowych, pracowników biur rachunkowych czy też pracowników naukowych, seminarzystów zainteresowanych rachunkowością podatkową mikropodmiotów.

Stosowane oznaczenia

- P – przychód
- P_{\max} – 591 975 zł najwyższy dopuszczalny przychód dla ryczałtu ewidencjonowanego w 2011 r.
- D – dochód
- d – dochodowość $d = D / P$
- P_o – progresywny podatek na zasadach ogólnych
- G_i – graniczna wartość podatku (najmniejsza) w poszczególnych przedziałach, $G_1 = -556,02$; $G_2 = 14\ 839,02$
- Z_i – dolna granica podstawy opodatkowania w poszczególnych przedziałach, przy której zmienia się przedział podatkowy, $Z_1 = 0$, $Z_2 = 85\ 528$
- s_i – stopa podatkowa w poszczególnych przedziałach i numer przedziału podatkowego, $s_1 = 18\%$, $s_2 = 32\%$
- P_{oL} – liniowy podatek na zasadach ogólnych
- Pr – ewidencjonowany podatek zryczałtowany
- r – stopa podatku zryczałtowanego
- Pk – kwotowy podatek ryczałtowany (karta podatkowa)

- U_{zus} – ubezpieczenie społeczne 597,37 zł/miesiąc stąd 7168,44 zł rocznie
 U_{zz} – ubezpieczenie zdrowotne zapłacone 243,39 zł/miesiąc stąd 2920,68 rocznie
 U_z – ubezpieczenie zdrowotne odliczane od podatku $U_{zz} * 7,75 / 9 = 2515,03$
 U_{nz} – ulgi od przychodu (dochodu) niezależne. Wszystkie ulgi, których odliczenie od przychodu (dochodu) nie są zależne od przychodu (dochodu) nawet jeśli są limitowane np. odliczenie internetu lub dojazdu niepełnosprawnego na zabiegi rehabilitacyjne.
 U_{zal} – ulgi od przychodu (dochodu) zależne. Wszystkie ulgi, których odliczenie od przychodu (dochodu) są zależne od przychodu (dochodu), nie mogą przekraczać 6% przychodu (dochodu) rocznego,
 U_{snz} – suma ulg niezależnych $U_{snz} = U_{zus} + U_{nz}$
 U – suma ulg $U = U_{snz} + U_{zal}$
 O_{Dz} – roczne odliczenie od podatku 1112,04 zł/dziecko
 L_{Dz} – liczba dzieci
 Pr_{Gr} – przychód graniczny dla ryczałtu (przychód, od którego ulgi zależne U_{zal} odlicza się w pełnej wysokości) $Pr_{Gr} = U_{zal} / 0,06$
 D_{Gr} – dochód graniczny dla progresywnego podatku na zasadach ogólnych (dochód, od którego ulgi zależne U_{zal} odliczają się w pełnej wysokości) $D_{Gr} = U_{zal} / 0,06$
 Po_{Gr} – przychód graniczny dla progresywnego podatku na zasadach ogólnych (przychód, od którego ulgi zależne U_{zal} odliczają się w pełnej wysokości) $Po_{Gr} = U_{zal} / (0,06 * d) = Pr_{Gr} / d$

Bibliografia

- Dziuba-Burczyk A., *Analiza porównawcza form opodatkowania podatkiem dochodowym mikroprzedsiębiorców w aspekcie jego minimalizacji*, [w:] *Rachunkowość, finanse oraz metody ilościowe w zarządzaniu*, red. A. Dziuba-Burczyk, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2011.
- Dziuba-Burczyk A., *Income tax management in micro-enterprises*, „Journal of Economic and Social Studies”, Hungary, Nyiregyhaza, 2011.
- Dziuba-Burczyk A., *Rachunkowość podatkowa – Minimalizacja podatku dochodowego w małej firmie*, WPSB, Kraków 1996.
- Obwieszczenie Ministra Finansów w sprawie stawek karty podatkowej, kwoty, do której można wykonywać świadczenia przy prowadzeniu niektórych usług z wyjątkiem świadczeń dla ludności, oraz kwartalnych stawek ryczałtu od przychodów proboszczów i wikariuszy, obowiązujących w 2011 r. (M.P. Nr 89, poz. 1034).
- Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych, Dz.U. z 2010 r. Nr 51, poz. 307.
- Ustawa o rachunkowości, Dz.U. z 2009 r. Nr 152, poz. 1223 art. 2, ust 1, pkt 2.
- Ustawa o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiągniętych przez osoby fizyczne, Dz.U. z 1998 r. Nr 144, poz. 930 z późn. zm.

Rozdział 7

Wpływ zmian zryczałtowanego podatku dochodowego od osób fizycznych na funkcjonowanie mikroprzedsiębiorstw w Polsce w latach 2005–2011

Uwagi wstępne

Mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa odgrywają istotną rolę w rozwoju gospodarczym każdego kraju, gdyż stanowią ważne źródło wzrostu gospodarczego, przyczyniają się do łagodzenia nierównowagi na rynku pracy oraz wykorzystania miejscowych czynników produkcji. Mając na uwadze znaczenie tych przedsiębiorstw w gospodarce kraju niezbędne jest zapewnienie im możliwości funkcjonowania i rozwoju. Przedsiębiorstwa te są szczególnie podatne na zmiany otoczenia regulacyjnego, spośród których zasadnicze znaczenie ma stabilność systemu podatkowego. Mikroprzedsiębiorstwa to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą zazwyczaj na niewielką skalę. Są to podmioty bardzo czułe na zmiany w prawie podatkowym, w porównaniu bowiem z dużymi jednostkami, małe przedsiębiorstwa mają mniejsze możliwości finansowania swojej działalności, większe trudności w uzyskaniu kredytu bankowego oraz w zaistnieniu na rynku. W ciągu ostatnich lat nie sposób wskazać aktu prawnego z dziedziny podatków, w którym nie zostały wprowadzone i to wielokrotnie zmiany. Zmiany te miały wpływ zarówno pozytywny, jak i negatywny na rozwój mikroprzedsiębiorstw w Polsce. Liczne ulgi podatkowe stymulowały, co prawda rozwój mikroprzedsiębiorstw, ale z drugiej strony systematyczne ograniczanie na przestrzeni lat tychże ulg destabilizowało rozwój. Wolny wybór formy opodatkowania (karta podatkowa, ryczałt od przychodów ewidencjonowanych i zasady ogólne – podatek progresywny lub podatek liniowy) zachęca osoby fizyczne, zwłaszcza te pozostające bez pracy, do zakładania mikroprzedsiębiorstw.

Celem rozdziału jest ukazanie wpływu zmian w zakresie funkcjonowania zryczałtowanego podatku dochodowego od osób fizycznych wraz z systemem ulg i odliczeń na rozwój mikroprzedsiębiorstw w Polsce w latach 2005–2011.

7.1. Istota funkcjonowania mikroprzedsiębiorstw w Polsce

Znaczącym momentem dla rozwoju mikro, małych i średnich przedsiębiorstw było przystąpienie Polski do UE, a co za tym idzie proces harmonizacji prawa polskiego z prawem europejskim. Duże znaczenie również miało wejście w życie ustawy z dnia 06.08.2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej, w której to po raz pierwszy zostało zdefiniowane mikroprzedsiębiorstwo:

Tabela 1. Kryterium podziału przedsiębiorstw na mikro, małe i średnie

Rodzaj przedsiębiorstwa	Kryterium		
	Liczba osób zatrudnionych w ciągu roku	Przychód za ostatni rok (w mln euro)	Suma aktywów bilansu (w mln euro)
Mikro	0–9	nie przekracza 2	nie przekracza 2
Małe	10–49	nie przekracza 10	nie przekracza 10
Średnie	50–249	nie przekracza 50	nie przekracza 43

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2010 r. Nr 220 poz. 1447).

Polskie mikroprzedsiębiorstwa są zobowiązane do opłacania:

- podatków bezpośrednich – podatku dochodowego od osób fizycznych lub podatku dochodowego od osób prawnych,
- podatków pośrednich, czyli podatku od towarów i usług, akcyza i podatku od gier,
- podatków lokalnych – podatku rolnego, podatku leśnego, podatku od nieruchomości i podatku od środków transportu

Jeśli chodzi o podatki lokalne oraz podatek dochodowy od osób prawnych, akcyzę czy podatek od gier, mikroprzedsiębiorstwa traktowane są przez ustawy podatkowe w taki sam sposób, jak duże przedsiębiorstwa. Odmiennie traktowanie mikroprzedsiębiorstw spotykamy na gruncie podatku dochodowego od osób fizycznych oraz podatku od towarów i usług. Polscy mali przedsiębiorcy mogą opłacać podatek dochodowy od osób fizycznych na cztery różne sposoby (karta podatkowa, ryczałt od przychodów ewidencjonowanych i zasady ogólne – podatek progresywny lub podatek liniowy).

Zanim omówione zostaną zryczałtowane regulacje podatkowe wobec mikroprzedsiębiorstw, warto poznać istotne dane o mikroprzedsiębiorstwach w Polsce w latach 2005–2011, co przedstawione zostało w tabeli 2 (a i b).

Tabela 2a. Mikroprzedsiębiorstwa w Polsce w latach 2005–2011

Rok	Liczba mikroprzedsiębiorstw według REGON		Liczba aktywnych mikroprzedsiębiorstw		Liczba nowo powstałych mikroprzedsiębiorstw	
	ogółem	0–9	ogółem	0–9	ogółem	0–9
2005	3 718 521	3 528 198	1 676 775	1 615 167	289 406	282 517
2006	3 740 741	3 548 677	1 714 915	1 652 998	316 681	311 732
2007	3 794 422	3 599 259	1 777 076	1 713 194	314 091	309 248
2008	3 868 061	3 666 481	1 862 462	1 787 909	340 600	334 812
2009	3 880 237	3 672 853	1 673 527	1 604 417	402 788	397 114
2010	4 086 409	3 876 119	1 726 663	1 655 064	465 680	459 270
2011	4 071 576	3 861 352	b.d	b.d	408 008	401 208

Tabela 2b. Mikroprzedsiębiorstwa w Polsce w latach 2005–2010

Rok	Udział mikroprzedsiębiorstw w tworzeniu PKB				Liczba pracujących w mikroprzedsiębiorstwach		Przeciętne wynagrodzenie miesięczne na jednego zatrudnionego w mikroprzedsiębiorstwach	
	PKB (mln PLN)	ogółem przedsiębiorstwa	Razem MSP	0–9	ogółem	0–9	ogółem	0–9
2005	983 302	70,3%	47,8%	31,5%	8 287 502	3 403 095	2 402	1 483
2006	1 060 031	70,7%	47,8%	31,0%	8 556 132	3 474 574	2 525	1 509
2007	1 176 737	70,8%	47,3%	30,4%	8 969 302	3 592 817	2 732	1 555
2008	1 275 432	71,1%	47,2%	29,9%	9 494 002	3 727 242	3 000	1 726
2009	1 343 366	72,3%	48,4%	30,4%	8 829 934	3 464 201	3 139	1 879
2010	1 416 447	71,6%	47,6%	29,6%	8 859 053	3 399 096	3 300	2 006

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z „Raportu o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2010–2011, Państwowej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości www.parp.gov.pl.

W analizowanym okresie w Polsce zarejestrowanych przedsiębiorstw o liczbie pracujących do 9 osób było ponad 3,5 mln, co stanowi około 94% ogółu przedsiębiorstw i z roku na rok ich liczba się zwiększała. Jeśli chodzi o podmioty aktywne, to także wykazują tendencję wzrostową i ich udział

w ogólnej liczbie jednostek aktywnych stanowi ponad 95%. Zaskakujące są rozbieżności pomiędzy liczbą podmiotów według REGON a liczbą podmiotów aktywnych. Różnica ta wynika z faktu, że do urzędu statystycznego zgłaszane są nowopowstałe przedsiębiorstwa, a fakt ich likwidacji rzadko. Podmioty nowo zarejestrowane to kolejne potwierdzenie na to, że mikroprzedsiębiorstwa to najliczniejsza grupa jednostek prowadzących działalność gospodarczą, tu stanowią ponad 98% ogółu.

Pozostałe wyniki analizy potwierdzają duże znaczenie mikroprzedsiębiorstw w rozwoju gospodarki, spory udział w tworzeniu PKB oraz znaczącą rolę na rynku pracy. Mikroprzedsiębiorstwa mogą być zakładane z dwóch zasadniczych powodów. Pierwszym może być konieczność – dążenie do stworzenia dla siebie stabilnego miejsca pracy dającego godziwy dochód właścicielowi i jego rodzinie. Drugim – chęć realizacji własnych planów dotyczących uruchomienia, prowadzenia i rozwoju własnego przedsiębiorstwa i samodzielnego kształtowania własnej przyszłości, czyli dążenie do spełnienia wewnętrznej potrzeby. W omawianym okresie w podmiotach o liczbie zatrudnionych do 9 osób pracowało ok. 3,4–3,7 mln osób, do roku 2008 obserwujemy tendencję wzrostową, a po 2008 roku niewielki spadek.

W dalszych rozważaniach po krótkiej charakterystyce zryczałtowanych form opodatkowania mikroprzedsiębiorstw omówione zostały zmiany, jakie zaszły w nich w latach 2005–2011.

7.2. Ryczałt od przychodów ewidencjonowanych

Zryczałtowane formy opodatkowania opierają się na szacunkowym określeniu podstawy wymiaru w prawie podatkowym dla większej grupy podatników, mających wspólne lub podobne odpowiednie cechy. Formy te reguluje ustawa o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne. Formami tymi w zakresie pozarolniczej działalności gospodarczej są: ryczałt od przychodów ewidencjonowanych i karta podatkowa. Opodatkowanie formami zryczałtowanymi nie ma charakteru obligatoryjnego. Podatnik w określonych ustawowo terminach może dokonać wyboru opodatkowania między opodatkowaniem na zasadach ogólnych (Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych) a jedną z form opodatkowania zryczałtowanego. Opodatkowaniu ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych podlegają przychody osiągnięte z pozarolniczej działalności gospodarczej osób fizycznych, spółek cywilnych i jawnych osób fizycznych. Ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych może być również objęte wykonywanie wolnych zawodów. Za wolny zawód według art. 4 ust. 1 pkt. 11 ustawy o zryczałtowanym podatku dochodowym uważa się pozarolniczą działalność gospodarczą wykonywaną przez lekarzy, lekarzy

stomatologów, lekarzy weterynarii, techników dentystycznych, felczerów, pielęgniarki, położne, tłumaczy oraz nauczycieli w zakresie świadczenia usług edukacyjnych polegających na udzielaniu lekcji na godziny. Opodatkowaniem ryczałtem można również obejmować przychody osiągane przez osoby fizyczne z tytułu umowy najmu, podnajmu, dzierżawy, poddzierżawy lub innych umów o podobnym charakterze. Osoby wykonujące zawód z powyższej listy, aby skorzystać z opodatkowania w formie ryczałtu, muszą spełnić dodatkowe warunki:

- ich działalność nie może być wykonywana na rzecz osób prawnych oraz jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej albo na rzecz osób fizycznych na potrzeby prowadzonej przez nie pozarolniczej działalności gospodarczej,
- musi być wykonywana osobiście: za osobiste wykonywanie wolnego zawodu uważa się wykonywanie działalności bez zatrudniania na podstawie umowy o pracę, umów zlecenia, umów o dzieło oraz innych umów o podobnym charakterze osób, które wykonują czynności związane z istotą danego zawodu¹.

Wybór przez uprawnionych podatników ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych może być tylko po spełnieniu następujących warunków:

a) w roku poprzedzający rok podatkowy:

- uzyskali przychody z działalności prowadzonej wyłącznie samodzielnie lub w formie spółki cywilnej w wysokości nieprzekraczającej (tabela 3):

Tabela 3. Limity przychodów w ryczałcie od przychodów ewidencjonowanych

Rok		Działalność samodzielna		Dla spółki cywilnej		Kurs euro
2005	Podmioty rozpoczynające działalność	Brak limitu		Brak limitu		4,3787 zł
	Podmioty kontynuujące działalność	250 000 euro	1 094 675 zł	250 000 euro	1 094 675 zł	
2006	Podmioty rozpoczynające działalność	Brak limitu		Brak limitu		3,9166 zł
	Podmioty kontynuujące działalność	250 000 euro	979 150 zł	250 000 euro	979 150 zł	

¹ H. Litwińczuk, P. Karwat, *Prawo podatkowe przedsiębiorców*, t. I, Warszawa 2008, s. 163.

2007	Podmioty rozpoczynające działalność	Brak limitu		Brak limitu		3,9835 zł
	Podmioty kontynuujące działalność	250 000 euro	995 875 zł	250 000 euro	995 875 zł	
2008	Podmioty rozpoczynające działalność	Brak limitu		Brak limitu		3,7680 zł
	Podmioty kontynuujące działalność	150 000 euro	565 200 zł	150 000 euro	565 200 zł	
2009	Podmioty rozpoczynające działalność	Brak limitu		Brak limitu		3,3775 zł
	Podmioty kontynuujące działalność	150 000 euro	506 625 zł	150 000 euro	506 625 zł	
2010	Podmioty rozpoczynające działalność	Brak limitu		Brak limitu		4,2228 zł
	Podmioty kontynuujące działalność	150 000 euro	633 420 zł	150 000 euro	633 420 zł	
2011	Podmioty rozpoczynające działalność	Brak limitu		Brak limitu		3,9465 zł
	Podmioty kontynuujące działalność	150 000 euro	591 975 zł	150 000 euro	591 975 zł	

Źródło: opracowanie własne.

b) rozpoczną wykonywanie działalności w roku podatkowym i nie korzystają z opodatkowania w formie karty podatkowej, bez względu na wysokość przychodów (tabela 3)².

Całkowita lub częściowa zmiana branży, lub przedmiotu działalności oraz zmiana umowy spółki, lub zmiana wspólnika nie stanowi rozpoczęcia działalności w roku podatkowym³.

² Ustawa z dnia 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. z 1998r. Nr 144 poz. 930), art. 6 ust. 4.

³ Ustawa z dnia 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. z 1998 r. Nr 144 poz. 930), art. 7 ust. 2.

Mimo spełnienia wymienionych wyżej warunków, ryczałtem nie mogą być objęci podatnicy⁴:

- a) opłacający podatek w formie karty podatkowej;
- b) korzystający z okresowego zwolnienia od podatku dochodowego;
- c) osiągający w całości lub części przychody m.in. z tytułu prowadzenia aptek, działalności w zakresie udzielania pożyczek pod zastaw, działalności w zakresie kupna i sprzedaży wartości dewizowych, wykonywania wolnych zawodów innych niż wymienionych w ustawie;
- d) wytwarzający wyroby opodatkowane podatkiem akcyzowym, z wyjątkiem wytwarzania energii elektrycznej z odnawialnych źródeł;
- e) podejmujący wykonywanie działalności w roku podatkowym po zmianie działalności w przypadkach wymienionych enumeratywnie w ustawie;
- f) rozpoczynający działalność samodzielnie lub w formie spółki, jeżeli podatnik lub co najmniej jeden ze współników, przed rozpoczęciem działalności w roku podatkowym lub w roku poprzedzającym rok podatkowy, wykonywał w ramach stosunku pracy lub spółdzielczego stosunku pracy czynności wchodzące w zakres działalności podatnika lub spółki.

Wysokość podatku ustalana jest przy zastosowaniu stawki procentowej (w zależności od rodzaju prowadzonej działalności) w stosunku do przychodu. Wyróżniamy następujące stawki:

- a) 20% – dla przychodów osiągniętych:
 - w zakresie wolnych zawodów,
 - z tytułu umowy najmu, podnajmu, dzierżawy, poddzierżawy lub innych umów o podobnym charakterze od nadwyżki ponad kwotę stanowiącą równowartość 4000 euro:
 - w 2005 r. 17 514,80 zł,
 - w 2006 r. 15 666,40 zł,
 - w 2007 r. 15 898,00 zł,
 - w 2008 r. 15 072,00 zł,
 - w 2009 r. 13 510,00 zł,
 - w 2010 r. stawka zniesiona
- b) 17% – dla przychodów określonych w załączniku nr 2 do ustawy, m.in. usługi hotelarskie, usługi parkingowe, usługi w zakresie ochrony zdrowia ludzkiego, usługi pośrednictwa w sprzedaży pojazdów mechanicznych,
- c) 8,5% – m.in. dla przychodów z działalności usługowej, dla przychodów osiągniętych ze sprzedaży napojów o zawartości powyżej 1,5% alkoholu oraz w zakresie przychodów z najmu i dzierżawy lub innych umów o podobnym charakterze do kwoty przychodu stanowiącej równowartość 4000 euro:

⁴ Ustawa z dnia 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiągniętych przez osoby fizyczne (Dz.U. z 1998 r. Nr 144 poz. 930), art. 8.

- w 2005 r. 17 514,80 zł,
 - w 2006 r. 15 666,40 zł,
 - w 2007 r. 15 898,00 zł,
 - w 2008 r. 15 072,00 zł,
 - w 2009 r. 13 510,00 zł,
 - w 2010 r. limit zniesiony, wszystkie przychody z tytułu najmu i podobne opodatkowane są stawką 8,5%
- d) 5,5% – m.in. dla przychodów z działalności wytwórczej, z usług (robót) budowlanych,
- e) 3% – m.in. dla przychodów z działalności handlowej, dla przychodów z działalności gastronomicznej, dla przychodów osiąganych ze sprzedaży napojów o zawartości poniżej 1,5% alkoholu.

Podatnicy, aby udokumentować wysokość przychodu, prowadzą ewidencję przychodów, której wzór określił Minister Finansów w drodze rozporządzenia⁵. Wybierając ryczałt podatek może odliczyć od przychodu wydatki (tzw. ulgi) przedstawione w tabeli 4.

Tabela 4. Ulgi – wydatki pomniejszające przychód w ryczałcie od przychodów ewidencjonowanych w latach 2005–2011

Ulgi	2005–2007	2008–2011
ZUS	pełna kwota poniesionych wydatków	
Internet	max. 760	
na cele charytatywno-opiekuńcze na rzecz Kościoła (CARITAS)	pełna kwota poniesionych wydatków	
Darowizna – kult religijny, instytucje pożytku publicznego; ekwiwalent dla honorowych dawców krwi	nie więcej niż 6% osiągniętego przychodu (bez ekwiwalentu dla honorowych dawców krwi – ulga wprowadzona w 2008 roku)	nie więcej niż 6% osiągniętego przychodu
Ulgi z limitem 2280 zł	<ul style="list-style-type: none"> • opłacenie przewodników osób niewidomych I lub II grupy inwalidztwa oraz osób z niepełnosprawnością narządu ruchu zaliczonych do I grupy inwalidztwa • utrzymanie przez osoby niewidome psa przewodnika 	

⁵ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 17 grudnia 2002 r. w sprawie prowadzenia ewidencji przychodów i wykazu środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych (Dz.U. Nr 219. poz. 1836 z późn. zm.).

	<ul style="list-style-type: none"> • używanie samochodu osobowego, stanowiącego własność (współwłasność) osoby niepełnosprawnej zaliczonej do I lub II grupy inwalidztwa lub podatnika mającego na utrzymaniu osobę niepełnosprawną zaliczoną do I lub II grupy inwalidztwa albo dzieci niepełnosprawne, które nie ukończyły 16 roku życia, dla potrzeb związanych z koniecznym przewozem na niezbędne zabiegi leczniczo-rehabilitacyjne a) odpłatne przejazdy środkami transportu publicznego związane z pobytem: na turnusie rehabilitacyjnym b) w zakładach, o których mowa w pkt 6 c) na koloniach i obozach dla dzieci i młodzieży, o których mowa w pkt 11
Ulgi rehabilitacyjne bez limitu	<ol style="list-style-type: none"> 1) adaptację i wyposażenie mieszkań oraz budynków mieszkalnych stosownie do potrzeb wynikających z niepełnosprawności 2) przystosowanie pojazdów mechanicznych do potrzeb wynikających z niepełnosprawności 3) zakup i naprawę indywidualnego sprzętu, urządzeń i narzędzi technicznych niezbędnych w rehabilitacji oraz ułatwiających wykonywanie czynności życiowych, stosownie do potrzeb wynikających z niepełnosprawności, z wyjątkiem sprzętu gospodarstwa domowego 4) zakup wydawnictw i materiałów (pomocy) szkoleniowych, stosownie do potrzeb wynikających z niepełnosprawności 5) odpłatność za pobyt na turnusie rehabilitacyjnym 6) odpłatność za pobyt na leczeniu w zakładzie lecznictwa uzdrowskiego, za pobyt w zakładzie rehabilitacji leczniczej, zakładach opiekuńczo-leczniczych i pielęgnacyjno-opiekuńczych oraz odpłatność za zabiegi rehabilitacyjne 7) opłacenie przewodników osób niewidomych I lub II grupy inwalidztwa oraz osób z niepełnosprawnością narządu ruchu zaliczonych do I grupy inwalidztwa 8) utrzymanie przez osoby niewidome psa przewodnika 9) opiekę pielęgniarstwa w domu nad osobą niepełnosprawną w okresie przewlekłej choroby uniemożliwiającej poruszanie się oraz usługi opiekuńcze świadczone dla osób niepełnosprawnych zaliczonych do I grupy inwalidztwa 10) opłacenie tłumacza języka migowego 11) kolonie i obozy dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej oraz dzieci osób niepełnosprawnych, które nie ukończyły 25 roku życia 12) leki – jeśli lekarz specjalista stwierdzi, że osoba niepełnosprawna powinna stosować określone leki (stałe lub czasowo), powyżej 100 zł miesięcznie 13) odpłatny, konieczny przewóz na niezbędne zabiegi leczniczo-rehabilitacyjne:

	<p>a) osoby niepełnosprawnej – karetką transportu sanitarnego</p> <p>b) osoby niepełnosprawnej, zaliczonej do I lub II grupy inwalidztwa, oraz dzieci niepełnosprawnych do lat 16 – również innymi środkami transportu niż wymienione w lit. a</p> <p>14) używanie samochodu osobowego, stanowiącego własność (współwłasność) osoby niepełnosprawnej zaliczonej do I lub II grupy inwalidztwa lub podatnika mającego na utrzymaniu osobę niepełnosprawną zaliczoną do I lub II grupy inwalidztwa albo dzieci niepełnosprawne, które nie ukończyły 16 roku życia, dla potrzeb związanych z koniecznym przewozem na niezbędne zabiegi leczniczo-rehabilitacyjne</p> <p>15) odpłatne przejazdy środkami transportu publicznego związane z pobytem:</p> <p>a) na turnusie rehabilitacyjnym,</p> <p>b) w zakładach, o których mowa w pkt 6</p> <p>c) na koloniach i obozach dla dzieci i młodzieży, o których mowa w pkt 11.</p> <p>Uwagi: Warunkiem odliczenia ww. wydatków jest posiadanie przez osobę, której dotyczy wydatek:</p> <p>1) odpłatny, konieczny przewóz na niezbędne zabiegi leczniczo-rehabilitacyjne: orzeczenia o zakwalifikowaniu przez organy orzekające do jednego z trzech stopni niepełnosprawności, określonych w odrębnych przepisach, lub</p> <p>2) decyzji przyznającej rentę z tytułu całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy, rentę szkoleniową albo rentę socjalną, albo</p> <p>3) orzeczenia o niepełnosprawności osoby, która nie ukończyła 16 roku życia, wydanego na podstawie odrębnych przepisów.</p> <p>Przepisy dotyczące odliczeń na omawiane cele stosuje się odpowiednio do podatników, na których utrzymaniu pozostają następujące osoby niepełnosprawne: współmałżonek, dzieci własne i przysposobione, dzieci obce przyjęte na wychowanie, pasierbowie, rodzice, rodzice współmałżonka, rodzeństwo, ojczym, macocha, zięciowie i synowie – jeżeli w roku podatkowym dochody tych osób niepełnosprawnych nie przekraczają kwoty 9120 zł. Opisane odliczenia mogą być dokonane również w przypadku, gdy osoba, której dotyczy wydatek, posiada orzeczenie o niepełnosprawności wydane przez właściwy organ na podstawie odrębnych przepisów obowiązujących do 31 sierpnia 1997 r.</p> <p>Ileokroć mowa jest o osobach zaliczonych do:</p> <p>1) I grupy inwalidztwa – należy przez to rozumieć odpowiednio osoby, w stosunku do których, na podstawie odrębnych przepisów, orzeczono:</p> <p>a) całkowitą niezdolność do pracy oraz niezdolność do samodzielnej egzystencji albo</p> <p>b) znaczny stopień niepełnosprawności,</p>
--	---

	<p>2) II grupy inwalidztwa – należy przez to rozumieć odpowiednio osoby, w stosunku do których, na podstawie odrębnych przepisów, orzeczono:</p> <p>a) całkowitą niezdolność do pracy albo</p> <p>b) umiarkowany stopień niepełnosprawności.</p> <p>Wydatki na cele rehabilitacyjne oraz wydatki związane z ułatwieniem wykonywania czynności życiowych podlegają odliczeniu od dochodu, jeżeli nie zostały sfinansowane (dofinansowane) ze środków zakładowego funduszu rehabilitacji osób niepełnosprawnych, Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych lub ze środków Narodowego Funduszu Zdrowia, zakładowego funduszu świadczeń socjalnych albo nie zostały zwrócone podatnikowi w jakiejkolwiek formie. W przypadku gdy wydatki były częściowo sfinansowane (dofinansowane) z tych funduszy (środków), odliczeniu podlega różnica pomiędzy poniesionymi wydatkami a kwotą sfinansowaną (dofinansowaną) z tych funduszy (środków) lub zwróconą w jakiejkolwiek formie. Wydatki dokumentujemy dowodami ich poniesienia, z wyjątkiem wydatków, o których mowa w pkt 7, 8 i 14 sekcji „Opis”</p>		
Odsetki od kredytu na cele mieszkaniowe sprzed 2007 roku	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="358 790 676 947">Odsetki od kwoty 189 000 zł</td> <td data-bbox="676 790 1017 947">Tylko kontynuacja</td> </tr> </table>	Odsetki od kwoty 189 000 zł	Tylko kontynuacja
Odsetki od kwoty 189 000 zł	Tylko kontynuacja		

Źródło: opracowanie własne na podstawie art. 26 Ustawa z dnia 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. z 1998 r. Nr 144 poz. 930 z późn. zm.).

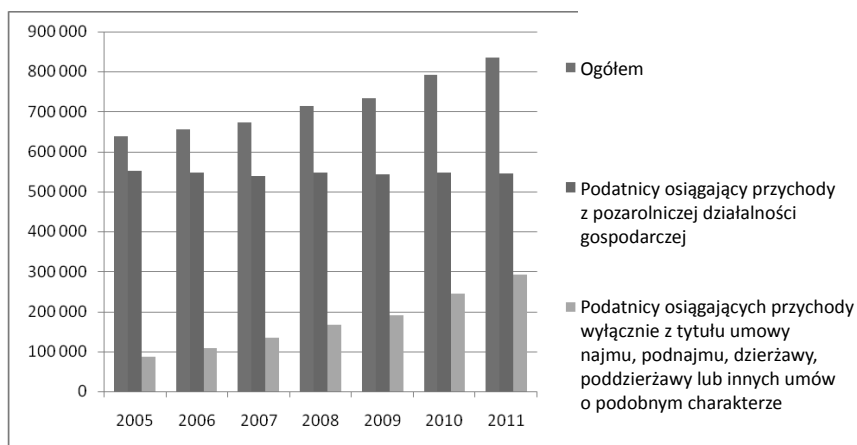
Od podatku podatnik ryczałtu może odliczyć:

- kwotę składki na powszechne ubezpieczenie zdrowotne do wysokości 7,75% podstawy wymiaru tej składki (patrz tabela 6),
- 1% na rzecz organizacji pożytku publicznego.

Obowiązki formalne dla ryczałtu to:

- pisemna deklaracja podatnika o zastosowaniu ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych skierowana do naczelnika właściwego urzędu skarbowego,
- ewidencja przychodów z podziałem według stawek,
- ewidencja kart przychodów pracowników,
- ewidencja środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych, ewidencja wyposażenia,
- sporządzanie na początek i koniec roku spisu z natury towarów oraz archiwizacja dowodów zakupu towarów.

Wykres 1. Liczba podmiotów opodatkowanych ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych w latach 2005–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Informacja dotycząca ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych za rok 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych; <http://www.mf.gov.pl>.

7.3. Karta podatkowa jako najprostsza forma opodatkowania mikroprzedsiębiorstwa

Drugą uproszczoną formą opodatkowania dla mikroprzedsiębiorstw jest karta podatkowa. Karta podatkowa jest podatkiem ustalonym według stawki kwotowej, określonej w ustawie o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne i bez względu na rzeczywiste wyniki finansowe podatnika. Ustawa o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne ściśle określa wszystkie rodzaje prowadzonej działalności, przy których można korzystać z opodatkowania w formie karty podatkowej. Wymienione są one w załączniku nr 3 do ustawy, składającym się z dwunastu części, w których zgrupowane są tematycznie poszczególne rodzaje działalności, wchodzące w zakres przedmiotowy opodatkowania kartą podatkową. Są to następujące rodzaje działalności:

- usługowa lub wytwórczo-usługowa;
- usługowa w zakresie handlu detalicznego żywnością, napojami, wyrobami tytoniowymi oraz kwiatami, z wyjątkiem napojów o zawartości alkoholu powyżej 1,5%;
- usługowa w zakresie handlu detalicznego artykułami nieżywnościowymi;
- gastronomiczna – jeżeli nie jest prowadzona sprzedaż napojów o zawartości alkoholu powyżej 1,5%;

- e) usługi transportowe wykonywane przy użyciu jednego pojazdu;
- f) usługi rozrywkowe;
- g) sprzedaż posiłków domowych w mieszkaniach, jeżeli nie jest prowadzona sprzedaż napojów o zawartości alkoholu powyżej 1,5%;
- h) wolne zawody, polegające na świadczeniu usług w zakresie ochrony zdrowia ludzkiego;
- i) świadczenie usług weterynaryjnych;
- j) opieka domowa nad dziećmi i osobami chorymi;
- k) usługi edukacyjne, polegające na udzielaniu lekcji na godziny.

Z karty podatkowej mogą więc korzystać te podmioty, które prowadzą działalność usługową i wytwórczo-usługową, określoną w danej części tabeli, w zakresie wymienionym w ustawie⁶.

Kolejnym kryterium niezbędnym przy opodatkowaniu kartą podatkową jest zatrudnienie odpowiedniej liczby pracowników. Przy działalności usługowej lub wytwórczo-usługowej oraz działalności gastronomicznej kartę podatkową stosuje się przy zatrudnieniu odpowiedniej liczby pracowników. Limity zatrudnienia są ustalone dla każdej z działalności osobno. Wynoszą one od 0 do 5 pracowników. W przypadku prowadzenia działalności w formie spółki cywilnej do limitu zatrudnienia wlicza się wspólników i pracowników⁷.

Istnieje możliwość zwiększenia zatrudnienia bez utraty prawa do opodatkowania kartą podatkową, w następujących limitach:

- a) nie więcej niż o sześciu pracowników – jeżeli podatnik prowadzi działalność na terenie gmin zagrożonych szczególnie wysokim bezrobociem strukturalnym oraz zawiadomi o tym urząd skarbowy;
- b) nie więcej niż o pięciu pracowników – jeżeli podatnik prowadzący gospodarstwo rolne wykonuje równocześnie pozarolniczą działalność gospodarczą w miejscowości o liczbie mieszkańców do 5000 oraz zawiadomił o tym urząd skarbowy⁸.

Podatnik prowadzący określoną działalność podlega opodatkowaniu w formie karty podatkowej, jeżeli dodatkowo:

- a) złożył wniosek o zastosowanie opodatkowania w tej formie, wraz z określeniem prowadzonej działalności;
- b) prowadząc działalność, nie korzystał z usług osób niezatrudnionych przez siebie na podstawie umowy o pracę oraz z usług innych przedsiębiorstw i zakładów, chyba że chodzi o usługi specjalistyczne;

⁶ Ustawa z dnia 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. z 1998 r. Nr 144 poz. 930), art. 23 i załącznik nr 3.

⁷ R. Wolański, *System podatkowy w Polsce*, Warszawa 2009, s. 124.

⁸ Ustawa z dnia 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. z 1998 r. Nr 144 poz. 930), art. 25.

- c) nie prowadzi, poza swoim jednym rodzajem działalności, innej działalności gospodarczej;
- d) małżonek podatnika nie prowadzi działalności w tym samym zakresie;
- e) nie wytwarza wyrobów opodatkowanych na podstawie odrębnych przepisów podatkiem akcyzowym;
- f) działalność gospodarcza zgłoszona we wniosku nie jest prowadzona poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁹.

Wysokość stawki podatku w formie karty podatkowej ustalana jest kwotowo przez urząd skarbowy, w zależności od rodzaju prowadzonej działalności. Wysokość karty podatkowej uzależniona jest od miejsca prowadzenia działalności, liczby zatrudnionych pracowników oraz zakresu prowadzonej działalności. Wysokość ta zmienia się w zależności od liczby mieszkańców w miejscowości, w której prowadzona jest działalność – rośnie ona w miarę wzrostu wielkości miejscowości.

Podobnie wysokość karty podatkowej rośnie w miarę wzrostu liczby pracowników, określonej oddzielnie dla każdego rodzaju działalności (oscyluje od 0 do 5 osób)¹⁰.

Kwoty karty podatkowej, ustalone na powyższych zasadach, mogą zostać obniżone lub podwyższone (dotyczy działalności usługowej lub wytwórczo-usługowej – część I Tabeli miesięcznych stawek podatku dochodowego w formie karty podatkowej).

Stawki karty podatkowej ulegają podwyższeniu, jeżeli poza pracownikami podstawowymi (limitowymi) zostają zatrudnieni pracownicy nieprodukcyjni (sprzątacze, księgowy, administrator, recepcjonista itd.). Wysokość podwyżki zależy od liczby zatrudnionych pracowników limitowanych.

Tabela 5. Podwyżki stawki karty podatkowej dla działalności usługowej i wytwórczo-usługowej

Liczba zatrudnionych pracowników limitowanych Pk	Wzrost stawki podatkowej spowodowany zatrudnieniem dodatkowym
Pk=0	40% za każdego pracownika nieprodukcyjnego
Pk=1	30% za każdego pracownika nieprodukcyjnego
Pk=2	20% za każdego pracownika nieprodukcyjnego
Pk=3	15% za każdego pracownika nieprodukcyjnego
Pk=4	10% za każdego pracownika nieprodukcyjnego
Pk=5	10% za każdego pracownika nieprodukcyjnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ustawa z dnia 20 listopada 1998r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. z 1998 r. Nr 144 poz. 930 z późn. zm.).

⁹ Ustawa z dnia 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. z 1998 r. Nr 144 poz. 930), art. 36 ust. 4.

¹⁰ R. Wolański, *op. cit.*, s. 125.

Podatnikowi rozliczającemu się z podatku w formie karty podatkowej przysługują (po spełnieniu odpowiednich warunków) następujące obniżki stawki podatku:

- 80% obniżki stawki bazowej przysługuje podatnikowi, który jest zatrudniony w oparciu o umowę o pracę w jednostce gospodarczej i dodatkowo samodzielnie na własne nazwisko prowadzi działalność gospodarczą; nikogo nie zatrudnia, nikt mu nie pomaga,
- 20% obniżki stawki bazowej przysługuje podatnikowi, który spełnia jednocześnie dwa warunki: przed 01.01. roku podatkowego ukończył 60 lat życia lub posiada orzeczenie o co najmniej lekkim stopniu niepełnosprawności oraz nikogo nie zatrudnia (dopuszczalna pomoc współmałżonka),
- 10% obniżki stawki bazowej przysługuje podatnikowi, który zatrudni jako pracownika limitowanego osobę posiadającą orzeczenie o co najmniej lekkim stopniu niepełnosprawności.

W przypadku karty podatkowej podatnik może tylko i wyłącznie odliczyć od podatku kwotę składki na powszechne ubezpieczenie zdrowotne do wysokości 7,75% podstawy wymiaru tej składki (patrz tabela 6).

Obowiązki formalne związane z kartą podatkową są ograniczone do minimum. Podatnik zobowiązany jest do złożenia wniosku o zastosowanie karty podatkowej (PIT-16). Jeżeli spełnione są warunki do opłacania podatku, decyzję wydaje naczelnik właściwego urzędu skarbowego. Płatnik karty podatkowej zobligowany jest do założenia i prowadzenia:

- ewidencji zatrudnienia (liczba pracowników decyduje o stawce podatku oraz o uprawnieniu do stosowania karty podatkowej),
- karty przychodów pracowników,
- wykazu środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych,
- archiwizacji (przez 5 lat) kopii wystawionych rachunków¹¹.

7.4. Ocena wpływu zmian w polityce podatkowej w zakresie zryczałtowanego podatku dochodowego na rozwój mikroprzedsiębiorstw

W analizowanym okresie biorąc pod uwagę wyniki przeprowadzonych badań można stwierdzić, że pomimo gęszczy przepisów i wielu niejasności w aktach prawnych, liczba mikroprzedsiębiorstw wciąż rośnie. W roku 2008 odnotowano nieznaczny spadek, który możemy powiązać z dużą zmianą w przepisach podatkowych, jaką było ograniczenie limitu przychodów w ryczałcie od przychodów ewidencjonowanych. Limity te zmieniły się, dla podmiotów kontynuujących swoją działalność, z 250 000 euro na 150 000

¹¹ M. Poszwa, *Zarządzanie podatkami w małej i średniej firmie*, Warszawa 2007, s. 40.

euro i jednocześnie kurs euro został nieznacznie obniżony, co w efekcie końcowym dało obniżenie limitu aż o 56%. Wielu podatników musiało zmienić formę opodatkowania. Jednocześnie możemy tu wspomnieć o wprowadzeniu podatku liniowego, dla którego duża część przedsiębiorców zrezygnowała z ryczałtu. Jednakże pomimo znacznego ograniczenia limitu dla ryczałtu w 2008 roku liczba mikroprzedsiębiorców według REGON czy też aktywnych mikroprzedsiębiorstw w kolejnych latach wzrosła, a spowodowane to było obniżeniem stawki procentowej podatku od najmu i dzierżawy. Przychody z tytułu umowy najmu, podnajmu, dzierżawy, poddzierżawy lub innych umów o podobnym charakterze podlegają opodatkowaniu ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych od 2003 roku. W latach 2003–2009 obowiązywały dwie stawki podatkowe dla tych przychodów do równowartości 4000 euro – stawka 8,5%, a powyżej równowartości 4000 euro – stawka 20%. Od 2010 roku wszystkie przychody z tytułu umowy najmu, podnajmu, dzierżawy, poddzierżawy lub innych umów o podobnym charakterze opodatkowane są stawką 8,5%, co da się zauważyć na wykresie nr 1 przedstawiającym liczbę ryczałtowców w latach 2005–2011. Ilość podatników osiągających przychody wyłącznie z tytułu umowy najmu, podnajmu, dzierżawy, poddzierżawy lub innych umów o podobnym charakterze w 2010 roku, czyli po obniżeniu stawki, wzrosły w stosunku do 2005 roku ponad 280%, a w 2011 – ponad 330%.

Stawki karty podatkowej zmieniane są co rok o wskaźnik inflacji: w roku 2005 stawka bazowa przy jednym pracowniku limitowanym dla usług słu-sarskich w miejscowości powyżej 50 000 mieszkańców wynosiła 621 zł, a w roku 2011 – 722 zł; dla usług budowlanych przy jednym pracowniku limitowanym w miejscowości powyżej 50 000 mieszkańców w 2005 r. – 509 zł a w 2011 r. już 592 zł.

Zaletą, a zarazem zachętą do rozwoju (powstawania nowych) mikroprzedsiębiorstw, wybierających uproszczone formy opodatkowania są:

- niewielki zakres ewidencji oraz brak bieżących deklaracji podatkowych, co jest tanie i nieskomplikowane,
- niskie efektywne opodatkowanie przy relatywnie wysokich zyskach lub wysokiej rentowności sprzedaży (niewykazywanie wyniku finansowego),
- dla ryczałtu stosowanie odliczeń od przychodu i podatku, co przy karcie (brak odliczeń z wyjątkiem ubezpieczenia zdrowotnego) będzie poczytane jako wada.

Wady, a zarazem czynniki demotywujące mikroprzedsiębiorców opodatkowanych kartą podatkową lub ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych obejmują:

- automatyzm opodatkowania – bez względu na to, czy podatnik osiąga zyski czy straty podatek jest odprowadzany cały czas,

- brak możliwości rozliczania strat w kolejnych latach,
- ryzyko kwestionowania przez organy podatkowe wykazywanych przychodów (dla ryczałtu).

Podsumowanie

Analiza zalet i wad prezentowanych form opodatkowania oraz zmian w podatkach uproszczonych z punktu widzenia zarządzania, prowadzi do wniosku, że mogą być one przydatne w dążeniu do ograniczania ryzyka podatkowego przez małe podmioty gospodarcze. Podatnicy są często gotowi stosować podatki uproszczone nawet za cenę stosunkowo wysokich płatności podatkowych. Dla wielu z nich podstawowe znaczenie ma bowiem pewność podatku i zrozumienia rozliczenia. Stosowanie podatków uproszczonych może przyczynić się do minimalizacji podatku dochodowego. Barierą wykorzystania podatków uproszczonych do minimalizacji wydatków podatkowych jest jednak ograniczona możliwość ich stosowania.

Warto pamiętać, że o tym, czy system podatkowy sprzyja rozwojowi, czy też hamuje rozwój mikroprzedsiębiorstw, decydują nie tylko instrumenty skierowane do tej grupy firm, lecz podstawowe parametry oraz jasność, przejrzystość całego systemu podatkowego.

Tabela 6. Wysokość składek ZUS dla przedsiębiorców w latach 2005–2011

Rok	Miesiące obowiązywania składek	Składki na ubezpieczenia społeczne										Fundusz Pracy				Składka na ubezpieczenie zdrowotne			
		Emerytalne		Rentowe		Chorobowe		Wypadkowe *		Razem	Razem	% podstawy wymiaru	wysokość składki w zł	% podstawa wymiaru	wysokość składki w zł	wysokość do odliczenia od podatku			
		% podstawy wymiaru	wysokość składki w zł	% podstawy wymiaru	wysokość składki w zł	% podstawy wymiaru	wysokość składki w zł	% podstawy wymiaru	wysokość składki w zł	spoleczne bez chorobowego	spoleczne z chorobowym								
2005	I, II	1361,96	19,52	265,85	13,00	177,05	2,45	33,37	1,93	26,29	2,45	33,37	1822,13	8,50	154,88	141,22			
	III, IV, V	1443,28	19,52	281,73	13,00	187,63	2,45	35,36	1,93	27,86	2,45	35,36	1910,99	8,50	162,43	148,10			
	VI, VII, VIII	1449,27	19,52	282,90	13,00	188,41	2,45	35,51	1,93	27,97	2,45	35,51	1818,93	8,50	154,61	140,97			
	IX, X, XI	1391,12	19,52	271,55	13,00	180,85	2,45	34,08	1,93	26,85	2,45	34,08	1852,73	8,50	157,48	143,59			
	XII	1408,34	19,52	274,91	13,00	183,08	2,45	34,50	1,93	27,18	2,45	34,50	1871,73	8,50	159,10	145,06			
	I, II	1408,34	19,52	274,91	13,00	183,08	2,45	34,50	1,93	27,18	2,45	34,50	1871,73	8,75	163,78	145,06			
	III	1517,17	19,52	296,15	13,00	197,23	2,45	37,17	1,93	29,28	2,45	37,17	2002,91	8,75	175,25	155,23			
	IV, V	1517,17	19,52	296,15	13,00	197,23	2,45	37,17	1,80	27,31	2,45	37,17	2002,91	8,75	175,25	155,23			
	VI, VII, VIII	1518,11	19,52	296,34	13,00	197,35	2,45	37,19	1,80	27,33	2,45	37,19	1904,66	8,75	166,66	147,61			
	IX, X, XI	1456,36	19,52	284,28	13,00	189,33	2,45	35,68	1,80	26,21	2,45	35,68	1936,75	8,75	169,47	150,10			
	XII	1478,80	19,52	288,66	13,00	192,24	2,45	36,23	1,80	26,62	2,45	36,23	1970,65	8,75	172,43	152,73			

	I, II	1478,80	19,52	288,66	13,00	192,24	2,45	36,23	1,80	26,62	507,52	543,75	2,45	36,23	1970,65	9,00	177,36	152,73
	III, IV, V	1597,51	19,52	311,83	13,00	207,68	2,45	39,14	1,80	28,76	548,27	587,41	2,45	39,14	2116,88	9,00	190,52	164,06
	VI	1625,48	19,52	317,29	13,00	211,31	2,45	39,82	1,80	29,26	557,86	597,68	2,45	39,82	2053,34	9,00	184,80	159,13
2007	VII, VIII	1625,48	19,52	317,29	10,00	162,55	2,45	39,82	1,80	29,26	509,10	548,92	2,45	39,82	2053,34	9,00	184,80	159,13
	IX, X, XI	1586,60	19,52	309,70	10,00	158,66	2,45	38,87	1,80	28,56	496,92	535,79	2,45	38,87	2109,46	9,00	189,85	163,48
	XII	1622,05	19,52	316,62	10,00	162,21	2,45	39,74	1,80	29,20	508,03	547,77	2,45	39,74	2168,30	9,00	195,15	168,04
	I, II	1622,05	19,52	316,62	6,00	97,32	2,45	39,74	1,80	29,20	443,14	482,88	2,45	39,74	2168,30	9,00	195,15	168,04
	III, IV, V	1739,90	19,52	339,63	6,00	104,39	2,45	42,63	1,80	31,32	475,34	517,97	2,45	42,63	2328,80	9,00	209,59	180,48
	VI, VII, VIII	1790,39	19,52	349,48	6,00	107,42	2,45	43,86	1,80	32,23	489,13	532,99	2,45	43,86	2287,40	9,00	205,87	177,27
2008	IX, X, XI	1770,82	19,52	345,66	6,00	106,25	2,45	43,39	1,80	31,87	483,78	527,17	2,45	43,39	2364,27	9,00	212,78	183,23
	XII	1781,13	19,52	347,68	6,00	106,87	2,45	43,64	1,80	32,06	486,61	530,25	2,45	43,64	2392,76	9,00	215,35	185,44
	I,II,III	1915,80	19,52	373,96	6,00	114,95	2,45	46,94	1,80	34,48	523,39	570,33	2,45	46,94	2491,57	9,00	224,24	193,10
2009	IV-XII	1915,80	19,52	373,96	6,00	114,95	2,45	46,94	1,67	31,99	520,90	567,84	2,45	46,94	2491,57	9,00	224,24	193,10
2010	I-XII	1887,60	19,52	368,46	6,00	113,26	2,45	46,25	1,67	31,52	513,24	559,49	2,45	46,25	2592,46	9,00	233,32	200,92
2011	I-XII	2015,40	19,52	393,41	6,00	120,92	2,45	49,38	1,67	33,66	547,99	597,37	2,45	49,38	2704,31	9,00	243,39	209,58

Źródło: dane publikowane przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych, http://zus.pox.pl/zus_skladki_historyczne.htm

Bibliografia

- Dębska-Rup A., Rup P., *Działalność gospodarcza osób fizycznych prowadzących uproszczone formy rachunkowości podatkowej i ich odpowiedzialność cywilnoprawna za zobowiązania*, [w:] *Rachunkowość, finanse oraz metody ilościowe w zarządzaniu*, red. A. Dziuba-Burczyk, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2011.
- Dziuba-Burczyk A., *Analiza porównawcza form opodatkowania podatkiem dochodowym mikroprzedsiębiorców w aspekcie jego minimalizacji*, [w:] *Rachunkowość, finanse oraz metody ilościowe w zarządzaniu*, red. A. Dziuba-Burczyk, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2011.
- Dziuba-Burczyk A., *Income Tax Management in Micro-enterprises*, „Journal of Economic and Social Studies” Nyiregyhaza 2011.
- Informacja dotycząca ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych za rok 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych; <http://www.mf.gov.pl>.
- Kubacki R., Bartosiewicz A., *Leksykon Ryczałtu 2011*, Oficyna Wydawnicza UNIMEX, Wrocław 2011.
- Litwińczuk H., Karwat P., *Prawo podatkowe przedsiębiorców*, t. I, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2008.
- Litwińczuk H., Karwat P., *Prawo podatkowe przedsiębiorców*, t. II, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2008.
- Poszwa M., *Zarządzanie podatkami w małej i średniej firmie*, C. H. Beck, Warszawa 2007.
- Marciniuk J., *Podatek dochodowy od osób fizycznych*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Podatki 2010 Meritum*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2010.
- Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2008–2009, PARP 2010 rok.
- Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2009–2010, PARP 2011 rok.
- Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2010–2011, PARP 2012 rok.
- Rosiński R., *Polski system podatkowy, poszukiwanie optymalnych rozwiązań*, wyd. 2, Difin, Warszawa 2010.
- Szczodrowski G., *Polski system podatkowy*, PWN, Warszawa 2007.
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2010 r. Nr 220 poz. 1447).
- Ustawa z dnia 20 listopada 1998r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. z 1998 r. Nr 144 poz. 930).
- Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych z dnia 26 lipca 1991 (Dz.U. z 2010 r. Nr 149, poz. 996).
- Wolański R., *System podatkowy w Polsce*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2009.

Aneks

Tabela 1. Liczba mikroprzedsiębiorstw według REGON (zarejestrowanych) w latach 2005–2011

Rok	Ogółem	0–9	% udział w ogóle	% wzrost do bazy 2005 r.	% wzrost do roku poprzedniego
2005	3 718 521	3 528 198	94,88		
2006	3 740 741	3 548 677	94,86	1	1,01
2007	3 794 422	3 599 259	94,85	1,02	1,01
2008	3 868 061	3 666 481	94,78	1,03	1,02
2009	3 880 237	3 672 853	94,65	1,04	1,00
2010	4 086 409	3 876 119	94,85	1,09	1,06
2011	4 071 576	3 861 352	94,83	1,09	–0,38

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z „Raportu o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2010–2011, Państwowej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości www.parp.gov.pl.

Tabela 2. Liczba aktywnych mikroprzedsiębiorstw w latach 2005–2010

Rok	Ogółem	0–9	% udział w ogóle	% wzrost do bazy 2005 r.	% wzrost do roku poprzedniego
2005	1 676 775	1 615 167	96,32		
2006	1 714 915	1 652 998	96,38	1,02	1,02
2007	1 777 076	1 713 194	96,40	1,06	1,04
2008	1 862 462	1 787 909	95,99	1,10	1,04
2009	1 673 527	1 604 417	95,87	(–)1,00	–10,26
2010	1 726 663	1 655 064	95,85	1,02	1,03

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z „Raportu o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2010–2011, Państwowej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości www.parp.gov.pl.

Tabela 3. Liczba mikroprzedsiębiorstw nowo powstałych w latach 2005–2011

Rok	Ogółem	0–9	% udział w ogóle	% wzrost do bazy 2005 r.	% wzrost do roku poprzedniego
2005	289 406	282 517	97,62		
2006	316 681	311 732	98,84	1,10	1,10
2007	314 091	309 248	98,46	1,09	-0,80
2008	340 600	334 812	98,30	1,18	1,08
2009	402 788	397 114	98,60	1,40	1,19
2010	465 680	459 270	98,62	1,62	1,16
2011	408 008	401 208	98,33	1,42	-12,64

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z „Raportu o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2010–2011, Państwowej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości www.parp.gov.pl.

Tabela 4. Udział mikroprzedsiębiorstw w tworzeniu PKB w latach 2005–2010

Rok	PKB (mln PLN)	Ogółem przedsiębiorstwa	Razem MSP	0–9
2005	983 302	70,3%	47,8%	31,5%
2006	1 060 031	70,7%	47,8%	31,0%
2007	1 176 737	70,8%	47,3%	30,4%
2008	1 275 432	71,1%	47,2%	29,9%
2009	1 343 366	72,3%	48,4%	30,4%
2010	1 416 447	71,6%	47,6%	29,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z „Raportu o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2010–2011, Państwowej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości www.parp.gov.pl.

Tabela 5. Liczba pracujących w mikroprzedsiębiorstwach w latach 2005–2010

Rok	Ogółem	0–9	% udział w ogóle MSP	% wzrost do bazy 2005r	% wzrost do roku poprzedniego
2005	8 287 502	3 403 095	41,063		
2006	8 556 132	3 474 574	40,6092	1,02	1,02
2007	8 969 302	3 592 817	40,0568	1,06	1,03
2008	9 494 002	3 727 242	39,2589	1,10	1,03
2009	8 829 934	3 464 201	39,2325	1,02	(-),7,06
2010	8 859 053	3 399 096	38,3686	1,00	(-),1,88

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z „Raportu o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2010–2011, Państwowej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości www.parp.gov.pl.

Tabela 6. Przeciętne wynagrodzenie miesięczne na jednego zatrudnionego w mikroprzedsiębiorstwach w latach 2005–2010

Rok	Ogółem	0–9	% wzrost do bazy 2005 r.	% wzrost do roku poprzedniego
2005	2 402	1 483		
2006	2 525	1 509	1,02	1,02
2007	2 732	1 555	1,05	1,03
2008	3 000	1 726	1,16	1,11
2009	3 139	1 879	1,27	1,09
2010	3 300	2 006	1,35	1,08

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z „Raportu o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2010–2011, Państwowej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości www.parp.gov.pl.

Tabela 7. Liczba podmiotów opodatkowanych ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych w latach 2005–2011

Rok	Ogółem	Podatnicy osiągający przychody z pozarolniczej działalności gospodarczej	Podatnicy osiągających przychody wyłącznie z tytułu umowy najmu, podnajmu, dzierżawy, poddzierżawy lub innych umów o podobnym charakterze
2005	639 167	552 485	86 682
2006	656 248	548 129	108 119
2007	673 031	539 253	133 778
2008	713 585	547 047	166 538
2009	732 760	542 005	190 755
2010	791 089	547 692	243 397
2011	835 514	544 478	291 036

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Informacja dotycząca ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych za rok 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych; <http://www.mf.gov.pl>.

Noty o autorach

doc. dr Anna Dębska-Rup
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego,
Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej,
Zakład Rachunkowości

prof. dr hab. Mieczysław Dobija
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego,
Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej,
Zakład Rachunkowości

doc. dr Alicja Dziuba-Burczyk
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego,
Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej,
Zakład Rachunkowości

mgr Barbara Oliwkiewicz
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego,
Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej,
Zakład Rachunkowości

